

Cette édition est la 3e.
1e : Berne 1656
2e : Zurich 1735.
V. B. Dumur, MDR, 2e série,
T. IX, p. 9-10 ; 41.

Lud. de Illens 1740.

[redacted] Correvon 1797.

JOH. BAPT. PLANTINI
LAUSANNENSIS
Apud Castrodunenses Helv. V.D.M.

HELVETIA ANTIQUA ET NOVA;

GENERALEM HELVETIAE
ANTIQUAE ET NOVAE
QUOAD CONJUNCTA ET PARTES
DESCRIPTIONEM,
HELVETIORUM ORIGINEM,
NOMINA, MORES, RELIGIONEM,
POLITIAM, VIRTUTEM BELLICAM,
ALIASQUE ANTIQUITATES
CONTINENS.

TIGURI HELVETIORUM.

A. R. S. MDCCXXXVII.

JOH. BAPT. PLANTINI HELVETIA ANTIQUA ET NOVA.

LECTORI BENEVOLO JOH. BAPTISTA PLANTINUS S.

SIcut orbem deſcribere impeditum opus eſt et facundiæ minime capax, ut ait *Mela Lib. I*. Ita quoque de Helvetia noſtra multis rebus clara et illuſtri exacte et perfecte loqui facile non eſſe veriſſime dixerimus. Mirabitur ergo quispiam, qua ratione in hocce defæcato ſeculo ego muneri gravi implicatus, nemini cognitus, nulla authoritate valens, multorum ignarus, infimi inter literatos ſubſellii ſenator, tam difficile ac arduum opus ſuſceperim, et non bene tritum iter ingreſſus ſim. Operis magnitudinem agnoſco, pondus ſentio, infirmitates meas fateor, remoras et obices video, nummorum penuriam, hiſtoricorum librorum ſive typis excuſſorum, ſive manuſc.

inopiam, a bibliothecis recessum, amicorum paucitatem, paucorum notitiam, communicationis cum eruditis, et favoris apud Magnates defectum, linguæ Germanicæ ignorantiam, ingenii mei tenuitatem, &c. Ita ergo satius mihi fuisset silere, quam parum loqui, sicut dicebat de Carthagine *Salustius*, sed

Vicit amor patriæ, cui nos cedamus amori.

Hanc ignotam incolere duxi turpe, ad illam pro nostro modulo illustrandam Strabonis, Amasiam patriam diligentissime describentis impulit exemplum, ita ut propterea nulli pepercerim labori, quem cum charitate inspice, et cum benignitate suscipe. Si hic meus conatus tibi prodesse non possit, nemini tamen obfuturum confido, mihi hoc tentasse vadum & hanc fregisse glaciem satis fuerit, modo aliquis uberiore ingenio et doctrina instructus, vel ab his nostris etiam accepto stimulo plus aliquid audeat: si alicubi me errasse credas, scias me esse hominem, meque cum aliis errasse judica. Si tibi hoc placuerit opusculum, ad meliora posthac in publicum proferenda animos feceris. Quoniam vero, propria indagine difficilia tentare, aut (quod ajunt) sine cortice nare, non cuivis datum est, rogatam cupio literatorum, & omnium antiquitatum studiosorum humanitatem, ut in posterum, quæ peculiaria habere poterunt, mihi communicare non dedignentur, meum erit agnoscere, quorum vel scriptis, vel opera adju-

adjutus fuerim, illorumque nomina publice cum honore profiteri, & in ſcriptis noſtris apponere, non enim eo usque arrogantia aut vanitate laboro, ut quæ aliorum ſunt, mihi tribuere velim, unde etiam quam fieri potuit, Authorum, quorum opera uſus ſum, memini. Quod ſi quandoque illorum opinionibus ſubſcribere non potui, id a me aliquo malevolo affectu factum non eſt, ſed qua fieri potuit diligentia et induſtria, veritatem quærere mihi ſemper fuit propoſitum. In rebus dubiis conjecturæ unicuique liberæ. Non hic reticere poſſum, nec debeo, me Doctorum & in antiquitatibus verſatorum virorum opera uſum fuiſſe, quos hic honoris gratia nomino. Cl. ac Doctiſſ. Vir, *Dn. Huldricus*, Tigurinorum Antiſtes non ſolum eo favore me dignatus eſt, ut ad me Simleri MSC. miſerit, ſed & ſuis notis hunc librum cohoneſtarit. *Dn. Hermannus*, Reip. Bernenſ. Generalis Commiſſarius meritiſſimus: Et *Dn. Gaudardus*, J. V. Doct. Conſultiſſ. multum me ſuis obſervationibus adjuvarunt; maxime hic me ſuis officiis & beneficiis diverſimode obſtrinxit, ita ut publice mihi profitendum ſit, hunc librum lucis non parum ab ipſo accepiſſe, meque illi devinctum varie. Si Deus pace et vita mihi frui dederit, nihilque obſtiterit, cum tempore ſpecialem omnium Helvetiæ locorum deſcriptionem aliaque notatu digna, inprimis hiſtoriæ Helveticæ ab antiquiſſimis temporibus, ſynopſin tibi dabimus. Vale.

HELVETIA ANTIQUA ET NOVA.

Proëmium.

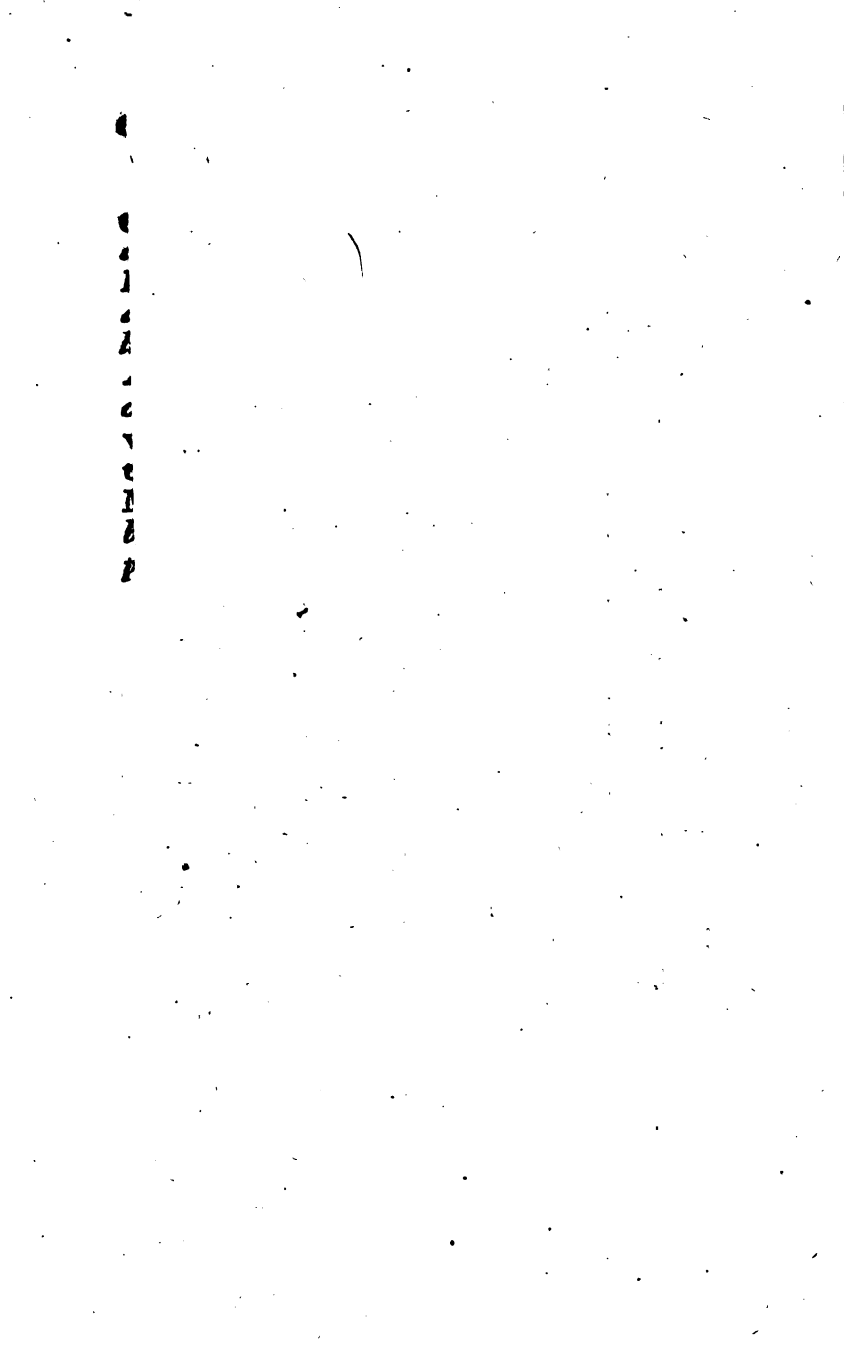
QUamvis EUROPAM aliis mundi partibus magnitudine non anteponi certum sit, certum tamen est apud veteres recentioresque Historicos & Geographos illas hanc incolarum multitudine, virtute & moribus, vivendi consuetudine, urbium pagorumque frequentia, omnium rerum ad vitam commode sustentandam necessariarum copia, præsigni denique cœli solique temperie multis intervallis superare. AFRICA olim unica fere sua Carthagine *superbivit. ASIA vix tribus urbibus* Babilone, Ninive & Hierosolymis *tumuit.* Cusco *PERUVIA*, Mexicoque *NOVA HISPANIA celebrantur. Gloriatur vero EUROPA infinitarum pene urbium miraculis & commodis. Hæc revera, Imperatorum, Regum, Principumque mater laudatissimarum Rerumpublicarum genitrix, fœlicissimorum ingeniorum nutrix, ac tandem Christianæ religionis altrix sola merito nominanda est.*

Atque hæc & alia in Europæ laudem omnes Geographicarum historicarumque rerum Scriptores canunt. HELVETIA etsi illius minima videatur portio, & non multis nota, suis tamen laudibus non caret, imo non minimam illius gloriæ partem jure sibi vendicat; Mitiore cœlo, & uberiore solo multis aliis provinciis gaudet: Non calore, ut Italia aut Hispania æstuat; Non frigore, ut Provinciæ Septentrionales, riget.

riget. Vix sive hominum robur & proceritatem, sive militum fortitudinem & constantiam alibi æque ut in HELVETIA reperias. Hanc tyrannidis flagrum, libertatis propugnaculum, fidelitatis speculum, Martis officinam, justitiæ thronum, hospitalitatis azylum & injuste oppressorum perfugium nominare licet. In Europæ fere medio tanquam regina sedet, & illius editiorem occupat locum. Hæc quasi Mundi dorso imposita videtur, ut quæ tota fere præ cæteris Europæ partibus in altissimos montes attollatur. *Caspar. Ens, Thes. apot.* 49. *Hæc* affinitatis multum cum ipsis terræ S. limitibus habet. Ut annotat *Clariss. D. Hottingerus, in Meth. Leg. Hist. Helv. pag.* 234. *Hæc* altissimis & præruptis montibus ac saxis aspera, multis lacubus ac stagnis intersecta, natura & situ undique munitissima est: *Ut habet idem Casp. Ens. Hæc* montana & excelsa regio plurimorum totius Europæ fluviorum mater est, *ut ait Quadus in descrip. Helvet. Apud enim Lepontios in summis montium jugis plures in omnem orbis plagam ruentes amnes oriuntur: Hinc fluunt in meridiem, Ticinus, Madia & Tosa; In septentrionem Arola & Ursa; In orientem Rhenus, sed qui in septentrionem recurvatur: In occidentem Rhodanus, qui post longum cursum in meridiem flectitur:* Olivar. in Melæ Lib. II. Cap. V. Epitom. Theat. Orthelii, &c. *Proprie vero oritur Rhenus anterior orientem versus, id est, Ost: Ursa, Nord-Ost: Arolæ fons existimatus, Nord-West: Rhodanus, Sud-West: Athosa, Sud: Media, Sud-Sud-Ost: Et tandem Ticinus, Sud-Ost versus: Ut observavit D. Gaudard. J. U. D.*

Qui fit ergo, quod Helvetia noſtra multis rebus clara & illuſtris non multis ſit nota, nec ab ullo plene aut plane deſcripta? Hoc certe ſtupore non caret. Scripſerunt & ex Helvetiis quidem nonnulli, in quorum operibus multa adhuc deſiderantur, aut ſaltem quorum opera (quoniam Helvetica lingua, multis incognita ſcripta ſunt) non omnibus patent. Apud exteros Scriptores, multa ἄτοπα, ridicula & veritati contraria cernuntur. Hiſtoriæ etiam Helveticæ tam univerſales; quam particulares indigne a multis ſive gentis odio ſive ignorantia fuerunt tractatæ. Hotting. Meth. leg. Hiſt. Helvet. pag. 228. *Eja fauſtis avibus & bono cum Deo in tam præclaro opere occupati, illi pro tenui noſtro modulo manum admoveamus.*

Pag.

CAPUT I.

Sub qua Europæ parte Helvetia antiquitus habita fuerit?

GEneralis Helvetiæ descriptionis opus aggressuri, illud hoc modo distinguemus, ut prius de regione ipsa, postmodum de regionis incolis locuturi simus. Circa ipsam regionem quædam in genere considerabimus & quidem; 1. *Sub qua Europæ parte Helvetia fuerit habita?* 2. *Quænam fuerit ejus longitudo & latitudo?* 3. *Quænam ejus divisio?* 4. *Quænam illius qualitas?* Primam quæstionem hoc capite excutiemus.

Sicut pro temporum varietate Europa varie distincta & divisa, ita quoque Helvetia sub diversis provinciis ab Antiquis comprehensa fuit. Prius tamen annotare juvat, incognitum fuisse Homeri & priscorum Græcorum tempore Europæ nomen; Ita ut *Hispani*, *Germani*, *Itali*, & quidquid Europa regionum continet, Celtarum nomine censerentur; Donec tandem facta regionum & populorum distinctione, unicuique regioni peculiare propriumque inditum fuit nomen, veluti *Hispania*, *Germania*, *Italia*, *Britannia*, *Gallia*, cujus tamen maxima pars, scilicet Celtica, una cum Germania nomen diutius retinuit. Sic strictius Celtæ vocabulum sumptum fuit, ut ex Cæsare & Strabone patet: Cæsar enim Gallias in tres partes dividit, *quarum unam* (inquit) *incolunt Belgæ*, *aliam Aquitani*, *tertiam qui ipsorum lingua Celtæ*, *nostra Galli appellantur*. Universos quoque Gallos a Græcis CELTAS appel-

latos opinatur Strabo Lib. IV. Sub his a Veteribus comprehensi sunt HELVETII: Cum enim Cæsar Helvetios, *reliquos Gallos virtute præcedere*, dicat, Gallos exinde fuisse, satis colligere est. Testatur quoque Tacitus Lib. I. *Helvetios Gentem esse Gallicam*.

Cum autem jam ante Julium Cæsarem Romani Galliam in *Braccatam*, (ita a certo vestis genere dictam) & *Comatam* distinguerent, Helvetia sub hac intellecta est; Sic enim Sabellicus Enn. VI. Lib. V. *Helvetii tenebant Galliæ Comatæ partem, quæ Rheno a Germania excluditur*.

Helvetiam sub Gallia Celtica a Cæsare comprehensam vidimus; Contra Plinius sub Belgica collocat Lib. IV. Cap. XVII. In hac fere est sententia Ptolomæus, qui Belgicam seu Germaniam (ut loquitur Willichius in Tacitum) triplicem fecit, unam quidem inferiorem, quæ intra Mosam & Rhenum usque ad Obrincam, id est, Mosellam patet, ubi sunt *Menapii, Batavi, Agrippinenses, aliique finitimi*; Alteram vero superiorem inter Obrincam & Rhenum usque ad Jurassum montem, ubi sunt *Nemeti, Treviri, Raurici & Helvetii*. Tertiam nominat magnam, quæ quidquid terrarum intra Rhenum & Vistulam est, capit. Hæc opinionum diversitas ex eo oritur, quod Cæsar, Plinius & Ptolomæus in limitibus, qui modo restringuntur, modo extenduntur, non conveniant. *Vide Merulam part. 2. Lib. III. Cap. XIX. suæ Cosmographiæ*.

Augusti porro temporibus, ut commodius Gallia gubernaretur, omnes in septendecim provincias ab Augusto distributæ sunt Galliæ, sicut in imperii occident. Roman. provinc. notitia recensentur. *Helvetia* autem sub provincia Lugdunensi quinta, maximam partem habita est. Postea etiam pars una *Rhætiæ*, altera *Sequaniæ* est atributa. Ammianus Marcelli-

nus

nus Helvetiam *Alpium Grajarum & Penninarum* provinciæ adſcribere videtur, quando in hac Aventicum Helvetiorum caput recenſet. Tandem occupata maxima ex parte, a Vandalis Burgundionibus Helvetia, Germaniæ pars una, Burgundiæ altera tributa eſt: Burgundiæ enim Reges, eam quæ eſt inter Juram montem & Alpes, usque ad fl. Urſam, regionem occuparunt, quæ Burgundia minor & tranſiurana, Ducatus & Comitatus reſpectu, vocabatur. Quod reliquum in Helvetia fuit, ſub Alemanniæ ducatu comprehendebatur. Hodie vero omnes pene Geographi Helvetiam in ſuperiore Germania collocant, ſiquidem labente tempore linguam & originem a Germanis accepere, ſic enim Cluver. Lib. II. Cap. IV. Ant. Germ. *Helvetii Gallica licet gens antiquitus fuerint, intra Galliæ fines poſiti, tamen quia & ipſi olim Rhenum transgreſſi proximos Germaniæ agros obſederunt, ac poſtremum Alemanni ex ipſa Germania profecti Helvetium agrum occuparunt, in Germania collocantur.*

Hic tamen aliqua diſtinctione opus eſt, non enim omnes Helvetii moribus & lingua Germanis ſimiles ſunt. Nam qui regionem, quæ vulgo Vaudi, (Vaulxii corrupte dixit Lambert. Wanderburchius in Hiſtoria Sabaud:) & vicina loca incolunt, non minus quam reliqui Helvetii dicendi ſunt, etſi ab illis lingua & moribus non parum differant: Quod per tranſennam dictum eſto, tum adverſus quosdam Authores; tum contra eos, qui Vaudi incolas, Sabaudos per contemptum nominant. Quænam vero illa eſt conſequentia? Regio Vaudi olim a Sabaudiæ Comitibus contra Imperii jura, uſurpata fuit. Ergo illius incolæ ſunt Sabaudi. Sed quis has morabitur ineptias? Certum ex Veterum monumentis Aventicum Helvetiorum caput, & celebriorem fuiſſe reliquis Helvetiæ

partibus Aventicensem tractum: Quod si a regione, quæ Helvetia nuncupatur, illius incolæ Helvetii nuncupantur, certe non minus Vaudi incolæ quam reliqui, pro Helvetiis sunt habendi, cum eorum regio Helvetiæ pars fuerit. Sicut etiam Helvetia nominari & esse Helvetia non desiit, quamvis Romanis Imperatoribus subjecta, ita nec Regio Vaudi (*le Pays de Vaud*) ab Helvetia, tanquam a suo toto est divellenda, licet olim per multos annos Sabaudiæ Comitibus paruerit.

CAPUT II.

De limitibus, longitudine & latitudine Helvetiæ.

CÆsar ut primus Helveticæ fortitudinis domitor, ita etiam, ut opinor, Helvetiæ fines primus descripsit, quamvis non ita accurate, sic vero ille Lib. I. Bell. Gall. *Undique loci natura tuti Helvetii continentur, una ex parte flumine Rheno latissimo atque altissimo, qui agrum Helvetium a Germanis dividit: altera ex parte monte Jura altissimo, qui est inter Sequanos & Helvetios: tertia Lacu Lemano & flumine Rhodano, qui provinciam nostram ab Helvetiis dividit.* Juxta hanc Cæsaris descriptionem Helvetia scuti formam refert, cujus pars inferior Rheni, Rhodanique fontes attingit, & caput seu pars superior per montem Juram extenditur; ut suis in Cæsarem comment. Vigenereus annotat. Hanc descriptionem non omnino accuratam, aut saltem obscuram esse patet. Primo quod non appareat, quosnam Helvetia ab oriente limites habuerit, aut quomodo a Rhætis separata fuerit? Quod enim legitur de Rheno Helvetios a Ger-

a Germanis dividente, id limites a septentrione tantum respicere videtur, siquidem Germani Helvetiis essent septentrionales. Secundo incertum, qua ratione Cæsar Helvetiam per Rhodanum limitare voluerit, cum Vallesianos apud quos Rhodanus fluit, ab Helvetiis distinguat: nisi quis dicere velit; quidquid terrarum continetur intra Rhenum & Rhodanum ab ipsorum fontibus, Lacum Lemanum & Juram ad Helvetios pertinuisse, aut ipsorum saltem imperio paruisse.

Quoniam vero hodie longius latiusque patet Helvetia (ab illa siquidem Cæsaris tempore Rauraci, *Rhæti & Vallesiani* excludebantur & tantum pro vicinis habebantur) eam sic generaliter describunt, aut circumscribunt Geographi. Helvetia sita est inter montem Juram, Lacum Genevensem, Italiam & Rhenum, ut loquitur Mercator; habens a septentrione Rhenum ab egressu Lacus Cellensis ad Rauracos usque, si paucula excipias: Ab oriente Sueviæ partem, Tyrolis comitatum, nec non partem aliquam ditionis Venetorum: A Meridie Bergomates, Mediolanenses & Salassos. Ab occidente Allobroges et Sequanos.

Obscurus fuit Cæsar in Helvetiæ limitum designatione, errat quoque quorundam saltem judicio, in longitudinis & latitudinis descriptione. Sic autem Cæsar: *Augustos se fines habere arbitrabantur, qui in longitudinem millia passuum* C C X L. *in latitudinem* C L X X X. *patebant*. Quemadmodum vero multi Cæsarem errasse credunt, ita non desunt, qui illum excusent, inter quos maxime conspicuus est Guillimannus Lib. I. Rerum Helveticarum his verbis: *Quantum ad longitudinem calculatio certa, nam a Stad, sive statione, ubi Helvetia incipit, ad claustra Rhodani, ubi ejus longitudo desinit, numerantur milliaria Helvetica triginta, ex quibus unumquodque passuum Italicorum millia octo conficit, quæ si inter se com-*

pares

In vocis quoque *Pagi* etymologiam varie inquirunt Authores. Festus Pagum deducit a græco πηγὴ, aut παγὰ, dorice, id est, fons, scaturigo, quod qui ejusdem essent pagi, eadem aqua uterentur, unde fluxit illa Glareani divisio, de qua postea.

Alii derivant a πάγος, id est collis, quod pagi in collibus exstructi essent. Rectius Simlerus MSC. qui pagum dicit a pango, unde pactum, quia oppida & vici certis pactis sociarentur, & eodem foro uterentur. Intelligit autem Cæsar per pagum ampliorem regionis alicujus portionem, quam Germani per vocem *Göw* aut *Gew* exprimunt. Hodie vero *Pagus* regionis alicujus tractum vel districtum denotat, quem vulgo Cantonem nominamus.

Quinam autem fuerint illi pagi, non dixit Cæsar, duos solum nominat, nempe *Tigurinum & Verbigenum*, duos alios reticuit: de his quoque apud alios veteres Scriptores altum silentium; eos itaque recentiores varie supplent & de illis quoque inter se varie disceptant.

Glareanus, Osualdus Molitor Glareani commentator, Vigenereus & alii, secundum quatuor celebriora Helvetiæ flumina, *Taurum*, *Limagum*, *Ursam & Arulam*, quatuor Helvetiorum pagos constituunt, sed hanc opinionem merito rejiciunt Simlerus MSC. & Guillimannus, nec firma est conjectura ab illa etymologia, de qua supra, petita: Legimus enim Suevos centum pagos, sed non centum fluvios habuisse.

Tschudius, Simlerus, Guillimannus & alii pagos nominant, & hoc modo distingunt. Primus pagus *Tigurinus* vocatur, complectebatur vero Tigurinos hodiernos, Tuginos, Uranios, Glaronenses, Abbatiscellanos, itemque S. Gallum, Rupertivillam, terminos Toggenburgenses & eam universam regionem, quæ circa Podamicum est & Rhenum, antiquumque nomen

men Turgow retinuit nomen, ut ait Guillimannus Lib. I. Rer. Helv.

Secundus *Urbigenus* (corrupte Verbigenus) pagus fuit, unde nomen Argöw; quidam hunc pagum (inepte tamen) ab *Ur* aut *Urgöw* prope Rhenum denominari crediderunt: comprehendebat pagus iste comitatus *Lentzpurgiorum*, *Aquensium*, *Habspurgiorum*, *reliquamque Argoviam*.

Tertius Aventicensis eum comprehendebat tractum, in quo sunt comitatus *Neocomensis*, *Nidoviensis*, *Strasbergensis*, *Arbergensis*, *Romontiensis*, & *Grueriensis*.

Quartus *Antuatius* complectebatur utrumque *Lemani* latus, a S. Mauritio ad Genevam usque.

Hæc pagorum distinctio, quamvis doctorum virorum sit, variis tamen erroribus insimulari potest. Primo *Tigurinus* pagus nimium extenditur extra Limagum: annotat Simlerus Stumpfium pagum *Tauriacum* a *Tigurino* male separare, posse ejusdem pagi subdivisionem fieri, quod ex variis diplomatibus ostendi posse ait. Secundo *Argoviam* ab Urbigeno derivare ineptum (quod illorum pace dixerim) & nodus in scirpo quæritur, cum in oppido Urba pagi Urbigeni præclarum extet vestigium. Tertio male distinguitur *Urbigenus* ab Aventicensi, cum hic illius sit portio; imo credunt nonnulli, *Urbam* prius illius pagi fuisse caput, cui postea successerit Aventicum. Quarto non apposite *Antuatius* nominatur ultimus pagus: *Antuates* enim inter Helvetios non ponit Cæsar; quod trans lacum erat *Allobrogibus* tributum, qui lacu ab Helvetiis dividebantur. Magis autem probatur Cluverii sententia: is Lib. II. Ant. Germ. Cap. IV. quatuor Helvetiæ pagorum descriptionem colligit ex Cimbrorum in expeditione Italica sociis, de quibus Eutropius Lib. V. *Cimbri*, *Teutones*, *Tigurini*, *Ambrones*, *Germanorum & Gallorum*

gentes,

gentes, *&c.* Certum vero eſt *Cimbros & Teutones*, Germanos fuiſſe: *Tigurinos*, *Ambrones*, *& Tugenos*, de quibus apud alios hiſtoricos, ſuppeditavit Helvetia. Sunt ergo hi ſecundum Cluverium pagi: *Tigurinus*, *Tugenus*, *Ambronicus & Urbigenus*.

Tigurini incluſi erant Rheno ac Limago, & exigua Juræ montis parte, ex adverſo confluentium Arolæ & Limagi. Sabellicus de Tigurinis a Cæſare cæſis loquens, ſic ait, Enn. VI. Lib. V. *Pagus qui tum cæſus eſt Turinus* (vitioſe pro Tigurinus) *nominabatur*, *nunc Turegus eſt*, *ut quidam arbitrantur*. Tigurinos prope Oceanum fuiſſe aſſerit Florus, ſed male & ſolus eſt, qui hoc dicat; vide Cluver. ſupra citato loco.

Tugeni, *aut Toygeni*, ut pronuntiat Strabo Lib. IV. vel *Tugini*, ut frequentius hodie pronuntiatur, Limago & Urſa, montiumque jugo inter horum fluminum fontes ſito concluſi erant, manet adhuc horum nomen in oppido Tugio, vulgo Zug.

Ambrones (Martino Polono *Ambronates*,) Sana, Arola, Urſa fluviis, & Alpibus includebantur; Dictos ita conjicit Cluverius a fluvio vulgo dicto Emme, medium agrum Ambronicum ſecante, a quo populi patrio ſermone appellati, *thi Ammeron*, quod vocabulum Romani, B. interjecto fecere *Ambrones*, quaſi *Ammerones*. Feſtus Grammaticus, ſed non ita bonus hiſtoricus de *Ambronibus* ita loquitur referente Zuinggero Theat. Lib. XIX. *Ambrones Galliæ populi*, *cum ſubita maris inundatione ſedes ſuas amiſiſſent*, *animum rapinis adjecerunt & latrociniis*, *&c*. Feſti vero errores vide apud Cluver. Lib. II. Cap. IV. Ant. Germ.

Urbigeni hos habebant fines, ab occidente æſtivo Juram montem & Genevam ad fontes usque Byrſæ amnis, a meridie totam dextram Lemani ripam; ab oriente fl. Sanam & Arolam ad Tilæ, vel potius Telæ

(ut

bus ſedent, hoc modo;
Tugium,
Primo XIII. Ab[illegible]tiſcella.
pulis, quos A, debellatis Morgatenſi præ-

& perpetuo pene rigore conſtrictæ, tantum abeſt, ut ab ho-

[illegible] , vel potius [illegible]
(ut

(ut ex actis annotat D. Hermannus Comiss. General. Bern.) usque confluentem: ex istius nominis reliquiis restant oppidum & flu. Urba, qua de re jam monuimus, ut & de vitiosa quorundam pronuntiantium, *Verbigenus* pro *Urbigenus*, lectione: multa Cæsaris exemplaria hac in parte corrupta esse censent Rhenanus & Cluverius. Sequioribus vero sæculis, cum *Helvetia* in Imperatorum aliorumque Regum potestatem concederet, pars una, modo Rhætiæ, modo Germaniæ, pars altera Sequaniæ & Burgundiæ attributa est, ut jam Cap. I. ostensum. Hodie Helvetia a plerisque Geographis in quatuor partes aut tractus (Germanis *Gew* dictos) distinguitur, videlicet in tractum *Aventicensem* (vulgo *Wifflisspurgergöw*) *Argoviensem* (*Aargöw* vel *Ergöw*) *Tigurinum* (*Zürichgöw*) & *Turgoviensem*, vulgo *Turgöw*.

Simlerianam Helvetiæ divisionem hoc typo adumbravimus, & ex D. Hottingero amplificavimus.

(**)

CAPUT IV.

De Helvetiæ qualitate.

SEquitur nunc, ut hoc capite, secundum eam, quam nobis proposuimus, methodum de Helvetiæ qualitate agamus, de qua locuturis distinguenda sunt loca. Helvetia enim partim montibus, partim vallibus, partim etiam locis planis constat. Montana loca quod attinet, non eadem est ubique fœcunditas: *Summa enim Alpium juga*, ut ait Polyb. Lib. II. *tum propter locorum asperitatem, tum quia nives altæ premunt terram gelu, & perpetuo pene rigore constrictæ, tantum abest, ut ab homini-*

minibus colantur, ut nullum quidem vestigium extet hominum. Sed audiendus quoque Strabo Lib. IV. *Per tota Alpium montana tumuli sunt terrestres, bonæ capaces culturæ, & valles bene conditæ, major tamen pars, maxime circa vertices sterilis est & infrugifera, ob artis colendi imperitiam* (quod de antiquis intelligendum) *& ob asperitatem terræ.* Quamvis ergo maximam partem Helvetia montosa sit, non tamen propterea sterilis omnino censenda est: videntur quidem montes esse naturæ verrucæ & tubera, ubera tamen sunt fluentia lacte, neque suis carent commodis. Abundant armentis nullibi majoribus, variique generis ferarum & volucrium carnibus: vix alibi tantam optimi butyri & casei copiam, quantam in Helvetiæ montibus reperias. Loquitur Plinius Lib. XI. Cap. XLII. de diversis caseorum generibus, qui suo tempore ex Alpibus afferebantur, & aliquo erant in pretio; sed hodie Helvetia omnes, in caseorum copia, bonitate & diversitate regiones superat: Etsi igitur non multa terræ semina mandent Helvetii montani, unde tamen vivant commode, satis habent: Sic enim Quadus ait. *Helvetii armentis abundant, unde ipsis annonæ facilitas, quam augent venatio frequens, aucupium singulare, piscatio ditissima, &c.* Imo suos caseos vicinis suis communicant, maxime Grueriani, qui artem casceariam apud Lugdunenses exercent. Qualis sit Helveticorum montium proventus, ostendit Osvaldus Molitor in Paneg. Glar. postquam enim mentionem fecit pinguissimorum Alpium, pratorum, & armentorum per tres menses in illis pascentium, addit; *Serum inde, caseus, butyrum, aliaque lactaria tanta fiunt copia, ut non tam Helvetia iis rebus expleatur, quam finitimæ quæque nationes. Transvehuntur namque in Sueviam, ultra Juram montem, in Italiam, multaque alia loca. Atque tam ingens redit pecunia, ut vix credi possit.* Illud mihi

comper-

compertum ex viginti bobus fructum annuum esse centum coronatorum, præter sumptum omnem, quem in familiam, famulos & famulas distribueris. Omitto fœturam copiosissimam, lac & liquidum & concretum, quæque ex lacte adhuc alia conficiuntur cibaria in quotidianum usum.

Quamvis autem Cæsar Helvetiæ agrorum tribuat bonitatem, olim tamen non ita, ut hodie cultam fuisse credibile est: Helvetiorum enim hodiernorum improbus labor omnem terræ sterilitatem vincit, obsita ferme maxima istius regionis pars sylvis quondam fuit; rariores hodie sunt: quin etiam incolæ in illis, multis in locis, evellendis laborant atque ligna arida & cespites comburunt, unde fœcundum fit solum.

Sicut Helvetiæ plana agris frumenti, siliginis, hordei, avenæ, pisorum, fabarum, &c. feracibus, & pratis herbas magna luxurie producentibus ornantur; ita colles vineta plurimis in locis habent, nullibi vini magis feracia, quod alicubi generosum satis est, maximam tamen partem austerum; sed de his opportunius in speciali locorum descriptione. Annotare tantum juvat opinionem illorum, qui ad *Probi* usque tempora in *Gallia Braccata*, non in cæteris Galliis vitem solum fuisse putant; sed hoc Plinii, de variis Galliæ vitibus, inter alias de Rhæticis, loquentis testimonio refutatur. Sua quidem ætate Diodorus in Gallia Comata nullum nasci vinum solere affirmat. Cæsar Lib. IV. Belli Gal. Suevos Germaniæ, Nerviis Galliæ temperantia pares facit. *Vinum (inquit) ad se omnino importari non sinunt, quod ea re ad laborem ferendum remollescere homines atque effeminari arbitrarentur.* Unde ergo in Gallias, Helvetiam, Germaniamque vites adductæ? Certe ut Italia ex Græcia vites habuit, ita ex Italia reliquæ Europæ regiones habuerunt, si solam excipias Hispaniam: imo si Plinio credimus Lib. XII. Cap. I. Elico Helve-

tius faber ex Italia primus in Galliam ficus ſiccas, & uvas, oleum ac vinum attulit; atque hæc prima fuit occaſio invadendi Italiam Gallis & Helvetiis oblata, ut vult idem Plinius.

Varios quin etiam fructus Helveticum ſolum producit, non quidem mala-medica, limonia, Aſſyria aut Aurantia, neque olivas, &c. Sed cotonea, perſica, armeniaca, imo & punica aliaque diverſi generis, ut & pyra, meſpila, ceraſa, amarylla, pruna, amygdala, nuces auellanas, caſtaneas, corna, glandes, &c. nec non etiam cucumeres, melones, cucurbitas, rapa, paſtinacas, raphanos, braſſicas, crambas, cepas, allia, &c. Quibusdam in locis etiam ficus & crocum.

Metalla quod attinet, iis prorſus non caret Helvetia, non aurum aut argentum fert, ut quædam aliæ Europæ regiones, ferri fodinas habet, cujus quidem maximus eſt in natura uſus, de quibusdam Valleſiæ fodinis vide *Munſt. Lib. III.* Nihil hic dicturi ſumus de feris noxiis, Urſis, Lupis, Vulpibus, &c. Nihil de venatione cervorum, leporum, aprorum, caprearum, &c. Nihil de aucupio perdicum, cothurnicum, turdorum, alaudarum, phaſianorum, otidum, &c. Nihil de piſcatione Trutarum, carpionum, percarum, anguillarum, ſalmonum, tincarum, cancrorum, &c.

Quibusdam ventis obnoxia eſt Helvetia maxime occidentalibus & ſeptentrionalibus, qui quandoque maxima cum vi, arborum eradicatione, & ædificiorum ruina bacchantur, ſicut apparuit anno hujus ſæculi quadrageſimo quinto; VII. Id. Sept. Admirandum quoddam de quodam vento refert Frey. D. M. in Admir. Gall. his verbis Cap. IX.

Ventus meridionalis in minore Burgundia, quæ jam Helvetia eſt præſertim Uranienſibus: omnia ſiccat & ſerenat (quod Auſtro non eſt familiare) vel una nocte viriditatem arbori-

arboribus affert, uvis vero maturitatem colore mutato; aliquando summos tantum perflat montium apices, ita ut omnia vernent, dum valles nivibus sunt oppletissimæ; eo furore spirat, ut tecta ædibus auferat integra: Nemo interea excitat ignem, quia fumis nullum permittit egressum.

Præcipue vero venti septentrionales ordinarii sunt, unde hyberno tempore frigida satis est Helvetia, sed aëre puro & salubri, si paludosa quædam excipias loca, gaudet: unde propterea optimis Europæ regionibus adcensenda; quare mirum non est, eam esse fertilissimam hominum genitricem: quanta enim hominum multitudine ipsa terra semper abundaverit, ex eo colligere licet, quod antiquissimis temporibus, non ob agrorum sterilitatem, sed propter terrarum angustias Helvetii in Germanicum solum sint transgressi. Deinde etiam cum Cimbrico bello, duorum pagorum incolæ excisi fuissent; tamen quadraginta non amplius annis post, in tantum rursus excreverunt numerum, ut pro hominum multitudine, teste Cæsare, & pro belli atque fortitudinis gloria, angustos se habere fines arbitrarentur, ideoque ad occupandum totius Galliæ Celticæ imperium suis finibus exirent. Superioribus quoque sæculis cum inter Gallos & Hispanos ob Mediolanensem Ducatum lis esset, Helvetii modo ad triginta, modo ad quadraginta millium numerum in Italiam non semel descenderunt, ut testantur Jovii & Guicciardini Italorum historiæ: imo, ut supputavit quidam, Italia ab Anno Christi MCCCCXCIV. ad MDXXIII. ex sola Helvetia & confœderatis vicinis, subsidiarios habuit milites 137000. quorum non pauci fame, ferro, peste interierunt; referente D. Hottingero. In his denique ultimis bellis maximus fuit in Galliis numerus eorum.

CAPUT V.

De monte Jura.

QUædam in genere de regionis adjunctis vidimus: succedunt partes, cum terra, tum aqua, ibi montes & ſylvæ, hic fontes, fluvii & lacus.

Quoniam vero Helvetia altiſſima eſt totius Europæ regio, exinde eam inter montes ſitam conſtat: & revera montoſa magis eſt quam plana: inter celeberrimos autem tota Europa, montes ſunt, Jura & Alpes, quos Helvetia maximam ſibi partem vendicat. De Jura hoc capite agemus. Hujus Cæſar, Plinius variis locis, aliique quam plurimi ſcriptores meminerunt. A Ptolomæo ἰουράσσος; à Strabone Lib. IV. ἰουράσιος & ἴορας; ab aliis communiter Jura nominatur. Hodie pro locorum ratione accolis aliis atque aliis nominibus deſignatur, uti videbimus.

Quæritur, utrum Germaniæ an Galliæ mons ſit cenſendus? Reſpondet Merula Part. II. Lib. III. Cap. IV. Olim fere totus Galliæ, cum Belgicæ accenſeretur Helvetia, magna hodie ex parte Germaniæ. Cæſar Lib. I. illum *inter Sequanos & Helvetios*, Strabo Lib. IV. *in Sequanis eſſe Juram*, qui eos ab Helvetiis diſtinguat, affirmant. Nos hodie ſuæ longitudinis reſpectu totum fere Helvetiæ tribuimus. Porrigitur enim ejus longitudo ab oppido Vualtshuto, in Rauracorum finibus, ubi e regione Vualtshuti Arola ſe Rheno miſcet, ad Rhodani Cluſam usque, non procul a Geneva, ubi illius deſinit longitudo, quæ ejusmodi fuit, ut illius incolæ, referente *Mercatore*, a Germanis *Longimani* dicti fuerint.

Alii volunt montem Juram incipere in Pago Tigurino apud oppidum *Regensperg*, & inde ſub nomine *Lägerberg* per obliquum tractum *Baden* verſus, *Dägerfelden*, *Klingnaw* & *Waldshut* usque pertingere: ut annot. D. *Huldericus* præſtantiſſ. Tigurinorum Antiſtes.

Ut longus eſt hic mons, ita quoque altus, multis & ingentibus ſaxis ſubnixus, imo altiſſimum vocat Cæſar Lib. I. non tamen ubique æqualis altitudo, pro varia enim locorum ratione, modo hic deprimitur, modo alibi attollitur. Sic S. Claudii oppidum verſus ejus altitudo, e longinquo ſatis cernitur. Sic brachium, quod ſe Baſileam verſus extendit & *Blouuen* dicitur, non parum in altitudine & aſperitate creſcit, quousque Delſpergum veneris, ubi rurſus in planitiem diducitur: ulterius Bellelæ monaſterium verſus progrediendo rurſus creſcit, ac deinde iterum unius milliarii ſpatio evaneſcit: hinc iterum ſaxoſum horrendumque montis jugum ab oriente in occaſum extenditur, quod pervium feciſſe Cæſarem Munſterus ſcribit Lib. III. Varia, uti jam annotavimus, pro locorum diverſitate accipit nomina. Haud procul arce *Habspurgenſi* prope oppidum *Bruck Bötzberg* audit a pago *Bötzen*, qui cum aliis multis montis pedi allocatus eſt. *Munſt. Lib. III.* Malum montem dictum volunt quidam, quod difficilis ſatis ſit, præſertim pluvio tempore, ut annotat *Simler MSC.* Hanc Juræ portionem *Vocetum*, *vel Vocetium* Cornelii Taciti cenſent *Munſterus*, *Tſchud*, *Lazius*, *Wurſtiſius*, *Marlianus* & alii. *Abrahamus* tamen *Ortelius* apud Tacitum *Vogeſum* legendum minime dubitat, ſed erroneam eſſe ſententiam vult Cluverius, qui aſſerit Vogeſum, aut (ut ille pronunciat) *Voſegum* montem eſſe in *Lingonum* finibus, a quo *Moſa* fluvius profluit; quod jam ante Cluverium ſenſit Marlianus, Cæſar Lib. IV.

Prope *Farſpurgum* appellatur *Schaffmat*, id eſt ovium pratum, inter *Olten* & *Humburgenſem* præfecturam, dicitur *Niderhawenſtein*, id eſt, inferior ſectus lapis, per ſaxa enim iter factum eſt: inter *Uvalnburgum* & *Balſtallium Oberhawenſtein*, id eſt, ſuperior ſectus lapis: ibi onuſti currus grandibus per montis declivitatem, funibus demittuntur. Occaſum verſus procedendo nuncupatur *Vaſſerfald*, id eſt, aquæ ruina. Ulterius eundo, *Jurten*, priſco fere nomine appellatur; Multis quoque in locis ab oppidis & pagis nomen ſumit, vel etiam peculiaribus inſignitur nominibus, quæ omnia referre nimis longum eſſet, imo non ita cuivis poſſibile: In præfectura Yverdunenſi eſt quoddam montis cacumen, dictum vulgo *Souchet*, ubi medicales herbæ naſcuntur. In præfectura Nevidunenſi eſt alius altus ſatis mons, communiter *la Dolaz*. S. Claudii oppidum verſus vocantur S. Claudii montes, qui longe lateque ſatis patent, & ad Rhodanum tandem terminantur.

Porro hic mons Jura fertilis ſatis eſt & paſcuus, diverſas & populis frequentes habens valles, quarum tamen nulla per transverſum penetrat, ubicunque enim trajicere volueris, alta ſcanſione opus eſt. Illuſtriores valles ſunt, *Fricktal*, in Vocetio a pago cognomine; *Lauffental*: *S. Immerstal*, vulgo *S. Imie*, cujus ſuperioritas ad Epiſcopum Baſileenſem pertinet. Variæ quoque ſunt ſub *Neocomenſi* Comitatu valles, nec ultimas tenet *Vallangin* Comitatus diſtinctus & ſeparatus a Neocomenſi, a quo dependent, *Vaulx de Ruz*, *le Locle*, *la Sagne*, *les Brenets & Chaudefond*; ſicut monet D. Herman. Sub comitatu Neocomenſi eſt inter alias non contemnenda illa, quæ vulgo dicitur *Vaulx Travers*. Sub Bernatum dominio jacent communiter dictæ, *la S. Croix*, aut S. Crucis; vallis *Jurienſis* (*Gallis*, *de*

Joux

Joux) item vallis *Cletarum* (*aut ès Clées*) & vallis *Orba* (*Vallorbe.*)

Admirandis quoque non caret mons Jura, quædam refert Mercator? ut sunt *Virginis castrum*, a Cæsare, ut perhibent, constructum. *Fons Nivis* in æstate; *Puteus naturalis*, ad mediocris templi formam amplus, non multum altus, alicujus antri instar obscurus, perpetuo nivibus, glacie, forte an cristallo plenus. Indicat quoque Plinius in Jura & Vocetio, *abjetem & betulam* laudatissimam crescere, unde bitumen incolæ faciant; Lib. XVI. Cap. XVIII. referente Merula; ad Plinii locum quod attinet, certum quidem est, maximas & bonæ notæ abjetes in Jura crescere, quibus ad rem nauticam usi fuerint Romani, ut ex quibusdam inscriptionibus Romani suo apparebit loco. Crescit quoque Betula (aut Betulla, ut in quibusdam Plinii exemplaribus se legisse testatur Dodoneus Pempt. VI. Lib. IV.) in Jura monte, ut & per universam fere Helvetiam; sed hoc non dicit Plinius peculiariter, ut refert Merula; Lib. enim supra citato. XV. XVI. & Cap. XVIII. Gallicam arborem facit mirabili candore atque tenuitate, terribilem Magistratuum virgis: quod vero Plinius ait ex hac arbore Gallos facere bitumen seu viscum, ego illud nunquam vidi aut audivi; aut illa conficiendi ex Betula visci, ars hodie ignoratur, aut erravit Plinius accipiens betulam pro aliqua alia planta, dum ei tribuit viscum, qui conficitur; vel ex baccis, visci arborei, græcis ἰξὸς & ἴξια dicti. Dodon. Pempt. VI. Lib. IV. Cap. III. Matthiol. in Dioscor. Lib. IV. Cap. LXXXVII. hoc glutini genere maxime utuntur Florentini teste eodem Matthiolo: Vel ex cortice Agrifolii, ut ex Ruellio refert Dodon. Pempt. VI. Lib. I. Cap. XX. quo utuntur maxime Galli & Helvetii apud quos

Agrifolium eſt commune. Vel tandem ex cortice Lantanæ ſeu Viburni (fruticis in Helvetia vulgaris) radicis, aliquandiu ſub terra macerato, ac decocto & tuſo, teſte eodem Dodon. Pemp. VI. Lib. II. Cap. XXI. Sed ad montem Juram redeamus. Tanta eſt variis in hujus montis locis, avellanarum copia, ob frequentes corylos, ut omnem pene fidem ſuperare videatur, ex illarum enim nucleis, incolæ oleum ad uſus domeſticos conficiunt. Taxum quoque in Jura creſcere aſſerit Munſt. Lib. III. ex qua fiant arcus, & arcubaliſtæ, quæque ab Anglis hanc ob cauſam quæratur. Hanc arborem venenoſæ facultatis eſſe vult Galen. Lib. VIII. ſimp. med. Dioſcorides Lib. IV. & Plinius Lib. XVI. Cap. X. illius umbram noxiam, imo quandoque lethiferam eſſe dicunt: In Jura tamen minus pernitioſa eſt, & ejus umbra periculo caret. Conſiderationem etiam meretur admirandus fl. Orbæ & ex lacu Jurienſi (a monte Jura haud dubie denominati, & in illo quoque ſiti) exitus, ut recte monet D. Herman. cum enim ex illo lacu hic fluvius per ſubterraneos meatus & cavernas effluat, ita ut non appareat, tandem poſt longum ſatis intervallum & ſpatium ex rupe erumpit non longe a pago dicto *Vallorbe*.

Indicavimus jam ſupra, in Jura, montis eſſe jugum, quod pervium feciſſe Cæſarem ſcribit *Munſter*. perforato in portæ formam ſaxo: de hoc aliquid ex *Munſtero* accurato illius deſcriptore dicendum. Portam illam, vel *Petræ portam*, *Pierreport* vel *Petram pertuſam*, *Pierre pertuis*, communiter nominant: longitudinem & altitudinem menſuravit idem *Munſterus* referens ſupra portam inſcriptos hos verſus.

Numinis Auguſti via ducta per ardua montis.
Feliciter petram ſcindens in margine fontis.

Vel

Vel ut alii referunt
Nimis angusta via ducta per ardua montis.
Fecit iter scindens petram in margine fontis.

Hos vero versus carpit *Guillimannus* qui male compositos dicit ex inscriptione, quam sic refert. *De Reb. Helv. p.* 38.

NVMINI AVGVS
TORVM
VIA FACTA PER
---V---R--IVM PATERNVM
IIVIRVM COL. HELVET.

Merula tamen qui inscriptionem supra portam satis claram deprehendit, nisi quod primæ vocis literæ, reliquis magis essent extritæ, eam sic se habere testatur

N-----ANGVSTI VIA DVCTA PER ARDVA MONTIS
FECIT ITER PETRAM SCINDENS IN MARGINE FONTIS.

An antiquitatem sapiat, non disputat ille. Per fontem intelligitur Byrsa amnis, qui ibi ex petra magna aquarum vi erumpit; plura vide apud *Munst. Cosm. Lib. III.*

CAPUT VI.

De Alpibus in Genere.

QUoniam infiniti fere sunt Authores, qui de Alpibus scripserunt, supervacaneum, & jam actum agere videremur, si de illis sermonem institueremus, fateor

fateor multos esse, qui de hac materia fuse ac docte in lucem multa ediderint: Nemini tamen mirum videatur, si, cum animus nobis sit nostram Helvetiam illustrare, ea quae ad institutum nostrum facient, ex variis Doctorum scriptis excerpserimus, & quae a quam plurimis fuse nimis, aut etiam confuse dicta, in breve, dilucidum ac methodicum traxerimus compendium.

Alpium ὁμωνυμία.

Primo igitur, ut a vocibus omnem amoveamus ambiguitatem; notandum *Alpium* nomen aliis quoque montibus, a variis Authoribus datum. *Pyrenai* montes *Alpes* dicti *Ausonio* ad suum Paulinum scribenti *Epist*. 25.

Tristis egens deserta colat, tacitusque pererret
Alpinis connexa jugis.

Id est, montibus *Pyrenais*, sic idem *Epist*. 23. ad eundem Paulinum.

Nunc tibi trans Alpes, & marmoream pyrenem
Cæsareæ Augustæ domus est.

Hodie adhuc Occitani *Pyrenæos* montes vocant, *les Alpes*, & Hispani *Alpes*. *Agellius Alpinos Hispanos* ex Catone dixit; sic enim de Catone scribens loquitur. *Cum de Alpinis Hispanis scriberet, qui circa Iberum colunt, verba hæc posuit, &c.* Scribit quoque ad *Virgil. Georg*. *Junius Philargyrius* altos montes Gallis *Alpes* vocari; idem ait *Servius in Virgil. Georg*. 3. Itali etiam montem *Apenninum* (qui velut per totam Italiam spina dorsi est) nominant, *le Alpi*; ut annotat *D. Gaudard*. Contra *Otto Frisingensis Alpes* nomiat *Pyrenæum*, Italiam a septentrione *Pyrenæas Alpes* habere scribens. *Guntherus* in Ligurino *Pyrenæum*, inquit, complecti *Alpes & Apenninum*, atque has esse *Pyrenæi* partes. *Simler. com. de Alp.*

Nos

Nos hic *Alpium* nomen, cum *Polybio*, *Strabone*, *Ptolomæo*, *Herodiano*, *Cæsare*, *Plinio*, *Livio*, *&c.* iis tribuimus montibus, qui continua ſerie, ad hemicycli formam recurvata, *Italiam* a *Gallia* hodierna, *Helvetia*, *Rhætia*, *Germaniaque* ſeparant: Nobis vero maxime de *Alpibus*, *quas Helvetii*, *Rhæti & Valleſiani* incolunt, ſermo erit.

Alpium συνωνυμία.

Procopius Lib. I. Rer. Got. Alpes, *Celticos* montes voce generali vocavit. Quidam referente *Cluver. Riphæos* montes, ipſa *Alpium juga* eſſe crediderunt, ſupra quæ una tantum gens ad ſeptentrionalem usque Oceanum incoleret, *Celtas* gentem illam nominant, quos illi cum veterum *Hyperboreis* eosdem putarunt. *Poſſidonius* vero, cum apud vetuſtiſſimorum quempiam, aliud illud *Ryphæorum* montium vocabulum, *Obii* legiſſet: *Alpes* autem, quas τὰ ἄλπια ὄρη vocabant Græci, crederet accipi pro *Ryphæis*, ex voce ὄβια, conjecit vocem ὄλβια, quæ primum in ἄλβια, tandem in ἄλπια mutatam exiſtimavit. Utriusque iſtius ſententiæ tanquam erroneæ refutationem vide apud *Cluver.*

P. Merula ex *Stephano* annotat, Veteres non tantum ἀλπείνς, vel ἄλπεις, vel ἄλπια ὄρη dixiſſe, ſed & ἄλβια. Scribit etiam *Strabo Lib. IV.* Τὰ ἄλπια, olim dicta fuiſſe, ἄλβια, & apud Japodes, montem, qui extremus eſt, ἄλβιον dici, quod eo usque *Alpes* ſe extendant. Vult quoque idem *Merula* ἄλβια eſſe *Phavorino*, σάλπιοι *Lycophroni*, ut ſentit Interpres ejus *Iſacius*. In ſingulari etiam numero *Alpis* legitur, ut in hoc verſu

Ex templo frondoſa fertur ab Alpe:.

Sic Lucanus.

Agmine nubiferam rapto ſupervolat Alpem.

Vide-

Videantur, *Ovidius*. III. de Art. am. *Juvenalis* Satyr. IX. *Sidonius* variis locis. *Princianus* Lib. VII. *Anthonius* in Itin. *Tabul*. Legitur quoque Ἄλπεις apud *Dionysium Afrum*.

Alpium ἐτυμολογία.

Unde autem *Alpium* vox suam trahat originem, non idem omnes sentiunt. *Cluver. Lib. I. Ger. an. Cap. VIII.* Celticum vocabulum esse affirmat, quo *Alpes* incolis olim dictæ fuerint patrio sermone, *Albon*, *Alben*, & *Alpen*. Agnoscit hodie nomen *Alpium*, teste *Simlero* & *P. Merula*, Germanicum idioma, cui tamen non id significat, quod *Junius Philargyrius* & *Isidorus* notant, quorum sententiam postmodum referemus. *Alp* enim & *Alpen* Germanis pascui vocantur montes, in quibus fœnum ad hybernos usus non colligitur, sed in quos pascendi tantum gratia, boves aliaque armenta mittuntur, ut; *zu Alp fahren*, vel *auf die Alpen fahren*, nihil aliud sit, quam armenta in montana ducere pascua, in quibus plerumque ternis mensibus æstivis ad summum agunt: Accedit, quod & nunc multis locis hos montes, *Alpen*, *die Alpen* Germani nuncupent.

Alii Gallicum volunt esse vocabulum, inter quos sunt supra memorati *Philargyrius & Isidorus*; sic enim iste. *Alpes proprie montes sunt Galliæ, de quibus Virgilius,* aerias Alpes, *& dicendo*, aerias, verbum *expressit a verbo; nam Gallorum lingua, Alpes montes alti vocantur: hæ sunt enim, quæ Italiæ murorum vicem exhibent.* Festus a nivium candore dictas *Alpes* censet, quod perpetuis fere nivibus albescant: Sabini enim *Alpum* dixere, quod postea Latini *Album*. Quidquid sit, aut hæc Festi originatio magis placet, aut incertam (quamvis nomen antiquum) esse arbitramur.

Utrum vero *Alpes*, Germaniæ, Galliæ, vel Italiæ adscribendæ sint, parum refert, cum Italiam a Germania

nia Galliaque suo procursu, tanquam nativo muro separent, & ad tres illas Europæ provincias pertingant: Helvetia magnam illarum, earumque altissimarum partem sibi tribuit.

De Alpium longitudine.

Circa *Alpium* longitudinem variant Authores. *Celsus* tradit in longitudine centum millia passuum patere: refert *Plinius Lib. III. Cap. XIX.* Celium ad decem milliaria a mari Thusco ad Adriaticum; Timagenem vero ad viginti duo milliaria, *Alpes* extendere; sed hæ sunt Plinianæ quisquiliæ. Polybius Lib. III. *Alpes a Massilia incipientes, usque ad intimum maris Adriatici sinum protenduntur.* Unde multi *Alpium* longitudinem extendunt tantum a mari Thusco seu infero (aut potius a sinu Gallico) ad Adriaticum sinum, seu mare superum, vulgo, *Il Golfo di Venetia.* Sed alii eas longius extendunt; *Mela* in Thraciam usque; *Alpium* quoque *Pannonicarum* meminerunt *Tacitus* & *Sextus Rufus.* Terminos a quo, & ad quem sic describit Merula supra citato loco. *Alpes ad mare Ligusticum ortæ per Allobrogas, Helveticos, Carnos, Illyrios perpetuari fere videntur in Serviam usque, ubi in duo scissa brachia, uno per Thraciam procurrentes ad Pontum Euxinum, altero per Macedoniam ad Actium promontorium finiuntur.* Atque hæc est causa, quod alia ab aliis Alpium longitudo statuatur.

De Alpium latitudine.

Latitudinem Alpium quod attinet, non minor est Authorum variatio, sicut refert *Plinius* ibidem. *Cornelius Nepos* in latitudine centum milliaria habere, *Livius* vero tria stadiorum millia, dicunt. Hac in re consulendi *Polybius Lib. II. Strabo Lib. IV.* aliique. Notandum obiter, *Alpium* nomine, omnes fere mi-

nores intelligi montes, qui prope Alpes hinc inde ſurgunt, unde pro locorum diverſitate, non eadem ſemper eſt latitudo: ſic inter Italiam & Germaniam Alpium latitudo major eſt, quam inter Galliam & Italiam.

De Alpium Altitudine.

De Alpium quoque altitudine ſerras reciprocari video. Altas cum experientia multi agnoſcunt, ſic Catullus canit.

Sive trans altas gradietur Alpes.

Et Silius Italicus Lib. III. ut earum exprimat altitudinem, *Supoſta cælo ſaxa*, vocat: imo nusquam tam profundum eſſe mare, ut non Alpes tantum in cœlum attollantur, ait.

Quantum tartareus regni pallentis hiatus
Ad manes imos, atque atræ ſtagna paludis
A ſupera tellure patet: tam longa per auras
Erigitur tellus, & cælum intercipit umbra.

Legendus quoque, ſuper hac re apud Strabonem Polybius. *Alpes cælo vicinas* vocat *Platinas in vita Pii II.* Scribit Zabarella de Reg. aeris. Cap. VIII. *Aſcendi* (*inquit*) *ad ſummitatem usque montis Veneris, in agro Patavino, ibique per totam diem habui aërem ſereniſſimum, ſed infra circiter medium montis videbam nubes, quæ me viſione vallium prohibebant. Veſperi autem poſtquam de illo monte deſcendi, inveni factam eo die in infera parte magnam pluviam, cum in montis cacumine nihil pluiſſet.* Idem ſibi per Alpes, & Apenninum iter facienti accidiſſe refert *Piccolomineus de meteor. Cap. XI.* Sed hæc conſideratio parvi eſt momenti, ad oſtendendam Alpium altitudinem, cum hoc etiam in minoribus montibus ſæpe contingat. Referunt quamplurimi hiſtorici, eſſe montes, ex quorum verticibus, interpoſito brevi tempore,

ſolis

ſolis occaſus & ortus videri poſſunt; quod etiam in ſummis Alpium cacuminibus contingit. Qûidquid ſit, nos cum *Simlero* & aliis aſſerimus, *Alpium* montes, omnium totius Europæ maximos, atque altiſſimos eſſe, quamvis id de Pyrenæis montibus, in *Hiſpanico affirmet Appianus*. Verum quidem, parem non eſſe ubique altitudinem, qua incipiunt, humiliores ſunt, qua finiuntur, miteſcunt, intermediæ Alpes plerisque locis altiores ſunt. Solinus *Veſulo* monti, unde Padus oritur, maximam altitudinem tribuere videtur, eundem *exuperantiſſimum* inter Alpium juga nominans. *Lepontias* Alpes ſummas eſſe volunt alii, hoc argumento, quod inde ex monte Adula, in omnes orbis plagas, nobiliſſimi Europæ fluvii oriantur & defluant, ſed idem in aliis quoque montibus cerni, oſtendit *Simlerus Com. de Alp.* Rhæti ſuas Alpes omnium altiſſimas eſſe contendunt. *Mela Lib. III. Montium altiſſimi Taurus & Rhetico, niſi quorum nomina vix eſt eloqui ore Romano.* Valleſiani in ſuarum gratiam, ſuperioribus litem movere non vererentur.

Nos eas Alpes aliis altiores eſſe credimus, quarum cacumina ſemper nivibus candent, quasque cum Polybio Lib. III. *Infames frigoribus Alpes*; vel cum Juſtino Hiſtor. Lib. XXIV. *invicta juga & frigore intractabilia loca*; aut cum Silio Lib. III. *clauſas nivibus rupes*, & hyemis, tempeſtatum ventorumque domum, nominare licet: Illæ enim ad mediam aëris regionem magis accedunt, unde ut aliis frigidiores, ita & altiores ſunt. Non hic moramur, quod de Olympo Solinus refert, aram in ejus cacumine Jovi dicatam eſſe, cujus altaribus ſi qua de extis inferantur, nec difflari ventoſis ſpiritibus, nec pluviis dilui, ſed volvente altero anno, cujusmodi relicta fuerint, ejusmodi reperiri;

literasque in cinere ſcriptas usque ad alteram anni ceremoniam permanere; cum hæc poëtica figmenta redoleant.

CAPUT VII.

De Alpium admirandis.

SUperiori capite Alpium ὁμονυμίαν, συνωνυμίαν, ἐτυμολογίαν, longitudinem, latitudinem, & altitudinem vidimus: Prætereunda vero nobis non videntur quædam de Alpibus memoratu digna. Nonne harum altitudo ſtupenda animos noſtros percelleret? Numquid illarum longitudo latiſſime diffuſa, in ſui admirationem raperet? Quis non miretur, quibus fundamentis tanta moles nitatur, aut in quem uſum altiſſima hæc juga natura extulerit? Nonne aſpicientibus vicina illa cœlo cacumina, egregias illas naturæ pyramides, vaſtaque orbis amphitheatra, aliquis ſtupor incuteretur? Quis non alpeſtrium itinerum difficultates & pericula cernens, expaveſceret? Nos *Alpes*, avium diverſarum caveam, variarum ferarum receptaculum, foſſilium multorum fodinam, armentorum paſcua, piſcium vivarium, apum alveare, fontium fluviorumque matrem, tempeſtatum prognoſtica, hominum ſeminarium, affluentemque lacte & melle terram, nominare poſſumus. Sed in ſpecie quædam Alpium admiranda videamus.

Memorabile ac multis populis ignotum, quod maxime verno tempore, in nudarum arboribus Alpium declivi accidit, cum liqueſcunt & emolliuntur nives; tunc enim levi de cauſa conglomeratæ ex alto nives decidunt, quæ ubi propter volui magnitudinem ſimul ſubſiſtere non poſſunt, hinc inde diffunduntur,

ita

ita ut quidquid fuerit obvium, secum abripiat, & ad imos montium pedes deferat. Rhæti *Labinas*, sine dubio a *labendo*; Germani corrupta voce *Lauwinen*, & Helvetii gal. linguæ *Levantze*, aut *Valantze*, a *valle* (quod conglomeratæ illæ nives, in valles usque a summis montium jugis decidant) vocant. Sed de his fusius *Daniel Eremita in Desc. Alp. Stumpfius Lib. IX. Simler. Com. de Alp. Guler. de Rhæt. Sprecher. Pall. Rhæt. Hotting. Meth. leg. Hist. Hel. pag.* 236.

Reperiuntur in Alpibus induratæ glacies, cryſtallum referentes, de cujus ortu diſſentiunt Authores: vehementiore gelu fieri ex nive vel glacie author eſt *Plinius Lib. XXXVII. Cap. II.* Succum intra terram condenſatum ſtatuit *Agriçola Lib. VI. foſſ.* prior tamen amplectenda ſententia videtur. Non tantum id nomen poſtulat, ſed & loci natales, invenitur enim in iis ubi hybernæ nives ſunt, in Alpium adeo inviis, ut plerumque fune pendentes eum attrahant, ſicut ait *Jonſtonus, in ſua Thaumat. Nat. pag.* 149. Duorum generum cryſtalli in Alpibus reperiri docent *Munſt. Coſm. Lib. III. & Simler. Deſc. Vall. Lib. I. & Com. de Alp.* Primum genus eſt candidum & pellucidum, illudque præſtantiſſimum; Alterum ſub obſcurum, nonnunquam crocei, aut alterius coloris, quandoque purpuraſcens; unde a quibusdam pro Amethyſto gemma venditur.

Diverſa autem eſt harum cryſtallorum magnitudo, ferunt enim aliquando integras & non vitiatas ponderis quadraginta librarum, aut etiam quinquaginta reperiri: refert *Frey Adm. Gall. Cap. IX. In Gallicis Rhætorum & Helvetiorum Alpibus cryſtallum ſive nivem ſexangulam creſcere, altam, latamque duos treſque pedes, ita ut Carolus Paſchalis Regis Chriſtianiſſimi ad Rhætos legatus tale cryſtalli fruſtum tribus millibus aureorum emerit.* Cry-

ſtalli mirabilia ſunt, quod, cum tempore, ab arenis, terra, lapidibus, aliisque ſordibus per ſe purgetur; quod a ſolis calore liquari nequeat ob ſummam frigoris intenſionem; quod ex ea diutius in ardentiſſimis fornacibus liquata, egregii fiant calices, quod tandem vertiginis hoſtis putetur, appenſa & pota; *Platter*.

Varii generis lapides eoſque admirandos producunt Alpes. 1. Sunt multis locis lapides quidam nigri, qui metallorum inſtar e terra effodiuntur, maxime apud Sedunos & Siderianos, vulgus *Steinkolen* vocat, alii *carbones bituminoſos*, hi ad ignis uſum, carbonum ligneorum inſtar adhibentur; hodie ex illis calx optima conficitur. *Simler. Deſcr. Vall. Lib. I.* 2. In Prætura Plurienſi, in montibus ex adverſa Mairæ fl. ripa, lapis eſt, ex quo antiquitus (atteſtante Plinio Lib. XXXVI. Cap. XXII.) lebetes (*Lavezzi*) coquendis cibis utiles, aliaque vaſa tornari ſolent; quæ ad circumvicinas regiones magna quantitate devehuntur. *Sprecher. Pallad. Rhæt. Lib. X.* Ea dicitur eſſe ſaxi illius natura, ut venenum injectum ad ignem ebulliat & rejiciat. *Simlerus de Republ. Helvet. Lib. II.* 3. In Præfectura Sanenſi ditionis D. D. Bernenſium, in monte ſaxoſo, vulgo dicto *Doronaz* (forte ab herba Doronico) lapilli ſubalbidi maximo numero, ſabuli inſtar, reperiuntur, qui ita ſunt comparati, ut in oculos immiſſi, eos expurgent, eandem habentes efficaciam, quam ſemini *Orvalæ* tribuit *Antonius Mizaldus*, utiles ſiquidem ſint illi lapilli ad excutiendam oculorum caliginem, & ea quæ in illos inciderunt, educenda. 4. Sunt quoque in eadem præfectura igniarii ſilices optimi, in magna quadam rupe, colore nigri, & duriſſimi, ad catapultarum rotatarum uſum perutiles. 5. In monte fracto, apud Lucernates, eſt quæ-

dam

dam ſpelunca, ubi naſcitur lapis Morochtus, vulgu-ſua lingua *lac lunæ* nominat, quem ſuperſtitioſe & ſtulte ſalutarem eſſe perhibent, adverſus quemcunque morbum, ægroti cujusvis, propter quem expreſſe ipſius nomine a ſpelunca petatur. *Simler. MSC.* Extat meatus ſive caverna in quodam monte Abbatiſcellano, in quem ſi quid conjicias ingentes ventorum procellæ, non ſine vi maxima inde proveniunt, teſte *Vadiano* viro doctiſſimo, & harum regionum experto. *Schwizer. in Deſcr. Helvet.*

Omnis fere generis plantas in magnis montibus naſci memoriæ prodidit *Theophraſtus*, ob locorum varietatis rationem, ſicut ait *Simler. Com. de Alp.* hic nihil opus uberrima, ad alenda omnis generis armenta & pecora, commemorare paſcua, in quæ ſolutis nivibus ſtatim deduci poſſunt. Nihil hic de venenatis & noxiis herbis, Napello, Aconito, Thora (quam Valdenſem nominant) & aliis ejusmodi, ſumus dicturi; quarundam tantum ſalutarium meminerimus.

Scorzonera haud vetus planta eſt, primus eam *Matthiol. Lib. II. Cap. CXXXVII.* deſcripſit. Inventa in Catalaunia a ſervo Aphro. contra viperarum morſum præſentaneum eſſe remedium, idem qui invenit, oſtendit; ſuccum haurire neceſſum eſt illi, qui effugere conatur. In Alpibus creſcere Scorzoneram teſtatur, experientia, imo quinque illius ſpecies obſervavit *Cluſius. ſtirp. pan. Lib. IV.* Promiſcue quoque videas in magno illo naturæ horto Gentianam, Elleborum album, Angelicam, Seſeli, Siler, Cirſium, Linguam cervinam & alias de quibus apud Botanicos, maxime autem apud Geſſnerum, & Cluſium. Refert *Frey. Cap. VIII. ad gal.* in monte Pila altiſſimo, unde fluvius Doibius profluit, frequentem latiſſimo folio plantam naſci, altera parte candicantem, & ab

incolis desertam vocatam (*Cacalia* fuerit forsan aut *Petasites*.) In montibus altis, locis desertis, ac secus vias provenit Sylibus, ut ait *Simler*. quam vulgo Carlinam, alii teste *Dodoneo* Leucacantham vocant, cujus capitula carnosa, calice, floribus ac semine resectis, suave edulium præbent. Qua ratione venenis omnibus resistat, & aliis morbis prosit vide *Dodon. Pemp. V. Lib. V. Cap. VIII.* Apud Rhætos maxime pullulat copia *Doronici* herbæ (cui nonnulli falso vim deleteriam tribuunt, si expertis medicis, *Gesnero*, *Bauchino*, *Camerario*, & aliis credimus) hac rupicapræ delectantur, unde Montani, *rupicaprarum radicem*, *Gemswurz*, nominant teste *Clusio Stirp. Pan. Histor. pag.* 525. Venatores pastoresque montani, hac adversus vertigines, non minus quam *Auricula* ursi radice, & ad roborandas vires utuntur. *Frey. Adm. Gal. Cap. IX.* Reliquum, quod est de herbis & fruticibus Botanicis, relinquimus: de arboribus & aquis alpinis alibi dicemus.

Animalia varii generis Alpinæ regiones alunt non minus quam planæ, imo firmiori corpore, & fortiora, quod exemplo cervorum & equorum alpinorum ostendit *Simler. Com. de Alp.* ibi quoque boves maximi, & vaccæ prægrandes visuntur, tantæ ferocitatis, ut ne lupi eas aggredi quidem audeant, refert *Gesner. de Quadrup.* An. MDLI. in Rhætia inter Duriam & Velcuriam vaccas ex duobus pagis in pratum eductas tantum iniviffe certamen, ut nonnisi viginti quatuor cæde sopiri potuerit. Quemadmodum vero *non omnis fert omnia tellus*, ita etiam in Alpibus quædam animalia degunt, quæ alibi non facile reperiuntur.

Mures Alpini, *seu Glires* (Gall. Marmottes aut Marmotaines, Germ. *Murmelthier* vel *Murmentle*.) autumno

tumno cavernas ſubeunt, ubi in extructis ex fœno, ſimilive materia, cubilibus per totam hyemem, erinaceorum inſtar conlobati tam graviter dormiunt, ut vel ex cavernis extracti prius non excitentur, quin per aliquod tempus ad ſolem aut ad ignem fuerint expoſiti: refert *Frey*. N. Viri D. Schawenſtein, regio apud Lugdunenſes Rhætico præſidio Præfecti juſſu, ex altiſſimis Rhætiæ montibus, advectos iſtius generis mures, nonniſi apparente vere fuiſſe excitatos. Miro in colligendo fœno molimine utuntur. Unus humi ſtratus, pedibus erectis, ſupinus jacet, in quem, tanquam in quoddam plauſtrum collectum fœnum conjiciunt cæteri, qui ſic onuſtum, apprehenſa mordicus cauda, in ſubterraneas cavernas trahunt. Quomodo autem apud Rhætos ſalſa illorum caro reponatur, & quo artificio in valle Telina capiantur, vide *Geſner*. *De his muribus agunt Plinius Lib. VIII. Cap. XXXVII. Matthiol. in Dioſcor. Lib. II. Cap. LXIII. Munſt. Lib. III. Coſm. Simler. Com. de Alp. &c.*

Ex caprarum ſylveſtrium genere ſunt *Ibices* (Capricornos vocant quidem, Germ. *Steinbock*) in Alpibus; Natura frigus requirunt, cæcæ alias futuræ: Magni ponderis cornua ad dorſum reclinantur, eoque majoris, quo grandior procedit ætas: vetulis viginti circiter in iis nodi increſcunt, & tum bina ſedecim librarum pondus excedunt; Nulla eſt tam aſpera rupes, quam ſaltu non vincant, ſalientium ſi excipere poteſt ungulas, ipſum aſperum parietem ſcandere poſſe, quidam prodidere: referunt venatores, morituros præaltam conſcendere rupem, ibi altero ad parietem cornu innixos perpetuo ambitu circumire, donec attrito moribundi corruant. *Jonſton*. *ex Geſnero.* Ibex fœmina, Germanis *Ibſchgeis* dicitur. *Simler. de Alp.*

Rupicapræ (feras capras *Græci*; Germ. *ein Gembs* vel *Gemss*; Alpinas capras quidam nominant) non quidem summas ita incolunt rupes, ut *Ibices*; Nec earum tanta est ad longe saliendum agilitas. Videantur de his *Simler. de Alp. Munster. Lib. III. &c.* consulatur quoque *Plinius Lib. VIII. Cap. LIII. & Lib. XI. Cap. XXXVII.* Testatur Frey, montanis in hisce capris Germanicum Bezoar reperiri paulo supra ventriculum, iisdem viribus, quibus aut Orientales, aut Indiæ Occidentales suum Bezoar celebrant; Singularissimum sistendæ dyssenteriæ promovendæque parturitioni, est remedium.

Lepores quidam minores sunt in Alpibus, qui hyeme maxime albescunt, ut habet *Gesnerus*, istius rei causas vide apud *Simler. de Alp.* Alii dicunt, candidos non dari lepores, sed tales hyeme apparere, dum nivibus tanquam alba veste teguntur. *Ut annotat Clariss. D. Huldericus.*

Ingens *vulturum* in *Alpibus* præsertim est copia, quibus hoc præter cætera, singulare est, quod nec pennati, nec lanati, nec pilos, villosque habeant, sed nescio, quid medium inter hæc omnia; monente magno *Scaligero*.

Præterea nusquam fere nisi in Alpibus, aut altis montibus inveniuntur *Urogalli*, quorum majores *Tetraones* Plinii esse creduntur, Germanis *Orhan*, vel *Urhan*, & *grosser Bergfasan*, montani Phasiani nominantur. *Simler. de Alp.* De *Urogallorum* coitu portentosa scribit *Encelius Lib. III. de lapid. Cap. LIV.* Gallus quippe hujus speciei sperma ex ore, coitus tempore, in vere excreat & evomit, & voce magna gallinas ipsas advocat, quæ sperma ejectum ore legunt ac degluttiunt, ac tali modo concipiunt. Illas postea Gallus comprimit, & quasi ratum facit semen comestum.

Super

Super quas Gallinas non aſcendit, illæ ova hypenemia pariunt. Sunt quoque alia duo ſylveſtrium Gallinarum genera candida, quæ in Alpibus potiſſimum degunt. Aliæ, *ein Grügelhan*, & aliæ, *ein Spilhan*, germanice vocantur, teſte *Simlero*; videatur & *Munſter*. *Coſm. Lib. III.*

Ingentem *Apum* in Lithuania & Podolia copiam eſſe teſtatur *Olaus Magnus*. Non abhorrent ab Alpibus apes, quæ ibi feliciter proveniunt; earum copiam facit paſcuorum ubertas, odoris ſuavitas, florum abundantia, & ſaporis denique jucunditas, ut loquitur *Jonſton*. *Thaum*. *pag*. 343.

Alpes *metallis* non carere oſtendit *Simler*. *de Alp*. afferens cauſas, cur Helvetii rem metallicam negligant. Apud Rhætos metallicas argenti, cupri & plumbi fodinas *Sprech*. *Pall*. *Rhæt*. *Lib*. *IX*. & Apud Valleſianos *Munſter*. *Coſm*. *Lib*. *III*. docent.

CAPUT VIII.

De Alpibus in ſpecie.

HActenus de *Alpibus* in genere: In ſpecie quædam nobis dicenda ſunt. Cum vero multa *Alpium* nomina in veterum monumentis occurrant, diverſas earum fuiſſe partes, credendum eſt: Aliæ enim ſunt pro locorum diverſitate, Alpes *Maritimæ*, ſeu *Liguſticæ*, aliæ *Cottianæ*, *Juliæ*, *Grajæ*, *&c*. De quibus apud Simlerum & alios. Nos earum Alpium ſpecialiter mentionem ſumus facturi, quæ huic operi illuſtrando inſervire videbuntur.

Varia autem Alpium nomina desumuntur vel a Diis; ut mons Jovis &c. vel a Divis; ut mons S. Bernhardi, Gotthardi &c. vel a Ducibus & claris viris, ut Alpes Juliæ a Julio Cæsare, &c. Vel a populis illas incolentibus ut Rhæticæ, Lepontiæ, &c. Vel a situ, aliisque circumstantiis ut ostendit *Simler. Com. de Alp.*

Alpes Penninæ, Peninæ, vel Pœninæ (sic enim varia Authorum ut lectio, ita & vocis explicatio) ab Hannibalis Pœnorum Ducis transitu dictæ sunt, ut *Plinio Lib. III. Cap. XVII. Marcellino Lib. XV.* & veterum plerisque videtur. Alii *Penninas* quasi *Pinninas*, a celsi cacuminis, quo cæteras Alpes superant, eminentia, dictas censent: *Pinna* enim latina lingua, & *Pinne*, antiqua Saxonica, & adhuc Belgica significat quidvis acutum & elatum cacumen, summitatem, cuspidem, spiculum, aculeum, Gallice *la pointe de quelque chose: Pennum*, inquit ex Varrone Nonius, acutum Antiqui dicebant. Priorem opinionem rejicit *Livius* his verbis: *Neque hercule montibus his a transitu Pœnorum ullo Veragri incolæ jugi ejus norunt nomen inditum; sed ab eo quem in summo sacratum vertice penninum montani appellant.* Ad hæc annotat *Cluverius* Lib. II. Cap. IV. Ant. Germ. *Si proprium Dei nomen fuit Penninus, quomodo ab hujus primitivo vocabulo derivatum est Alpium cognomen* Penninum? *Nulla certe grammatica ratione; proinde verum genuinumque nomen Dei fuisse* Pen *& Romano ori* Pennus, *a quo jam recte derivatur Penninus.* Jovem autem Deum illum fuisse, ostendit idem Cluverius Lib. I. Cap. XXVI. Nisi quis dicere malit, Deum illum fuisse pastorum Deum, qui dicebatur *Pan*, & forsan a Veragris *Pen*, de quo Virgilius:

Pan curat oves, oviumque magistros.

Verisimilior autem est Livii sententia, qua a

Penno,

Penno, *Penninæ* Alpes denominatæ ſunt: Ex *Polybio* enim *Lib. III.* apparet, Hannibalem per *Allobrogum* fines, aut Vocontiorum, id eſt, per Delphinatum transiviſſe, ut ait Sabellic. Enn. V. Lib. I. Ubi vero Alpes *Penninæ* ſint, diverſum ſentiunt Authores. *Penninas* apud *Salaſſos*, *Plinius & Strabo* oſtendunt, & cum ſupra *Auguſtam prætoriam* (Germ. *Augſt*, Ital. Aoſta) duæ per Alpes viæ ſint, huic quæ ad orientem eſt, & ad Veragros ducit, *Pennini* nomen tribuunt. Meridiem magis verſus, Jovius & Alciatus locant *Penninas*, ille ubi mons *Cineſius* (mont çeniz) hic ubi *Druentia*: Sed utrumque *Simlerus* refutat. Ubi autem ſint, ex *Livio* non eſt obſcurum, qui *Pennini* jugi incolas *Veragros* nominat. Dicimus itaque has Alpes eas eſſe, quæ ab *Octoduro* (Martinach) *Auguſtam prætoriam* verſus porriguntur, *ſummumque Penninum*, de quo Antoninus, eum eſſe montem, quem multi ſuperioris & noſtræ ætatis ſcriptores, communiter *montem Jovis* (mont-jou) vocant; aut ſecundum *Tſcudum*, *Simlerum*, *&c.* hodiernamque appellationem *Mons S. Bernardi major*, *Monte maggiore di S. Bernardo*, *Grand S. Bernard*; *Pintzgeuu* interpretatur *Lazius*. Male *Jovius Lib. XV.* Alpes S. Bernhardi olim a Græcorum tranſitu *Grajas* nominatas cenſet. Veteris nominis, *Pennini*, apud *Salaſſos* veſtigium manet, in valle ab incolis *Pelinma* dicta, quæ Auguſta prætoria, ſeu Salaſſorum ad *Penninum* ducit. *Valleſianorum* vallem eſſe opinatur *Rhenanus*, ſed ſitus hoc non patitur. Exiſtimat Viterbienſis Chron. par. II. Hannibalem per Alpes *Pyrenæas* (pro penninas) ubi *mons Jovis* nominatur, igne & ferro iter ſibi aperuiſſe. Credit quoque *Luitprandus Ticinenſis* per Alpes *Penninas* in *Italiam* veniſſe *Hannibalem*, ſcribens *Arnulphum* Imperatorem, per Hannibalis viam, quam *Bardum* dicunt, & *montem Jovis* ex Italia domum

mum reversum. Scribit & *Jovius* apud Bardum, literas cotibus insculptas ostendi, monimentum Hannibalis, qui hac Alpes trajecerit. Est autem *Bardum*, vicus inter *Eporediam* (hodie Jurea) & *Augustam Salassorum*, ubi vallis arctissime coit, & fere clauditur, Germani, *Imbart*, vocant, cum ergo hic Hannibalis monimenta ostendantur, gravissimi tamen Authores alia via in *Italiam* Pœnum transivisse tradant, censet *Merula*, ejus exercitum in varia agmina divisum, pluribus locis trajecisse. *Penninos* ad totum Vallesianorum tractum extendit *Cluverius Lib. II. Cap. VI.* Unde illorum regionem *Penninam vallem* nominat; sed quod pace tanti viri dixerim, illas absque ulla Veterum authoritate orientem versus nimium extendit, sicut *Jovius* & *Marlianus* nimis ad meridiem, cum enim *Summum Penninum*, majorem S. Bernardi montem esse constet; probabile satis est, eas esse, quæ ab utroque *summi Pennini* latere existunt, & valles efficiunt, ex una parte *Octodurum* usque, ex altera *Salassos* versus, aut saltem non longe ab illis.

De summis Alpibus.

Varia quoque habent Authores de Alpibus, quas *Summas* vocat. *Cæsar. Lib. III.* scribens, *Antuates, Veragros, Sedunosque a finibus Allobrogum, & lacu Lemano, & flumine Rhodano, ad Summas Alpes pertinere.* Arridet hic *Simleri* sententia; arbitratur ille nomen *summi* apud Cæsarem, non aliquod proprium significare nomen, quo aliquæ Alpes ab aliis discernantur, sed esse appellativum, ut Grammatici loquuntur, & idem esse ac τὰ ἄκρα τῶν Ἀλπίων, vel *Alpium culmina*, ut dicuntur Cæsari; sic vocat *Livius summam verticem, &* *Antoninus, summum Penninum, summum Pyrenæum, &c.* Atque sic *summarum Alpium* appellatione voluit *Cæsar*, *Alpes penninas*, secundum *Rhenanum*, aut quæ sunt inter

Sedunos

Sedunos & Veragros, ut generalius loquuntur *Alciatus*, *Marlianus*, *Jovius*, *Cuspinianus*, & alii. Errant vero *Glareanus*, *Tschudus*, *Stumpfius & Leander*, qui summas Alpes locant, ubi in omnes mundi plagas, eximia flumina evomuntur, suamque trahunt originem. Qualis est mons *S. Gotthardi*, cum suis vicinis, vide fusius *Simler. Com. de Alp.*

Quoniam vero *Alpes Penninæ*, maxima ex parte ad Vallesianos pertinent, nos illis aliarum Vallesiæ Alpium quædam adjungemus nomina, prout hodie pronuntiantur.

E regione Brigæ visitur, mons *Sempronius* aut *Scipionis*, hodie Germ. *Simpelberg*. Gall. *S. Plomb.* Ital. *Sampione:* a quodam Romano duce nomen accepisse conjectura est: *montem Brigam* a proximo vico nominavit *Marlian.* Ex hoc monte qua Brigam respicit fl. *Saltina* qua vero Italiam fl. *Athiso*, oriuntur; per hunc montem ad Lepontios transalpinos iter est; videantur *Munst. Lib. III. & Simler. in descr. Vall. Lib. I. & Com. de Alp.* Non longe a Sempronio sunt montes dicti, vulgo *Passes & Matter*; de quibus *Munst.*

In valle Pennina est mons *Arola* omni tempore glacie abundans, ut inquit *Mercator*. Ad *S. Mauritii* meridiem conspicitur mons summe altus, nivibus & glacie perpetuo albescens, accolis vulgo dictus, *la dent de midy:* ad septentrionem, ex illius regione, est alius quoque editissimus, vulgo *la Dent de Morcles*, a pagulo in montibus illis dicto, *Morcles*. Ex eadem parte Ardonium & Sedunum versus ascendendo, montes *Bernatum* ditionem a Vallesianis distinguentes, generaliter sub nomine montis *Sanetii* comprehendit *Guilim.* Germ. Sanetchberg, vel Sanetzberg, a valle Sanenti.

Ad

Ad ſeptentrionem *Sideriani* conventus eſt mons *Sylvius* dictus Auſtelberg, ſecundum *Mercatorem*. Sylvium tamen alibi collocat *Simler*. *Deſc*. *Vall*. *Lib*. *I*. cum ait Mattiam vallem, in conventu Veſpiano, incipere a monte *Sylvio*, per quem iter eſt ad Salaſſos & Ajazam vallem, *das Kremertal*, *&c*. *Com*. *de Alp*. Apud Sedunos mons eſt, quem quidam Sylvium nuncupant, Salaſſi Roſæ nomen ei impoſuere; in hoc monte ingens eſt glaciei perpetuæ cumulus, &c. *& alio loco*; per juga montis Sylvii, quem noſtri *Gletſcher* vocant, duo ſunt itinera, unum ad Salaſſos, alterum in vallem Seſſitis.

Supra thermas *Leucenſes* (Leuckerbad) montes & præruptæ rupes extraordinariæ altitudinis conſpiciuntur: dicuntur vulgo *Lætſch*, aut *Lætſchemberg*, *& Gemmi*, hunc *Guillim*. Gemmium vocat, unde *Dama* aut *Dala* fluviolus oritur: per hujus montis rupes iter arduum ac horridum factum eſt, per quod ex valle Frutingenſi (Frutingerthal) in illas thermas deſcenditur: hoc iter æſtate quidem frequentiſſimum; hyeme vero impervium eſt: illius autem tanta eſt altitudo & aſperitas, ut non male quidem *Gemmium* a gemitu nominatum putent. *Simler*. *Deſc*. *Vall*. *Lib*. *I*. *Munſter*. *Coſm*. *Lib*. *III*. Specialia uniuscujusque montis referre nomina difficile nimis, imo mihi illorum ignaro impoſſibile.

De Lepontiis Alpibus.

Inter Alpes non ultimas tenent, quas veteres *Lepontias nominant: has ſic deſcribit Marlianus. Fuerunt illæ, ex quibus Rhenus inter fines Sedunenſis & Curienſis diocæſium oritur, quas Lepontias Cæſar & alii ſcriptores appellavere: nunc D. Gotthardi, ac Divi Nicolai dicuntur*. Merulæ dubium non eſt, eas comprehendere omnes Alpes, a Rheni fontibus ad Rhodani usque ſcaturiginem,

ginem, ubi hodie *Levantinæ*, *Brenniæque*, quæ *Palenza* dicitur, incolæ; ad quas *Crispaltus & Lucumonis* mons, altera parte pertinent; a *Lepontiis* populis nomen accepisse credibile est, antiqui nominis vestigium manet in valle, per quam *Ticinus* fluit, quæ *Levantina* quasi *Lepontina*, Italis dicitur, accolis vero *Livinerthal* vel *Levantinerthal*. Jovius has minores Lepontias vocat, ad earum differentiam, quibus a lacu Comensi per *Clavennam*, *Curiam Rhætorum* itur, quas *majores Lepontias* nominat. *Alciatus* in Switensibus, qua Glaronam ex Bilitionis castro recta tenditur, *Lepontias* statuit, sed anguste nimis. Sub Lepontiis mons altissimus *S. Gotthardi*, est, per quem ab Uraniis Helvetiis in Italiam trajicitur, hæc via duobus locis maxime periculosa est; 1. In *ponte tremente*, sic enim vocant, in ascensus, qua Italiam spectat, fere medio; unde ad cacumen usque, nihil nisi nuda rupes, cum nivibus & multa glacie; dicitur vero *pons tremens aut tremulus*, non quod ipse tremat, sed quod montem ascendentes viso præsenti periculo, tremere incipiant. 2. Ex altera parte, visitur *vallis infernalis*, ubi supra Sillinium, pagum Uraniorum, juxta *Ursam* fl. & prope Ursarium vicum, pons est, quem Diaboli aut inferni pontem (vulgo die Teuffelsbrug) nominant: hujus meminit *Platina*, in vita Pii II. dicens eum ante pontificatum, tempore Concilii Basileensis ex Italia, per *Inferni pontem*, Lucernæ lacum, Helvetiorum campos, Basileam tandem pervenisse, de his vide *Jovium. Lib. XV. Simler. Com. de Alp. Vigener. Com. in Cæsar, &c.*

Hic mons *S. Gotthardi*, multis verticibus constat, inter quos habentur, *Mons Furcæ*, Germ. die Furcken, a bifurcato, & in duos vertices diviso summo jugo, nomen habet. Hic mons asper est valde, nec inhabitatur,

bitatur, limes est inter Uranios & Vallesianos, & ex eo Rhodanus oritur. *Munster. Cosm. Lib. III.* refert olim vocatum *Juberum*, *&* *Coatium*, aut secundum alios *Ursellum*. Non longe ab hoc est mons *Grimsel* aut *Grimsula*; continuus est Furcæ, & sub Lepontiis quoque comprehenditur: Vallem Haselam sub ditione D. D. Bernensium, a Vallesianis dividit; iter admodum arduum & asperum est per Grimsulam. Inter Lepontias quoque numeratur mons *Lucumonis*, (Germ. Luchmanier) hoc nomen a quodam *Lucumone* Tusco accepit: dicitur etiam Mons S. Barnabæ, ubi est rupes Cadelin, de qua postea Cap. XI. hic mons Rhætos a Lepontiis distinguit.

De Alpibus Rhæticis.

Succedunt Alpes Rhæticæ, a Rhætis populis eas incolentibus, dictæ: de his apud veteres frequens mentio. Tacitus Hist. Lib. I. *Rhæticorum jugorum* meminit, hos montes *Merula*, a Como Veronam usque extendit. *Rhæti* (inquit Strabo Lib. IV.) *ad Italiam spectant supra Veronam & Comum*. Dicit *Marlianus*, Alpes Rhæticas agro Tridentino adjacere, ut & Veronensi, quibus ex Italia in Sueviam & Austriam iter est. Plurima autem sunt Rhæticarum Alpium juga, inter ea principem locum tenet, secundum plerosque, mons *Adula*. Strabo Lib. IV. Ἀδόυλαν Alpium partem facit: Guarinus in Strabonem vitiose legit *Diaduellam*. Ex hoc monte Strabo & Ptolomæus Rhenum deducunt; illius summitas vocatur Germanis *der Vogel*, *aut Vogelberg*, Rhætis *colmen del olcello aut ocello*, *vel Monsted del vecello*, Italis *monte del Vocello*, ut annotat D. Gaudard. secundum alios mons *S. Bernardini*, per quem a Rhætis Bellizonam itur, *Bralium* vocat simplicitas vernacula, ut ait apud *Simler*. *Alciatus*. *Vuillichius in Tacitum*, accolis dici, Etzel, refert; non oportune

in

in lacus *Larii* deſcriptione, *Grajas* appellari *Jovius* ſcribit. Sprech. Pall. Rhæt. Lib. VII. montem *Aviculam* vocat, unde Rhenus poſterior oritur: in loco ſcaturiginis quondam ſacellum fuit Nymphis dicatum, cujus adhuc veſtigia cernuntur, referente eodem *Sprech*. Sunt & alii, qui *Adulam* ſub Lepontiis collocent, inter quos eſt *Vigenereus*, qui Gotthardi, Criſpaldi, Lucumonis montes ſub Adula comprehendit, & Adulam aut Adyam, ut etiam legit *Alciatus*, inacceſſum ſignificare dicit. Sic *Vuillichius*: *Adula ita monti S. Gotthardi connectitur continenti quidem jugo, ut ſit ſummarum Alpium veluti brachium aut cornu*. Guillimannus quoque Adulam ſummarum Alpium ſive S. Gotthardi orientalem partem facit. Parum vero refert hoc, cum *Alpes Rhæticæ & Lepontiæ* vicinæ, imo conjunctæ ſint.

Splugæ aut Spelugæ mons (a Spluga vico celebri in primo Rhætorum fœdere) Adulæ proximus eſt. Hujus mentionem facit *Jovius Lib. XV*. Latinis ſcriptoribus *Urſulus vel culmen Urſi*, Rhætis, *Colmo del Orſo*, Germanis *der Urſeler oder Splugerberg*, Vigenereo *S. Bernardini* mons, quibusdam etiam *Avicula*, dicitur. In hoc monte columnam Julii Cæſaris oſtendi, ait *Simler. Com. de Alp*. Ad illius radicem fl. Liro oritur vallem Clavennenſem interſecans; huic valli ad orientem adiacent montes, *Furcula & S. Jori*.

Rhætico mons inter altiſſimos a *Mela Lib. III*. nominatur; eum in finibus Rhucantinorum collacat *Mercator*: a Rhæto Tuſcorum Duce, denominatum vult *Simler. Com. de Alp*. Tſchudus *Prättigöwerberg* appellat, qui in Helvetia eſt, de eo ſic in Tacit. Germ. Althamerus. *Rhætico mons, apud Pomponium Melam, eſt jugum illud Rhætiæ primæ inter fines Curienſium & Valleſianorum, Helvetiis imminens, cui adhærens vallis vetuſti nominis reliquias ſervat: vulgo enim Braetigow (vicum habens*

D Pena.

Penatium) *id est Rhætorum ager, pagus aut vallis pro Rheticone appellatur, puto insuper Pomponium, Braetigow, ad Romanæ linguæ figuram in Rheticonem deflexisse, dicitur præterea vallis Montasum à Comitibus de Sonnebergo, quibus paret.* Secundum longitudinem hic mons extenditur usque ad Estiones; ab uno illius latere est vallis Drusiana, quam mediam secat fluvius *Langarus*, qui in altissimo Rheticonis vertice (selva Rhæta, quasi sylva Rhætiæ dicto) oritur, videantur *Sprech. Pall. Rhæt. Lib. IX. & Altham.* de variis Rhæticarum Alpium nominibus.

Supra de Penninis Alpibus locuti sumus, quæ sunt inter Vallesianos & Salassos: sunt & aliæ, quas Tacitus juga *Pœnina* nominat, quibus ex Italia in Noricum & Germaniam iter est, referente *Marliano*. Loquitur quoque *Ptolomeus* de ποίνοις Alpibus a Penninis diversis, quæ Italiam a Rhætia separant, suntque inter Rhæticas Alpes & Ocram montem, ad fl. Lyci fines positæ: has a Pennone Noricorum Rege, dictás ait *Aventinus*, illas etiam Bojas nominans, addensque ab eodem Pennone, nuncupatum Penninum montem (unde oriuntur Athesis & Rhenus) quem vulgo *Venusticum* dicunt, istas autem Alpes his verbis ita describit. *Vindelicia, quam jam Bojariam nominamus, clauditur ab austro perpetuis montium jugis, & hoc dorsum a Lyco ad Oenum pertinet, quod amplius si anfractus sequeris, centum & viginti millia passuum percurrit; quod si hisce quincuncem demseris, reliquum est recti itineris intervallum. Alpes a Ptolomeo Penninæ (aut potius Pœninæ) nuncupantur, sicut celsissimæ undique præruptæ, & abscissæ rupes. Cacumina perpetua nive albicant, longe, late ad quadragesimum, & amplius lapidem a peritis discernuntur.* Alpium quas *Aventinus* describit, inquit *Simlerus*, summa juga a nostris nominantur, *de Arliberg oder Albelen* (ab

Aquila

Aquila nomen habent) item *venustus mons Binstermüntz*. Atque, inter *Oenum & Lycum*, isti montes longe procurrunt, & vallem efficiunt, quæ a Germanis *Inthal*, vocatur: hanc idem *Simler. Desc. Valles. Lib. II. & Com. de Alp.* Pœninam vallem, (rectius Oenina diceretur) quæ a Rhætiæ prolegato regebatur, esse ex quadam quæ Floreni, in agro Veronensi, visitur inscriptione, arbitratur.

Alpium Helveticarum pars est *mons Albius*: jacet is inter *Tigurum & Tugium*; & est ubique pascuus: hujus mentio fit in literis quibusdam Ludovici, circa annum septingentesimum. Hunc *Rapertus* Thuricensis, S. Galli monachus *Albiscum* nominat. *Simler*. MSC. Apud Lucernates mons est quidam Lucernæ urbi imminens, dictus *Mons fractus & Pilati*, ubi est caverna quædam, de qua *Cap. Præced.* & lacus Pilati, de quo suo loco. Certissima ex hoc monte, tempestatum indicia petunt Lucernates annotante *Simlero*, *Com. de Alp.* hunc montem descripsit *Gesnerus*. Si quis plura, sive in genere, sive in specie de Alpibus scire cupiat; *Simlerum* illas peculiari libello docte describentem, *Merulam* illius Epitomatorem, aliosque quamplurimos consulat. Hodierna diversorum Argoviæ montium nomina, ad peculiarem locorum descriptionem referre oportunius est.

CAPUT IX.

De Helvetiæ Sylvis.

DE montibus hactenus; Sylvas quod attinet, tantus est earum varii generis numerus, ut omnium nomina, vix quis enumerare aut commemorare

rare queat. Nota ſatis inſignis illa Germaniæ ſylva, quæ communiter *Hercinia*, ab Hercino Germaniæ monte, ut Marſiano placet; aut *Hartzinia*, ab Hartz, id eſt, reſina, ſecundum Ammianum; quibusdam corrupte *Martiana*, Eratoſtheni *Orcinia*, Germanis *Schwartzwaldt*, Gallis, *la foreſt noire*, dicitur. Aſſerit vero Mercator, illam ſe in Helvetiam usque extendere, & *Helvetiæ ſylvas* illius eſſe portionem, ac veluti brachia quædam, quamvis modo hic, modo illic diverſa accipiant nomina. Sylva, quæ prope Zoffingam eſt, dicitur *Bonvaldt*; profert hæc abietes proceriſſimas, centum & triginta pedibus longas, quæ ſecunda Arula, per Rhenum in mare, ad conſtruendos navales malos transmittuntur, vide *Munſt. Lib. III.* Reliqua *Argovia* frequentes habet ſylvas, de quibus in ſpeciali illius deſcriptione. *In Valleſia* duarum ſylvarum meminit *Mercator*, unam vocat *Melebach*, prope Arnen; alteram *Perſimvaldt*, prope Perigard: ſunt autem ſylvæ per totam Helvetiam crebræ ſatis, ſive in locis montanis, ſive in planis. Inſignis quoque ea eſt ſylva, quæ per mediam fere *Vaudi* regionem, longe lateque porrigitur, dicta vulgo *Jorat*, forſan quia cum Vaudi editiora loca occupet, & montem quaſi referat, ſit velut alter, aut quaſi minor mons *Jura*. Alias reticeo, quarum communiter nomina ab oppidis aut pagis vicinis deſumuntur. Cum autem Helvetia, ſive in montibus ſive in planitie varias habeat ſylvas, varii quoque generis arbores alit, de quibus aliquibus aliquid hic dicere, oportunum erit.

Caſtanearum non exiguæ ſunt ſylvæ apud Rhætos, qui ſiccatas adverſus famem, magno pauperum commodo recondere didicerunt: ſi enim recte, ac ex arte ſiccatæ fuerint, ſiccæ pariter & elixæ eſui aptæ ſunt, panisque ex illis in plebis uſum coquitur, ut

ut ait *Simler. Com. de Alp.* Sunt quoque alibi castaneæ in Helvetia, maxime apud *Antuates*, & in præfectura Nevidunensi, ditionis D. D. Bernensium.

Sunt & *Querceta* variis in locis, unde quercuum usus, ob ligni firmitatem, in ædificiis construendis est. Sic Berna, in Querceto primo, a Berchtoldo Zæringiæ Duce ædificari cœpta est ex quercubus. Glandes mirifice ad saginandos porcos inserviunt, unde magna utilitas; famis quoque tempore, apud pauperes in usu sunt. Ligno, in quercu nati visci, pro amuleto adversus comitialem morbum nonnulli utuntur, & similiter contra sanguinis undequaque eruptiones; sed exiguo, imo nullo cum fructu aut successu, sicut monet *Dodon. Pemp. VI. Lib. IV. Cap. III.* In veterum quercuum caudicibus enatum *Polypodium*, apud Medicos magni æstimatur, & aliis præfertur.

Inter glandiferas arbores annumerat Dioscorides *Fagum*, quamvis Quernæ glandi nihil simile fructus habeat. Egregiæ procerarum fagorum sylvæ, in Helvetia reperiuntur. Lignum ad ignis usum optimum est; illius cineres ad vitri compositionem utiles, scribit *Petrus Crescentius*. Interiores fructus nuclei, sapore cum levi adstrictione dulces, feruntur renum ex calculo dolores, si edantur mitigare, & ad calculorum ac arenularum faciliorem exitum, prodesse; Columbæ ac turdi his delectantur, horum pastu sues saginantur, muribus ac sciuris gratissimi sunt.

Inter montanas arbores a *Theophrasto* enumerantur abietes, pinastri & piceæ; constat autem experientia, non solum has arbores in Alpibus felicissime provenire, sed & in locis planis, illarum enim sylvæ per totam Helvetiam frequentes satis sunt, verum montanæ ob majorem materiæ firmitatem, sunt præferen-

ferendæ, ſicut oſtendit *Simler. Com. de Alp.* pag. m. 322. De variis reſinis tum aridis, tum liquidis, ut & de pice, vide apud Plinium Lib. XVI. Cap. X. & paſſim. Galenum, Dodoneum & alios, ex conis ſeu ſtrobylis, quidam civis Lauſannenſis, oleum ſtillatitium conficit, quo adverſus varios morbos feliciter utitur. In reſina & pice colligenda maxime dant operam, vallis Galangaſcæ apud Rhætos incolæ, unde ſe, familiasque ſuas alunt, *Simler. Com. de Alp.* unde quoque reſinarii dicuntur *Guillim. de Reb. Helv. Lib. IV. Cap. II. p.* 430.

Inter coniferas arbores, non contemnenda videtur *Larix* Theophraſto & Græciæ ignota, Alpibus noſtris propria, quarum ingens copia eſt in ſylvis apud Valleſianos, & Rhætos præcipue. Illius lignum in tempeſtatibus firmiſſimum, adverſus cariem illæſum, ad ædificia aptum, viſu pulchrum, odoratu ſuave, & contra lepram efficax, habetur. *Reſina larigna*, in officinis Terebinthinæ loco divenditur, quod jam ſua ætate factum *Galenus* refert. Fungus quidam in larice naſcitur, vulgo Agaricum nominatur. *Plinius Lib. XVI. Cap. VIII.* Galliarum arbores maxime glandiferas ferre Agaricum dixit, ſed fallitur, non enim glandiferæ, ſed coniferæ, & quidem inter has ſola larix, quæ non in Gallia hodierna, ſed in Helvetiæ & Italiæ Alpibus creſcit. Agaricum autem adverſus capitis dolores prodeſſe dicit Plinius Lib. XXV. Cap. VI. viſcerum obſtructiones expurgat, lumbricos pellit, aliisque morbis medetur, ut Medici teſtantur. Obiter hic notandus duplex *Plinii* error. 1. enim folia amittit autumno, quod non cognovit *Plinius*. 2. Laricem non comburi igne, dixit idem *Plinius Lib. XVI. Cap. X.* quod etiam de caſtro Larigno a Cæſare oppugnato refert Vitruvius: ſed hoc falſum eſſe experientia com-

pro-

probat, a nullo enim alio ligno magis liquefiunt metalla, ut in Tridentinis montibus videre est; omnium *laricis* carbones ferrariis officinis utilissimos scribit *Matthiolus*: apud Vallesianos non alia in foci usum ligna, multis in locis adhiberi tradit *Simler*. *Com*. *de Alp*.

Platanus Italiæ advena & peregrina, sicut ex Plinio Lib. XII. Cap. I. videre est, in Helvetia communis est; illius proprietates vide apud eundem, *Plin*. Lib. XXIV. Cap. VIII. *Fraxinus*, ita serpentibus infensa est, ut nullas illius umbras ferre possint *Plin*. *Lib*. *XVI*. *Cap*. *XIII*. Experientia sibi compertum scribit Plinius, fraxini fronde & igne clausum & circundatum serpentem, per ignem potius quam per fraxinum, evasurum. Hinc summa naturæ benignitas; floret, antequam serpentes egrediantur, nec ante conditos folia demittit, pauci imo nulli sunt serpentes ubi fraxinorum est copia, ut apparet quibusdam in Helvetiæ locis, ubi multæ sunt fraxini. Sed hæc de arboribus quibusdam dicta sufficiant.

CAPUT X.

De Helvetiæ fontibus.

SEquitur nunc, ut pro instituti nostri ratione, quibus fontibus, fluviis, & lacubus, Helvetia nostra decoretur, videamus. Nulla sane est regio, præter Helvetiam, quæ tot aquis gaudeat. Fontibus, amnibus ac lacubus, non esse similem Helvetiæ nationem, existimat *Glarean*. *in sua Paneg*. Lacus enim navigabiles viginti quatuor & ultra fluvii sex numerantur, fontes vero innumeri. Hujus aquarum crebritatis

britatis causam indicat *Seneca*, *Lib*. *Nat*. *Quæst*. *III*. *Constat*, *Germaniam*, *Galliamque*, *&* *proxime ab his Italiam abundare rivis & fluminibus*, *quia cœlo humido utuntur*, *&* *ne æstas quidem imbribus caret*. Hoc certe de Helvetia maxime verissimum est, ut experientia patet: Regio etiam ipsa maxima ex parte montana frigidior est, & montes quam sæpissime nubes, pluvias, aut nives emittentes: attrahunt ita ut recte dixeris, cum Silio:

Abeunt in nubila montes; aut cum Virgilio.

- - - - *Sæpe cadunt de montibus imbres*.

Unde Placidius Placentinus, *nubiferas Alpes* vocavit.

Hæc aquarum copia, etsi quandoque, ob locorum aquis vicinorum inundationes, noxia sit, piscationi tamen utilis est, irrigandis pratis, atque vehendis oneribus & mercibus oportuna.

Fontes eosque innumeros & maximos habet Helvetia, ita ut passim obvii sint (maxime vero in illa valle, montiumque tractu, quæ Emmenthal dicitur) & illos in summis montibus reperias. Si quis in præcipuorum Europæ fluviorum origines inquirat, eos in Helvetiorum montibus quærat. Suas Helvetia aliis nationibus communicat aquas, imo suas cum illis, ad exteros populos, sordes amandat. Quoniam vero tot, sive in planitie, sive in montibus, fontes reperiantur, dignum est, ut, unde oriantur, indagemus. Ab aquis pluvialibus fontium scaturigines voluere nonnulli; sed illæ sufficere non possunt, non raro enim per multum tempus deficit pluvia, & quæ infra pedes decem decidit, terram non madefacit, *Seneca* Lib. III. Nat. Cap. VII. In siccissimis tamen locis, puteis in altum actis, per ducentorum & trecentorum pedum spatia uberes aquarum venæ inveniuntur. Ex montibus

tibus etiam & ſaxis erumpunt flumina, quibus nihil pluviæ conferunt. Ex terra in aquam mutata fontes provenire ſcripſit *Seneca*. Sed contra facilius aqua ob ſuam denſitatem in terram mutari poſſet, ut ait *Jonſt. Thaum*. p. 64. Ex aëris vaporibus in terram concluſis, & eorum frigore condenſatis, fontes naſci, ſenſit *Ariſtoteles*: Quod vero vaporibus eſſet opus ad unici ſaltem fluvii conſtitutionem? & perpetuas dari cauſas neceſſum eſt, perpetui illius aquarum fluxus, ſicut loquitur *Sperling*. *Inſt*. *Phyſ*. *Lib*. *IV*. Dicendum ergo per ſubterraneos canales, & terræ venas, inſtar ſanguinis animalium, e mari fontes manare, quibus ſolum mare ſufficit. Sicut autem maris origo a Deo eſt, *Gen*. *I*. *v*. 9. 10. ita mare fontium, rivorum, fluminum hoſpitium, caput & origo eſt. *Eccl*. *I*. *v*. 7. *omnia flumina properant ad mare, nec tamen mare impletur; quocunquè loci flumina properant, eodem revertuntur propere*. Unde Pſaltes, *Pſal*. *CIV*. *v*. 9. loquens de marinis aquis, *Terminum oppoſuiſti, ne tranſeant, ne revertatur ad operiendum terram*, poſtea addidit, *v*. 10. *Qui emittis fontes per valles, ut inter montes ambulent*. Talis ergo eſt fontium a Divina potentia, origo; de aſcenſionis modo maxima inter Phyſicos controverſia; vide quæ ex *Thoma Lydiat Anglo* habet *Jonſtonus*. Maximum autem eſt Divinæ Providentiæ beneficium, quod tot, atque diverſi generis fontibus abundet Helvetia; varie autem illius fontes diſtingui poſſunt: vel enim alii ſunt perennes, alii temporarii; alii frigidi, alii calidi; alii dulces, alii aciduli, ſalſi, ſulphurei, &c. alii ſalutares, alii noxii, &c.

Cum autem magna hæc in aquis varietas, Divinæ ſapientiæ ac potentiæ ſit index, non mirum eſt tot qualitatibus ac peculiaribus viribus aquas gaudere: probabile quibusdam videtur, iſtas aquas, aliis

atque aliis atomis repletas esse, quarum beneficio nunc sympathiæ, nunc antipathiæ, nunc corruptiones, nunc generationes, aliaque ejusmodi fiant. De aquis mineralibus dignus est *Sperlingii Inst. Phys. Lib. IV.* locus, qui hic adscribatur. *Parum erat* (inquit ille) *aquam detergere sordes, gignere fruges, producere olera & arbores. Potiora adhuc potentiæ aquarum ponenda erant exempla. Quid acidulæ, acridulæ, salsidulæ, dulcidulæ? Tanta eis inest vis, ut calamo satis depingi nequeat. Calefaciunt, siccant, attenuant, solvunt, penetrant, appetitum excitant, ventriculum confortant, obstructiones viscerum aperiunt, lapides in renibus & vesica frangunt, homines ex ipsis mortis faucibus eripiunt. Et cum commemorare vires nihil habeat sapientiæ, an causam rei possimus, tentandum. Hæc autem non in aquarum alteratione, sed in mineralium commistione quærenda. Mineralis aqua tunc oritur, cum minera aliqua, sub specie halitus, vaporis, aut tincturæ, cum aqua conspirat. Hinc pro multiplicitate mineralium multiplices sunt minerales aquæ. Et cum multiplex paucorum etiam mineralium fieri soleat mistio, innumerabiles pene fiunt aquæ istæ. Quodnam vero in specie cum aqua conspiret minerale, docet effectus. Aluminosæ aquæ vulnera sanant & ulcera, æratæ prosunt oculis, nitrosæ fœminas reddunt fœcundas, sulphuratæ vitiligines tollunt, & impetigines sanant, salsæ leviter cutem mordent, aluminosæ mordent & adstringunt.*

Nunc ad admirandas Helvetiæ aquas accedendum. De perennibus fontibus, iisque puris & potui utilibus, non est quod hic agamus; de temporariis aliquid dicendum; sunt autem illi in duplici differentia, vel enim cessationis causa patet, vel latet, aut saltem non ita cognoscitur bene. Notandum vero in Alpibus non omnes fontes a mari suam originem trahere, sed multos a pluviis, nivibus & glacie solutis dimanare, unde propterea deficiunt, cessante

causa.

causa. Cum enim Alpes magnum ac vastum corpus habeant, contingit in illis, velut in gremio aut sinu aliquo, pluviæ ac nivium copiam asservari, nec possibile est quamplurimis in locis pluvias aut niveas aquas evacuari, unde etiam fiunt in summis montibus stagna & laculi, qui cum per rivulos non effluant, id per meatus subterraneos, & rupium montiumque concavitates fiat, oportet. Atque inde varii in inferioribus locis, fontes oriuntur. Experientia quibusdam locis hoc demonstrare videtur: si enim hyberno tempore non altæ cadant nives, si verno mature liquefactæ fuerint, si æstas pluviis non infesta, si Sirius arserit, videas tunc multos fontes ex montibus, ubi nullæ remanserunt nives, ortos maxime in canicula deficere, postmodum accedente pluvio tempore, aquas suas iterum emittere. Audivi quoque a fide dignis Montanis aliquando lignum serra sectum, in quoddam stagnum, seu, ut illi vocant, lacum, in summo, apud Fryburgenses Helvetios, monte situm, conjectum fuisse, quod per fontem in ditione Bernensium, ab illo stagno duobus milliaribus Germanicis dissitum, cum aqua effluxerit. Verum etiam est, vivas esse scaturigines, quæ aquæ nivalis confluxu augeantur: unde cessante nive minores existunt. De aquis autem niveis & earum qualitatibus vide *Simler. Com. de Alp.*

Sunt vero fontes, quorum temporarius fluxus admiratione non caret. *Non præterierim*, inquit Schwizer. Desc. Helvet. *fontem in valle Hasela* (vulg. *Haslilandt*,) *in monte Engstlen nominato, haud procul ab Arolæ fontibus, qui nullo anni tempore fluere consuevit, præterquam Julio, Junio & Augusto mensibus, cum pecora & armenta ibi pascuntur: fluitque certis tantum horis, mane & vesperi, quando a pastu ad potandum pecora abiguntur; & si quid impuri*

impuri in eum immittas, fluere fons cessat, demumque post aliquot dies aquæ redeunt. Sic de fonte Mariano apud Leucianos Vallesios, Caspar Collinus Sedunus.

Est præterea frigidus limpidissimusque fons non procul a maximo balneo versus meridiem, Deiparæ nomine insignitus, quoniam in Majo, vel saltem sub finem Maji proveniens in Augusto circa festum assumptionis Mariæ fluere desinit: cujus rationem affert his verbis. *Fons hic originem ducere videtur a nivibus vel glaciebus illis perpetuis, quæ cum incipiunt liquescere, ut in Majo fit, aquæ earum per canales subterraneos eo defluunt, ibique ebulliunt, quum vero calor deficit sole averso, ut fit in fine æstatis, fons iste, suo cursu destituitur: promanat enim, cum ver est calidius, solito citius, &c.*

Narrat quoque *Munster. Cosm. Lib. III.* Fontes Fabarianos apud Rhætos, vere aquas emittere, & autumno easdem sistere, crescere crescentibus herbis, marcescentibus vero paulatim deficere. Istis tamen adhuc mirabilior mihi videtur fons prope Aquileam (Aigle mandement sub ditione Bernens.) in inferiori parte vineti, ad montis pedes, qui aquas suas satis copiose, septimo quoque anno tantum per aliquot septimanas emittit, ut ipse aliquando vidi; vocatur ab incolis, *la Tare :* miror autem neminem adhuc hunc fontem observasse.

Sunt etiam varii fontes frigidi, in Helvetia, salutares. *Apud Glaronenses*, inquit Simler. Com. de Alp. *in monte Wepchio fons est frigidissimus, quem aquæ solutarum nivium & glaciei in sinum quendam collectæ conficiunt, in hoc incolæ sese contra varios morbos immergunt, idque tertio præ frigore namque diutius in aqua subsistere non possunt. Existimant autem hujus balnei usu aciem oculorum juvari, & auditum in senibus recuperari: Quidam vero in calidissimis febribus, & nonnunquam in dysen-*

dysenteria aquam frigidissimam, eamque potissimum, quæ ex glacie veteri soluta defluit, abunde ad vomitum usque bibunt, & ita sæpenumero liberantur.

In Vispianorum, apud Vallesios, tractu, medicati quidam fontes aquæ frigidissimæ, ex durissimo saxo, tribus vel quatuor in locis prosiliunt, ex venis partim cupreis, partim aureis; ut colligit *Casp. Collin.* Ventrem laxare, a materia quacunque interna purgare, oculos caligantes ob quamcunque causam sanare, & alias membrorum partes restituere feruntur. Teste eodem *Collin.* apud quem vide fusius; ut & quæ habet de gelidissimo ac limpidissimo fonte a Sanct-Surgo, in jura monte sub D. Bernensium jurisdictione, qui insignis, ac adversus varios morbos utilis, hactenus habitus est.

Sunt & aquæ acidulæ apud Rhætos. 1. In Fridisii vallicula in tertio Rhætorum fœdere: vocantur aquæ federicæ, vel fiderianæ, a pago Fideris supra Jenatium; celebres sunt & tota Germania frequentatæ; cardiacis & ictericis aliisque internis morbis maxime conducunt; vide *Munst. Lib. III. Sprech. Pall. Rhæt. Lib. IX.* Præcipue vero elegans *Jacobi Eckboldi Medici Pindaviensis* de illarum viribus scriptum. 2. Prope S. Mauritium vicum in secundo Rhætorum fœdere, etiam acidulæ sunt, a Theophrasto Paracelso summopere celebratæ. *Sprech. Pall. Rhætic. Lib. VII.* 3. Optimus acidularum fons apud Scolium in Rhætia extat teste eodem *Sprech. Lib. VIII.* Habet quoque Helvetia fontes salsos. In ditione D. D. Bernensium, apud Antuates, sunt fontes salsi in monte supra Aquileam, in loco communiter dicto *Pane*, qui ex rupe marmorea prosilit, quia vero aqua dulcis salsæ miscebatur, multis impensis, per rupem arte concavatam conquisitus est fons aquæ dulcis, ut a salsa separa-

pararetur, quod an obtentum bene fuerit, nondum audivi. Unus ex fontibus salsis periit jam ab aliquo tempore, quod ex illa aqua salsa reliquum est, per canales, ad vicum *Roche* dictum, & duabus horis a fonte distantem, partim ducitur, ob ligni in coquenda aqua salsa necessarii oportunitatem. Repertus fuit quoque alius salsus fons in montibus supra Bactiacum (Bex) sed loco inoportuno, ob terræ ruinas. Visitur etiam hodie in præfectura Sanensi, in valle Estivensi (vulgo Estivaz, Germ. Lessy) fonticulus salsus, quo tamen nemo utitur.

Apud Rhætos non longe a Castro Taraspo, salsum fontem, a *Conrado Gesnero* Medico, & *Johanne Fabritio* Montano, versibus celebratum indicat *Sprech. Pall. Rhæt. Lib. VIII.* Apud Vallesianos, in conventu seu Deseno Sedunensi, Salsularum fons ante annos aliquot inventus fuerat, ut ait *Simler. Desc. Vall. Lib. I.* Sed hodie negligitur, tum quod sal illud non multum probetur, tum quod maximi, in separanda aqua dulci, a salsa faciendi sint sumptus.

Sulphurei fontes in Helvetia sunt varii. 1. In ditione D. D. Bernensium, fonticulus quidam sulphureus est in eadem valle Estivensi, de qua modo sermonem fecimus. Meminit *Collin.* fontis supra arcem Nobilium de Blonay, in præfectura Viviacensi, albicantis, ac vehementer sulphur olentis, & adversus scabiem optimi. Apud Yverdunum fons olim celebris sulphureus cernebatur, sed temporum injuria, & hominum negligentia pene exolevit, ita ut pauca illius reperiantur vestigia; ajunt hodie, multos ibi esse serpentes.

2. In ditione Fryburgensium prope pagum, vulgo dictum *Chermay*, in montibus situm, satis magnus visitur fons sulphureus, in quo lignum immersum sul-

phure

phure ſuper inducitur, atque ſic flammam edit & odorem ſulphureum. Alios eſſe per Helvetiam ſulphureos & frigidos fontes, non dubito, ſed mihi nondum cogniti ſunt. *Ad thermas* quod attinet, maxima ex parte ſulphureæ ſunt, quales Brygenſes, Badenſes, Alvanienſes: de his & aliis, apud Helvetios eorumque fœderatos breviter agemus, prius aliquid de thermarum calore dicturi. *Ariſtoteles* thermarum calorem a fulmine provenire exiſtimavit, ſed vis fulminis peſtifera, qua ratione thermis vim ſalutiferam poſſet conferre? *Bartholinus de aq.* Subterraneo igni adſcribit.

Horſtius de Nat. Therm. Nativo terræ calori, ſeu cuidam calido ſpiritui. *Sennertus ſcient. Nat. Lib. IV. Cap. X.* hoc fieri dicit a duabus aquis ad tactum frigidis in concurſu ob ſpirituum repugnantiam incaleſcentibus; quod animadvertitur in oleo Tartari, & ſpiritu Vitrioli, item Tartari & aquæ fortis: quæ etſi ad tactum ſint frigida, tamen ſi miſceantur, incaleſcunt, & quidem ita, ut ſi repente aquæ forti, in qua ferrum ſolutum eſt, oleum Tartari infundatur, non ſolum ebulliat, ſed & flammam miſtura concipiat. Hæc poſtrema ſententia multis arridet magis. In thermarum enumeratione ordinem regionum ſequemur, ita ut nobis aliæ ſint thermæ proprie Helveticæ, aliæ Rhæticæ, aliæ Valleſianæ.

Thermæ Badenſes, non ſolum ob ſalutarem earum uſum, ſed ob loci amœnitatem & oportunitatem celebres ſunt; ita dicuntur ab oppido hodie nominato *Baden* Germanice, quæ vox balneum ſonat: oppidum illud amœno ſalubrium aquarum frequens dicit *Tacitus Hiſt. Lib. I.* Sunt autem thermæ infra oppidum prope pagum, qui ad illarum uſum conſtructus fuit: ibi varii ſunt fontes calidi, tum prope fl. Urſam, tum & in ipſo fluvio: ſulphuris multum, aluminis

minis parum habent; hàrum thermarum descriptionem vide apud *Munster. Cosm. Lib. III.* Apud Tigurinos multum olim deferebatur utique Vulturino & Urdorffensi balneo, quorum illud Magnus Bullingerus ex usu haud obscure commendabat, ut habet *Cl. D. Hotting. Meth. Leg. Hist. Helv. p.* 242.

Apud Rhatos sunt etiam variæ thermæ. Primum inter eas tenent locum Fabarianæ, ita dictæ a Monasterio Fabario, aut apud fabarias (ut habet *Munster. Lib. III.* qui illas accurate satis descripsit) Germ. Pfavers. *Locus celebris factus est*, inquit Sprech. Pall. Rhæt. Lib. III. *propter saluberrimas thermas ibidem prope, in vasto ac deformi, horribilique aspectu antro, Friderici II. Imp. tempore, ab aucupe quodam* (*der Vogler*) *dicto, ex familia Alto-Balconorum nato, dum corvorum sylvestrium nidos indagaret, repertas.* Nullus in illis est odor ingratus, sulphur, aut nitrum redolens; procedunt siquidem ex venis auri & cupri teste *Munstero.* Has egregie descripsit *Theophrastus Paracelsus*, & postea carminibus illustrarunt, *Carolus Pascalis.* Galliarum Regis apud Rhætos Legatus, *Johannes Gulerus a Weineck*, Eques Auratus.

Thermæ Alvanienses, seu Alvonovanæ a vico Alvanio vel Alvinovo, *Alsenau*, in tertio Rhætorum fœdere, dictæ sunt; sulphureas, mulieribus, & febre diuturna laborantibus maxime conducentes esse testatur *Sprech. Pall. Rhæt. Lib. IX.* Apud Baidenum, in valle Leguntina, in primo Rhætorum fœdere sunt balnea pro febricitantibus admodum salubria. *Sprech. Lib. VII. Pall. Rhæt.* Non longe a pago Lacuprato (Seewyss) in Alpibus est locus dictus Cany balneis admodum salubris, fœminis præsertim sterilibus celebratus. *Sprech. Lib. IX.* In valle Telina saluberrimæ conspiciuntur thermæ, nomine S[t]. Martini insig-

ſignitæ; quæ podagricis præſertim, Iſchiadicis, ſterilibus mulieribus, aliisque frigidis morbis conducere exiſtimantur: de quarum mirabili virtute, *Caſpar Sermundus* Medicus & *Gulerus* fuſe ſcripſerunt.

In Valleſia thermæ ſunt tum apud Leucenſes, tum apud Brygianos. Leucenſes ſeu Leucianæ a præcipuo hujus conventus pago *Leuca*, Leuck, denominantur, quamvis a Leuca duabus horis diſtent: ſunt illæ in loco aditu difficili, rupibus arduis, & horrendis circundato: fontes quinque præcipui diverſis locis ſcaturientes ſunt, iique calidi, nullius odoris, per cupri & auri, cum aliqua calcis portione, mineras defluentes. Iſtarum thermarum vires & deſcriptionem ampliorem pete ex *Munſter. Lib. III. & ex Collino.* Brygentes thermæ, a Bryga vico dictæ ſunt, a quo tamen occidentem verſus mille & quingentis paſſibus diſtant: harum aqua limpida & calida eſt, ſulphur valde olens. Ex proximi montis ruina periiſſe ante aliquot annos, audiveram, an reſtitutæ fuerint, neſcio. De his vide etiam ſupra dictos, *Munſt. & Collin. & Simler. de Vall.* Eſt etiam in Veragris prope deſtructum oppidum Schellon aut Sallion, quidam fons tepidus, ſcabiem ſanans. Referunt Hiſtorici, nigredinem contrahere, quidquid *Sibari* aſperſum fuerit; & *Clitumnum* Umbriæ potum candidos boves facere: Certum apud Valleſianos, fontem eſſe, in conventu Viſpiano, in valle Sas, in quem lapides conjecti rufo tingantur colore, hic fons tepidus eſt; terra quam ſuo delapſu attingit & conſpergit, rufa fit; propterea Germanice ab incolis dicitur *der Rothbach. Collin.* In Alpibus Engadinorum fons eſt, qui quaqua fluit, omnia rubro inficit colore, terram, arenam, lapides, &c. hoc etiam mirus quod calculo laborantibus & leproſis mire proſit; a Paracelſo commendatus. *Frey.*

De aquis utilibus & ſalutaribus diximus: Noxiis quoque non prorſus caret Helvetia. Nos hic, quæ *D. Hottinger. Meth. Leg. Hiſt. Helvet. pag.* 240. ex aliis authoribus habet, brevitatis ergo afferemus. Sunt aquæ, quarum potus, vel gutturoſos, vel alio modo vitioſos reddit, præſertim in Valleſia, vide *Simler. Deſcr. Vall. Lib. I. & Dan. Eremit. in Deſcr. Helvet. p. m.* 499. Negat tamen aquæ vitium eſſe, quod & divitibus raro aquam bibentibus eveniat. Quaſi non alio modo aqua nocere queat, quam potu? Verba authoris ſunt: Sunt & in his vallium nonnullæ ſtrumoſæ dictæ, eo quod earum incolæ grandibus ſub gutture ſtrumis ſint, aquarum id vitio fieri autumant, falſa ratione; cum & idem divitibus, aquam perraro bibentibus, eveniat: nugantur alii, implere pituita artus & inflare aquas venis metallorum infectas. Ego incertas rei cauſas, in medio relinquam: niſi quis & loci vitio adſcripſerit; cum eadem ratione naturæ, iisdem in locis ſint & pagi, fatuis referti, nullo cibo humano, quidam & ſtercore & excrementis, alii fœno paſcuntur: nudi etiam per hyemem incedunt: ſono magis quam ſermone utuntur, quippe qui a nullo mortalium intelligatur. Monſtratur tamen & fons in agro Tigurino, paulo ſupra, qua Taurus Rhenum ingreditur (Flaach vocatur; non Ilacah, ut eſt in notis *Dan. Erem. pag.* 530.) cujus aqua hauſta, ſtrumoſos efficiat; & in Cicera valle amnis qui fatuos ac ſtolidos: Quarum rerum cauſæ in occulto latent, hæc *Hotting. Plinius Lib. XI. Cap. XXXVII.* Strumas vitio aquarum tribuit: Aquas autem illas venenatis quibusdam atomis repletas eſſe, ita ut quamvis limpidæ videantur non tamen magis puræ ſint quam urina aut lixivium, probabile eſt.

CAP.

CAPUT XI.

De Rheno.

IN genere aliquid de fontibus diximus. Nunc aliquid de fluviis dicendum. Sunt autem illi vel majores, vel minores. Majores vocamus, in quos alii rivi cum suorum nominum amissione influunt, inter hos *Rhenum* & *Rhodanum* censemus, quibus quoque *Arulam* adjungere liceret. De *Rheno* hoc capite. *Rhenus* a Græcis Scriptoribus, dictus est ῥῆνος, Latinis Rhenus & Rhenum in neutro genere, ut patet ex Horat. de arte Poët.

Aut flumen Rhenum, aut pluvius describitur arcus.

Germanis dicitur *der Rhein* vel *Rhyn*. Gallis *le Rhin*. Batavis *de Ryn*. De hujus ortu varie loquuntur veteres Historici & Geographi: quidam generalius, specialius alii illum describunt. Tacitus Lib. de Germ. *Rhenus Rhæticarum Alpium inaccesso ac præcipiti vertice ortus, &c.* Dio Coccejanus Lib. XXXIX. *Rhenus ex Alpibus Celticis paulo extra Rhætiam oritur*. Generalius adhuc Mela Lib. III. Cap. II. *Rhenus ab Alpibus decidens, &c.* Cæsar Lib. I. bel. gal. *Rhenus oritur ex Lepontiis qui Alpes incolunt*. Strabo Lib. IV. *Apud Nantuates Rheni sunt fontes in Adula monte*. Marlianus; *Rhenus Germaniæ fluvius non longe a Danubii & Rhodani fontibus, & fere in medio eorum oritur ex Lepontiis*. Sed hæc sententia Marliana errore non vacat. Melius Guilliman. *Rhenus ex monte Adula, qui pars orientalis summarum Alpium, sive S. Gotthardi, est, oritur*. Patet ex Tacito atque Mela, priscos Romanos, unum tantum istius amnis fontem agnovisse: hodie tamen

 duo

duo noſcitantur ortus, duoque alvei, cognomento anterior & poſterior (*Vorder Rhyn und Hinder Rhyn*) 43. m. p. ſeparatim fluentes, ut ait *Willichius in Tacit.* Tres vero Rheni fontes ſtatuit *Vigenereus in Cæſar.* poſt *Simler. Com. de Alp.* Rheni anterioris fons ex monte Criſpalto: Rheni medii ex monte Lucumonio, ubi ex rupis cacumine *Cadelin* dicto naſcitur amnis Erode, qui progrediens S. Barnabæ montem verſus, exinde Rhenus medius dicitur: Rheni poſterioris ex S. Bernardini monte, fontes oriuntur. Unde Cluver. eos erraſſe ait, qui *Virgilium* de his locutum credunt Aeneid. 8.

Extremique hominum Morini, Rhenusque bicornis. Tales ſunt Rheni fontes. Medius cum anteriori miſcetur infra Ilantium; anterior vero & poſterior concurrunt infra Retzuns: Exinde Rhenus unico alveo continetur, donec lacum Brigantinum apropinquans bipartiatur: ſic enim Vadianus in Mel. Lib. III. *Lacum Acronium gemino alveo ingreditur, quorum alterum vetuſti Rheni cognomine, vocant accolæ, paluſtri effigie adeo tardum, ut quam in partem eat obſerves vix: alterum Rheni nomine plenis ripis, tanta vi, undas emittentem, ut candidus amnis fluxus, ſuum inter cæruleas lacus undas iter, in multam a littore diſtantiam retineat.* Notandum vero, quod Mela ait Lib. III. Cap. II. *Prope a capite duos lacus efficit Venetum & Acronium.* Dicit ille, *prope*, maxima eſt diſtantia a Rheni fontibus ad lacus influxum usque, ſicut eam ad XC. m. p. refert *Cluver.* A fontibus autem ſuis ad anterioris & poſterioris confluxum magis orientem verſus reſpicit, poſtmodum ad ſeptentrionem incurvatur, donec lacum Cellenſem egreſſus, ad occidentem curſum dirigat, varias urbes alluens: ab urbe vero Baſilea in ſeptentrionem, quandoque in occidentem parum profluit; quo reſpexit Tacitus: *Modico flexu*, inquit ille, *in occidentem verſus*

ſepten-

ſeptentrionali Oceano miſcetur, & Dio Lib. XXXIX. *Verſus occidentem profluens ad ſiniſtram Galliam ejusque incolas*, *ad dextram Celtas dividit*; *tandemque in Oceanum exit*. Hoc vero de univerſo ejus curſu, aut maxima parte intelligendum eſſe vult *Cluver*. *Lib. II. Cap. XL.* Sic igitur Rhenus ad Lacum Conſtantienſem usque, Rhætos ab Helvetia; ab illo lacu Baſileam usque Helvetios a Germanis dividit, quod & agnovit Cæſar. Sed de hoc fluvio plura diſſerendi locum illis per quorum fines fertur, relinquemus: ſolum hoc annotabimus. Sicut hic fluvius tres fontes, unde oritur, ita tria oſtia, ex quibus in mare influit, habet. Tria Rheni cornua teſtibus *Althamero in Tacit*. *&* *Glarean*. *in Cæſar*. a Germanis hodie nominantur, Wahalis vulg. *Wael*: Lecca, *Leck*: Iſella, *Yſſel*. Horum poſtremum olim non erat, unde Virgilio ignotum, qui Rhenum vocat tantum *bicornem*, ſed a Druſo adverſus Germanos bellum gerente, ducta a Rheno ad mare foſſa, effectum eſt, ut munimentum adverſus Barbarorum incurſus, eſſet. Hic fluvius inter maximos a Veteribus habitus eſt. Herodianus Lib. VI. *Hi maximi amnium ſub ſeptentrione feruntur Rhenus ac Danubius*. Cæſar *latiſſimum atque altiſſimum* dicit. Lib. I. bel. gal. *Latum* quoque agnoſcit Poëta Bartholinus:

Obtulit & lato vicina colonia Rheno.

Verum quidem Rhenum a ſua origine modicum eſſe; interim quo magis progreditur ulterius, eo multis rivis undique concurrentibus, ac liquatis nivibus adjutus magis augetur, quousque lacum ingrediatur Acronium, ut loquitur in Melam Olivarius. Sic de hoc Vadianus in Exp. Mel. *Conſtat experientia Rhenum a fontibus*, *ſole juxta cancri tropicum obverſante*, *propter Rhæticarum Alpium liquefactas nives*, *&* *anteactæ hyemis ratione*, *plus minusve creſcere*, *noxia plerumque accolis un-*

darum vi longe lateque intumescente, maxime ubi imbrium ubertas effluvium auxerit. De Rheno *Mantuanus*.

Ut Rhenus cursu violentus & unda, &c.

Conradus Celtes Germ. eum vocat impigrum, item rapidum.

- - - *Rapidus gelato flumine Rhenus.*

Quamvis autem magnus & rapidus sit, tamen sæviente frigore congelatur, teste *Herodiano* Lib. VI. ubi de Rheno & Danubio loquens sic ait. *Aestate quidem navigabiles sunt, altissimo latissmoque alveo: per hyemem concreti gelu, camporum in morem perequitantur, est autem adeo alvei solida glacies, &c.* Propterea *Ausonius* gelidum vocat.

Bissula trans gelidum stirpe & lare prosata Rhenum.
Sic *Lucanus* Lib. II.

- - - *Rheni gelidis quod fugit ab undis.*

Priscianus glacialem nominat; & *Lucan.* Lib. I. Spumantem dicit:

Fregit & Arctoo spumantem vertice Rhenum.

Hoc maxime contingit quibusdam in locis, ubi aqua per rupes & cataractas præcipitatur. Ad Rheni cataractas multi obstupescunt, cum vident ingentem fluvium immani fragore ex alto scopulo præcipitari, ita ut vicina loca late aspergat, & nebulam quodammodo ripæ offundat. *Simler. Com. de Alp.* De Rheni infra Scaphusium cataractis vid. *Munst. Lib. III.* Audiendus Frey Cap. II. Adm. Gall. *Rhenus fluvius profundissimus, & mirus geminis cataractis, dum plurimis auctus aquis, lacumque impermistis undis emensus, in subjectos ex altis rupibus scopulos tanto fremitu præceps devolvitur, ut nocte, ventis nubibusque libera, ad quatuor leucas exaudiatur: & quod idem flumen clementius sit ripa Gallica, periculosius vero turbulentiusque Germanica.*

De

De Rheno hoc mirabile narratur, nempe quod hic fluvius Celtarum infantes, intra sinum suum conjectos, si polluta matris pudicitia suscepti essent, tanquam impuri lecti vindex rapidis vorticibus suffocare consuesceret, quos autem legitimo & impolluto matrimonio natos sensisset, in portum placidis aquis deferret; referente Juliano in Epist. ad Maximum, & post hunc *Nazianzeno* hoc versu:

Celtæ quidem explorant prolem Rheni fluentis.

Videre quoque hoc est, ex quodam epigrammate Græco, ubi inter alia hoc dicitur; *ipse scuto imposuit novum puerum.* Sic *Claudianus* in Ruffinum. Lib. III.

Et quos nascentes explorat gurgite Rhenus.

Idem quoque testantur *Nonnus* Lib. XXIII. & XLVI. *Theophilactus*, & *Eustathius* in Dionys. Alex. Sed cum vox Celtæ generaliter Gallos, Germanosque designet, quæritur, de quibus hoc intelligendum? I. Non de Germanis intelligendum esse credit *Cluver.* quod Tacitus, exactus Germanicorum morum descriptor, istius rei non meminerit. II. Hoc de Gallis accipiendum conjecturæ ex authoribus excerptæ magis probant, imo de Helvetiis & Sequanis. Helvetios ut & alios, suos liberos in Rhenum immersisse ad eos indurandos, ut suo loco dicemus, ex *Strabone* & *Galeno* patet, sed ad discernendos a legitimis spurios, non ita certum, cum *Julianus* non dicat se hoc vidisse, sed audivisse. Nos cum *Cluverio* figmentum esse veremur. Si quis super hoc argumento plura quærat, videat *Cluver.* Lib. I. Cap. XXI. item *Vadianum* in Mel. Lib. III. Qui etiam hujus rei ante Cluver. mentionem fecit. De Salmonibus Rheni sic *Frey*, Cap. VII. *Salmones fluviatiles licet in Gallia multi, maxime tamen in Rheno proveniunt, non ut vulgus arbitratur, quod in mari nati ad-*

versum flumen petant, sed postquam in Rheno, jam biennes mare petunt, & felle carent; at postquam mari ita sunt satiati, saginatique, ut libras aliquando vel 20. *pendere accolæ Rheni noverint, Rhenum repetunt, & cum cataractas superare nequeant, ingenti multitudine capiuntur.* Atque hæc de Rheno Germanico, quem ita nominamus ad differentiam alius Rheni a *Paul. Merula* Par. II. Lib. IV. Cap. XI. Parvi nominati, & in Apennino infra Pistorium nati, ut notat *Leander*.

CAPUT XII.

De Rhodano.

RHodanus, ῥοδανὸς, antiquioribus Græcis dicitur is amnis, qui in Vistulam apud Gedanium oppidum defluens, vulgo dicitur *Reddaune*, vel *Reddune*, unde maxima apud illos horum trium fluviorum, *Rhodani*, *Eridani*, seu *Padi*, atque *Vistulæ* confusio referente *Cluver. Lib. III. Cap. XLIX. Merula* fluvium Eridanum nominasse *Oppianum* in Halieut. Lib. IV. & *Philostratum* in vitis Sophist. memorat. *Plinius* Lib.III. Cap. IV. ab Rhoda, Rhodiorum in illo tractu colonia nomen impositum scribit. Sic *D. Hieronymus* in Ep. ad Gal. de Lugduno. *Oppidum Rhodani coloni Rhodiorum locaverunt, unde omnis Rhodani coloni Rhodiorum locaverunt, unde omnis Rhodanus nomen accepit*, in hac sententia sunt *Volater*. Lib. III. & *Sabellic*. Enn. V. Lib. I. *Nomen fluvio*, inquit, *dedit Rhoda oppidum in Narbonensi Gallia, a Rhodiis conditum.* Sed hoc obscurum satis: potius Rhodanus a rodendo, dicendus esset, quod ripas suas rodat. *Munst. Lib. III. Cos.* unde etiam sæpe sine aspiratione scribitur, dicitur quando-

que

que Rhodanum in genere neutro. De istius fluvii fontibus varie scriptores. Mela Lib. II. Cap. V. *Rhodanus non longe ab Istri, Rhenique fontibus surgit*; idem in Hannib. vita scribit *Plutarch*. Marcellin. Lib. XV. *A Pœninis Alpibus effusiore copia fontium Rhodanus fluens, & proclivi impetu ad planiora digrediens, proprio agmine ripas occultat*, videatur & *Plinius* Lib. III. Cap. IV. Item *Strabo* Lib. IV. *Rhodanus ab Alpibus magnus, magno defluit impetu*. *Polybius* eum tribus fontibus oriri supra intimum maris Adriatici recessum, mox Lemano lacu excipi, dicit, teste *Sabell. Enn*. V. Lib. I. *Marlianus & Merula*, illius ortum constituunt, non longe a Danubii, Rheni, Arolæ, Ticini, &c. Fontibus, circa fines diœcesis Sedunensis, prope montem, cui nunc *Briga* nomen est, sed non ita accurate: melius *Munsterus*, *Stumpfius* & *Vigenereus*, illius fontes in monte Furcæ collocant.

Sed ut aliquid specialius super hac re dicamus; notandum varios esse fontes, unde Rhodanus oriatur, inter quos maxime conspiciuntur tres in extremis Vallesianorum finibus, in conventu Gomesiano: a sua origine procedens, occidentem versus fertur, atque totam Vallesiam irrigat, donec variis rivis auctus, paludi sese ingurgitet nomine Lemano, ut loquitur *Marcellinus*. Quidam ex liquatis nivibus originem habere dixerunt cum *Silio:*

Aggeribus caput Alpinis & rupe nivali
Prosilit.

Vallesiani tamen limpidissimum in meridionali loco e terra scaturientem fontem, pro vera Rhodani origine demonstrant, vide Simler. Descr. Valles. Lib. I. fuse.

Porro audiendus est Ausonius qui de Rhodano sic loquitur.

Qua rapitur præceps Rhodanus genitore Lemanno,
Interiusque premunt Aquitanica rura Gebennæ.

Sed decipitur bonus ille Poëta, nisi valeant Merulæ excusationes. *Sic loquitur Ausonius*, inquit Merula Par. II. Lib. III. Cap. X. *non quod Rhodanum generet lacus, sed quod Rhodanus lacu egressus fiat quasi auctior, ejusque aliquantam auferat cum suis aquarum vim, ut tumidior pleniorque procedat.* Pomponius Mela Lib. III. Cap. III. Germaniæ fluvium videtur agnoscere, forte quod, ut ait Merula, fons illius apud Germanos, potius quam Gallos sit. *Idem tamen Lib. II. Cap. V.* disertis verbis inter Galliæ flumina describit; unde putant quidam priore loco, apud Melam, Rhenum pro Rhodano reponendum. *Plinius* Lib. III. Cap. IV. Galliæ Narbonensis fluvium facit. *Sidonius Apollinaris* inter Galliæ flumina collocat. Sic quoque *Tibullus* Lib. I. eclog. 7.

Testis Arar, Rhodanusque celer, magnusque Garumna.

Nos originaliter Helvetiæ fluvium asserimus, imo & illius ad Lemanum lacum usque progressus respectu, a quo Gallis eum relinquimus; unde Mela: *Amnium in alias gentes exeuntium Danubius & Rhodanus.* Varro unum ex tribus maximis Europæ fluminibus esse arbitratur. *Volaterr. Lib. III.* omnium Galliæ maximum nominat; *Marcellin.* maximi nominis flumen. In summis caloribus mirum in modum, ex liquefactis Alpium nivibus augetur, ita ut multa terris damna inferat: fertur impetuose, imo furere videtur, unde non frustra *Silius* vocat.

- - - Rodanumque furentem.

& Lib. III. sic canit

- - - Tumidique minaces
Accedit Rhodani festino milite ripas.

Tibul-

Tibullus, *celerem*, Volateranus *rapidissimum*, Munsterus *impetuosum*, dicunt. Faustus vero sic loquitur:

Raucisono Rhodanus fluit agmine praeceps.

Solinus Cap. VIII., *Amnis praecipitatus Alpibus primo per Helvetios ruit, occursantium aquarum agmina secum trahens.* Rhodanum fluviorum Galliae fertilissimum ex Plinio vocat Simler. Desc. Vall. Lib. I. Alit enim, inter alios pisces, maximas Truttas. De hoc fluvio, apud veteres narratur mirabile. *Mel.* Lib. III. Cap. V. *Rhodanus Lemano lacu acceptus tenet impetum, seque per medium integer agens, quantus venit egreditur.* Marcell. Lib. XV. *Paludi sese ingurgitat nomine Lemano, eamque intermeans, nusquam aquis miscetur externis.* Idem quoque asserit Plinius Lib. II. Cap. CIII. Id se vidisse testatur Merula Par. II. Lib. III. Cap. IX. ubi ita loquitur. *Lacum Lemanum apud pagum Novam Villam (Noville) ingressus, servato fere colore (quem ipse qui lacum saepissime navigavi, & familiarissime etiam cum periculo meo novi, viridiorem animadverti, aquam autem fluvii limpidam pellucidamque: cum quae erat ipsius lacus crassior esset, & a terrena fece impurior) permeat.*

CAPUT XIII.

De reliquis Helvetiae fluviis.

ATque de duobus maximis Helvetiae fluminibus actum; de minoribus agendum: hi omnes vel immediate vel mediate in illos diffunduntur. Inter quos praecipui nominis est *Arola*, vel *Arula*, Germanis *Aar*, vel *Are*; tum quod longum habeat cursum, tum etiam, quod infinitos ferme rivos cum illorum nominibus absorbeat; & diversas Helvetiae oras irriget;

get: unde etiam regio ipsa, multaque oppida nomen trahunt, veluti *Argovia*, *Arberg*, *Arwangen*, *Arburg*, *Aaraw*, *&c.* Ejus origo secundum quosdam est in monte Grimsel, a S. Gotthardo non longe dissito, supra locum dictum *Spital*, in summa valle Haslensi (vulgo *Haslilandt*) ubi post aliquod intervallum duo laculi in Arulam influunt. Alii ejus fontem, in montibus, ad vallis Frutingensis orientem sitis quærunt, & quidem ad radices montis vocati *Schrekhorn*. Recipit autem diversos rivulos in valle Haslensi, quam præterfluit Arula: postmodum lacubus Brientzensi (*Brientzersee*) & Thunensi (*Thunersee*) effluens, alios fluvios iterum recipit; præcipuorum quorundam mentionem faciemus. *Kandel* (ut est in tabulis Geogr.) vel *Kander* (ut vulgo nuncupatur) ortus ex montibus, thermis Leucensibus, vicinis Frutingensem vallem alluit: cum hoc fluvio confluunt, servato tamen suo nomine, *Engstlen*, infra Frutingen; & *Simnen*, vallem vulgo dictam Simnenthal, vel Sibenthal, infra Wimmis: tandem hi omnes fluvii Arulæ immiscentur infra oppidum Thun. Recipit quoque Arula fluvium *Girben* supra Bernam: postea fluvium *Sanam* (ita dictum, quia Sanensem vallem, Sanerthal, præterlabitur, & in illius montibus oritur) supra Arberg, in quem prius influxit fluvius *Sensa*, vulgo *die Sensen*, infra Laupen: Deinde fl. Thelam, Gall. La Thiele vel La Teile: Germ. *die Zil*) per quem lacus Ebrodunensis, Muratensis & Nidoviensis in Arolam se exonerant, apud Meyenried, supra oppidum Büren. *D. Gaudard.*

Emma aut Amma, major (ad minoris differentiam, quæ apud Entlibuochanos orta, infra Lucernam se in Ursam exonerat) oritur in superiori Emmenthal, supra Tschangnaw in montibus lacui Brientzensi vicinis, Habcheren versus, per medium Argoviæ superioris

ris fluit & infra Solodurum Arolam influit. Sabuli auri ferax est, teste *Simlero Com. de Alp.* idque maxime ubi rivus χϱυσοφόϱος vulgo *Goldbach* ei se miscet supra oppidum Burgdorf, annotante *D. Gaudardo*.

Inde etiam a dextra recipit rivos, *Oentz*, *Langenthal*, *Root*, *Pfafferen*, & *Wiger*, qui supra Willisaw ortus, Zoffingam alluit, & supra Aarburg, Arolam intrat: ubi fere ab altera parte, paulo inferius etiam fl. *Dinmeren* in monte Jura ortus, se Arolæ miscet. Mox fl. *Sur*, supra lacum ejusdem nominis (vulgo Surſee, vel Sempacherſee) ortus, recepto prius ad dextram fl. *Wünen*, infra Aroviam (*Aaraw*) fere e regione castri Biberstein, etiam in Arolam se præcipitat. Huic mox succedit fl. *Aa*, qui supra Baldeck in Sempachianis montibus, Lucernam versus, ortus, duobusque lacubus, Ruchensi & Hallwylensi (Ruchensee & Hallwyllersee) egressus, & Lentzburgum præterlapsus, recepto prius etiam ad dextram fl. *Bintz*, supra Wildeck in Arolam influit. *D. Gaudard*.

Ursa, aut etiam *Russa*, Germ. Rüss. oritur ex palude vel parvulo lacu, qui est in valle pervia, inter duo suprema S. Gotthardi juga, (*ut observavit idem D. Gaudard*) unde septentrionem versus effluit, ac per Uranios cursum suum dirigit, donec lacum Lucernensem vel Sylvaniensem (vulg. *der Lucernersee*, vel *der Vier Waldstätten See*) ingrediatur. *Simlero MSC.* dictus videtur hic fluvius, ab Ursariis populis (ubi Urseren ad radices fere S. Gotthardi) qui pro insignibus habent ursum; unde vulgus per metathesin literæ *Russam* vocat. Egressus ex lacu Lucernensi & in sinum suum receptis fluviis *Emma minore* infra Lucernam, & rivo Tugiensi infra Meyenbergam, tandem se infra oppidum *Bruck* in Arulam dat præcipitem. Testatur *Simlerus* Ursam aurum ferre, unde Lucernates

multi

multi ſtudioſe auri ramenta colligunt, maxime quando imbribus aut nivibus ſolutis vicina prata inundat, tum enim ſabuli auri ramentis deferre ſolet.

Limmagus, vel *Limagus*, vel *Lindemagus* & *Lindemacus*, ut ex veteribus actis refert Guillim. in Habsp. Otthoni Friſigenſi Lemanus, ſed vitioſe, Germ. *Limmath*, *Limet*, & *Limat*. In Glaronenſium territorio oritur, lacum Weſenium præterfluit, poſtmodum etiam Tigurinum, ex quo effluens Tigurum bipartitur, Badam alluit, & tandem etiam in Arulam diffunditur. Sed hæc dicta ſufficiant de amnibus notatu dignioribus in Arulam influentibus; ſunt quidem alii maximo numero rivi & fluvioli, de quibus omnibus loqui operoſum nimis, imo tædioſum eſſet: de illis in peculiari locorum deſcriptione, ſi Deus dederit.

Thaurus, aut *Durus*, Germ. Thur aut Dur originem habet in montibus Werdembergenſibus, aut in Toggiis, ſupra pagum qui ſylveſtris domus nominatur, & Zuinglii patria fuit. A fonte ſeptentrionem verſus decurrit, Turgoviam, cui forte nomen dedit, irrigat: a Finibus (Pfin) in occidentem curvatur, donec ad Schellembergam in Rhenum influat. Recipit quoque Thaurus plurimos amnes de quibus nunc aliquid dicere non multum juvat.

Toſa Germ. Toſſ. (non eum hic intelligimus, qui ex Sempronio ortus Italiam verſus decurrit latine Athioſa) in Glaronenſium confinibus naſcitur, in monte qui a cornu apud Germanos nomen invenit, Hörnli. Comitatum Kyburgienſem præterfluit, rivum, *Eüllach*, Vitodurum alluens recipit, tandem inter Rynsbergam & Egliſovium Rheno miſcetur.

Apud

Apud Rauracos & eorum vicinos, quidam etiam amnes conſpiciuntur, inter quos ſunt: *Byrſa* amnis in monte jura ortus & multas valles præterlapſus, rates variique generis & uſus ligna ſecum Baſileam magnam usque trahit: ducta ibi foſſa eſt ad molendinorum uſum *Mercator in ſuo Alt. Min. Munſt. Lib. III. Wieſa* alius fluvius, Byrſa quidem minor, interim magis parvæ Baſileæ opportunus, piſcationi, varii generis molendinis, & adducendis ad ædificia lignis commodus, ab Hercinia ſylva profluit. *Munſt. Lib. III.* Meminit quoque *Simler*. MSC. cujusdam fluvioli, quem nominat *Ergentz*, a quo (ut ait) putant quidam Rauracos dictos, pagum Arragove, ut ex literis Arnulphi Imperatoris, quæ in S. Galli cœnobio aſſervantur, videre eſt.

Fluvios, quos Rhodanus capit in Valleſia (potius rivos & torrentes nominare licet) quod attinet, de illis pauca habemus dicenda nunc, eos ad peculiarem Valleſiæ deſcriptionem referre juvat. Hic pro fine annotabimus aliquid de fluvio aut potius torrente, qui infra, & prope Genevam Rhodano miscetur; vocatur *Arua*, (non Arna, ut vult Frey Cap. IX.) is tanto ſæpe aquarum impetu fertur, ut Rhodani curſum impediat, & ad lacum regredi cogatur, unde fit, ut Piſtrina Genevenſia, inter lacum & Aruæ confluentum, contrario motu moveantur ac molant: quod ad An. MDLXXII. obſervatum eſt a *Caſaubono ad Lib. IV. Geog. Strabon. & a Thuano Lib. XLVII.* De Rhætiæ nobilioribus fluviis alibi, data occaſione, agemus.

CAP.

CAPUT XIV.

De Duobus Majoribus Helvetiæ Lacubus.

SEquuntur nunc *Lacus*, quibus Helvetia abundat. Sunt autem illi vel majores ut *Lemanus & Brigantinus*, vel minores, de quibus capite ſequenti: de duobus illis vero hoc capite.

In duobus Helvetiæ extremis poſiti ſunt tota Europa celebres illi duo lacus, *Lemanus* a Sabaudia, Brigantinus a Suevia, Helvetiam dirimentes. Primas vero tenet Lacus *Lemanus*, quod omnium Europæ lacuum navigationis patientiſſimus, & maximus ſit: ſicut enim lacus grandes Hebræis maria dicebantur, ut ex Evangelio videre eſt; *Salmas. in Solin. pag.* 614. (Annotat *D. Gaudard.* hoc adhuc in Germania inferiori, & apud omnes ſeptentrionales in uſu eſſe; quod enim Helvetii & omnes Germani ſuperiores, *See*, id eſt, lacum nominant, illi *Meer*, mare dicunt, & contra): Ita enim Lemanus accolis quibusdam mare audit, & ſane ſæpe maris inſtar ſævit, ut ait *Merul.* Par. II. Lib. III. Cap. XLIII. Hic lacus jam antiquiſſimis temporibus *Lemanus* ab Authoribus vocatus fuit: vetuſtiſſimi variorum authorum codices, N, in Lemano geminant, quod maxime apud Poëtas locum habet. Extant adhuc hodie ab utraque lacus ripa duo vici illius nominis veſtigia retinentes. *Strabo Lib. IV.* vocat lacum magnum ex quo exit Rhodanus, item πελαμένα λίμνη, ut eſt in *Caſaubon.* codice, vel in manuſc. τῆ λαμένα, & alio ejusdem libri loco λιμέναν. *Nonus Pintianus Caſt. in Mel.* refert apud Strabonem vocatum *Limennam*, & apud Ptolo-

meum

meum *Limene*, λιμένη. Unde vero *Lemani* nomen fluxerit, non omnium eadem eſt ſententia. Fingunt Vaudi chronica quendam regem nominatum *Lemanum* Paradis filium fuiſſe, qui lacum & vicinam regionem de ſe nominaverit. Dicunt alii Lemanum Alemannorum patrem fuiſſe: *Munſter*. de hoc Lemano ejusdem geſtis, ex quibusdam antiquis Maneti Ægyptii & Pierronii authoris Græci loquitur. *Bergeronus in ſum. temp*. refert tempore Ehud circa annum mundi MMDCXII. in Gallia *Lemanum* regnaſſe, a quo lacui nomen inditum. *Albertus* ab Alemannis Lemanum lacum vocare voluit, referente *Vadiano in Mel. p*. 172. ſed fallitur, cum Lemanum, Conſtantienſem eſſe putaverit, per quem Rhenus fluat, ut oſtendit idem *Vadianus* in quadam ad Rudolph. Agricol. Epiſt. Forſan *Lemani* vocabulum, a Græco λίμνη, corruptum fuerit, unde hic lacus ita per excellentiam vocatus ſit; alii vero tantum paludes; ſic *Strabo*, uti diximus, vocat λίμνην μεγάλην. *Antoninus in Itinerario* eum nominat *Lauſonium*; in quibusdam exemplaribus eſt *Lauſinius*; in tabula Peutingeriana, legit *Merula*, lacui ſupra ſcriptum, locum *Loſonne*, inſcriptum vero, lacus *Loſanete* vitioſe, niſi ſic Theodoſii Imperatoris ævum enuntiarit. Hodie ab oppidis ripæ adſitis denominatur; pars quidem orientalior, communiter dicitur *Lac de Lauſane*, *lacus Lauſanenſis*, ſive *Lauxanæ*, ut ſcribit Sabellic. Enn. VI. Lib. V. ſed non ita bene: pars occidentalior, lacus Genevenſis, Germanis modo *Genfferſee*, modo *Lauſanerſee* dicitur. Iſtius lacus latera oppidis aliquot utrimque veſtiuntur, quorum tamen nobiliora ſunt, quæ ad ſeptentrionalem ripam ſedent, primas inter ea ſibi vindicante Lauſanna.

Maxima Geographorum pars hunc lacum in Gallia collocant, ſic eum deſcribit Sulpitius. *Lacus eſt*

Galliæ Cisalpinæ, per quem Rhodanus Ararim deferens rapitur, is Helvetios a Gallia separat, suisque accolis Lemannorum indidit nomen. Mela Lib. II. Cap. V. Galliam in duas partes per lacum Lemanum dividit. Ejus longitudo litoralis, qua Helvetios respicit, est sedecim horarum, aut juxta *Turquetum* tantum quindecim; latitudo ejus maxima est trium imo quatuor leucarum; sive, ut ait *Coignetus in* Epist. Ortel. longitudo ejus ad octo milliaria Germanica, aut paulo amplius protenditur, latitudo ad tria fere accedit. *Munst. Lib. III.*

Habet hic lacus varia promontoria & diversos portus, item & hoc notatu dignum, quod in extremis caloribus extraordinarie tumeat & augeatur, cum alii decrescant, crescunt vero per pluviosas hyemes & liquefactas nives. Vulgus lacui Lemano hoc contingere credit, quia herba quædam, accolis, *herba lacus*, dicta (species est musci marini) tum temporis frequens in lacus fundo generetur, aut quia Rhodanus in extraordinariis caloribus, ob liquefactas in summis Alpibus nives, mirum in modum excrescat; sed hæ non sunt sufficientes causæ; nec enim semper ob herbæ illius copiam, aut ob aquarum Rhodani abundantiam tumet lacus: crediderim potius, maris instar, caloris solaris vi, illius aquas tumere, & quasi ad ebullientis ollæ similitudinem infervescere.

Hoc etiam huic lacui est proprium, quod flante nullo in superficie vento, facile idque admodum turbetur, sæpe non sine navigantium periculo, ab aliquo interiore vento, in imo (ut ferunt) lacus fundo latente, & accolis *la Vaudaise*, aut *Vaudaire* nominato, motus. *Frey. Cap. IX. Adm. Gal.* de hoc lacu sic loquitur. *Lacus Lemanus bis præsertim quatuor mirandus: quod maximus Galliarum, quod ventis ex ipso fundo assurgentibus attollatur, sereno alias & quieto cœlo: quod,*

ut Gregorii verba sunt, pisces Truttas centum librarum ferat: & quod Germanis quos jam Alemannos vocamus, nomen dederit, ut visum multis.

Notandum autem quod de eo scribit Cæsar Lib. I. *A Lacu Lemano qui in flumen Rhodanum influit, ad montem juram, &c.* An verum illud? inquit Merula; *Res ipsa sequius loquitur, Rhodanus lacum influit, non lacus Rhodanum, authorem non capio, nisi legatur, unica mutata litera*, quem, *pro*, qui in, *flumen Rhodanum influit. Turbavit vox Rhodanum eos qui non intellexerunt etiam dici Rhodanum in genere neutro; sicut flumen Rhenum apud alios, & similia, ut a Criticis satis est probatum.* Hanc non enervat conjecturam *Ausonius*, qui in Narbonis elogio *Lemanum* Rhodani genitorem appellat, quod qua ratione intelligendum sit, supra capite XII. ostendimus. De hoc lacu Poëtæ. *Lucan. Lib. I. Bel. Phars.*

Deseruere cavo tentoria fixa Lemanno.

Dicitur cavus, vel ob ripas, quibus inclusus jacet, utrinque eminentiores; vel ob diversas voragines, aut gurgites; tanta enim quibusdam in locis est profunditas, ut comperiri quingentis origiis a nautis non potuerit. *Mantuanus* modo liquidum, modo gelidum vocat.

Agmine in extremo liquidi gens dura Lemanni.

Item:

Huc veniunt gelidi quos nominat unda Lemanni.

Quare vero eum gelidum nominet, nescio, nunquam enim congelatur, quamvis Mercator congelari raro dicat, præsupponens, aliquando hoc fieri: quin contra, quo magis frigescit, eo magis instar fumi vapores exhalat. *Bartholinus* de hoc lacu quoque canit.

Ostrifero madidum caput occultare Lemanno.

Utrum vero legendum sit ostrifero, an œstrifero nihil refert, cum utrumque verum sit, & ostreas, id

est, conchas fert, & œstros, id est, Tabanos, maximo numero in æstate habet, qui circumagentibus sæpe molesti sunt.

ALTER lacus Lemanum magnitudine æquiparans, is est quem Plinius, Solinus & alii *Brigantinum* aut *Brigantium* appellant, ab antiquo oppido Brigantio; ubi prætereunda non videtur *Bodini* conjectura, qua credit latrones, Gallis, *Brigands*, nomen a populis circa *lacum Brigantium* incolentibus accepisse; testatur siquidem Strabo illos latrociniis fuisse deditos, *Ammianus & Mela* hunc vocant, *Acromium*, aut *Acromum*, alii *Potamicum*, *Venetum*, *&c.* Circa hæc varia nomina *Vadiani* judicium audiamus in Epist. ad Rudolph. Agricol. ubi sic ille. *Volaterranus Acromum lacum Bodinæ, vocabulo non sane fœliciter excogitato nominat; sed melius Podmicus aut Podamicus, der Podmersee, ab antiqua familia Nobilium de Podmen, quorum nomen adhuc durat, dicitur. Valafridus vocat Potmicum, a ποταμὸς, quod fluviis augeatur, &c. Nisi quis Bodicum, seu Botigum dicere malit, hoc est, fundo carentem.* Credidit etiam Vadianus apud Melam legendum potius *Acronium*, quam *Acromum*, qua voce indicari possit, lacum hunc nunquam gelu obdurari; Græci enim Oceanum glaciale *cronium*, id est, Saturninum & frigidum, tardumque appellarunt, authoribus inter alios *Ptolomeo*, *& Plinio Lib. IV. Cap. XIII.* Quoniam vero hic lacus quasi in duos dividitur, ita eum distingunt eruditi, ut *Venetus* (a calore marino, qui cæruleus est, ita dictus, ut pluribus refert *Vadianus*, vel a populis Venetis, ut vult *Munster.*) is sit qui nunc *Constantiensis*, ab urbe Constantia, & *Podmicus* ab oppido Podmen, vulgo vocabulo detorto, *der Bodensee*, nominatur. *Acronius* vero is sit, quem Inferum appellant, vulgo *der Undersee & Cellersee*, id est, lacus *Cellensis*, ab oppido Cella;

atque

atque hæc eſt *Vadiani & Cluverii Lib. II. Cap. XL. Germ. Ant.* ſententia; quæ præferenda illi, in qua eſt *Olivarius in Melam*, *Munſter. Lib. III.* contrarium enim ſentiunt, dum Venetum, inferiorem & Cellarium ſuperiorem eſſe cenſent.

Non convenit inter omnes de longitudine & latitudine. *Hic lacus*, inquit Strabo, *in ambitu habet ſtadia amplius CCC. trajectus vero prope CC.* Ammianus Lib. XV. eum fuſe ſatis deſcribit, & pene tam latum eſſe, quam longum, ait; ſed decipitur Ammianus, *Vadiani* judicio: conſtat enim XII. m. p. ubi latiſſimus eſt, non excedere, cum longitudinem habeat paſſuum non minus XXIV. mil. Dicit quoque *Cluver.* Strabonem & Marcellinum erraſſe, quod quædam adjectæ ſint paludes, & ſumma ejus longitudo ſit XL. m. p. latitudo maxima VI. m. p. *Munſt. Lib. III.* illius longitudinem extendit ad ſex aut ſeptem milliaria Germanica; latitudinem ad duo, & alicubi ad tria. *Mercator* longum facit XXIV. milliar. latum vero XII.

Aſſerit etiam *Vadianus* in Mel. Lib. III. Falſiſſimum eſſe, hunc lacum aquæ limoſæ eſſe, cujus colluvie Rheni undæ nec tardentur, nec inquinentur, ut refert *Marcellin.* & Rhenum ſuas aquas non miſcere, ſicut cum eodem Marcel. credunt nonnulli. Puram & limpidam illius lacus aquam eſſe refert *Munſter.* Lib. III. Eſt autem hic lacus amœnus, amœna quoque circumvicina regio, & urbes ac arces frequentes ad ripas ſitæ; omnia circa illum vinetis, pomariisque cultiſſima, paucis in locis mollior littorum planities ſcirpo & arundine ſterilis eſt. *Gallias*, inquit Frey. Cap. II. Adm. Gal. I. *Finit lacus Brigantinus, hoc mirus, quod quemadmodum aliquæ ſingulis annis cœlum mutant aves; ita hic piſces innumero numero cœlum ne dicam, an aquam? mutent.* Habet hic lacus quaſdam inſulas;

prima ea est, ubi sita urbs Lindavium *Lindaw*, ad orientem Arbonæ, qua pro receptaculo Tiberius cum Vindelicis navali certans pugna, usus est: videatur *Strabo Lib. VII. & Guillim.* pag. 149. Altera locum habet vulgo dictum Maynou. Tertia est in lacu Cellensi, ubi visitur Abbatia, Richenovium nominata. *De his Munst. Lib. III. fuse.*

Marcellinus hos duos lacus suo more paludes nominat, sed non ita accurate: a physicis enim definitur lacus, aqua stagnans & perpetuo durans: palus vero, aqua stagnans perpetuitate carens: differt palus a lacu, sicut torrens a fluvio.

CAPUT XV.

De reliquis minoribus Helvetiæ lacubus.

DE duobus majoribus Helvetiæ lacubus verba fecimus: jam alii his minores sequuntur: in quorum descriptione naturæ ordinem sequemur.

Lacus Neocomensis, Germ. *Newenburgersee*, ita dictus est a Neocomo, aut Novicastro, præcipuo, circa hujus lacus littora, oppido. Initium sumit prope Yverdunum oppidum, a quo etiam quandoque denominatur *lacus Yverdunensis*, le Lac d'Yerdun. Ejus longitudo constat quinque Leucis Germanicis, latitudo maxima una & semi. Influit post aliquod intervallum hic lacus per fluvium Telam *in lacum Biellensem*, *Biellersee*, ita denominatum ab oppido Bienna, *Biel*, non ita tamen proxime ad lacus exitum sedente; hic lacus amœnus est piscosusque, cujus littora vitibus consita sunt; Neocomensi minor: vocatur etiam Nidoviensis,

sis, a castro Nidaw ad Telæ ex hoc lacu effluxum, jacente, ad quod, ut monet *D. Herman*. hujus lacus jurisdictio pertinet, excepta tantum illa, quæ Biennam versus respicit, extremitate. In quibusdam veteribus Actis dicitur lacus *de Nurol*, *Neurol*, *vel Nerol*, *item Nuiruil* a certo quodam loco supra villam novam sito, sed jam antiquato, ut refert idem *D. Herman*. In medio fere lacus, quædam jacent insulæ, major vocatur *S. Petri*, & satis patet, amœna est, sylvam, vineas aliquas & prata continens: minores reliquæ parvi sunt momenti, cum sæpissime aquis submergantur. Rigente frigore sæpe congelatur. Famosus est ob uberem piscationem piscinum vulgo dictorum *Hewrling*. *vide Munst. Lib. III.*

Lacus Muratensis, *Murtensee*, ab oppido non incelebri Murato; non tam late patet, ac duo præcedentes: a fluvio *Broja* initium habet, cujusque aquis augetur, qua ex parte latius olim patuisse credunt nonnulli, ita ut ad muros Aventicanos se extenderet; unde quoque credit *Guillim*. quondam *Aventicensem* nominatum. Extant quoque fœderum tabulæ Anno MCCCXXXIII. scriptæ, in quibus nominatur, *der Uchtsee*, unde colligit *Simler. MSC.* Aventicum tunc *Uchten* nominatum, a quo regioni nomen Uchtland. Diffunduntur autem illius aquæ per fluvium Broiam in lacum Neocomensem, prope ædes dictas, *a la Sauge*, *ad Salicem*: Locus vero ubi Broya eo ex lacu effluit, vocatur *ad Salices*, unde etiam pagus vicinus vocatur *Sougiez*. Ferunt, omnino deperdi, quidquid in hoc lacu submergitur: piscosissimus est; quandoque in summis frigoribus ita firmiter congelatur, ut glacies onustos etiam currus ferat.

In parochia S. Saphorini, præfecturæ Lausanensis, visitur magnum stagnum vulgo dictum, *lac de Bro*,

Brou, & *Bré*, & in Actis lacus Bromagus, hujus littora ſcirpis & arundinibus maximam partem marginata ſunt. Quibusdam in locis trabes quernæ, & quadrati lapides in aquis conſpiciuntur: credit vulgus locum illum fuiſſe ſubmerſum, & in voraginem dejectum: piſcibus non caret, cancros magnos alit; nullis amnibus augetur, interim tamen per rivulum in Lemanum lacum diffunditur.

In monte Jura ſunt etiam laculi optimis piſcibus abundantes, inter quos maxime conſpicuus eſt *Lacus Jurienſis*, vulgo *lac de Joux*, ab antiqua ejus nominis, olim ad lacum illum ſita Abbatia; ex hoc lacu per ſubterraneos meatus effluis amnis Urba, uti alibi vidimus. Monet *D. Herm.* tres eſſe lacus, per quos fluat fluvius Urba: primus dicitur *lac des Roſſes*, aut *Quinſonnet*: ſecundus nominatur *magnus lacus*, *le grand lac*: Tertius vocatur, *lac Burnet*; ſeparatur hic a magno per pontem dictum *des Charbonieres*.

Lacus Brientzenſis, *Brientzerſee*, ab oppidulo *Brientz*; *Thunenſis*, *Thunerſee*, ab oppido *Thun*, dicuntur. Arula in Brientzenſem primo influit, & illum poſt aliquod intervallum Thunenſi jungit, ex quo prope *Thun*, ſervato nomine effluit: uterque magnam habet piſcium copiam, unde præcipue apud Abbatiam Interlacenſem piſcatio ita uberrima eſt, ut prodigio non careat. Thunenſis Brientzenſi major eſt; ex utroque, orientem verſus, Alpium perpetuis nivibus albicantium proſpectus patet.

Sunt & alii laculi, in Argovia ſuperiore & inferiore, quos utrum magna ſtagna, an paludes nominaveris, parum refert, de quibus in genere notandum eos ſæviente hyemis frigore, congelari, interea tamen piſcibus non carere, præcipuorum mentionem faciemus. *Richenſee* lacus eſt parvus a vico ejuſdem nomine

nominis dictus: ad illius caput est locus dictus *Baldeck*, & ubi effluit per rivum *Aa*, jacet vicus Richensee, jungitur vero majori lacui dicto *Hallwylersee*, ab oppiduo Hallwyl, ad effluxum fl. Aa ex illo lacu, posito. Ab oppido *Sursee* denominatur alius lacus, dictus etiam *Sempachersee*, ab oppido Sempach, ad illius fere caput, orientem versus: jacet vero oppidulum Sursee ad egressum fluvii Sur ex isto lacu, qui a meridie septentrionem versus porrigitur.

In monte fracto, supra Lucernam, est etiam laculus, quem *Pilati lacum* vocant: situs est in loco paludoso, solitario undique collibus, a quibus liquescentes nives defluunt, cincto, ac sylvis circundato, ne a quoquam irritetur, vulgo enim persuasum est, toti regioni ex tempestatibus, & inundatione periculum esse, si quidquam ab homine de industria injiciatur; *Simler. de Alp. Quadus in Descr. Helv. Merul. Part. Lib. III. Cap. X. Mercator, Frey. &c.* Fabulantur autem, olim illic in eminente rupe Pilatum consedisse, horrendasque excitasse tempestates, quem postea depulsum conjurationibus incantator quidam in proximum lacum deturbarit. Ridet hæc *Gesnerus in Descript. montis pag.* 52. referente CL. *D. Hotting. in Met. Leg. Hist. Helv. pag.* 241. Magnam famæ authoritatem conciliat vicinorum rigor, qui montem conscendentibus hoc sollicite injungunt, ne paludem turbarent. *Vadian.* in Pomp. Mel. *Capit res fidem, quod pacatum irritare ausos mox fuisse capite plexos, ob illatam accolis calamitatem, oppidani referunt. Illud retulerim, nos in ascensu, a pastore illo, qui ducebat, tantum non jurisjurandi sacramento adactos fuisse, ne quid importunius tentaremus viso, aut ne quid injiceremus. Capitis ille sui aleam ludi aiebat, &c.* Mutavit tamen postea sententiam *Vadianus*, ut habet *Gesner.* pag. 59. Superstitiosam

tempestatis concitationem plenius exaggerat *Malleolus* apud Gesner. p. 61. *Paulus Eremita* Desc. Helvet. *Mirum quod de eo lacu vulgus nugatur, sed nec fidem meretur, nec habet.*

Lacus Lucernensis, Lucernersee, ab oppido Lucerna, super hoc lacu ad fl. Ursæ effluxum sedente nomen habet; ex hoc lacu plura, quam ex territorio suo, fere commoda Lucernates habent: huic lacui jungitur alius dictus *Sylvanius*, a Sylvaniis seu Underwaldensibus ita dictus, qui in lacum Lucernensem influit & proprie vocatur *der vier Waldstettensee*, quia medius inter quatuor illos pagos (vulgo *die vier Waldstett*, *Uri*, *Schweitz*, *Underwalden* & *Zug*, situs est. Ab hoc non longe occidentem versus in pago Underwaldensi visuntur parvuli lacus, quos verius cum Marcellino, paludes dixeris: orientalior *Huvylsee*, occidentalior, *Lungernsee*; hi duobus rivis effunduntur, qui simul juncti, in alium laculum influunt. *Sachslersee*, ex quo effunditur rivus, *Aa*, se infra Stantium in lacum Lucernensem præcipitans.

Lacus Tugenus, vel Tuginus, aut Tugiensis, *Zugersee*, ita ab oppido Tugio nominatur, recipit fluvium *Loretz* dictum, qui ex lacu egressus postea Ursæ miscetur. Hic duobus superioribus minor est: Eique ad orientem etiam duo adjacent laculi, quorum prior vocatur *Egerysee*, per fl. *Loretz* in prædictum lacum Tugenum se exonerans. Alter vero vocatur *Lowertzsee*, prope portum Brünnen in lacum Sylvaniensem influens. Tertius paulo remotior orientem versus apud Glaronenses a valle Clontal vocatur *Clontalersee*, qui per rivulum Löntsch, in rivum Särnff se exonerat, & hic in Limagum illapsus cum eo in lacum Tigurinum defertur.

Lacus

Lacus Tigurinus, Valafrido *Turicinius*, longus ſatis eſt, a meridie ſeptentrionem verſus; latitudo maxima eſt inter Rapertisvillam, & locum dictum Hurden, aut ſaltem paulo inferius; exinde Tigurum usque, ubi Limagus lacu effluit, paulatim arctior & anguſtior fit. Non longe a Rapertisvilla, pons eſt ligneus, quo lacus trajici poteſt; ſub hoc, menſibus ſeptembri & octobri, uberrima piſcatio fit, ibi lacus non admodum eſt profundus. In quibusdam tabulis geogr. ea lacus pars, quæ a Rapertisvilla ad Limagi ingreſſum extenditur, nominatur *Oberſee*, id eſt lacus ſuperior. Uterque quibusvis mercibus ex Italia & Rhætia Tigurum transvehendis ingentem commoditatem afferens: adeo ut ſingulis diebus Veneris circiter ducentas omnis generis naves in Urbem appellere videres. De lacu Tigurino, ſic Henricus Stephanus. *Lacus eſt longus circiter* XII. *mil. paſ. ſupra quem amœnus Alpium proſpectus eſt, ut volupe ſit vel in media æſtate nives & quaſi quandam hyemem intueri*. Et Author Archon. Coſm. *Lacus ipſe longitudinem triginta millium paſſuum continet, & ab urbe Tigurinus vocatur*.

Lacus Rivarius, in Glaronenſium regione, ita dicitur ab oppido Riva, ad lacus caput ſito: Germanice vulgo nominatur *Valenſee*, vel *Walenſtatterſee*, quibusdam etiam *Weſenius*, vel Weſenenſis ab oppidulo Weſena, ubi Limagus effluit, ut poſtea in lacum Tigurinum influat. Tempeſtatibus plerumque obnoxius, adeoque & periculoſus eſt: ad cujus littora pagi Tertzen, Quarten & Quinten, olim a ſtationibus Romanorum ſic dicti, ſiti ſunt. Cæterum ejusdem cum lacu Tugienſi, magnitudinis eſſe cenſetur.

In pago Tigurino eſt laculus, *Pfeſſickerſee*, nomen habens a loco dicto Pfeffikon, aquas ſuas diffundit per rivum Aa (Nota eſſe tres rivos hujus nominis in Hel-

Helvetia: primus eſt in Argovia inferiore effluens ex lacu Hallwylenſi. Secundus influit in lacum Lucernenſem. Tertius hic eſt in pago Tigurino) in alium majorem nominatum *Griffenſee*, a vico ejus nominis: ex hoc lacu exit Glat fluvius in Rhenum infra Egliſovium influens. Abbatiſcellani in ſuarum Alpjum cacuminibus tres puſillos lacus truttas ferentes oſtendunt, teſte *Simler. in Com. de Alp.*

In ſummis Rhætorum Alpibus loco dicto *Montaſim*, lacus eſt in quem ſi lapides injicias ſtatim nebula oritur, & inde grando: Ergo incolæ pœna capitis prohibentur lapides injicere, ut nobiliſſimi ad Regem legati docuerunt: referente *Frey*. Cap. IX. De aliis laculis in Rhætia ſermonem non hic inſtituimus, ſed ſiſtimus gradum, ad Helvetios properaturi.

CAPUT XVI.

De Helvetiorum antiquitate & origine.

HElvetiam, inſignem Europæ regionem, qua potuimus fide & diligentia, pro virili noſtra, quoad adjuncta & partes, luſtravimus. Poſtulat nunc noſtræ methodi ratio, ut ad regionis incolas accedamus: de quibus in genere duo diſquirenda ſunt. I. De *Helvetiorum antiquitate & origine*. II. *De variis eorum nominibus*. In ſpecie de eorundem lingua & moribus agemus. Sed hoc capite in illorum antiquitatem & originem inquiramus. Suis non caret difficultatibus, quæ de Helvetiorum tum antiquitate tum origine movetur quæſtio, cujus explicationem, dum quærere conantur Authores, eam ſuis frivolis conjecturis & dis-

& discordantibus sententiis magis magisque implicant. Quisque se veritatem assecutum credit, dum certorum monumentorum, aut firmarum demonstrationum loco suas nobis traditiones obtrudunt: suam hic fateri ignorantiam, & supinam præteritorum sæculorum negligentiam deplorare præstat, quam aliquid, vel somniis simile, vel fabulis proximum, in medium proferre. Attamen ut ingeniorum curiositati satis fiat, discrepantes Authorum opiniones referre, non fuerit injucundum, unicuique vero credendi quod placuerit, libertas erit.

De *Helvetiorum* autem antiquitate & origine locuturis, distinguendi nobis videntur Helvetii. Alii enim sunt Helvetii, & alia illorum ratio, quorum mentionem faciunt Antiquiores Historici & Geographi, Græci, Plutarchus, Strabo, &c. Et Latini, Cicero, Cæsar, Tacitus, Florus, &c. Alii (posteriores nominare licet) de quibus Historici recentiores a quatuor aut quinque sæculis agunt.

Helvetii priores & antiquiores Græcis dicebantur Ἑλουήτιοι, vel Ἑλβήττιοι, secundum *Plutarch*. Latinis Helvetii. Horum nomen apud Veteres, antiquum esse certum, magis quam probatione indigeat. Vide *D. Hotting. in Meth. Leg. Hist. Helvet. pag.* 198. Certa vero non ita illorum origo, unde *Bodinus Meth. Hist. Helvetiæ regio nulla veteris appellationis habet vestigia.* Perierunt prisci illi Helvetii, periit quoque originis ipsorum memoria. Interim varias hic referre sententias juvabit. *Vaudi Chronica* narrant, *Eructonum* quendam tres habuisse filios, *Sequanum, Allobrogem & Helveticum*: hi patris imperium inter se diviserunt, ita ut Sequanus, Sequanis nomen dederit; Allobroges ab Allobroge denominati fuerint. Helveticus vero eam habuerit regionem, quæ postmodum ab ipso Helvetia dicta

dicta sit: Sed penes Chronicorum illorum authorem sit fides: apparet quisquis illorum compilator fuerit, eum multimode in chronologia errasse, unde etiam tot habuerit commenta vix sciri potest:

Aventinus *Helvetios* gentem vetustissimam nomen & originem traxisse perhibet ab Helvetio Herculis filio. Hercules enim Alemannus, varios habuit liberos, inter quos fuerunt *Noricus* primogenitus, *Hunnus*, *Helvetius*, *&* *Bojus* natu minimus. Scribunt quoque alii Bojum & Helvetium post diluvium ex Armenia profectos, ea occupasse loca, quæ eorum nomen retinuerunt, & a Mose Gen. Cap. X. *Hauilah* & *Jobab*, nominatos fuisse perhibent. Sed in aliam alii eunt sententiam. Sic enim loquitur *Guillim*. Lib. I. Rer. Helv. *Helvetiorum nomen unde fluxerit, primus, ut arbitror, Henricus Glareanus investigavit, & nisi mens aberrat, reperit: Helvetter enim celtica lingua dictos quasi Ditis propinquos, sive nobilitatis inde, ut a Deo, sive antiquitatis ex eodem fonte insignia capere voluerit*. Cæsar Lib. VII. *Galli se a dite patre prognatos prædicant*. Berosus Lib. V. Ant. Ditem in Galliam colonias duxisse memoriæ commendavit. Deus autem ille, quem Latini *Ditem* nominabant, a Græcis *Plutus* dictus fuit, hunc a Gallis præ cæteris Diis cultum, & *Hellum* illorum lingua nominatum, nonnulli credunt. Sed super hac re audiendus Frey Cap. IV. Adm. Gall. *Galli omnes, apud Cæsarem, Dis pater noster est, ajunt. Romani Gallicarum ignari vocum, earum præsertim quæ religionis mysteria concernerent, Celtica vocabula, latina inclinatione flexerunt: & cum Gallis esset Dieu, ipsi in suum Ditem verterunt. Quis enim ita mente vacuos credat Gallorum primos, ut se a Dæmone ortos profiteri publicitus voluerint? Scio equidem Helvetios gentem Gallicam aliquibus videri dictam quasi cognatos Ditis; Hel enim ipsis infernus est, Vetter, cognatus,*

sed

ſed meliori intelligitur ſignificatu. Hel, id eſt, lucidum, ut cognatos lucis potius quam inferni interpreteris. Dubitat hic, nec ſine ratione, Doctiſſ. *Hottinger*, utrum vox Vetter, Helvetiis jam tum, cum Helvetiorum antiquiſſimi Scriptores meminerunt, hoc ſenſu fuerit uſitata. Adfert adhuc aliam ſententiam D. Hottinger. his verbis. *Non deſunt qui Helvetios, ſeu (ut Glareanus ſcribit) Helveteros dictos putant, quaſi, Held Vätter, Heroum patres, vel ἥρωες ἄνδρες. Et quanquam non negemus, fuiſſe aliquos in Helvetia ὑπερφυῦς μεγέθους viros, id quod varia eruditorum monumenta probant; certum tamen eſt, de plerisque judicium Caſp. Ens, non longe aberrare a vero. A rebus itaque geſtis & magnis conatibus, quam ſtatura corporis ita Helvetios denominatos veriſimilius eſt.* Simlerus autem vir erud itiſſimus & diligentiſſimus antiquitatum indagator, in tam antiquis, & diſcrepantibus Authorum ſententiis, nihil pro certo affirmari poſſe credidit: Quod ſi quis conjecturis gaudeat, forſan ab Helvo colore, qui eſt inter rufum & album, teſte *in Solin. Salmaſio*, Helvetii dicti fuerint: cujus denominationis ratio, peteretur ex eo, quod Helvetii maximam partem rufi & albi fuerint: ſuperiores ſententiæ, fabuloſæ vel incertæ, hæc ridicula videri poſſunt.

Alia adhuc eſt quæſtio, non admodum facilis. *Utrum Helvetii ex Germania in Helvetiam prius venerint, aut ex Helvetia in Germaniam tranſierint?* Huic quæſtioni anſam præbuit Tacitus qui Lib. de Mor. Germ. ait. *Inter Hercyniam ſylvam, Rhenum & Mœnum amnes Helvetii, ulteriora Boji, Gallica utraque gens tenuere.* Idem fere Strabo referente Volaterrano Lib. VII. *Rhætii & Helvetii, Vindelia, & diſcreta Bojorum regio ad Iſtri fontes prope ſylvam Hercyniam ſunt usque ad Pannonias, e quibus Helvetii & Vindelici, in montibus campos habitant, Rhætii vero & Norici usque ad Alpium ſumma tenent,*

nent, & Italiam versus inclinant. Loquitur quoque Ptolomæus de *Helvetiorum Eremo*, de qua diversæ sunt sententiæ. Quidam hanc ponunt in Clatgovia circa fines Scaphusianorum. *Munst. Lib. III.* circa Waltzhutum, ubi non longe, capit initium Hercynia sylva. Alii in Alsatia prope urbem olim nominatam *Helvet*, nunc Sleftadium, unde Carion, *Helvetii forte nomine iidem, qui nunc Alsati, Helvetiorum Eremus Martiana sylva in Marchionatu Badensi:* sed hoc a Doctiss. *Cluverio* Lib. III. Cap. II. Ant. Germ. refutatur. Volunt quin etiam alii, Helvetios circa Danubii fontes coluisse regionem, vocatamque fuisse Helvetiorum desertum. Ex supra dictis, maxime vero ex *Taciti* verbis colligit *Aventinus*, Helvetios in Germania primum habitasse, deinde Rhenum transgressos in Galliam Belgicam colonias duxisse, & *Helvettum* ac *Aventicum* urbes condidisse. Aliter tamen censent alii, ac dicunt Helvetios in Germaniam ex Helvetia migrasse, quod intelligendum non quod omnes, relicta sua patria, eo se contulerint, sed quod ut ait *Simler.* MSC. colonias in Germaniam duxerint, aliquamque ejus partem suo imperio subjecerint: refert enim Cæsar, *Helvetios reliquos Gallos virtute præcedere, quod fere quotidianis præliis cum Germanis contendant, cum aut suis finibus eos prohibent, aut ipsi in eorum finibus bellum gerunt.* Quo autem tempore coloniæ in Germaniam deductæ, aut Germani sub jugum missi, incertum. Conjicit *Simlerus*, Helvetios forsan, cum Cimbrorum socii essent, non tantum Italiam invasisse, verum etiam in Germaniam exercitum deduxisse, & vicina sibi subjecisse loca. Sed quamplurimi arbitrantur Helvetiorum illorum genus, jam pridem extinctum, cum hodie Germani potius quam Galli sint (ut Cap. I. ostensum) qui antiquam Helvetiam incolunt: apud Latinos tamen

men Scriptores antiquum illud nomen etiam retinent. Ego, salvo aliorum judicio, crediderim, non omnes antiquos illos Helvetios, aut saltem illorum genus prorsus periisse, non enim omnes qui montes habitarent, bellis omnino deletos credibile est. Videatur *Simler. Descr. Vall. Lib. I.*

Posteriores Helvetii varie a latinis Scriptoribus nominantur; Aventin. Ann. Boj. Lib. IV. *Suitones*, Volater. & Rolvingus Carthusianus *Suiceros*, Joh. Vitoduranus *Suicenses*, Genebrard. *Suitenses* vel *Suissos*, Oswaldus Molitor *Suitos*, vocant. Germanice *Schweitzer*, vel *Schwytzer*, vel *Eydgnossen*; Italice, *gli Suizzeri*, vel *Suizzari*; Hispanice *los Suiçeros*, Anglice & Belgice *De Switzers*: Gallice, *les Suisses*. De horum quoque origine variant sententiæ. Narrant Historicorum nonnulli. Vitas gentem Aquilonarem prope Tigurinos suas fixisse sedes; illorum vero regionem Uri dictam esse. Alii volunt Vitas fuisse Saxones quos Carolus Magnus, ob iteratas rebelliones ex Saxonia ejecerit & in Helvetia Alpina concluserit: quemadmodum maximum incolarum lateris septentrionalis fl. Albis numerum in Flandriam & Brabantiam ablegavit. Vitæ autem illi postmodum Suitæ vocati sunt, ut volunt superioris sententiæ Authores. De istis Saxonibus Carolo Magno rebellibus, & a fide Christiana deficientibus, non idem narrant omnes. Sic Nauclerus. *Verius videntur sentire, qui scribunt Carolum Magnum, An. D. DCCCVI. devictis Saxonibus ferociores ex eis ad* 10000. *virorum cum uxoribus & liberis deportasse, & per diversas Galliæ ac Germaniæ provincias relegasse. Causa hujus fuit, quod Gens ista sæpe ad fidem Christianam conversa, toties apostatavit, & in vicinos crudeliter sæviit, unde maximam ipsorum partem in Hungariam septem castrorum, ubi modo degunt, destinaverit: aliquos*

vero ad Comitatum Vallesiæ Sedunensis diœcesis collocavit; aliquos ultra montem Jovis in Longobardia, prope Augustam Taurinorum Domino nunc Ducis Mediolani, habentes adhuc linguam Teuthonicam, ut & septem castrenses in Hungaria: Alios transtulit ad vallem Uraniæ, & arctam, ubi illa est ejusdem nominis, Art, Constantiensis Diœcesis, montibus altissimis & lacubus munita, ut ibidem sederent pro custodibus, & dum ipse Carolus in Italiam iturus esset, liberum haberet ingressum, fertur obligasse. Qui ubi consederant Saxonica lingua feruntur dixisse: Hie wollen wir Schwitten, id est, hic volumus in sudore terminos constituere, a quo verbo, Schwitten, Suitzer dicti sunt. Paulo aliter historiam narrat *Felix Faber Hist. Suev.* introducit enim Carolum ad istos exules, post exactum ab ipsis juramentum fidelitatis & constantiæ, loquentem de illo juramento, quod tria implicaret & includeret. *Pro primo articulo juramenti* (ajebat Carolus) *do vobis, ut nuncupemini, confœderati, scil. Imperio, ut in ipso vestro nomine sponsionis vestræ memores sitis, ideo etiam in Theutonico nominantur, Eidtgnossen, pro secundo articulo aliud impertior vobis nomen: quia enim promisistis in labore desudationem, hic nomen vestrum erit, & dicemini, Schwitzer, id est, Sudantes, &c.* Ista vero sapiunt fabulam, & etymologiæ illæ ridiculæ *D. Hotting. Met. Leg. Hist. Helv. p.* 206. De his & similibus varia habent, præter supra memoratos, *Munsterus, Cellarius, Rhenanus, Alciatus, Merula, Mercator, &c.*

Alii a Suecis, Suiceros originem trahere crediderunt, inter quos sunt *Tschudus, Stumpfius, Genebrardus, &c.* Refert *Munster.* Lib. III. tempore Sigisberti cujusdam Sueciæ Regis, Suecorum multitudinem, aut ob Oceani inundationes, aut ob terræ sterilitatem, quæ tanto populorum numero nutriendo, impar esset, novas sedes quærere coactam fuisse. Hi populi

populi transgresso Rheno, Gallos ipsis obviam factos profligarunt; obstupuere reliqui Galli, qui ad novos hospites legatos mittunt, a quibus nihil aliud petunt Sueci, quam ut ipsis vivendi daretur facultas, & regiones quas incolerent excolerentque, concederentur: qua de causa Helvetii, interiorem suæ regionis partem, montibus ac lacubus plenam permiserunt; unde postea illa loca fertiliora, habitationique commodiora facta sint. Sed nobis quoque audiendus est Oswald Molitor. *Ducunt Suiti originem a Suedis, qui in extrema septentrionem versus Europa sunt (alio nomine Gothi appellantur) cui rei testimonium non modo nostræ historiæ afferunt, sed & ii, qui vel hodie Suediam inhabitant. Ex quibus sæpe quæsitum a Mercatoribus nostris quidquam ne haberent in annalibus, quod argueret expulsos sane ex sua patria in nostras, uti apud nos creditur, sedes devenisse. De conformitate regionum, morum, naturæ, aliarumque rerum, ut solet, nihil minus inquisitum. Asseverarunt omnia, illud adjicientes, miris se gloriari modis, tam laudatum, apud omnes gentes populum originem sibi ferre acceptam.*

In hac fuit sententia Garissollius Lib. X. Adolph. qui de fœdere, quod cum Helvetiis, Rex Sueciæ Gustaphus Adolphus, inire cupiebat, locuturus, sic de Helvetiorum a Suecis origine canit.

Arctoo gens orta situ, generosaque factis
Æquans arma patrum, gemino Suecosque Gothosque
Sanguinis attingit titulo. Nam vulnere postquam
Dejectus Tejas vitalibus exiit auris,
Eousque solo regnavit in Ausone Narsès,
Italiam liquisse Getas, montesque propinquos
Insedisse ferunt: Nec pristinus obstitit armis
Incola, sed facilis latio jàm rure remotos
Excepit, regnique favens in parte locavit,
Complexus populare genus. Constantia famæ

Nempe refert, patrio digressos Sueonas orbe
Auspiciis Gotherice tuis, faustoque gradivo
His sedem statuisse locis, perque oppida leges
Sancivisse suas, & longos regna per annos
Firmavisse manu, sic utraque finibus istis
Crevit, & æterno se fœdere nexuit Arctos,
Helvetiosque dedit mundo, nec degener ortum
Dedecorat populus, sed nomine dignus avorum est.

Hac occasione annotat D. Hottinger. Meth. Leg. Hist. Helv. pag. 201. *Certum est magnam utriusque non modo gentis, sed & quorundam Dialecti idiotismorum esse γειτνίασιν. Observavit Clar. D. Ericus Odhelius, Gothus, dignissimus in Ubsaliensi regia Professor, meus per aliquot menses hospes gratissimus, multas apud nos loquendi voces & formulas per universam Germaniam ignotas, Suecis tamen familiares. Quid? quod Suetiam cum Suitia sensu generali pro universa Helvetia sumpta exteri authores confundant. Vide Anal. P. I. pag. 167.*

Quamvis autem hæc virorum doctorum opinio non videatur contemnenda, illorum etiam rejicienda non est, qui Suitenses, aut Helvetios ita hodie dictos volunt a pago Suitensi. Inter quos sunt Oswald. Molitor, in Paneg. Glareani. *Suicia sequitur, unde omnes confœderati, commune apud vulgus hodie tenent nomen Suitenses, vel Suiceri.* Sic Conringius de Imp. Romanoger. *Achæorum Respublica omnibus fœderatis nomen dedit, urbs Romana omnibus sociis, hodie fœderati omnes Helvetii, ab uno pago Suitceri, &c.* Felix Faber. Monach. Ulm. Lib. I. *Omnes Communitates junctæ Suitzeris, cum eis nomen communicant, & Suitzeri a villa Suitz nominantur, &c.*

Istius denominationis rationes afferri possunt. I. Quoniam initium confœderationis factum est in oppido Suitensi; Suitensium sive Suissorum nomen omni-

omnibus confœderatis eſt tributum. Ut ait *Genebrard. Lib. IV.* II. Quod primi omnium ex Pagis tribus, Auſtriorum irruptioni expoſiti fuerint & inter tres pagos maxima fuerit eorum potentia, ut loquitur *Simler. Lib. I.* Reip. Helv. III. Quod in Suitenſium regione pro libertate pugnatum ſit: ex quo factum eſt, ut paulatim reliqui tyrannidis jugum excuſſerint. *Inde poſtea*, ait Guillim. Lib. II. Rer. Helv. Cap. XV. *Suitiorum apud quos primo pugnatum fuit, nomine, & fama apud nationes Helvetii omnes in celebritatem abierunt, Suitzerique gens univerſa adpellati.*

CAPUT XVII.

De Variis Nominibus Helvetiorum apud Veteres.

INter difficultates quæ in Authorum lectione occurrunt, & lectores quandoque vexant, non infimas tenet ea, quæ circa varia populorum nomina, verſatur. Helvetios variis inſignitos nominibus diligens hiſtoriarum ſcrutator reperiet. Sæpiſſime generaliter ſub Celtarum aut Gallorum nomine comprehenduntur, quo maxima Europæorum pars deſignabatur, ut alibi vidimus. Julius Cæſar apud Dionem Lib. XXXVIII. in oratione ad milites, *Helvetios* Gallicam nationem ὁμοίυς facit atque ὁμοφύλους Marcomannis Germanis, id eſt, ſimiles & ejusdem gentis populos. Marcomanni autem quales fuerint, variant ſententiæ. *Willichius in Tacit.* eosdem fuiſſe quos nunc Moravos nominamus, credit. *Munſt. Lib. III.* dicit Marcomannos habitaſſe Bohemiam, poſt ſuperato Da-

nubio in Croatia substitisse; sed utrum hoc cum Taciti verbis conveniat, æquo lectori judicium relinquo; sic vero *Tacitus* Lib. de mor. Germ. *Præcipua Marcomannorum gloria, viresque atque ipsa etiam sedes pulsis olim Boiis, virtute parta, &c.* Marlianus conjicit forte, eos fuisse qui finitimam Helvetiis vallem incolebant, cui nomen est *Marcomanna*, Sequanis & monti Juræ proximam, cum his Marcus Antoninus Philosophus periculosum diuturnumque bellum gessit. Quidquid sit, si Dioni aliqua sit adhibenda fides, ex eo colligere possemus, vel Helvetiorum colonias in Germania Marcomannis fuisse vicinas, vel illorum regionem, ab Helvetiis non multum remotam. *Livius* vocat *Semigermanos*, quia (ut ait *Cluverius*) eorum lingua Germanorum quam Gallorum sermoni fuit propior. Postquam enim Helvetii Rhenum sunt transgressi, probabile est eos, se, & linguæ & moribus Germanorum, labente tempore, assuefecisse. Helvetios quoque *Alpinorum* populorum *Tauriscorum* nomine designatos non obscure indicat Polybius Lib. II. *In Alpibus ab utroque latere loca montuosa habitant, ad eam partem quæ versus Rhodanum & septentrionem spectant, Galli qui Transalpini appellantur, ad eam quæ campis imminet Taurisci, Agones, alia pleraque Barbarorum genera, a quibus Transalpini non genere, sed differentia loci differunt.* Hac occasione *Cluver.* Ant. Germ. Lib. I. Cap. V. & Lib. de Vindel. Cap. II. ait, omnes Alpinos populos unius ejusdemque fuisse gentis, qui communiter Græce & Latine, *Taurisci*, sibi ipsis, *thi Taurischon*, appellatione ex Alpium nomine desumpta, quo in commune hodieque nonnullis Germanis appellantur *Taurn:* Romani omnem Tauriscorum Gentem dixere Alpinos & Inalpinos populos. *Plutarch.* in Marcel. *Polybius* Lib. IV. *Orosius* Lib. IV. Cap. XIII. *Sabellic.* Enn. IV. Lib. IX. Gallos

inter

inter Rhodanum Alpesque incolentes, ab eo, quod mercenaria ſtipendia merebant, *Geſſatas*, vocant. Geſſatarum autem nomen, non gentis, ſed mercenariorum Gallorum eſt, ut loquitur *Oroſius*, ſive ut ait *Cluver.* non gentis ſed conditionis eſt vocabulum; quod quam optime Helvetiis conveniat, non ſolum locus, ubi Geſſatas collocat *Polybius* (ut recte obſervat *Guillim.*) ſed etiam Helvetiorum mos, qui jam ab antiquis temporibus apud ipſos invaluit, quemque adhuc retinent, dum ſuam ad bellum operam, Principibus conſtituto pretio, locant, oſtendunt. Ita ergo conductitii milites Celtica lingua, Geſſatæ, nominati ſunt, iſtius nominis veſtigium remanſiſſe videtur hodie apud Britannos, qui ſervos conductitios *Gueſſin* vocant. *Merul. Part. II. Lib. III. Cap. XV.* Geſſatas, ſic a Geſſu lanceæ genere, aut quod ſe omnes Geſſel, hoc eſt, ſocios appellarent, ſicut Germani ſe fratres nominant, dictos credit *Guilliman*. Geſſatæ, vel a ſtipendio, ut vocamus (Geſinde) ſeu a genere teli, quod a Varrone & Virgilio Geſum dictum, ita ſunt appellati, ut loquitur *Sprech. Pall. Rhæt. Lib. I.*

Mercator refert Eutropium *Helvetios* nominaſſe *Quados*, qui juxta Tacitum Lib. de moribus Germ. Marcomannis fuere proximi. Aliter *Alciatus* in eundem Tacit. *Eutropius*, inquit, *Helvetiorum ſedes a Quadis occupatas ſatis oſtendit, ut ſuſpicer omnes delectos, cum Quadi Marcomannique ſub Aureliano, in Italiam prorupere.* In quo autem Eutropii libro, Helvetii Quadi nominentur, me animadvertiſſe non bene memini; imo quidem me legiſſe Lib. VI. *Julius primo vicit Helvetios, qui nunc Sequani appellantur.* Id quod demum (ut ait *D. Hottinger*) a Cæſaris tempore in uſu eſſe cœpit. Antea enim Gallis annumerabantur, poſtea Belgis, qui & Celtobelgæ dicuntur, vide *Stumpf. Lib. IV. Cap. I.*

Post Gentium migrationes, cum maxima Helvetiæ pars sub Burgundiæ regno comprehenderetur, Helvetii etiam Burgundiones dicti sunt. Qui vero sub Ducatu Alemanniæ comprehensi fuerunt, Alemanni simpliciter, aut etiam sæpe Superiores Alemanni, ab Authoribus vocantur. Qui in Tacitum de pop. Germ. comment. dedit (referente *D. Hotting.*) existimat *Paulum Æmilium*, Transjuranorum vocabulo, significare Helvetios, cum inquit Lib. I. *Transjurani ferox genus hominum Burgundionibus, ante rerum potientibus attributi, & tunc sui prope juris effecti.*

CAPUT XVIII.

De Antiqua Helvetia Lingua.

EXplicatis, ut potuimus, *Helvetiorum* antiquitate & origine, superest, ut qualis fuerit eorum lingua, & qui mores, videamus. Quæstionem illam, qua quæritur. Qualis fuerit antiquorum Helvetiorum lingua? Perplexam, & non explicabilem satis, ut par est, & res ipsa loquitur, & Doctissimi, quibus hæc crucem fixit, fateri coguntur.

Quærunt autem hic I. Quidam: *Utrum veterum Gallorum & Helvetiorum lingua fuerit Græca?* Affirmant nonnulli, inter quos *Joachimus Perionius* in Dialog. & *Johannes Picardus* in Celtopæd. Suam sententiam probare conantur, ex Gallicæ Græcæque linguæ cognatione, maxime vero *Cæsaris* authoritate, Lib. VI. bell. Gall. referentis, Druides in publicis privatisque rationibus, extra suas disciplinas (quas literis mandari nefas existimabant) characteribus Græcis

cis uti ſolitos. Dicit quoque idem *Cæſar* Lib. I. in caſtris Helvetiorum tabulas literis Græcis confectas, fuiſſe repertas. *Strabo* Lib. IV. ſic ait. *Urbs* (*Maſſilia*) *Barbaris loco ludi literarii patefacta, tantum literarum græcarum ſtudium apud Gallos excitavit, ut contractuum quoque formulas, græce conſcriberent.* Refert quoque *Merula* viros doctos eſſe, qui putent characteres illos, quibus utuntur Græci, non vere Græcos eſſe, ſed Gallicos, & ex Gallia in Græciam, non ex Græcia in Galliam fuiſſe advectos, ideoque *Cæſarem* eos appellare debuiſſe, Gallicos, non Græcos; Græcos tamen dixiſſe, cum Græcos tunc iis uti ſciret, a Gallis autem accepiſſe ignoraret. Certe ipſorum Græcorum teſtimonio, characteres iſti α, β, γ, & reliqui non vere Græci ſunt, ſed Barbari, ſicut videre eſt ex *Varrone* Lib. VII. de Ling. Lat. Quantum autem robur inſit illis argumentis, ex reſponſis erit colligere. Reſpondetur itaque primo. Probandum prius eſſet, hodiernam Gallorum linguam, cum veteri eandem eſſe. II. Ex illa linguarum cognitione, quæſtio quæ affirmatur, concludi non poteſt, ſic enim quoque argumentari liceret, lingua hodierna Gallica plurimas voces a Latina mutuatur; Ergo Gallorum lingua eſt Latina. Ad *Cæſaris* & *Strabonis* teſtimonia quod attinet, majoris ſunt ponderis, interim reſponderi poteſt. I. Secundum quosdam, Druides & Helvetios characteribus quidem Græcis uſos, Græce tamen non locutos fuiſſe, quod non dicit *Cæſar*: aliud quippe eſt Græcis literis aliquid concipere, aliud Græca lingua; Sic Thalmud Hebræo conſtaret ſermone, quia Hebraicis ſit excuſum: Imo *Cæſar* ipſe Lib. V. ſatis oſtendit Gallos Græca lingua non fuiſſe uſos, quando Græce per equitem Gallum, ad, &c. Ciceronem apud Nervios obſeſſum, ſcripſit, alias ipſius conſilia,

G 5 cum

cum epiſtola intercipi potuiſſent. II. Arridet magis aliorum reſponſio: non enim ſimpliciter negandum, Gallos aut Helvetios Græca lingua uſos fuiſſe, ſiquidem ſimpliciter non dicat *Strabo* Gallos Græcis literis uſos, ſed Græce ſcripſiſſe. Diſtinguendæ igitur ſunt linguæ: aliæ ſunt a natura congenitæ, & ut vulgo dicitur, maternæ; aliæ ab arte tantum & ſtudio. Dicimus itaque Græcam linguam Gallis non fuiſſe congenitam, aut a natura, ſed tantum ab arte: ſic fieri poteſt, ut Helvetius, Italice loquatur, ſed ab arte, cum naturalem linguam habeat; ſic Galli & Helvetii calluerunt Gtæcam, quam in Schola Maſſiliana edocti erant; illos autem Maſſiliam frequentaſſe, Author eſt *Strabo*, ut ſupra allatum. A Maſſilienſibus etiam, ut ait Juſtinus Hiſtoricus Lib. XLIII. *& uſum vitæ cultioris, depoſita & manſueſacta barbaria, & agrorum cultus, & urbes mœnibus cingere didicerunt. Tunc & legibus, non armis vivere: tunc & vitem putare, tunc olivam ſerere conſueverunt: adeoque magnus & hominibus & rebus impoſitus eſt nitor, ut non Græcia in Galliam emigraſſe, ſed Gallia in Græciam translata videretur.* Cur non etiam Græcam linguam ab illis habuerint? Hinc tamen inferre non licet, omnes Gallos & Helvetios Græce fuiſſe locutos, ſed eos ſolum, qui illam linguam didiciſſent, quales erant Druides, quibus illa, in ſuis myſteriis, erat familiaris; Galliarum Primores, aliique illius linguæ ſtudioſi: Imo credibile eſt, huic operam navaſſe, qui τὰ συμβόλεια ſcribebant, ut ait *Strabo*, quemadmodum ſuperioribus ſæculis, contractus, pacta, litigationes, latine ſcribebantur, quamvis pauci latine ſcirent. Doctorum illorum ſupra recenſita ſententia varie urgeri poteſt. I. Poſito, non conceſſo, Gallos & Græcos eosdem habuiſſe characteres, eandem tamen linguam habuiſſe non ſequitur: habent quidem Chinen-

ſes

ſes cum Japonenſibus, communes characteres, linguam non item. II. Gratis dicitur ſuas literas Græcos, a Gallis mutuaſſe, cum Cadmum primum eas aut inveniſſe, aut ex Phœnicia in Græciam tranſtuliſſe, nonnulli Authores perhibeant. Nec illud probat *Varronis* teſtimonium: Græci fatebantur ſe ſuas habuiſſe literas, aut ſaltem earum nomina a Barbaris; ſed quid inde, non ſoli Galli Græcis erant Barbari, ſed alii quoque populi, lingua, moribus, & loco diſſiti, atque differentes, ſive a Græcis ipſis, ſive etiam a Gallis.

Cum vero communem veterum Helvetiorum linguam Græcam fuiſſe non conſtet, qualis ergo fuerit, quærat aliquis; Difficilem quæſtionem eſſe jam diximus, nunc difficultatis cauſæ adducendæ. I. Certum non eſt, hodiernam Helvetiorum linguam, eandem eſſe cum veteri, de qua quæſtio. II. Helvetii hodierni ab Antiquis ſunt diverſi, ſi origine, cur non etiam lingua? Ipſorum linguam, cum ipſis Helvetiis periiſſe credibile eſt. III. Cum non conveniat inter veteres, ſub quibus populis comprehenſi fuerint Helvetii; *Cæſar* ſub Celtis, *Plinius* & *Ptolomæus* ſub Belgis, &c. Non ita ſcitu facile eſt, utrum Helvetiorum lingua Celtica fuerit an Belgica? IV. Cum diverſis temporibus tot factæ fuerint populorum migrationes, quis non credat, ſicut facta eſt populorum confuſio, ita quoque linguarum? Quis hodie non videt, linguam Italicam hodiernam, a Latina, unde corrupta eſt, multum differre? Gallica indies mutatur, de aliis mihi ignotis non loquor. V. Hanc difficultatem augent, quicunque de populorum linguis locuti ſunt. Germani ſuam linguam omnium hodiernarum antiquiſſimam, imo quidam primævam ridicule autumant; Galli vero ſuam præferunt; Cantabri

tabri ſuperioribus contradicunt: Ita dum unusquisque ſibi adulatur, a vero diſcedit, & in varia abſurda incidit. Ut tamen ſuper hac quæſtione dicamus aliquid, in genere notandum & quidem Julii Cæſaris tempore Aquitanos, Celtas ſeu Gallos, & Belgas, lingua, inſtitutis, & legibus inter ſe fuiſſe diſcrepantes. Sed hic iterum nodus reperitur, nempe, utrum diſcrimen illud fuerit in tota lingua, vel tantum in Dialectis? Quidam tres fecere linguas, Aquitanicam, Celticam, & Belgicam, inter quos *Merula Part. II. Lib. III. Cap. XV.* Alii volunt, unam tantum fuiſſe linguam, ſed Dialectis diſtinctam, quæ multorum eſt ſententia, impris vero *Cluv. Ant. Ger. Lib. I.* Poſtquam enim oſtendit Aſchenazem Noachi pronepotem, cum filiis ſuis atque nepotibus, omnem, poſt diluvium, obſediſſe Celticam, id eſt, totam Europam, ſicut ille ex Moſis Scriptorum antiquiſſimi monumentis deducit; aſſerit quoque, Europæos omnes unam eandemque inter ſe habuiſſe linguam, variis ſolum diſtinctam dialectis, quod probare conatur, veterum Authorum teſtimoniis, populorum appellationibus uno eodemque modo apud omnes Europæos, formatis, privorum hominum propriis nominibus, oppidorum vicorumque vocabulis, aliisque complurium rerum vocibus, Europæis omnibus, communibus: Sed hæc apud ipſum vide prolixius. Quæri etiam ſpecialius poteſt; *Quænam fuerit Cæſaris tempore, Aquitanorum, Gallorum & Belgarum lingua, & utrum adhuc extet?* Merula, loco ſupra citato, cenſet linguam veterem Aquitanicam, eandem cum Cantabrica, Celticam cum Britannica, & Belgicam cum Germanica, eſſe. Sunt & aliæ aliorum ſententiæ, quibus non explicatur, ſed implicatur quæſtio. Nos in re tam obſcura, tamque ab ævo noſtro remota, in tot frivolis conjecturis,

jecturis, & discrepantibus Authorum sententiis, nihil certi & explorati statui posse credimus: Unde multis nec arridet, nec probatur *Tschudi*, *Glareani*, *Golutii*, *&c.* sententia, qua statuitur, veterem Gallorum sermonem eundem cum hodierno Helvetico fuisse. Quidquid autem super posita prius quæstione certum aut verisimile dici potest, ad hoc revocatur: Antiquos Helvetios, in quantum Gallica gens fuerunt, ut referunt *Cæsar* & *Tacitus*, eandem aut non longe diversam cum Gallis linguam habuisse. Qualis autem fuerit illa Gallica, nobis non frustra laborandum esse judicamus: Satius est rem in medio relinquere, quam incerta aut ἄτοπα proferre. Sed hanc concludamus quæstionem. Cum linguarum puritas & perfectio (cardinales excipio) ad nostrum tempus non pertigerint, difficilimum est, imo impossibile definire, quænam fuerit Helvetiorum ante mille & septingentos annos lingua. Afferant hic nobis aliqua illius temporis monumenta aut scripta, qui suas nobis volunt obtrudere conjecturas. Regeret quispiam non mutari linguas, sed magis ac magis in melius restitui, perfici & expoliri: Verum illa perfectio corruptio potius dicenda est; Nam quo magis aliqua lingua a prima sua origine discedit, eo magis corrumpitur: Ideo Hebraicam ad nos inccoruptam pervenisse dicimus, quia eam, qualis fuit, habemus. Communes linguas mutationes pati, testatur experientia. Vix Galli, (ita mutationibus assueti sunt) qui ante quingentos annos vixerunt, si hodie resurgerent, hodiernam Gallorum linguam intelligerent.

Hodie vero qualis sit Helvetiorum lingua; satis notum eam Helvetiæ partem quæ Germaniæ proxima est, Germanicum idioma retinere, qua de re, tanquam illius ignaro loquendi non datur facultas: Quæ Gallias

lias magis ſpectat, linguam ad Gallicam hodiernam accedentem habet, quali utuntur Vaudi incolæ, & illis confines; hæc tamen peculiarem habet dialectum, imo infinitas voces, aliis utpote Sabaudis, Burgundis, & in genere Gallis prorſus ignotas minimeque communes: Hanc veterem eſſe multa ſatis indicant: Quamplurima comprimis vocabula, quæ tum Græcam, tum Latinam originem ſapiunt. Sic vero Schwitzer. Deſc. Helvet. de Hodierna Helvetiorum lingua. *Tribus hodie loquuntur linguis Helvetii, & his Fœderati: Germanica per univerſam fere Helvetiam eſt uſitatiſſima. Eadem Rhæti & Lepontii nonnulli utuntur. Habent etiam Rhæti quidam, propriam ſuam linguam ab aliis longe diverſam. Præter illam & Germanicam Rhæti ſicut etiam Lepontii, Italica loquuntur lingua. Antuates, Sabaudica, id eſt, corrupta Gallica utuntur. Valleſiani Viberi Germanicam, Veragri Sabaudicam, Seduni medii utramque in uſu habent.* Credit *Simler. Deſcr. Vall. Lib. I.* duo hæc. I. In ſummis vallibus, & quæ cacuminibus Alpium proximæ ſunt incolas Germanicæ linguæ uſum retinuiſſe, ut apud Valleſios Lepontios, &c. II. *Hos veterum incolarum reliquias eſſe, in variis enim,* inquit Simler. *migrationibus Gentium, ipſis ſuæ ſedes permanſere, nemo enim alius in his locis habitare voluiſſet, aut potuiſſet, præſertim cui liceret alibi cultiori loco ſedes quærere.* Hoc vero non evincit Germanicam hodiernam Helvetiorum linguam, eandem eſſe cum veteri, aut veterem illorum linguam fuiſſe Germanicam: Etſi enim concedatur, non omnes ſummarum in Alpibus vallium incolas periiſſe, nihil aliud concludi poteſt, quam quod illi antiquam ſuam linguam mutaverint, cum eadem ſit, quæ reliquorum Helvetiorum, aut dicendum eſſet Helvetios hodiernos ab antiquis non diſſimiles, quod tamen nemo, cum veri-

tate

tate affirmare poteſt: Repugnant enim tot populorum migrationes, eorumque interitus, ut ex Hiſtoriis videre eſt. Veriſimile etiam non eſt, veterum incolarum paucas reliquias, novorum & pene innumerorum linguam immutaſſe potuiſſe. Non negamus tamen, eam eſſe antiquam ſatis & inſignem linguam, ſicut oſtendit Caſpar Scioppius, in conſult. de Scholarum & ſtudior. ratione. *Helvetica*, inquit, *Dialectus, qua quondam omnes fere Alemanni, hodie Helvetii tantum utuntur, quam haud ſcio, an omnium ſuperioris Germaniæ copioſiſſimam, minimeque depravatam recte dixerim. Homines enim ſuo contenti, & Aularum contemptores (ex quibus fere Helvetiorum Reſpublicæ conſtant) exteris minus miſceri, neque de lingua polienda, & adſcitis peregrinis vocibus, loquendique generibus exornanda ſolliciti eſſe ſolent.* Quid dicam? Sola Rhætia hodie quatuor diverſis linguis utitur: Scilicet I. *Germanica*; qua Helvetiam attingit, & ſeptentrionem verſus. II. *Engadina*, (vulgo Romanſch) in valle ejusdem nominis, quam fluvius Ænus mediam ſecat. III. *Chur-Welſch*; in medio ſcil. Rhætiæ. IV. *Italica*; videlicet in Comitatu Clavennenſi & Valtelina, qua Lepontios, Mediolanenſes & Bergomates attingit. *Ut annotat præſtantiſſ. D. Huldericus.*

CAPUT XIX.

Helvetiorum mores tum circa corpus, tum circa ingenium.

DE Helvetiorum lingua dictum: Nunc quoque qualis ſit eorum genius, quales mores, dicendum. Pauca Veteres, ſpeciatim de Helvetiorum moribus

bus habent, interim ſatis multa de Gallis & Germanis afferunt: Cum autem certum ſit, medium inter Gallos & Germanos tenuiſſe Helvetios, eos etiam utrorumque moribus communicaſſe veriſimile eſt: Aliquam ergo illorum collationem inſtituere nobis eſt animus. Conſiderari vero poſſunt Helvetiorum mores, vel in rebus privatis, vel in negotiis publicis. Illi vel corpus, vel ingenium reſpiciunt.

Gallos corpora plusquam humana, *Jornandes*; mirifica ſpecie & magnitudine, *Hirtius*; celſioris ſtaturæ, *Ammianus*; procera *Livius*, habere memoriæ prodiderunt. Scribit *Cæſar* Lib. II. bel. Gal. Gallis ob ſuorum corporum magnitudinem, Romanam brevitatem contemptui fuiſſe. Ingentium vero Gallorum corporum cauſam tradit *Frey Cap. VI.* Quod vini abſtinentiſſimi forent & reliquo in victu temperantiſſimi. Certe quod de Gallis in genere dicitur, id de Helvetiis in ſpecie verum eſſe, teſtatur experientia: Habent adhuc procera corpora, proceriora & robuſtiora olim habuiſſe, dubium non eſt. Uti enim frigidiſſimæ Alpium regiones proceriſſimas arbores, & præſtantiſſima armenta educant, ſic cœli ſolique natura ferente, homines quoque celſioris & firmioris ſtaturæ producunt. *Simler. Lib. II.* Sic Carolo Magno bellum Germanorum toties rebellibus populis, præſertim Saxonibus inferenti militavit Gigas ex Turgoja. Hic per fluvios etiam reluctantes traxit equos; hoſtes haſta ſua transfixos humeris ſuſpendere ſolitus, eosdem ranunculas vocans, hoc ſolenni dicto. Ego interdum octo haſta mea transfixos neſcio quid coaxantes huc illucque circumtuli. *Frey. Cap. VI. ex Aventini Annal. Lib. IV.* Meminit quoque *Jovius* Lib. XV. quorundam Helvetiorum proceritate corporum, animique virtute inſignium, in prælio Marignano, maxime

maxime vero duorum, his verbis. *Ibi quoque Zambronius, & Antius Encher, vasti animi, & terribilis staturæ homines, &c.*

Antequam autem de Helvetiorum corporum qualitatibus quippiam dicamus; qua ratione a teneris educentur annis, prius videndum. Refert *Plinius* Lib. XI. Cap. XLI. Italos oleo suos inunxisse liberos; idem Athletas, ut firmiora & agiliora haberent corpora, fecisse notum. Helvetiæ mulieres deficiente oleo, butyro, vel vino, vel utroque simul, ad illud ipsum utuntur. Testatur *Cœl. Rhodig*. Lect. Ant. Lib. III. Cap. XVI. *Apud barbaras gentes morem fuisse, vel amne gelido infantes abluere, vel tenui amiculo convestire, qui Gallis mos est; ad cuncta enim quæ prosunt initio statim insuescere optimum est: Adjuvat autem pueros innatus calor adversus frigoris vim. Sic Virgilius.*

- - - - - Natos ad flumina primum
Deferimus, sævoque gelu duramus & undis.

Hoc in more positum apud Helvetios fuisse credibile est, ut jam supra Cap. XI. attigimus. Hodie adhuc apud multos rusticos, maxime montanos, hoc in usu est; Urbani vero qui suos mollius educant, barbarum esse credunt. Corporum adjuncta & qualitates, in variis conspici possunt.

I. Helveticorum corporum robur, eorundem staturam comitatur, id in diversis apparet rebus: *primo* enim cum regio ipsa maximam partem montana, multis locis aspera, cultuque difficilis, & magna sui parte olim sylvestris & inculta, necessario hominum genus, non laboriosum modo, sed & durum robustumque aluisse, & adhuc alere credendum: summus igitur in excolenda terra labor, corporis vires omnino requirit. *Secundo* venatio per aspera loca, illud ipsum demonstrat, quis corpore infirmus montes pene

inaccessos, & ardua quævis loca conscendat? Unde Simler. Lib. II. ait. *In montibus quoties a rusticis operibus otiantur, venatione assidua se exercent, & modo capreas & rupicapras atque ibices per montes summos & præruptas rupes insectantur, modo cum Ursis & lupis, lincibus & apris congrediuntur, & honori ducitur, si quis ursorum aut luporum capita, quos interfecerit postibus præfigat, quin & a Magistratibus plerunque præmia accipiunt. Aprorum etiam capita veteri Græcorum consuetudine honoris ergo, claris & nobilibus viris, aut regionum præfectis, quasi ἀριστεῖον quoddam venationis donantur.* Mantuanus etiam Helvetios facit venatores

Gens fera, contemptrix animæ, consueta per Alpes,
Figere cervos, certare ursis, nive candida semper,
Per juga veloces cursu prævertere cervos.

Varia corporis exercitia, quibus dediti sunt Helvetii, eorum vires arguunt. Gallos nare assuetos ait *Marcellinus* Lib. XXV. Nullam in orbe Christiano gentem esse, quæ ita se natando exerceat, ut Helvetios, qui lacus maximos, quibus abundat regio, & rapidissimos fluvios, facile natatu superant, *Simlerus* asserit. Germani prisci omnem juventutem præcipue tamen pueros, non molliter educabant, sed laboriosis semper exercitationibus, pugnæ etiam simulachris assuefaciebant: ut cum ad virilem pervenissent ætatem, nihil tam difficile, aut durum esset, quod non remoto omni corporis dolore subire auderent; referente *Alexand*. Lib. II. Cap. XXV. Helvetios non minus quam Germanos omnibus laboribus se assuefacere certum est; modo agriculturæ navant operam, modo in aliis robur suum probant, uti sunt cursus, saltus, lapidis projiciendi, instar disci, veterum ludus, vecte certare, lucta, digladiationes, & certamina in omni armorum genere, aliaqua media ad militarem

virtu-

virtutem præparantia: ſed de innato Helvetiis bellandi ſtudio poſtea dicemus. Quibus porro viribus, quove robore inſtructi a natura Helvetii, & hiſtoriarum teſtimonia, & populorum experientia, manifeſtum faciunt, magis quam probatione indigeat.

II. Antiqui Galli corpulenti quidem erant, ſed ita temperantiæ ſtudioſiſſimi, ut modum creſcenti ventri poſuerint, quem ſi quis juvenum præſertim, exceſſiſſet, caſtigabatur. *Munſt.* Lib. II. *Frey.* Cap. VI. Helvetii non ſolum corpulenti, ſed & graves ac obeſi, maxima ex parte ſunt: hujus rei cauſa eſt, tum regionis temperies & aër purus; ut Gallorum exemplo in Helvetia morantium apparet, tum vis naturalis caloris, & robuſtum temperamentum. Hinc fit, ut mali & verſipelles non ſint naturaliter; ſic enim Cæſar Antonium & Dolabellam malos eſſe non cenſebat, quod obeſi eſſent: ſic quoque *Bodinus* Meth. Hiſt. in ejusmodi corporum vaſtitate, minimum calliditatis ac malitiæ latere, tradit.

III. Helvetiorum color generaliter loquendo rufus eſt & albus, *Marcell.* Lib. XV. omnes pene Gallos candidos facit & rutilos. Comam natura rufam habere, ſtudio tamen augere hunc colorem, inquit *Diodorus*. Certe non multos nigros fert Helvetia; inter filias multis uſitatum locis, rufos crines certo quodam modo mentiri, ſi tales a natura non fuerint; imo quamvis hoc ſit, etiamnum illum colorem augent. Gallos comam nutrire (unde & Galliæ Comatæ nomen) *Clemens Alexandrinus* poſt *Strabonem* eſt Author. *Plinius* Lib. XI. Cap. XXXIX. refert, Allobroges fœminarum inſtar comam habuiſſe. Diverſos autem circa comam habuiſſe mores, teſtantur hiſtorici. Apud Germanos Cattosque, barbam capillumve tondere nefas fuit, niſi quis ex acie hoſtis caput

retulisset. *Alex. ab Alex.* Lib. V. Cap. XVIII. Ægyptii omnes capillos nutriebant, barbam tamen tondebant, *Ravisio* teste. Gallos omnes promissam gerere barbam, memoriæ mandavit *Livius*. Distinguit *Diodorus*, scribens, barbam quosdam radere, quosdam nutrire parce: Nobiles quidem radere genas, barbam vero promittere, ut corpora operiant, eo accidere, ut cum edant, cibo repleatur, cum vero bibant, veluti per canalem potus inferri videatur. Comam Germanis decoram fuisse refert *Seneca:* apud veteres quoque qui liberæ conditionis erant, comam magis nutriebant, servi & mancipia contra; unde *Aristoteles* Rhet. Lib. I. dicit comam libertatis esse signum, impedit enim servienti. Nunc ad antiquos Helvetios quod attinet, cum de iis præcise nihil apud Authores extet, cæterorum Gallorum consuetudinem habuisse, imo & eos sub Gallia Comata fuisse credimus. Hodie vero rustici fere omnes, capitis capillos breves habent, barbas vero intonsas gerunt, ita ut aspectus eorum Satyris ac Panibus similis videatur, sicut ait de Gallis *Diodorus*. Sed hæc sufficiant, tædiosum enim esset hic referre omnes mutationes, sive in coma & barba, sive etiam in vestibus, quæ quotidie in hac mundi vespera contingunt. Superioribus adhuc sæculis Helvetii tot mutationibus non erant obnoxii, ita ut extrinsecus ab aliis nationibus dignosci possent, nunc vero aliarum gentium simiæ videri volunt: sed hæc est hujus sæculi vanitas. Audiamus adhuc Daniel. Eremit. De Helvetico vestitu loquentem. *Vestitu a Germanis distinguuntur locupletissimi, fluitantibus & versicoloribus braccis, tegmine quondam veterum Gallorum. Cæteri strictis & singulos artus exprimentibus, rari sagulo aut pallio utuntur. Domi tamen frugalior & rudi crassaque lana, foris cultior; per urbes, per itinera orna-*

ornatiores incedunt, uno atque altero servorum comitati. Fœminarum habitus elegantior; opulentiores serico, aliæ lineis amictibus velant; utræque purpura aliisque coloribus variant, nigro fere, etsi diverso capitis velamine, pilei in modum, nam centone non utuntur.

Talis fuit & est corporum qualitas; de Helvetiorum genio & ingenio aliquid dicendum. Primo intuitu, stupidi censeri possent Helvetii, aut saltem non ita acuti: nam *cum corpus & intellectus* (ut ait Bodinus) *contrario modo afficiantur, quo major est vis hujus, eo minor est illius, & quo quisque intellectu eo minus corpore viget.* Docet quoque nos experientia, scientiam mollem reddere animum; Turcæ bellicam fortitudinem suæ debent ignorantiæ. Hac ratione Helvetii corpore valentes, minus ingenio pollerent; sed hoc non est axioma catholicum; habent hæ rationes, ut plurimum, non vero semper, suam veritatem. Jam Cæsaris tempore ipsos græcis literis operam dedisse supra monuimus. Divico qui bello Cassiano Helvetiorum Dux fuerat, non minus bene dicendi quam belli gerendi arte clarus fuit. Postquam etiam Romanis Helvetii paruerunt, apud eos bonarum artium, & linguæ latinæ studium florere cœpit. *Plinius* Lib. III. Cap. V. Inter Italiæ laudes ponit, *quod tot populorum discordes ferasque linguas sermonis commercio, contraxerit ad colloquia, & humanitatem homini dederit*; sensim enim sparsa latina lingua, generis humani bono, tam longe lateque, ut omnes fere homines, suo ævo, ea usos *Plutarchus* scripserit. Gallos Augusti tempore Barbaros amplius dicendos negat *Strabo*. Claudius Cossus Helvetiorum legatus facundia celebris fuit, ut ostendit *Tacitus*. Vide *Hotting*. in Meth. Leg. Hist. Helv. pag. 535. Causidicos in Helvetia fuisse testatur Epitaphium quoddam, quod meminit cujusdam eru-

diti causidici, annum tantum decimum octavum agentis. Habuit Aventicum suos Medicos & Professores, qui sine dubio Philosophiam Academicam & Stoicam, tanquam Helvetiorum moribus & veteribus opinionibus maxime congruentem, docebant. Videatur inscriptio quam referemus ad Urbem Aventicum. Sed de posterioribus Helvetiis agamus. Sunt, qui Helvetiis, stuporem, ingenii tarditatem, literarum odium maligne exprobrent, montanam & brutam gentem esse publice scribentes, sic *Thes. Polit. Ingeniis Helvetiorum nihil crassius, nihil pinguius, nihil incultius, præsertim olim.* Quasi vero amœnis Alpium recessibus Musæ non delectarentur? Quod si ante reformationem non multi in Helvetia extiterint literati, commune fuit, ut ait *D. Hotting.* Europæ fatum, nec Helvetiæ genti armis ubique occupatæ, exprobrandum, quod totum mundum inundavit. Quamvis autem Helvetia, armis nobilior fuerit, quam literis, juxta *Erasmum*, quamvis Helvetii Gallis ingenii acumine & promptitudine inferiores videantur, non tamen protinus, eos esse omnis prorsus judicii expertes, censendum est: fortitudo bellica judicium non tollit. Verum quidem, literas apud nostros majores, non ita cultas; nostra tamen ætate, teste *Simlero* Lib. II. in omnibus Helvetiæ pagis, omnium ordinum viros, variarum linguarum, & artium peritos invenies. *Literas scire quam videri malunt, multique sciunt multa*; sicut ait *Daniel Erem.* Multi quoque latinæ linguæ ignari, nihilominus omnis generis historias ex veteribus authoribus, Germanice aut Gallice redditis, diligenter cognoscunt, & libris vulgari lingua scriptis, instructas habent bibliothecas. Vetustissimæ in Helvetiis scholæ, olim in S. Galli cœnobio, & in Curiensi collegio fuerunt, antequam Monachi laborem cum ignavia, & scientiam

tiam cum ignorantia commutassent. Academiam florentem olim a Pio Papa institutam, Basilienses: celebres scholas Tigurini: frequentia Bernæ & Lausannæ collegia Bernenses habent. Tigurinorum, & Basiliensium typographicas officinas celeberrimas & instructissimas prætereo. Viris doctis etiam clara Helvetia. *Habuit illa*, inquit Theod. Zuing. Theat. Lib. I. *Conradum Gesnerum Tigurinum, Helvetiæ decus; Huberum Basiliensem, in quo perfecta Medici idea, Uldaricum Zazium Constantiensem Jurisconsultum insignem, ab Italis, paucis alioqui Ultramontanorum laudatoribus, summo in pretio habitum*. De clarorum apud Tigurinos virorum numero Buxtorffium audiamus in Præf. Dissert. Philolog. *Testes sunt hujus rei, tot viri ob variarum rerum præclaram scientiam, & æternitate dignissima literarum monumenta, toto orbe celeberrimi, quos urbs vestra semper, a superiore præsertim sæculo, vel produxit, vel gremio suo benignissime fovit. Taceo nunc Theologos, immortalibus scriptis claros, quorum solorum numerus justum posset catalogum conficere. Philologos, Historicos, linguarum omnium, & omnis antiquitatis peritissimos, si quis requirat, ubi præstantiores & celebriores, quam inter vestrates, reperiet? Conradi Pellicani, Theodori Bibliandri, Guilielmi Stuckii, Rodolphi Hospiniani, Conradi Gesneri, Caspari Waseri, Lavaterorum, & aliorum nomina, atque indefessi laboris, inexhaustæque in philologia doctrinæ, scripta, quis nisi qui literas penitus omnes ignorat? Quæ regio in terris horum non plena laboris? Quis in antiquitate angulus, quem illi non excusserint? quæ lingua, quam non excoluerint? quæ scrinia, quæ illi non perquisiverint? quid obscuri, quod illi non illustraverint?* De Bullingero Tigurino pastore sic Thuanus Lib. LXI. *Henricus Bullingerus Bremogarti Helvetiorum oppido natus, anno hujus sæculi quarto, Helveticæ confessionis post Zuinglium & Oecolampadium sum-*

 mus

mus propugnator, & illo mortuo ad Tigurinæ Ecclesiæ curam vocatus, sed mitiore quam Doctor suus ingenio præditus, in qua cum XLIII. annos egisset, variis ac prope infinitis scriptis editis tandem senio gravis decessit 15. Cal. Octobr. Anno MDLXXV. Elogium Josiæ Simleri mihi prætereundum non videtur, de quo idem Thuanus Lib. LXII. *Josias Simlerus Capella in Helvetiis natus, ultimum vitæ diem clausit Tiguri, An. MDLXXVI. cum tantum XLV. annos exegisset, animi candore, & omnijuga eruditione præstans, qui Petro Martyri Vermilio successor in schola Tigurina datus, stylum præcipue in Samosatenos, Arrianos, Nestorianos, Euthychianos, Macedonianos, & nuper veluti ab inferis hoc ævo in Polonia excitatos Tritheitas, strinxit, aliis scientiis egregie instructus, ac præcipue Mathematicis, quas & per se percepit, & summa cum laude diu professus est, & instrumentis ingeniosissime a se excogitatis illustravit, in bonis literis & excelluit, & de Republica Helvetiorum commentarium magna prudentia scripsit, ac præterea de Alpibus & Vallesia commentarium edidit, patriam etiam historiam, ab Ægidio Tschudo viro doctissimo vernacula lingua olim inchoatam, publico daturus, nisi ea in literis assiduo & arthritide ac calculi intolerandis doloribus in horas afflicto, properata mors, & præclarum rei literariæ juvandæ desiderium, & conceptam de optimi viri laboribus spem abrupisset.* Testatur *Frey*. Cap. X. Alchimiam Helvetiis deberi, parente Aureolo Theophrasto Paracelso Helvetio; is enim, ut ait *Ramus in sua Basilea*, in intima naturæ viscera sic penitus introivit, metallorum stirpiumque vires & facultates tam incredibili ingenii acumine exploravit ac pervidit, ad morbos omnes vel desperatos, & opinione hominum insanabiles percurandum, ut cum Theophrasto nata primum medecina perfectaque videatur. Platterorum ex Vallesia oriundorum, aliorumque infinitorum,

de

de quibus, idem Ramus & alii, non memini: eorum enim si enumerationem vellem instituere;

Icariæ numerum dicere coner aquæ.

CAPUT XX.

De variis Helvetiorum moribus.

SIc se habet Helvetiorum genius, tum quoad corpus cum suis adjunctis & qualitatibus, tum quoad ingenium & judicium: peculiares eorundem mores, vel circa *habitandi*, vel circa *vivendi* rationem, versantur.

De domiciliis.

Varia fuisse veterum domicilia testantur authores. Gallorum domicilia, teste *Cæsare*, plerumque in sylvis, aut circa flumina, æstus vitandi causa; eaque ex scandulis robusteis aut stramentis, *Vitruvio*; e tabula & cratibus rotunda, testudinumque instar constructa, magno imposito fastigio, tradit *Strabo*; stipula vero tecta fuisse *Plinius*. Hypocaustorum usum habuisse documento est Juliani Imperatoris in misapogone historiola. *Merul. Part. II. Lib. III. Cap. XIV.* Nullas Germanorum urbes, teste *Tacito*, *de Mor. Germ.* populis habitari satis notum, ne pati quidem junctas inter se sedes, sive adversus ignis casus, sive ædificandi inscitia. Helvetios autem non tam barbaros fuisse, ut urbibus carerent ex *Cæsare* patet, qui duodecim oppida, & quadringentos vicos eos habuisse scribit *Lib. I. Bell. Gal.* Ex qua porro materia suas olim domos extruxerint Helvetii, non ita certum;

eas fuisse ligneas (tum ob lignorum, quibus ipsa abundat regio, copiam, tum quod ex variarum urbium, multorumque vicorum ruinis, vix aliquæ supersunt reliquiæ) verisimile est. Interim urbes non inscite conditas & constructas eos habuisse, unum testatur Aventicum, de quo Ammianus Lib. XV. *Aventicum desertam quidem civitatem, sed non ignobilem quondam, ut ædificia semiruta quoque demonstrant.* Hypocausta habuisse, sicut Gallos, credibile est, quod regio natura frigida sit. Hodie vici quamplurimi, in montibus maxime, aut prope sylvas, domos ligneas, sed eleganter & commode adversus frigoris vim constructas habent. Magnificis quoque urbibus, in quibus admirandi operis ædificia conspiciuntur, Helvetia non caret. Unica Berna, vix ulli alii cedat; de qua sic Daniel Eremita. *Berna eleganti & pervenusta ædium omnium & viarum similitudine, nulli urbium quam sibi similis. Ædificia habet mirabiliter exstructa, nam licet tutum circumire sub porticibus cameratis totam fere urbem etiam pluviosissimo tempore.* Nihil hic de Basilea, Tiguro, aliisque dicam, templi etiam Lausanensis laudes reticeo. Ad suppellectiles quod attinet, suas, sive in urbibus, sive in pagis, instructas & ornatas domos divites habent: pauperes vero, ut alibi sunt pauperes. De cubandi modo, aut aliis ejusmodi rebus, nihil apud Antiquos reperitur. *Polybius*, super strato gramine, *Diodorus* in ferarum pellibus, Gallos dormivisse referunt. Utrum hoc apud Helvetios in more fuerit positum, incertum: verisimile potius est eos, cum & urbes & pagos habuerint, ab ejusmodi barbarie fuisse alienos, hodie molles habent lectos, in quibus super culcitis plumeis decumbunt; Gallis autem hodiernis laneæ culcitæ magis placent.

De

De vivendi modo.

Porro vivendi rationem quod attinet, conſiderari poteſt, vel in œconomicis, vel in Ethicopoliticis. *Plinius* Lib. XI. Cap. XLI. miratur, barbaros lacte veſci; Græci enim omnis generis cibis, lacte excepto, utebantur. Author ex *Poſſidonio Athenæus* eſt, Italos veteres ita frugalitate inſignes fuiſſe, ut ad Poſſidonii tempora aquam fere biberent, & quidquid objiceretur, eſitarent, referente *Rhodiginio*, Lib. IV. Cap. IX. Notum vero, hoc cum tempore mutatum, & talem frugalitatem jam exulaſſe; Antiquos Helvetios, non minus quam hodiernos, ex carnibus, caſeo, butyro, lacte & ſimilibus, cibum ſibi comparaſſe juxta regionis qualitatem, de qua Cap. IV. credibile eſt. Quemadmodum autem temporum mutatio facta eſt, ita degeneravit in vitium virtus: periit magna ex parte illa veterum in victu & omni vita frugalitas & temperantia. *Non eſt illa*, inquit Simlerus, *continentia & parcimonia quæ olim fuit, cum absque ſtipendiis exterorum Regum & Principum omnes ſuo labore & induſtria victum ſibi compararent.* Qualis ſit Helvetiorum œconomia, oſtendit Quadus. *Hodie viris juvenibusque minime ignominioſum eſt & vaccas mulgere, & reliqua puellaria munia obire, quare mirum videri queat eandem gentem ſummæ fortitudinis ac pene infinitæ ſervitutis capacem, &c.* Hoc de Helvetiis montanis maxime intelligendum. Hactenus etiam Helvetii Agriculturæ dabant operam, tunc vivebant ut, ait *Juvenalis.*

- - - - *contenti caſulis, & collibus iſtis.*

tum, ut inquit Boetius:

Felix nimium prior æſtas
Contenta fidelibus arvis,
Nec inerti perdita luxu:

Facil

Facili quæ sera solebat
Jejunia solvere glande.

Tunc, inquam, ut loquitur Cicero pro Roscio Amer. *Vita rustica, quam nos agrestem vocamus, parsimoniæ, diligentiæ, justitiæ magistra* erat.

Antiquitus mutuæ fraternitatis & humanæ societatis fovendæ causa, instituta & ad praxin revocata convivia, sive privata sive publica apud omnes fere nationes. *Populus ipse Helveticus*, teste Simlero Lib. II. *maxime omnium publicis delectatur conviviis, in urbibus quidem opificum collegia, aut civium societates peculiares ædes habent, his conventibus destinatas, in agro vero singuli publicam domum habent, quam quod amicitiæ causa eo conveniant, sociorum domum nuncupant.* Hactenus in illis conviviis non sumptuose aut delicate vivebatur, sed plerumque uno aut altero carnium ferculo convivium finiebatur: quod quidem adhuc obtinet in ordinariis conviviis, & apud multos, quibus habendi plura non datur facultas: alias apud divites sumptuose satis vivitur atque opipare; illic carnes ferinæ cervorum, aprorum, ursorum, rupicaprarum, leporum, &c. inter volatilis generis carnes quoque habentur, Phasiani, tetraones, rusticulæ, perdices, turdi, coturnices, columbæ, gallopavones, alaudæ, capi &c. Desunt minime varii generis pisces, inter quos maxime in pretio habentur truttæ. De Helvetiorum conviviis sic Daniel Eremita. *Epulæ operosæ magis quam deliciosæ, & quamvis inconditi, largi tamen apparatus, cibi simplices sed copiosi. Apud Rhætos ferina & agrestis, cujus idem apud illos usus, qui apud nos bubulæ aut ovillæ, mures montanos & mihi in solenni convivio apposuerunt.* Quod tamen non de omnibus, sed de montanis & rusticis Helvetiis maxime est intelligendum; alias ordinariæ satis sunt bubulæ, vitulinæ, veruecinæ &

suillæ,

ſuillæ, quibus ſalſis ſæpe utuntur, & ipſis maxima ſuppetit copia, ita ut Helvetii quidam σαρκοφάγοι alii vero ἀρτοφάγοι, nominari poſſint. Refert *Diodorus*, humanis carnibus Gallos vixiſſe, crudas vero Germanos voraſſe, ſcribit *Mela* Lib: III. quam barbariem antiquis Helvetiis tribuere non poſſumus. Tradit *Ariſtophanes*, a barbaris gentibus eos modo credi viros, quibus vorandi plurima, & bibendi facultas eſſet: Verum quidem, Helvetios multo cibo ac potu uti, ſed requirit hoc tum regionis frigiditas, tum validus eorum ſtomachus, & magna corporis moles: Fatendum tamen eſt, in hocce corrupto ſæculo, varie in exceſſu peccari, non enim aut cibis communibus, aut iis quæ naturæ ſufficiunt, contenti ſumus, ſed varias quærimus cupedias, quibus gulam noſtram irritamus, & ventrem præter neceſſitatem replemus.

Hactenus conviviorum materiam vidimus: Convivæ ſunt, non ſolum viri, ſanguine, affinitate, aut amicitia & ſocietate conjuncti, ſed & quandoque cum maritis uxores advocantur. Aſſerunt *Rhodiginius* Lib. VII. Cap. LIV. & *Willichius in Tacitum*; Celtas & Gallos quidquid contentionis & inteſtinorum odiorum eſſet, per fœminarum interventum compoſuiſſe; idem fere contingit inter Helvetiæ Germanicæ ruſticos, habent illi in ſuis epulis, ut plurimum uxores comites, quæ, ubi inter maritos ebrios non convenit, lites componere ſolent. In conviviis vero honeſtioribus, quod apud Lacedæmonios lege cautum erat, ut ſeniores & Magiſtratus his intereſſent, quo decore & moderate cuncti agerent, id apud Helvetios ex veteri conſuetudine ſponte fit, ut in eodem ſint cœnaculo omnes tribules, & illius ſocietatis principem teneant locum Magiſtratus & ſeniores, ſicut loquitur *Simler*. *Lib. II.* Quomodo autem ſe in his conviviis gerant,

rant, oſtendit Daniel Erem. *Conviĉtibus non alia gens effuſius indulget, ſine loci, perſonæ, temporis diſcrimine, iisdem epulis, eodem potu, quemvis excipiunt: cum familiaribus & notis familiarius & diutius adſident comi ſemper vultu: Tanquam volentes & non inviti faciant.* Veteres finito convivio, eruditas confabulationes, deinde fides & tibias, ac ſymphonias adhibuerunt, quibus majorum laudes carmine decantabant. *Alex. Lib. V. Cap. XXI.* Olim apud Helvetios rarus erat in conviviis muſices uſus, quod majorem ex mutuis colloquiis, in quibus ſæpe de privatis, plurimum de publicis rebus diſputabant, delectationem perciperent, præſertim vero ſenioribus, res præclaras vel a majoribus, vel a ſe geſtas, commemorantibus: hodie ſatis frequens eſt, muſices & varii generis fidium uſus; *delinimenta quoque ſoni adhibent, ſed incultis inconditisque numerorum modulis* Dan. Erem. hoc de ruſticis intellige.

Quemadmodum vero veterum Helvetiorum in omnibus moderatio & temperantia ſummam meretur laudem, ita hodie eorum, qui nocte dieque bacchanalia vivunt, ebrioſitas vituperio non caret; de hoc vitio, præcedenti ſæculo conquerebatur *Simlerus*: Quid vero dicturus non eſſet, ſi hodiernorum Helvetiorum mores cerneret? aut aliarum gentium exprobrationes audiret? Hic digito labellum compeſco, nec multa dantur argumenta, quibus hoc Helvetiorum excuſari poſſit vitium, ipſis quaſi quarto modo proprium, ut Galli vulgo ſentiunt: Vide, quæ ſuper hac re habet liber, cui titulus, *Les Eſtats & Empires, &c. Ils aiment extremement à faire carous, & y paſſent les jornées & les nuicts entieres, & ceſte procedure eſt ſi avant, qu'on ne ſçauroit faire aucun affaire, ni* con-

contracter amitié qu'en bevant à toute reste : Veu que ceux qui boiuent davantage, ou qui s'enyurent, sont estimés plus francs & plus hommes de bien que les autres, qui refusent de faire ces exces domageables au corps, & à l'esprit. Et mesmes ils ne se contentent pas seulement de cela, comme on fait en Flandre, & en tous les Pays-bas; mais encor si quelquun refuse de se noyer de vin, ils luy porteront soudain le poignard à la gorge, & ce qui luy deburoit seruir de gloire, luy sert de suject de querelle. Sed virulentius adhuc Daniel Eremita. *In potu deliciæ, in potu voluptas, nullo impensiore ad alia gustu, in hoc conveniunt, in hoc coeunt, in hoc negotiantur, hoc auspicantur, hoc initiantur, hoc peragunt, inde dies noctesque potando trahunt. Ebrietas, nulli probro, saturi a convivio ad vomitum & ad reliqua exeunt; exonerati redeunt, penatum domusque cura fœminis liberisque delegata, mira parcimonia ac frugalitate viventibus, quo maritorum gulæ parcatur, continuo popinis adsidentium. Etiam de rebus agendis inter pocula consultant: præclare aut a majoribus, aut a se gesta tanquam audientibus exemplo futura, libenter memorant, eadem qua cætera libertate se suosque extollunt; aperiunt quoque secreta pectoris sui per vinum nihil silentio transmittentes. Nec dies tantum potu & sermone trahunt; in ætates ducuntur pocula. Hyeme juxta focum & hypocaustis adsident; sed tum inclusi & ægre advenas hospitio excipientes: stultum videtur fovere illos, qui sibi ipsis parcere nesciant, tali tempestate foras euntes. Raræ ut inter vinolentos rixæ, raræ contentiones; Sed & illæ de æmulatione armorum aut rerum præclare gestarum; sæpius convitiis, raro cædibus aut vulneribus transiguntur; quod mirum in continua ebrie-*

rietate est. Quin etsi quando vehementius in se insurgunt, depositis in medium armis, pugnis rem manibusque decernunt; sed eodem momento conveniunt, iisdem epulis, iisdem poculis, a quibus surrexere, conciliantibus; & nullo alio ex contentionibus damno, nisi quod innovata pocula in noctem ducantur. Quis vero tot reticeat convitia? Scilicet regerendi nobis non esset locus; an non idem vinolentiam Helvetiis exprobrantibus dicere possemus, quod Germanus quidam Italo respondit.

Ut nos dulce merum, sic vos Venus improba vexat.

An temulentia Helvetiis sit propria tantum, ut volunt Sycophantæ, consulendus est *Plinius* Lib. XIV. Cap. XXII. Num Helvetios vinolentos magis quam alios facit? Videtis ergo in nulla mundi parte ebrietatem cessare, tanquam ad perdenda vina essemus geniti, & effundi illa non possint, nisi per humanum corpus: Quod olim prædixit Seneca. *Habebitur aliquando ebrietati honor, & plurimum meri cepisse virtus erit.* Id in moderna ætate evenisse forsan existimandum est, imo & antiquum obtinere; sic enim Galenus. *Optimus censetur, non qui sermone philosophico uti novit, sed qui multos maximosque calices exsiccavit.* Polybius Lib. II. refert, Gallos ob immoderatas crapulas & ebrietates seditionibus deditos. *Marcellinus*, Gallos vini avidum genus vocat. *Tacitus*, Germanos quoque facit bibaces. Ariæi singulis diebus fiebant ebrii, teste *Alex.* Lib. II. Cap. XIV. Non ergo soli Helvetii perpotationibus fuerunt, aut adhuc sunt dediti. Germani hodie illis hac in re sunt superiores, quid si ebriositatem non minus quam linguam ab illis mutuaverint? Galli etiam non sunt abstemii; illi generosis vinis utuntur, Helvetii vero vilia bibunt. Hæc autem

tem dicuntur, non ut prorsus ab ejusmodi vitio eximantur, sed ut discant calumniatores tritum illud:

Turpe est Doctori, cum culpa redarguit ipsum.

Ita vulgo contingit, ut qui in alienis sunt oculatissimi, in propriis cæcutiant. Verum quidem, plurimos Helvetios, maximos esse potatores, interim tamen multi dantur sobrii & temperantes, imo leges vinolentiam prohibentes sunt a Magistratu positæ, sub gravibus satis pœnis; sic enim Petrus Mosellanus. *Multa quidem præclare in sua ditione instituunt fortissimi libertatis suæ defensores Helvetii, sed nihil præclarius, nihil laudabilius, nihil Reip. utilius, quam quod ab illis nuper scitum est. Nam cum per ebrietatem passim peccari viderent, ut aditus ad id vitii omnes præcluderent, in sua ditione statuerunt, ne cui deinceps alio vulgarium istarum innuitationum prætextu ad ebrietatem solicitare impune liceat.* Jam antiquitus si quis ex ebrietate aliquoties peccasset, non tantum carcere puniebatur, sed illi quoque vinum ad annuum tempus interdicebatur, teste *Simler*. Lib. II. Maxime autem apud Reformatos Helvetios Leges de mulctandis ebriosis, vigent. Videte nunc, o Helvetii, quo nomine apud exteras nationes audiatis: Ad praxim revocate Apostolicum effatum. Ephes. Cap. V. v. 18. *Ne inebriamini vino in quo est ἀσωτία.* Quid enim aliud est ebrietas quam litium mater, furoris generatrix, petulantiæ magistra, rabies voluntaria, invitatus hostis, honestatis illecebra, & pudoris injuria. Sed quid non ebrietas designat? Judicium rationis offuscat, naturalem virtutem enervat, infirmitatem generat, rebus temporalibus spoliat, mortem adducit, & Divinam maledictionem inducit.

Sera juvenum Venus, inquit *Tacitus* de moribus Germanorum, imo nulla apud antiquos Germanos erant scorta, teste in Tacitum *Willichio*. Utinam adhuc hodie, sicut olim apud Helvetios, locum haberet ejusmodi castitas, & a Venere abstinentia. Qui fit, ut hodie non ita corpore valeant Helvetii, sicut præcedentibus sæculis, nisi quia gulæ nimium indulgetur, & a teneris annis Venus improba colitur. Hoc agnovit *Vergilius*.

Nec Veneris, nec tu vini capiaris amore:
Uno namque modo, vina Venusque nocent.
Ut Venus enervat vires, sic copia Bacchi
Et tentat gressus, debilitatque pedes.

Sic Propertius Lib. II. Eleg. ad Cynthiam.

Vino forma perit, vino corrumpitur ætas.

Ergo secundum eundem Vergilium:

Vina sitim sedent, natis Venus alma creandis
Serviat, hos fines transiliisse nocet.

Saltationibus, Græcos, Indos, aliosque tum in sacris, tum in prophanis fuisse deditos testatur *Rodigin*. Lib. III. Cap. III. Helvetii, *saltu etiam capiuntur, sed ad sonum tympani gravi & affectato incessu, ita tamen ut delectari videas*, sicut loquitur *Dan. Erem*. Vitium, vanitas & delirium est hodiernum, maxime apud Helvetios montanos, qui a choreis & saltationibus non magis quam a pane abstinere possunt: Videas ipsos inter saltandum corpus insano modo ita agitantes, ut, præcipue apud rusticos, amentes potius quam sani homines censendi sint. Apud emendatæ tamen religionis cultores (sic Reformatos vocat Thuanus) hæc insania & stultitia ecclesiasticis legibus sub gravi mulcta condemnatur.

De

De Helvetiorum Justitia & æquitate,

Quemadmodum Helvetiorum Rempublicam summa æquitate constitutam, & justitiæ laude, ex legibus, fœderibus, institutis, moribus veteribus, plurimis denique factis & exemplis, claram fuisse constat; ita semper æquitatis & justitiæ studium apud ipsos viguit, idque absque ulla personarum acceptione, ut apparet Orgetorigis exemplo apud *Cæsarem Lib. I. bel. gal.* & in omnium injuste oppressorum gratiam. *Exempla* (inquit Hottinger. in Iren. Helvet. p. 171.) *non pauca suppeditant annales domestici: Luculentiora sunt, Maximilianus Sfortia Dux Mediolanensis, & Renatus Lotharingus, Etterlin. pag. 95. Gradleri ex Styria, & Fulachii Mylhusini. Id. pag. 82. Ne privatis quidem civitatis Helveticæ jure donatis suum denegabant patrocinium, quod An. Christi M CCCC LX. contra Campidonensem Abbatem in cenopolæ cujusdam gratiam feliciter susceperunt; Tschach. p. 151. vide Simler. Remp. Lib. II. p. 129.* Sic in Justitiæ Helveticæ laudem loquitur *Gillius* in annal. Franc. *Ab eo tempore cœperunt Helvetii suis dominiis juste & æquiter præesse, multaque eximia & magna prælia fortiter pugnarunt, pro defensione suarum terrarum, privilegiorum, juris ecclesiastici, viduarum & pupillorum suæ ditionis, unde magnam sunt consecuti toto orbe famam & gloriam.* Zuing. Theat. Lib. III. *Populi Helvetii in ferendis sententiis æquitatem & justitiam, summi sæpe Principes admirati sunt, ita ut non raro gravissimæ controversiæ, justissimo Helvetiorum arbitrio committerentur.* Reges autem & Principes apud Helvetios facti sui rationem reddere non puduisse, ostendit memorabilis illa epistola Matthiæ, Hungariæ & Bohemiæ Regis, qua se Helvetiis, ob bellum Imperatori ex inopinato illatum, solicite purgat, Anno MCCCCLXXX. Epistolam vide apud *Hotting. in Iren. Helvet.* p. 171. &c. De Helvetiorum æquitate

tate in nominibus exigendis, in rixis & pugnis dirimendis, in criminibus puniendis, in itineribus ab omni periculo repurgandis, aliisque similibus, vide *Simler*. *Lib*. *II*. Antequam autem ulterius progrediamur, nobis adhuc audiendus *Bodinus* (qui tamen in omnibus non ita bene de Helvetiis loquitur) is in Meth. Hist. sic ait. *Quid Helvetii? Qui cum a Suecis originem traxerint, non modo seipsos, sed etiam finitimos populos tyrannide oppressos in libertatem vindicarunt, Austriæ Principes sæpe fregerunt: Germanis maximas clades intulerunt, Imperii Germanici non minimam partem armis occuparunt: Denique tantum armis ac viribus profecerunt, ut Principum censores ac magistri vocentur.*

De Fidelitate & Constantia.

Talis fuit Helvetiorum Justitia: Hanc comitatur in promissis exequendis, aliisque rebus, fidelitas & constantia, nec enim illi hactenus subterfugia quæsiverunt, sed rotunde & sincere egerunt, maxime vero, antequam aureis Regum & Imperatorum asellis patefactæ essent Alpes: Tunc ipsis mens immota manebat, ut loquitur *Virgil*. nec fluxam gerebant fidem. Non laborarunt Gallorum infirmitate, qui in consiliis capiendis mobiles erant, & novis plerumque rebus studebant; teste *Cæsare Lib*. *IV*. *bel*. *gal*. Abfuit enim, in hoc usque tempus, ab Helvetiis omnis animi levitas;

Odi etenim ceu claustra Erebi, quicunque loquuntur
Ore aliud, tacitoque aliud sub pectore claudunt.

Homer. Iliad. IX. Nondum apud Helvetios impium Machiavellicum illud receptum est axioma; *Principi pejerare, fallere & dissimulare sine ulla dubitatione licere.* Norunt illi legem Dei, & Sophoclis dictum.

Appo-

Apposito jurejurando cautior & diligentior
Animus fit. A duobus enim sibi cavet tum,
Et ne lædat amicos & ne peccet in Deos.

Hanc Helvetiorum fidem celebrat *Jovius* Lib. XI. *Populus Helvetius fide, virtute & recenti victoria inclytus, specioso decoroque titulo, defensor Pontificiæ libertatis appellatus est.* Hac de causa jam ab antiquo tempore eorum amicitia, & auxilium a variis quæsitum, & ut ait Vadianus in Melam, Principum stipatores facti sunt. Sic Becanus Jesuita opus. Lib. I. *Quare Pontifex Romanus, Rex Christianissimus, & nonnulli alii Principes, pro custodia corporis adhibent Helvetios? Propter fidelitatem.* Sed aliter sentit Bodinus, dum ait. *Helvetios Reges magna mercede semper quæsiverunt, non quod viribus suorum, ut inepte plerique arbitrantur, diffidant: Sed quod intelligant, in illa vastitate corporum, minimum calliditatis ac malitiæ latere*; eosque potius militis, quam Imperatoris munere delectari.

De Hospitalitate.

Hospitalitas apud gentem Helveticam semper commendata fuit: *Johan. Magnus* Lib. IV. Cap. II. refert, vix alibi in tota Europa promptiorem liberaliorem que hospitalitatem, quam apud Suecos & Gotthos, hodie inveniri: Sed non minor est Helvetiorum erga extraneos humanitas, & erga egenos beneficentia; Advenis enim apud se habitandi potestatem libere faciunt, modo quiete vivant, & qnamvis regio ipsa immensis non abundet opibus, maximus tamen est Xenodochiorum in Helvetia numerus, tantaque peregrinorum emendicata stipe victitantium copia, quanta vix reperiatur, vide *Simler.* Lib. II. pag. 130. *Vadian.* in Mel. p. 175.

CAPUT XXI.

De Helvetiorum religione.

HElvetiorum privatos præcipue mores vidimus; magis publici nunc inſpiciendi ſunt: conſpiciuntur autem illi vel in ſacris, vel in prophanis: hoc capite de eorum tum Ethniciſmo, tum Chriſtianiſmo agemus.

De Helvetiorum Ethniciſmo.

Nullam nationem eſſe tam barbaram, quæ numen aliquod non agnoſcat & colat, teſtatur Cicero, vir alioquin a veri Dei notitia alienus. Helvetios antiquos, ſub univerſalibus Ethniciſmi tenebris conſtitutos, aliorum Ethnicorum more commentitia numina Deos & Deas coluiſſe ex variis inſcriptionibus, certum eſt. Notanda autem hic eſt *Frey.* Cap. IV. obſervatio. *Pleramque*, inquit ille, *partem Celtas non fuiſſe idolorum cultui mancipatos, inde certum eſſe poteſt, quod Dei ſigna, altiſſimas quercus arbitrarentur, nec templa ædificarent; indignum rati Deum in humani oris ſimilitudinem effigiare, parietibusque Deum cohibere, ſed lucos & nemora conſecrabant, Deique nomine appellabant.* Videatur ſuper hac re *Plinius* Lib. XII. Cap. I. Ejusmodi lucos, habuiſſe Helvetios, conjici poteſt ex loco illo, qui apud Antoninum nominatur Penne lucus, de quo ſuo loco.

Sicut vero eosdem fere cum reliquis Gallis mores, ita & quoque religionem habuerunt Helvetii; cum Germanis commune aliquid habuiſſe vult *Guillimannus*, eorum tamen religionem ad Gallorum magis, quam ad Germanorum cultum, acceſſiſſe credit

Sim-

Simler. Mss. Imo ex inſcriptionibus diverſis locis inventis Romanorum Deos, ſive id ſuis inſtitutis, ſive Romanorum conſuetudine a Julii Cæſaris temporibus factum fuerit, coluiſſe apparet. De Gallorum autem religione ſic Cæſar Lib. VI. Bell. Gal. p. m. 213. *Deum maxime Mercurium colunt: hujus ſunt plurima ſimulacra. Hunc omnium inventorem artium ferunt: hunc viarum atque itinerum ducem, hunc ad quæſtus pecuniæ, mercaturasque habere vim maximam arbitrantur. Poſt hunc Apollinem & Martem, & Jovem & Minervam, de his eandem fere quam reliquæ gentes habent opinionem, &c.*

Jovem ab Helvetiis cultum oſtendunt, tum inſcriptio Paterniaci reperta, tum duo loca, ubi Jupiter Penninus ſummo erat in honore, & quæ a Jove Pennino denominabantur. Prior locus erat in illius montis vertice, qui hodie a S. Bernardo nomen habet, de quo ſupra Cap. VIII. poſterior erat Penne lucus, de quo alibi.

Apollinem in Helvetia pro numine agnitum, arguunt quædam inſcriptiones tum Genevæ, tum Aventici inventæ.

Mercurium quoque coluerunt Helvetii, ut apparet ex ſtatua Mercurium referente, quæ adhuc non ita pridem ex parte Vindoniſſæ cernebatur. Sunt & varia loca, quæ adhuc hodie Mercurii nomen retinent; Sic extra Salodorum porta occidentali eſt Hermesbühel, quaſi Mercurii collis. *Guillim*. p. 123. Mercurium autem fuiſſe ſolem, ait *Marcrobius* Saturn. Lib. I. De hoc ſic *Frey* Cap. IV. *Mercurium, magnum fuiſſe Celtis numen, Cæſari quidem dictum, ſed indictum, quo aut agnomine aut cognomine cultum. Aliunde mihi certiſſimum eſt Triſmegiſti, ſeu ſi mavis Ter Maximi fuiſſe epithetum Gallis ſolenne. Dubio procul de Auguſtiſ-*

ſima in Divinis Trinitate, unde tandem aliquid innotuerat. Maximum ſcilicet Patrem, Maximum Filium, & Maximum Spiritum, ideoque ter Maximum, Mercurii licet nomine venerati. Sed levis eſt conjectura. Mercurium etiam coluerunt Germani; teſte Tacito, cui certis diebus humanis quoque hoſtiis litare fas erat; imo religioſiſſimum putabant, *Alexand. Lib. VI. Cap. XXVI. Quid ergo dicemus*, inquit D. Hotting. *an ab hac crudelitate barbarica majores noſtros excuſabimus? qui vero id poſſemus, cum factum negare non poſſimus? quis enim credat, eos aliter feciſſe, quam tum tota faciebat Gallia & Germania?* neque ſolum Germania, ſed ipſa parens *domina rerum Roma. Excuſat hoc* Frey Cap. IV. *his verbis: Non eſt, quod jurati Gallorum hoſtes Romani crudele hoc facinus deteſtentur, quis enim neſcit jure belli licitum captivos occidere? cur igitur eodem gentium antiquiſſimo, quod humana ratio dictavit, jure, illicitum fuerit, captivos ad aram ſeu immolare ſeu occidere?*

Deas quoque habuerunt Helvetii: & primo quidem Iſidem, ut ex quadam dedicatione in templo Vettingæ prope aquas Helveticas (Baden) & Regensberg, apparet. In pago Tigurino inter Albium montem, & Urſam fluvium, mons eſt, in quo multa adhuc veteris cujusdam ædificii rudera reperiuntur, vulgus locum, ſua lingua, Ethnicum templum nominat & montem *Iſembergium* q. d. Iſidis montem, unde ibi Iſidis fanum aliquod fuiſſe conjectura eſt. *Simler*. Mss. *Hotting*. p. 529. Iſtius Deæ mentionem facit *Tacitus*, cum Suevorum partem Iſidi ſacrificaſſe affirmat: Idem quoque conjicit Iſida Ægyptiacam ex navigio in Germanicam veniſſe, ut ex Dialogis Luciani non eſt obſcurum. *Willichius* in Tacit. eam Herculis matrem fuiſſe, quæ ſub Suevo VII. Thuiſconum Rege in Germaniam venerit, credit. *Servius*

autem

autem ex ea terram facit. *Plutarchus*, & ante eum *Diodorus Siculus* lunam esse fingunt, unde juxta Plutarchum est κεράσφορα, corniculata Lunæ modo, quam sub Isidis idolo Ægyptios coluisse affirmat *Sabellicus*, Enn. I. Lib. I. Hanc in Helvetiorum tractu præcipue cultam vult *Willichius*. Testatur etiam *Eponam* Deam agnovisse Helvetios, inscriptio quædam Salodori: De hac *Prudentius* in Apotheosi. Eadem videtur esse, quæ *Hippona* quasi stabularia, quod jumentis præsit ut conjicit *Simler*. Mss. Quidam mendum esse arbitrati sunt & DEÆ BONÆ legendum existimarunt: Sed non tantum in hac inscriptione expresse nomen *Eponæ* positum est, sed idem in quadam Carinthiæ inscriptione legitur, ut ostendit CL. *D. Hotting*. p. 531.

Dea *Aventia* in summa quoque fuit veneratione, imo tota Helvetia celeberrima, ut variæ ostendunt inscriptiones, de quibus postea, si Deus dederit, ad locum vulgo Germ. dictum Munchewyler. Hujus templum fuit in colliculo supra Aventicum, sicut ait *Guilliman*. cujus vide conjecturas pag. 126. *Simler*. Mss. eandem cum *Diana Aventina*, quæ Romæ colebatur, fuisse conjicit, de qua *Propertius*, & *Ovidius*.

- - - - - - *Aventino luna colenda jugo*.

Forte hoc modo Helvetii, sicut de Massiliensibus refert *Strabo*, in amicitiæ Romanæ indicium, Dianæ Aventinæ simulacrum & cultum habuerunt, imo verisimile esset, coloniam Romanam, quæ Aventicum incolebat, istius idololatriam ex Italia attulisse. Sed cum plures fuerint Dianæ, ut scribit *Cicero Lib. de Nat. Deor*. nominatissimam illam, eodem partu, cum Apolline ex Jove & Latona natam, quæ sylvarum & nemorum Dea putabatur, fuisse credibile esset, quod apud Helvetios, & venatio & sylvæ fre-

I 5 quen-

quentes essent. Sicut vero fabulosæ sunt de illa Dea narrationes; ita levem esse conjecturam supra allatam credimus: Diana enim illa, de qua *Ovidius*, Aventina a monte Aventino, qui in Italia est, dicta fuit: quam autem coluerunt Helvetii, *Aventiam* (non Aventinam) ab urbe Aventico, nominatam testantur inscriptiones, quæ quidem a coloniis Romanis profectæ, ad illam tamen Romanorum Dianam Aventinam non respiciunt. Placet magis illa conjectura, qua volunt nonnulli, Deam tutelarem fuisse: Etenim cum is esset Ethnicorum mos, ut loca celebriora, Deos aut Deas tutelares haberent, cur non insignis illa urbs Aventicum Helvetiorum caput, ejusmodi Deam a se denominatam habere non potuisset? Afferenda hic *Frey*. Cap. IV. sententia. *Est colonia cuidam in Gallia Belgica, in Helvetiorum limitibus, nomen Aventia, seu Aventicum, & hodie Avenza: Illic olim eodem nomine numen cultum. Quod nomen si a Gallico,* Avant, *derivetur, certe hoc numen, creatrix omnium rerum sapientia est, quæ ab initio & ante sæcula est. Si vero a Belgico, quod verius est, originem habet,* Avang, *principium adhuc usitata dialecto denotat, nempe vetustas Gallica principium universorum, Deum religiose coluit. O miram in paganis tenebris universum obtenebrantibus orbem in Gallia veritatis lucem!* Sed o parum felicem subtilitatem!

Augustorum Numina coluerunt etiam Helvetii, ut ex inscript. apparet, quod Romani Imperatores inter divos referrentur, sæpe etiam pari adulatione vivis imperatoribus divinos honores decrevere; *Hottinger*. p. 530. In vetustis quoque inscriptionibus frequens est *Geniorum* mentio, quos religiose coluerunt, tanquam distributos urbibus a Divina mente custodes. Helvetios habuisse Sacerdotes, Augures, Pontifices, Flamines & Flaminicas, sacris operantes, testantur anti-

antiqua marmora, quæ cum a Romanis coloniis profecta ſint, ita etiam inſtitutum more Romano, templis, aris, ſtatuis, ſacrificiis, feſtis diebus, votis & ſimilibus ceremoniis, cultum oſtendunt: Unde Druidas habuiſſe credibile non eſt.

Religioni antiquitus Helvetiis fuit defunctorum corpora, non minus quam apud priſcos Germanos & Romanos, ignibus dare, quod teſtantur urnæ quibusdam locis repertæ.

De Helvetiorum Chriſtianiſmo.

Atque hæc de Helvetiorum Ethniciſmo; De eorundem Chriſtianiſmo varia a variis afferuntur, maxime a *Guillimanno* Lib. I. Cap. XV. ubi docet, Beatum Anglum ſacerdotem a Petro in Helvetiam ad prædicandum miſſum, imo Petrum ipſum Helvetios primum convertiſſe, præcipue in pago Aventicenſi & Urbigeno, Beatumque illum apud Vindoniſſenſes Epiſcopum conſtituiſſe: Credat vero, qui volet ejusmodi μυθοποιῶν καὶ μυθολόγων commenta. *Theodoretus* Lib. IX. decur. græc. affect. inter Gentes ab Apoſtolis converſas Germanos & Britannos numerat. Is vero qui ſub Dorothei Tyri Epiſcopi nomine ſynopſin de vitis Apoſtolorum commentus eſt, Apoſtolum nominat, qui Germaniam adierit: Thomam enim ait Germanis, Hircanis, Bactris, & Magis prædicaſſe; Sed hæc non multum probat *Conringius*.

Circiter annum Chriſti CLXXVII. Lucius quidam ad Chriſtianismum converſus (hunc Britanniæ Regem fuiſſe, fingit *Sigismundus* religioſus in Chron. Auguſtano) in Rhætia & Tigurino pago, ſtrenuum ſe Evangelii præconem geſſit, ibique martyrio affectus eſt, referente *Guilliman.* & *Munſt.* Lib. III. Scribit aliter *Aventinus* antiquitatis diligentiſſimus inveſtigator in Annal. Bojor. Lucium Cyrenenſem Pauli

com-

commilitonem & cognatum, in Vindelicia, Rhætiis, provinciisque Hiſtro conterminis Chriſtianæ pietatis ſementem feciſſe.

S. Mauritius, ex Mauritania Africæ regione oriundus, poſt Sebaſtianum, militiæ Dux Chriſtianus, pietate ac militari virtute præſtans, *Curio Chronol. Lib. II.* Sub Diocletiano floruit, cum legione Thebea; ab hoc tempore Helvetiorum Chriſtianiſmus certius peti poteſt.

S. Fridolinus, gente Hybernus ex ſtirpe regia in Helvetia diu verſatus, Glaronenſem regionem & viciniam partim convertit, in fide confirmavit, ſub Clodoveo primo Chriſtiano Francorum Rege. Eodem quoque tempore S. Severinus apud Agaunenſes & Antuates in magna virtutis fuiſſe fama perhibetur.

S. Columbanus cum ſuis diſcipulis, ob Brunechildis fraudes, ſe in Helvetiam recepiſſe fertur. *S. Gallus* Anglus cum Columbano in Galliam profectus, tandem ad Theodebertum, ad Brigantinum lacum in loco Tuconia dicto idola exuſſit, inde pulſus Arbonam venit, poſtmodum Columbano in Italiam proficiſcente, in Suevia manſit; ſed hunc Gunzonus Suevorum Princeps idololatra terra ſua excedere imperat; cum vero Fridberga Gunzoni filia a Dæmone correpta fuiſſet, revocatus a Gunzone fuit S. Gallus, ut filiam ſanaret, quo facto in Helvetiam ſe recepit, poſteaque monaſterium condidit, quod in urbem S. Galli excrevit: obiit ille febre ætatis ſuæ An. XCV. Chriſti vero DCXL. in caſtro Burguirio ſepultus. Adeo pie vixit, ut etiamnum vivens ſancti cognomen meruerit, teſte *Platina*, & referente *Zuing*. Theat. Lib.XII. Iſtius Galli laudes vide apud *Vadianum* in Mel. Lib.III. pag. 191. Sed omnes horum ſanctorum hiſtorias infinitis conſpurcatas fabulis commemorare tædet. Quidquid ſit hoc certum. 1. Helvetios ante multos

tos alios populos, a primis post Christum natum sæculis, ad Christianam religionem conversos, non quidem omnes, certum enim est, non eodem tempore, pulsas ex Helvetia paganismi tenebras, sicut illud ostendit *D. Hotting*. pag. 540. 2. Duos in Helvetia fuisse Episcopatus, Aventicensem & Vindonissensem, quorum ille Lausannam, hic Constantiam postea translati sint.

In istis porro ultimis sæculis, cum jam a longo tempore, universalis illa in Ecclesia ἀποστασία contigisset, quam futuram prædixerat Paulus 2. Thess. Cap. II. & jam dudum satis in templo Dei, tamquam Deus sedisset ὁ ἄνθρωπος τῆς ἁμαρτίας, ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας; hujus Deo placuit, oris sui spiritu internecionem in Helvetia incipere, & quidem Hulderici Zuinglii ministerio, is enim vel ante Martinum Lutherum, vel saltem eodem tempore, Christianam religionem ad primævam suam puritatem & veritatem, discussis errorum tenebris revocare studuit, qua de re sic *Pareus* in dedic. Tom. III. *Etsi vulgo primæ Luthero deferri solent in Evangelii restitutione, quæ facta ab ipso anno superioris seculi decimo septimo: tamen ex Zuinglii libris haud obscure liquet, jam biennio ante Glaronæ in Helvetia Christum populo Christiano fuisse annuntiatum: cum ne nomen quidem Lutheri illis oris a Zwinglio tunc fuisset exauditum: imo decennio ante ait ipse, Græcanicis se literis ea causa operam dedisse, ut ex fontibus doctrinam Christi haurire posset.* Doctrinam autem Zwinglii novam non fuisse, ut dictitant Papistæ, relictis aliis Theologorum nostrorum argumentis, fatetur *Guillimannus* ipse Pontificius Lib. III. Cap. V. pag. 353. *In Helvetia Uldaricus Zwinglius, sacerdotii ordinis nonnulla quoque nova tradere, cœpit, aut pleraque, quæ olim Arnoldus Brixianus Tiguri docuerat, longa oblivione, & tene-*

bris

bris damnata, post quadringentesimum annum, in lucem memoriamque revocavit. Quam male, insulse & Ethnico modo hodiernam Helvetiorum religionem describat *Dan. Eremit.* ostendunt ipsius verba. *Deorum cultus variat. Religione nonnulli meliores, cæteri superstitione utuntur: contemptu Sanctorum, obliterata divinorum memoria, & libertate quoque divini cultus insolescunt: Deos quos colere, nonnisi pro libitu volunt, ne in templis quidem admittunt: exempla Sanctorum cum imitari nequeant, supervacuum putant credere & memorari; scilicet eadem qua Principes rebellione dejecerunt, Deos quoque oblivione traducturi. Manet tamen antiqua fide & moribus potior pars, reliquorum pervicaciæ exemplo relicta, ne error impetu cœptus, ignorantia & absentia veritatis nutriatur.*

Inter Helvetios Reformatæ religionis cultores sunt Tigurini, Bernates, Basilenses, Scaphusiani, Sangallenses, Neocomenses & Biennenses. Cum Papistis mixti Reformatorum multi, apud Rhætos, Glaronenses, & Abbatiscellanos; reliqui Romanæ religioni sunt addicti, ita ut nunc quibusdam locis papanos ritus, magis quam Romani, aut ipse Papa observent; alias antiquis temporibus non ita superstitiosi fuerunt, frequentem imaginum cultum, ut alibi, non habuerunt, excommunicationes Pontificias contempserunt, aut saltem parvi fecerunt, indulgentiarum mercatum non approbarunt, Clerum refrænarunt, & in eum sua supplicia statuerunt, Papam officii monere non semel ausi sunt, quarum & aliarum ejusmodi rerum probationes per exempla vide *D. Hotting.* in Meth. Leg. Hist. Helv. pag. 542. &c. Digna sunt Nicolai Underwaldii verba, apud Wimphel. referente eodem *Hotting.* quæ huc apponantur: *Nolite confidere in ceremoniis quibusdam, quas vobis ipsis, præter morem aliorum Christianorum, imposuistis. Nolite arbitrari, quod per sacras literas Spiritus S.*

pro-

prohibet, id a vobis ſolis Deo acceptum eſſe. Geſtus & ceremoniæ quædam inter orandum manifeſte & in propatulo fieri poſſunt. Quaſdam autem (inter quas eſt una brachiorum per modum crucis expanſio) non in publico; ſed ſecretiſſime in intimis penetralibus faciendas ſapientiſſimi patres edocuerunt. Notent hæc hujus temporis ſuperſtitioſi.

CAPUT XXII.

De Helvetiorum politica.

TAles fuerunt Helvetiorum in ſacris ſeu religione mores: In prophanis ſeu extra religionem publici eorundem mores conſiderantur in rebus tum *politicis*, tum *bellicis*. De politia nunc.

Quænam cauſa primum homines civilem aliquam ſocietatem inire, multisque adeo legibus ſeſe ſubjicere commoverit, variant ſententiæ. Nonnulli a tyrannico imperio omnem civitatem initium ſumpſiſſe autumant, quaſi nimirum primi tyranni domitos a ſe populos in unum coëgerint. Alii contra ſponte credunt homines nonnullos cojiſſe, metu tamen quaſi coactos, improborum hominum ſcelere ubivis graſſante. Vult *Ariſtoteles*, hominem innato naturæ inſtinctu ad civilem ferri ſocietatem, adeoque natura politicum eſſe animal; hominem etiam abſente omni malorum metu, civilem nihilominus hanc appetere ſocietatem. Cum autem tanta ſit humanæ naturæ pravitas, ut homines ſimul ſine diſſidiis habitare non poſſint, juxta illud Poetæ; *Fratrum quoque gratia rara eſt:* fieri non poteſt, quin permultæ in omni ſocie-

tate

tate, civilique convictu, oboriantur controversiæ, adeoque nulla possit existere Respubl. quæ non perpetuis flagraret factionibus ac motibus, nisi ejusmodi litigiis pacate dirimendis, commodis occurreretur remediis. Ejusmodi autem in omni paulo rectius constituta Repub. non tantum supremæ majestatis terror, Magistratusque civilis potestas est, sed & judiciorum publicorum vigor, talium scilicet institutio virorum, qui & publica litigia arcere, & privatis civium controversiis dijudicandis vacare queant. Quamvis vero pauca ex veteribus de antiqua Helvetiorum Republica habeamus, liquido tamen constat, eam pro temporis ratione recte fuisse constitutam; ante enim Cæsaris tempora, in quatuor pagos, in quibus duodecim urbes & quadringenti vici distincta fuit Helvetiorum Respubl. ubi notandum breviter. 1. Antiquitus Helvetios regiam admittere authoritatem noluisse, tanquam quæ ipsis non arrideret, & gentis genio non congrua esset: ut hujus rei fidem facit Orgetorigis suæ civitatis imperium obtinere cupientis, exemplum: Sic enim Cæsar Lib. I. *Ea res, ut est Helvetiis per indicium enuntiata, moribus suis Orgetorigem ex vinculis causam dicere coëgerunt, damnatum pœnam sequi oportebat, ut igni cremaretur, &c.* Hinc 2. liquet, cum nulla societas absque judiciis vel brevissimo tempore consistere possit, Helvetiis sua non defuisse judicia, nec Magistratus, unde sic pergit Cæsar. *Die constituta causæ dictionis, Orgetorix ad judicium omnem suam familiam ad hominum millia decem undique coëgit: & omnes clientes, obæratosque suos, quorum magnum numerum habebat, eodem conduxit: per eos ne causam diceret, se eripuit. Cum civitas ob eam rem incitata, armis justum exequi conaretur, multitudinemque hominum ex agris Magistratus cogerent, Orgetorix mortuus est.*

ſt, *&c*. 3. Probabile eſt, unum fuiſſe toti Helvetiæ commune aliquod judicium, utpote quæ unam tantum Rempubl. obtinuerit; locumque ad judicia & conventus publicos deſtinatum fuiſſe Aventicum, antequam cremaretur Julii Cæſaris tempore, poſtmodum vero aquas Helveticas, ut alibi videbimus. Ut autem aliquid ſive de antiqua ſive de nova Helvetiorum Politia dicamus: obſervandum prius, qualis fuerit Helveticæ Reipublicæ ſtatus; deinde quæ forma. Statum hoc modo ſecundum tempora diſtinguimus, ut alius fuerit Helveticæ Reipubl. ſtatus ante inſignes illas populorum migrationes, alius vero poſt. Prior ille ſtatus ſuis diſtinctus eſt periodis duabus. *Prima* periodus ad Julii tempora extenditur, tum Helvetia mere libera fuit: in tanta enim animorum ferocia & fortitudine, quis dubitaverit incredibile quoque fuiſſe libertatis ſtudium. Eſt quippe libertas quaſi fortitudinis, omniſque militaris rei & gloriæ mater nutrixque. *Secunda* porrigitur periodus ab anno, ante natum Chriſtum, circiter ſeptuageſimo, ad annum Chriſti circiter CCCC. quo tempore per Alemannorum expeditiones attritum valde fuit Romanum imperium. Hac periodo diverſus fuit Reipubl. Helveticæ ſtatus, primo enim quamvis a Cæſare victi, tamen aliqua ratione liberi fuerunt, ita ut reparatis Cæſaris juſſu oppidis & pagis, & fœdere cum Romanis percuſſo, ad Vitelii usque tempora pacati manſerint, a quibus & territorii & ſuæ famæ non parvam jacturam fecerunt, ut ex Tacito patet. Interim de Helvetiorum cum Romanis fœdere ſic loquitur *Vadianus* in Mel. *Illud non præterierim, Helvetios Romanis jam olim fœderatos fuiſſe, ea tantum conditione adjecta, ne in cives reciperentur, ne quis hodiernum libertatis ſtudium novum eſſe his gentibus, aut prorſus tale quid permitti eis*

non debeat, occlamet, meminit ejus fœderis pro Cornelio Balbo M. T. Cicero, his verbis. *At quædam fœdera extant, ut Germanorum, Insubrium, Helvetiorum, Japidum, nonnullorum item ex Gallia barbarorum, quorum in fœderibus exceptum est, ne quis eorum a nobis civis recipiatur.* Guillimannus credit, Helvetios ex hoc fœdere aliquid populo Romano debuisse, de cætero liberos perstitisse, suam Rempubl. leges suas, suos magistratus retinuisse, exiguam Populi R. rationem habuisse, civitatis & petendorum honorum jus consecutos, Aventicosque a Galba civitate donatos fuisse, teste Plinio Lib. III. Cap. IV. Addit quoque Guilliman. sub finem Cap. VIII. Lib. I. de reb. Helv. *Quod autem Helvetios ad amicitiam & societatem recipere, quam servitute & tributis opprimere maluit Cæsar, quantum inde commodi, periculique crearetur, ea qua fuit prudentia consideravit. Homines enim fortissimos, & libertatis, jurisque retinentissimos, eo statu, qui servis abjectisque deberetur acturos nequaquam existimavit, potius quos hostium loco habuerant, Germanos excituros, majoreque detrimento & copiis, facta nova conjuratione provincias Romanorum repetituros. Accedebat, quod veluti speculam populi R. & propugnaculum, quod de Martio Narbone colonia, dixit Cicero, infestis nationibus oppositum, qui scilicet Germanorum pericula a P. R. copiisque propulsarent, Helvetiorum amicitiam intelligebat: Quantum enim animis, virisque possent, suo periculo cognoverat Cæsar, cognoverant ante miserabili suorum internecione Romani.* Egregia & plausibilia sunt hæc, quæ de Helvetiis sentit *Guillim.* an vero hæc ita se habuerint valde dubito. Certum hoc, communes vicarios & tributorum exactores ex quadam Villariæ inscriptione, habuisse Helvetios, unde consequitur, eos fuisse aliqua ratione tributarios, non ergo ita liberos, ut affirmat Guillimannus.

Cum

Cum autem constet, Romanos in Helvetia colonias habuisse, breviter disquirendum, quid fuerint coloniæ & quotuplices, cur institutæ; & qualis earum administrandarum ratio. *Gellius* Lib. XVI. Cap. XIII. ait, colonias esse quasi parvas effigies & simulachra quædam populi Rom. Nam coloniæ sunt urbes minores ex civitate propagatæ, habentes jura atque instituta omnia populi Romani, cujus erant arbitrio, quæ conditio cum magis sit obnoxia & minus libera, quam municipium, tamen potior ac præstabilior existimatur, propter amplitudinem majestatemque Pop. Rom. sicut ait *Prevotius* de Magist. Rom. pag. 47. Hæ coloniæ propter juris diversitatem, duplicis fuerunt generis; quædam enim *latinæ* dictæ sunt, quædam *Romanæ*. Coloniæ Romanæ sive civium Romanorum vocabantur, quæ jure Quiritum donatæ erant, hoc est, quæ privatum civium *Romanorum* habebant jus consistens in *jure privatæ libertatis*, *connubiorum*, *patriæ potestatis*, *legitimi dominii*, ut, *hæreditatis*, *mancipii*, *nexus*, *usucapionis*, & reliquorum; item in *jure testamentorum & tutelarum*: Jura vero publica civitatis Rom. non habebant: quare qui eo adscripti *Coloni* erant, nomine quidem *cives Romani* erant, re vero *Coloni*. Merul. Part. Lib. IV. Cap. XIX. *Latinæ coloniæ* licet ex Romanis constituerentur, non tamen jure civium, sed sociorum, id est, latinorum utebantur. Nam jure Romano sic comparatum erat, ut si cives Romani in latinam coloniam nomina dedissent, vel sua voluntate, vel metu mulctæ ipsi latini juris fierent civitatemque amitterent, id Cicero testatur pro domo sua ad Pontifices & pro Cecinna. Quod si Latini in Romanam coloniam essent profecti, non tamen fiebant cives, sed latini juris erant, ut *Livius* scribit de Ferentibus. *Prevot*. pag. 49. In eo au-

tem consistebat latii sive latinitatis jus, ut suffragiorum potestatem, Magistratu permittente, haberent, & cives Romani fierent, modo in latina civitate, aut Latii jure donata Magistratum gessissent. *Merul. supra cit. loco.*

Institutarum porro coloniarum variæ fuerunt causæ; *Guillim.* Lib. I. Cap. X. pag. 82. sex causas potissimum fuisse affirmat his verbis. *Una ad populos, quos Romani vicissent, armis melius coërcendos: Altera hostium incursionibus, earum quasi objectu, reprimendis: tertia stirpis augendæ & propagandæ causa: quarta plebis urbanæ exhauriendæ: quinta seditionibus, per partium divulsionem abolendis: sexta & ultima, ut præmiis milites, qui toties vitam pro Republ. in discrimine habuerant, afficerentur.* Vide & *Prevot.* pag. 48. Coloniarum administrandarum ratio posita erat maxime in legibus & Magistratibus. Leges non unius erant generis: aliæ quidem quas coloni vel ab ipso populo Romano, vel a Rom. triumviris qui coloniam deduxerant, accipiebant, aliæ vero quas ipsum coloniæ concilium, id est, senatus populusque sibi ferebat.

Magistratus erant vel sacri vel prophani, quandoque tamen una eademque persona utrumque & sacrum & prophanum gerebat magistratum, ut ex inscriptionibus patet. *Sacri* erant vel Pontifices, Sacerdotes, Augures, Flamines, de quibus superiori Cap. vel IIIIII VIRI AUGUSTALES, qui sive ludis, sive festis præerant, ut opinatur *Guillim.* pag. 128. Hos in coloniis cooptatos testatur Ciceronis Agraria: an vero certus fuerit Sacerdotum numerus, an vero pro coloniæ magnitudine variarit, parum explorata apud Antiquos est memoria. *Profani* erant, tum Decuriones, tum Duumviri, Censores, Ædiles, Prætores &c. Sicut ergo Romæ erat (ut ait Onuphrius) populus & senatus, sic hi novos colonos in Decuriones & plebem

plebem dividebant. Decuriones, ſenatus, plebs populi Rom. imaginem referebat: ita dicebatur notante Pomponio IC. Quod decima pars eorum, qui deducerentur, publici conſilii gratia, ſolita eſſet conſcribi. Eorum numerus an in omnibus coloniis idem fuerit, certo ſciri non poteſt. Hoc ſane ex *Plinio* Juniore patet in Decurionibus legendis non aliter, atque in Senatore Rom. obſervatum fuiſſe cenſum, qui centum erat millium. Ex Decurionibus ſingulis annis, *duo* plerumque vel IV. VIRI. creabantur juxta coloniæ magnitudinem vel parvitatem, qui II. VIRI, vel IV. VIRI I. D[t]. id eſt, juri dicundo vocabantur, & Conſulum Rom. vel Prætorum ſpeciem repræſentabant. Annuum erat eorum imperium, de his, maxime de Duumviris, in variis inſcriptionibus, quæ extant, Genevæ, Neviduni, S. Mauritii, &c. ut ſuo loco videbuntur. *Cenſores*, authore *Feſto*, dicti ſunt, quod rem ſuam tanti quisque ſolitus ſit æſtimare, quantum illi cenſuerint. *Varro Lib. de Ling. Latin.* cenſorem ideo dictum putat quod ad illius cenſionem, id eſt, arbitrium populi cenſeretur. *Livius I. Dec. Lib. I.* ab agendo populi cenſu, nomen hoc originem habere ſcribit. De cenſorum numero, poteſtate & authoritate, denique hujus Magiſtratus gerendi tempore, vide *Ciceron. III. de Leg.* *Ædiles* viarum, publicorum ædificiorum, annonæ & publicorum Redituum locandorum, curam habebant. Præter hos fuerunt *tributorum Exactores*; Tributa enim pependiſſe, militemque dediſſe colonias dubium nullum *Guillim.* pag. 84. Eosdem curatores & procuratores vocatos credit Guillim. quorum munus eſſet, reditus & tributa, aliaque quæ ad fiſcum, colligere & erogare, cauſasque ſimul capitis cognoſcere, pag. 102. & 103. Fuerunt & *coloniarum Patroni*, Romuli inſtituto, qui ut plebeis

tutores patricios, ita coloniis, & sociis pop. Rom. quos quidem ex civibus vellent patronos, legendi potestatem fecit. Vide *Guillim*. pag. 85. *Triumviros* ærarii curam habuisse, & ejusdem præfectos egisse ex inscrip. R. ostendit idem *Guillim*. pag. 87. Iidem forsan fuerint, qui Quæstores. Ad militiam quod attinet, meminerunt insc. R. in Helvetia Præfectorum Fabrum, & Tribunorum militum. *Præfecti Fabrum* artificibus præerant, qui castra sequebantur: quales fabri lignarii, ferrarii, carpentarii: illorum cura fuit fabrilem operam procurare, ac præbere castris & urbibus expugnandis necessariam: *Prevot*. par. 108. *Tribunos militum*, a tribuendo, quod militibus jura redderent, dictos putat *Vegetius*. Duo Tribunorum militum genera fuisse scribit *Asconius*: Alii *Comitiati*, qui Romæ comitiis designabantur, de quibus hic nobis non est sermo. Alii Rufuli dicti, a Rutilio Rufo, qui de eorum jure legem tulit: Postea literæ mutatione Rutuli vocati sunt, ut author est *Festus*. Hi in exercitu creari solebant, & curam habere militum, ut essent armis bene muniti, & militari disciplina eruditi. Eorum quoque officium erat in castris milites continere, ad exercitationem producere, vigilias circumire, rei frumentariæ præesse, commilitonum querelas audire, valetudinarios inspicere, denique castrensia omnia curare & observare; cujus generis Gallia suos Marescallos habet. Ut loquitur *Prevot*. pag. 159. Sed hæc de coloniis dicta sufficiant, quantum quidem ad Romanarum inscriptionum in Helvetia intelligentiam attinet. Ad institutum redeamus. Post attritum ab Allemannis & fere eversum a Vandalis & Gotthis imperium Romanum, quibus temporibus Helvetia misere vastata est. Helveticæ, Reipubl. status iterum tribus periodis distinctus est. Prima periodus com-

plec-

plectitur Helvetiæ sub Francis statum, ab Anno CCCCXCIX. ad An. DCCCCXIX. juxta *Hottingeri* calculum: Sub his dura fuit servitus, ita ut in plerisque populis libertas extincta videretur. *Lucan.* Lib. VII. Hist.

Libertas ultra Tanaim Rhenum recessit,
Et toties nobis jugulo quæsita negatur,
Germanum Schyticumque bonum.

Hac de re *Æmilius* florentissimus rerum Gallicarum scriptor. *Cadit Alemannorum res: Alemannia fracta, ingens tributum pendere jussa, leges etiam graves, Magistratusque ab irato victore accepit.* Joachimus Vadianus epistola quadam, quam recitat Goldastus Tom. II. Ant. Alem. ita loquitur. *Plena fuit servis & servitutibus Alemannia nostra, cujus magna pars hodie Helvetia est. Nec est, quod sciam montanus pagus aliquis Helveticus, qui rebus Francorum florentibus, durissimam illam servitutem non servierit, extant enim tabulæ veteres, quæ hanc rem clarissime testantur.* De beneficiis & potestate in Clerum a Francorum Regibus collata vide *D. Hotting.* in Iren. Helvet. pag. 183. *Secunda* periodus ostendit statum Helvetiæ sub Imperat. Germanis, sub quibus quidem quædam fuerunt liberæ imperii urbes, attamen variorum Ducum, Comitum, Baronum, aliorumque Nobilium maximo numero plus onerati quam honorati Helvetii: quod etiam illi sempiterno fœderi occasionem dedit, ita ut in *Tertia* periodo aurea iterum jam ante Christum natum consueta & usurpata redierit libertas. Ut enim liberis populis exosa est tyrannis, ita Helvetii a Nobilibus, aliisque ejusmodi generis hominibus, præter modum vexati, pristinam bono cum Deo libertatem recuperarunt, atque sic restaurata est primæva Helveticæ Reipubl. forma, quæ jam a quatuor seculis in hoc usque tempus feliciter continuatur.

Soli Helvetii ut antiquam Celtarum dignitatem retinent, ita fere eandem Reipubl. formam conſervant hodie: Sicut loquitur *Guillim*. p. 46. De hodierna autem Reipubl. Helveticæ forma breviter agendum. Triplicem vulgo ſtatuunt Reipubl. formam, vel enim eſt *Monarchica*, quando omnis Reipubl. poteſtas penes unum eſt; huic contraria eſt tyrannis. Vel quando authoritate pollent optimates, & vocatur *Ariſtocratia*, cui Oligarchia opponitur. Vel denique Reipubl. forma dicitur *Democratica*, cum imperium obtinet populus: huic contrariatur Anarchia vel Ochlocratia. Varias olim fuiſſe Reſpubl. non incelebres, ex hiſtoriis patet. Celeberrima fuit Athenienſium civitas ex variis oppidis & populis a Theſeo collecta. Achæorum Reſpublica duodecim conſtabat urbibus. Lyciis erant viginti tres urbes, quæ ſuffragia habentes in unum conveniebant: Similis & Caribus conventus ad Jovis chryſaorei fanum, inſignis fuit. Florentiſſimam ſemper fuiſſe Helvetiorum Rempubl. teſtatur rerum præteritarum experientia. *Helvetica ſocietas*, inquit Conringius, *paucas quidem urbes comprehendit, at æternitate & robore plane ſine exemplo eſt. Non enim ipſa illa antiquitati celebrata, vel Achaicum, vel Æthalicum, Græcarum urbium fœdera, cum Helvetio, ſive potentia, ſive tempore contendi merentur, omnia alia ευμμαχίας fœdera ad breve tempus, & pleraque intra paucas urbes ſtetere, &c.* Jam vero quæritur, *utrum hodie tredecim Helvetiorum fœderati pagi, una & eadem dici poſſint Reſpublica?* Negant multi eruditi, quos vide apud *D. Hotting. Meth. Leg. Hiſt. Helvet. p.* 450. Non enim ut ait Bodinus, *diverſarum civitatum fœdera, commercia, leges, jura, religiones Rempub. conſtituunt eandem, ſed ejusdem imperii conjunctio.* Fatetur Simlerus, hoc quidem verum eſſe, ſi exacte ſingula perpendantur. Interim certo quodam modo

quæ-

quæstio affirmari potest: Unum enim est totius gentis consilium, de pace & bello decernens, pleræque provinciæ communi administrantur imperio, easdem fere leges & consuetudines habent omnes, perpetuisque pactis adeo arcte devincti sunt, ut si non una sit Respubl. quam proxime saltem ad unius formam accedant, ut ait *Simler*. Lib. I. vel ut verbis CL. *D. Hottingeri* utar, si non *κατ' ἀκρίβειαν*, saltem *κατ' ἀλήθειαν*. Una ergo est, si non omnimodi imperii, saltem animorum conjunctione, una, inquam, est fœderis perpetuitate, & variarum rerum communione. *D. Hotting.* rationes vide fuse pag. 454. & seqq. Quæritur iterum, *utrum Helveticæ Reipubl. forma, Aristocratica, Democratica aut Monarchica sit?* Monarchicam non esse satis constat; ad Aristocraticam & Democraticam magis accedit. Dicimus autem, sufficientem non esse Reipubl. formarum enumerationem: Vel enim formæ illæ, mere Monarchicæ, ut in regnis Ottomannorum, Persarum, &c. Aut mere Aristocraticæ, aut mere Democraticæ, aut mixtæ, sive ex Monarchica, Aristocratica, ut in quibusdam regnis, ubi de rebus pace & bello necessariis deliberant & concludunt optimates. Rex vero eas opportune debet exequi. Sive etiam ex illis tribus mixta est Reip. forma, ut in amplissimis Romanorum, Carthaginensium & Venetorum Rebuspublicis videre est, in quibus populus a gubernaculis prorsus non removebatur, nec supremi Magistratus dominium & authoritatem optimatum tollebat. Denique mixta dici potest Reipub. forma ex Aristocratia & Democratia, qualis est Helvetiorum Respubl. Hic tamen adhibenda est distinctio. Vel enim tredecim Cantones (ut vulgo vocant) considerantur simul & quatenus unum ejusdem gentis constituunt corpus: Vel separatim,

 & qua-

& quatenus unusquisque pagus peculiarem habet gubernationem. Priori modo Ariſtocratica eſt Helvetiorum Respublica magis quam Democratica; Pagorum enim legatis ad publica conſilia convenientibus tractandarum rerum confertur poteſtas. Poſteriori modo ex pagis quidam ſtatum habent pure Democraticum, ut Uranii, Suitenſes, Underwaldii, Glaronenſes, Tugii & Abbatiſcellani: Reliqui omnes ab optimatibus reguntur, quamvis adhuc Ariſtocratice magis quidam; populariter magis alii, ſed de his fuſius apud *Simler*. Lib. II.

Itaque errore non caret illorum ſententia; 1. Qui ſtatum Democraticum improbant, & cum Platone cenſent, miſeras eſſe Respublicas, quæ judicum multitudine abundarent. Nos tamen conſilium ex multis conflatum unius conſilio præſtare credimus: Nec enim fieri poteſt, ut unus tam accurate Reipubl. cauſas vel negotia inſpiciat atque expediat, neque difficultatibus ac periculis ita mature obviam eat, quam plures eo conſilii & conſociatis curis: Propterea non immerito Sapiens Rex Salomon dixit Prov. Verſ. 14. *Ubi non ſunt prudentia conſilia, corruit populus, ſalus autem eſt in amplitudine conſiliarii.* Non eſt ergo ob Democratiam contemnenda Helvetiorum Respublica, cujus amicitiam Imperatores, Reges, Principes, aliæque Respubl. quin & Concilia, Pontifices, Cardinales, Epiſcopi, Abbates non modo ambiverunt, ſed & obtentam, magni fecerunt ſolliciteque aluerunt; ſicut exemplis oſtendit *D. Hotting*. p. 485. Quæ ut origine & progreſſu miraculoſa eſt, ita nec vi hactenus nec dolis magno & incredibili Dei beneficio, ſupprimi potuerit: Idem *Hotting*. p. 461. 2. Qui Anarchiam inter Helvetios locum habere tradunt, illis maxime ſunt injurii: Inter quos eſt Daniel Eremita.

Popu-

Populariter omnes, omnium maxime Rhæti, agunt ad 24. *jurisdictionum capita; Et singulis infiniti conventus, omnes absoluti: Sine rectore, sine capite, sibi unoque vivente: Ipsi regunt, ipsi reguntur: Ipsi legationes obeunt, ipsi audiunt: Ipsi imperant, etiamdum imperantur.* Habent certe Helvetii & illorum fœderati sua statuta, leges, consuetudines, magistratus, adeo ut, quamvis Democratice vivant, tamen negotia publica recte & εὐτάκτως tractentur. 3. Vana est & improba calumnia, qua ab Helvetia Nobiles exulare credunt nonnulli, inter quos sunt Bodinus Gallus, & Machiavellus, qui super hac re sic loquitur. *Germaniæ civitates, & Helvetiæ pagi summa pace & tranquillitate vivunt, propterea quod æqualitatem inter se tuentur nec patiuntur, ullos Nobiles viros in sua ditione agere. Ac si qui forte rari inter eos supersunt, eos adeo implacabili odio prosequuntur, ut casu in eorum manus delapsos inclementer interimant: Quippe ab aliis (ut ferunt) nequitio ludo omnia corrumpi & perdi, &c.* Sed qui apud Helvetios vixerunt, istum scribam falsi & vanitatis coarguere possunt. Multi enim sunt, qui non tantum avitæ nobilitatis ac dignitatis jura obtinent, sed Reipubl. quoque munia funguntur: Tantum abest, ut apertum nequitiæ ludum habeant, ut pro se quisque civitatis suæ pacem & tranquillitatem foveant, clientibusque suis jus reddendum curent. Notandum ergo hic *primo*: Semper fuisse maximum in Helvetia nobilium numerum; sic Friderici II. tempore observat *Guilliman*. p. 291. *Nobilitas per illam tempestatem in Helvetia tanta, ut præter dictos comites, baronesque numerarentur stirpis comitum, & originis, ultra quinquaginta, barones centum sexaginta, nobiles & equestris ordinis ultra mille ducentos.* Superiori adhuc seculo in una Turgeæ præfectura supra viginti nobilium arces & jurisdictiones enumeravit *Simler*. in præf. Reip.

imo

imo etiam hodie vix pagus est ubi non existant nobiles, imo, in plerisque civitatibus peculiares societates & ampla privilegia obtinent. *Secundo* verum quidem est, multorum Nobilium famillias extinctas, eorumque arces destructas, summumque aliquando erga illos fuisse Helvetiorum odium: Sciendum tamen est, sicut ait *Simler*. in præf. *non exiguam partem nobilitatis, ab Austriis principibus, Alberti filiis, necem paternam vindicantibus, cæsam & domo pulsam esse, arcibus ipsorum eversis*; atque sic Nobilitas ab ipsa nobilitate maximam passa est cladem. *Hotting*. p. 216. Quod si qui Nobiles ab Helvetiis male tractati sint, certe proprii infortunii fuerunt fabri; libertati enim Helveticæ insidiantes, Monarchiæ viam quærentes in Helvetiorum funeribus, eosque persequentes inique, temeritatis & injustitiæ suæ pœnas luerunt: Unde non mirum est, si majores nostri, vatiniano odio, ejusmodi nobiles prosequuti fuerint. Quod si nobilium quorundam injustitia, & præfectorum improbitas, Helveticæ libertatis asserendæ, & vindicandæ occasionem dederit; sic patuit ira Dei e cœlo adversus omnem impietatem & injustitiam hominum; & ostendit Deus, liberas civitates sibi summopere placere, quod in iis magis quam in alio Reipubl. genere commune bonum conservetur, jus suum unicuique æqualiter tribuatur, civium animi vehementius ad virtutem & laudem accendantur, religio colatur, sacra peragantur. *Guicciar*. Lib. X. Hist. Quodque dignitates virorum, non divitiarum sint, non contra, sicut Aureliani temporibus factum fuisse testatur *Vopiscus*.

Non minimam autem admirationis præbet materiam, qua ratione tot populi percusso fœdere in unam quasi civitatem ita brevi coalescere, & concordiam per aliquot secula constanter fovere potuerint.

rint. Verum quidem, ſæpe civilia bella, ut alibi fit, exorta fuiſſe, & ſæpiſſime non unum eſſe animorum conſenſum, & judiciorum concentum, ſicut ait *Manlius*:

-- Hominum mentes inimica ſorte feruntur.

Brevi tamen ſemper lites compoſitæ; diſſidentes pacificati, luxata negotia in integrum reſtituta, & diremptæ amicitiæ colligatæ. Atque talis eſt Helveticæ Reipubl. ſtatus, qui in hoc usque tempus, ringentibus quamvis inferorum repagulis floruit: Utinam in æternum floreat, & illius hoſtes pudore ſuffundantur, atque valeant qui

Perniciem in noſtram percuſſo fœdere jurant.

Hic vero breviter obſervandæ quædam cauſæ, quæ Helveticam concordiam turbare ſolent aut poſſunt, nec non illius conſervandæ remedia. Quidam diſcordiarum fomitem, in religionis divortio collocant, ſed male, certum enim, pacatiorem & tranquilliorem nusquam fuiſſe Helvetiam, quam ab ipſa illa ætate, qua religionis divortium fuit introductum. *Hotting*. pag. 189. certum tamen eſt, etiam ex Reformata Religione, pacis turbandæ quærere prætextus Æolos quosdam ab Auſtris flantes; ii, ut juxta juramentum res ſedis Romanæ & Domus Auſtriacæ, promoveant, ſpecioſo religionis peætextu utuntur, animos accendunt, & conciliis, dictis, factisque ſuis bellum excitare, concordiam turbare, amicitiasque dirimere ſtudent: Audiamus *Thuanum*, de ejusmodi Rerumpubl. cacodæmonibus loquentem Lib. LXXIX. ad An. MDLXXXIII. *Apud Helvetios portenti illius Romani largitionibus ac vafritie turbulentisque Jeſuitarum concionibus belli civilis incendia propemodum hoc biennio excitata ſunt, ut Bernates emendatæ religionis cultores,*

Caroli

Caroli Sabaudiæ Ducis, in eos ex composito irrupturi armis obruerentur. Istorum natura optime describi potest Virgilii verbis

Tu potes unanimes armare in prælia fratres,
Atque odiis versare domos: tu verbera tectis,
Funereasque inferre faces, tibi nomina mille,
Mille nocendi artes.

Sed numquid odisset Deus, qui seminat discordias? *Proverb. VI.* numquid quoque odissent homines, ejusmodi discordiarum satores & fautores. *Homerus* Iliad. IX.

Flagitiosus is est, sceleratus, inutilis, excors,
Quisquis amat populis bella intestina movere,
Quæ mala tanta ferunt secum, causasque malorum
Innumeras sine fine ferunt civilibus armis.

Utinam Helvetia ejusmodi γεννήμασι ἐχιδνῶν careret, aut a lentis, sed periculosis venenis salutari vomitione liberaretur.

Concordiam non parum inter Helvetios labefactat invidia, eaque duplex: prima est exterorum principum, maxime vero vicinorum, qui potentiam Helveticam torvis oculis respiciunt. *Hesiodus.*

Semper vicinus, vicino est æmulus, hunc ut
Condere cernit opes properantem gnaviter, &c.

Altera invidia est sociorum & fœderatorum inter se, inter pares potentia, opibus impares livor malevolentiam parit. Quod agnovit *Daniel Eremita. Bernatibus cum magnitudine finium invidia crevit odiosa.* Sed hæc & alia parvi debent esse momenti, nec talia, quæ Reipubl. Helveticæ florentem in hoc usque tempus, statum turbent. Itaque, o Helvetii, quorum hactenus fama toto orbe fuit celeberrima, partam

semel

ſemel libertatem, integramque veſtram exiſtimationem conſervare, ne auri argentive eorum, quorum tyrannidis jugum excuſſiſtis, mancipia ſitis, fallacibus promiſſis aures obturate, Machiavellicas ſententias ſeu peſtem fugite; neve φιλαργυρία Peruviana oculis veſtris tenebras offundat. *Sophocles:*

Non omni ex re lucrum oportet cupere,
Plures enim turpibus ex lucris
Damno affectos videas, quam ſervatos.

Priſtinam ſinceritatem, conſtantiam, ſimplicitatem, prudentiam, fidelitatem, concordiam, æquitatem, aliasque veterum Helvetiorum virtutes ad praxin revocate: Sicut illis cuncta fuerunt proſpera, ita illorum veſtigiis inſiſtentibus bene erit: *Nolite exiſtimare, majores noſtros armis Remp. magnam ex parva feciſſe: ſi ita eſſet, multo pulcherrimam nos haberemus. Quippe ſociorum atque civium, præterea armorum & equorum major copia nobis quam illis. Sed alia ſunt, quæ illos magnos fecerunt, quæ nobis nulla ſunt: Domi induſtria: foris juſtum imperium: animus in conſulendo liber: neque delicto, neque libidini obnoxius. Pro his nos habemus luxuriam & avaritiam: publice egeſtatem, privatim opulentiam. Laudamus divitias, ſequimur inertiam: inter bonos & malos nullum diſcrimen, omnia virtutum præmia ambitio poſſidet.* Auſtuginus Lib. V. de civit. Dei, Catonem loquentem inducens. Hic vero gradum ſiſtimus. De Helvetiorum enim inter ſe, aut cum aliis principibus, fœderibus, de publicis ipſorum conventibus, & publicarum controverſiarum judiciis, aliisque ad Politiam pertinentibus dicere nunc nihil attinet, cum inter alios, ea exacte in ſua Republ. Lib. II. *Simler.* deſcripſerit.

CAP.

liorum virtus? Virium prorsus confidentia ingens; fuerunt enim homines aperti, minimeque insidiosi, per virtutem, non per dolum dimicare consueti. Hinc Divico Helvetius, ad Cæsarem, qui Tigurinos circumvenerat, locutus legitur. *Se ita a patribus majoribusque suis didicisse, ut magis virtute quam dolo contenderent, aut insidiis niterentur.* Cæsar Lib. III. bel. gal. de Gallis loquitur sic: *ut ad bella suscipienda Gallorum alacer ac promptus est animus, sic mollis ac minime resistens ad calamitates perferendas mens eorum est.* Livius quoque ait, *Gallorum prima prælia plusquam virorum, postrema minus quam fœminarum.* Sed Livium mendacii arguit Frey Cap. VI. *Impudenter Livius subjungit, postrema minus quam fœminarum, verius enim & fidelius, Leo de bellico apparatu. In magno, inquit, opprobrio parvam retrocessionem ponunt, atque eam, fugam existimant Galli.* Quidquid sit, non fuit ille Helvetiorum animus, quid esset fuga, nesciverunt; Sic enim Cæsar Lib. I. *Hoc toto prælio, cum ab hora septima ad vesperam pugnatum sit, aversum hostem videre nemo potuit.* Notabile est, Helvetios fortissimam gentem, nunquam victos fuisse, nisi a Romanis rerum dominis, qui totum orbem sibi subjecerunt, sicut ait *Petronius*, satyr.

Orbem jam totum victor Romanus habebat,
Qua mare, qua terra, qua sydus currit utrumque.

Et Buchananus.

Roma armis terras, ratibusque subegerat undas
Atque iidem fines, orbis & urbis erant.

Vulgati olim fuerunt sermones, Romam mundi caput, unde Martialis;

- - - - *Terrarum Dea, gentiumque Roma.*

Et

Et Cicero ita scripsit. *Nulla gens est, quæ non aut ita subacta sit, ut vix extet, aut ita domita, ut quiescat, aut ita pacata, ut victoria nostra imperioque lætetur.* Quare mirum non est, Helvetios cum reliquis populis eandem habuisse sortem. Quales fuerint ipsorum præparationes & commeatus, cum aliquod bellum susciperent, docet ipse Cæsar. *His rebus adducti & authoritate Orgetorigis permoti, constituerunt ea, quæ ad proficiscendum pertinerent, comparare: jumentorum & carrorum maximum numerum coemere, sementes quam maximas facere, ut in itinere copia frumenti suppeteret: cum proximis civitatibus pacem & amicitiam confirmare, &c.* Sic veteres Helvetii militaturi maximam rei frumentariæ rationem habuerunt, ut ea ipsis suppeteret, hostibus vero deficeret. Carris quoque sua castra claudebant, teste eodem *Cæsare*. Uxores & liberos secum in bellum ducebant, imo legimus, Tigurinorum & Ambronum (qui Helvetii erant) mulieres in bello Cimbrico, in suis castris Mario diu restitisse, donec a Romanis superatæ, se suosque parvulos fœmineo furore, vi autem virili necavissent, ut loquitur *Orosius* Lib. V.

Galli & Germani olim cum hoste congressuri, dissono & truci cantu, quem barritum vocant, cum ululatu & tripudiis scuta quatientes prælia inibant. *Alex.* Lib. IV. Cap. VII. Hic militaris tumultus frequenter a *Livio* notatur, præcipue Dec. III. Lib. I. *Galli occursant in ripam, cum variis ululatibus, cantuque moris sui, quatientes scuta super capita, vibrantesque dextris tela.* Idem fere fuit Helvetiorum mos, sic enim *Alex. ab Alex. jam citato loco. Ambrones incessu tardo arma pulsantes rythmis cum congressu & pulsu armorum consonantibus suum nomen exprimentes in hostes irruebant.*

Plerosque Gallos ſuper umbilicum nudos pugnare conſueviſſe, narrant & *Polybius & Livius:* Idem quoque feciſſe Geſſatas Helvetios oſtendit *Polyb.* Lib. II. *Geſſatæ ob magnitudinem animi & incredibilem gloriæ cupiditatem abjectis ſcutis, &c. nudi tantum cum armis ante omnes ſtabant, rati per eum modum ſe aptiores & magis expeditos ad bellum fore; ſiquidem denſæ in iis locis ſentes implicarent veſtes & armorum uſum præpedirent*, & eodem libro ſic ait. *Magna ac nuda corpora, & bellici quidam motus ſub clypeis miraculo ſimul & formidini erant.* Sic Cæſar Lib. I. *multi ut diu jactato brachio, præoptarent ſcutum manu emittere & nudo corpore pugnare, &c.* Obſides accipere, non dare conſueuiſſe veteres Helvetios, refert idem *Cæſar*.

Cæterum Helvetios innatum rei bellicæ ſtudium & maſculum animum non ſolum antiquioribus, ſed & poſterioribus ſeculis habuiſſe certum eſt experientia, teſtimoniis & rationibus. Experientia in hiſtoriarum narratione cernitur. Teſtimonia ejus rei habemus multa, quædam hic proferemus. *Volaterranus* Geog. Lib. VII. Helvetios, gentem animæ prodigam & bellicoſiſſimam: *Baptiſta Pius*, Truces: *Mantuanus*, genus armipotens: *Egnatius*, feram gentem armis, Helvetiam: *Oswaldus Pergenerus*, Martigenas & bellicoſos: *Author Theſ. Polit.* bellicoſos & natura feroces: *Guicciard.* Lib. II. Nationem Helvetiorum omni tempore invictam & ferocem, faciunt. Ludovicus Palatinus Comes habito ad Fridericum Ducem ſermone, Helvetios acre ac bellicoſum hominum genus vocat. *Gerard. de Roo* Hiſt. Auſt. Lib. IV. Ita bellicoſos faciunt Helvetios omnes pene Scriptores. Sic *Quadus*: *Tanta horum virtus ac potentia, ut & Imperatores aliquot, dum eos ſubjugare niterentur, non ſolum animæ,*

animæ, ſed & opes & ſumptus defecerint, quod inviolata eorum fœdera præſtiterunt. Sic quoque *Gillius* in Annalib. Franc. *Homines bellicoſi, & in armis exerciti, quorum proinde opem & auxilium exteræ ſæpius nationes quærunt.* Non ergo ſolum ob eorum fidelitatem & conſtantiam, a Regibus ad ſui corporis cuſtodiam quæruntur, ut jam ſupra diximus, ſed etiam ob bellicam eorum fortitudinem, unde *Belleforeſtius* in Carol. IX. *fideles & fortes Regum Galliæ compatres,* appellat. Ita & Bodinus: *Ab Helvetiorum ſalute & tranquillitate, ſecuritas Francorum quodammodo pendere videtur.* Quin etiam Imperatores & Pontifices, non ſemel eos, quibus aqua & igni interdictum erat, Helvetiis expugnandos & in ordinem redigendos tradiderunt, ut variis exemplis oſtendit *Hotting.* p. 473. Helvetiorum laudes militares canunt Poëtæ. Sic *Auguſt. Coccejan.*

Helvetii, gens una Jovi cariſſima ſummo
Et cara Martis pignora.
Invicti bello populi, certiſſima Regum
Bellantium ſpes ac metus.

Gaſpar Urſinus Velius, cum de aliis nationibus, carmine ceciniſſet, ita de Helvetiis pro fine ſubjungit.

Intrepido excellens animo, & fulgente ſecuri,
Martius his colophon additur Helvetius.

Sic Bartaſſius Poëta Gallus de Helvetiis in pugna Yvriacenſi adverſus Henricum IV. loquitur, poſt fugam Ligæ. An. MDXC.

- - - - Seul l' eſcadron d' Helvece
Ne voulant dementir ſon antique proueſſe,
Branſle le fraiſne aigu contre le camp vainqueur,
Et plus la route croit, plus il enfle ſon cœur.
Mais auſſi toſt l' eſclair de ta guerriere face,
Leur cœur diamantin transforme en freſle glace,

De fresle glace en eau, d'eau en tiede vapeur,
Et ceux à qui la mort, vient plustost que la peur,
Ceux diie qui jamais, ne tournerent l'espaule
Qu'au Phœnix des guerriers, au dompteur de la Gaule,
Ces vieux fleaux des tyrans, ces correcteurs dex Roys,
Prosternent a tes pieds, & leurs & leur bois,
Lors toy pour ne flestrir d'infamie eternelle
Un peuple de tout temps au sacré lis fidelle,
De ton cœur despité la fureur appaisant,
Fais de leurs chers drappeaux à leurs Cantons present.

Quemadmodum autem Europa populos natura bellicosiores & ferociores Asiaticis plerumque habet; Ita in ipsa Europa, qui asperas, montanas & frigidas incolunt regiones, aliis bellicosiores esse perhibentur; ut apparet ex populorum, e Septentrionis asperrimis regionibus egressorum vastationibus, quibus Romana potentia omnibus quondam terribilis, contrita fuit. *Simler*. Lib. II. In plerisque regionibus, alii sunt milites, alii agricolæ, alii opifices. Alibi spectatur ætas, & juvenes leguntur, qui juxta *Vegetium* de re milit. Cap. IV. ita dicti sunt, quod in re militari juvare Rempubl. possint, quod ut fiat, parendo mature imperare discant, discendi & exercitandi se spatium habeant, &c. Aliis ad bellum tantum apti videntur, non omnis conditionis opifices, sed tantum fabri ferrarii, carpentarii, macellarii, venatores, iique non omnium animalium & fugacium lepusculorum, verum cervorum, aprorum, ursorum, &c. *Veget*. Lib. I. Cap. VII. In Helvetia autem omnes quodammodo milites nascuntur, neque quisquam est corpore integro, & ætate, in quo non militaris quidam spiritus eluceat. *Simler*. Lib. II. *Adde longam eorum*

bellicis

bellicis in rebus experientiam, cui rei assidui vacant quasi ad id solum fuerint nati. Naucler. Sed militaribus hominibus de bellis & bellandi modo loquendi munus relinquimus. Itaque nihil de exercitiis & ludis ad virtutem militarem præparantibus, nihil de armorum generibus, nihil de militum delectu, nihil de commeatuum cura, nihil de partiundæ prædæ modo, nihil de disciplina militari, aliisque ejusmodi dicemus, de quibus *Simler*. Lib. II. Et *Hotting*. passim in Irenic. Helvet. & in Meth. Leg. Hist. Helv. Antequam tamen hujus rei dicendæ finem faciamus; quædam annotabimus, quæ ex antiqua consuetudine observant Helvetii, & inter priores & posteriores aliquem instituemus parallelismum.

I. Ingenium & studium militare, utrobique necessitate semper fuit auctum: Ante Julii Cæsaris tempora bellicosi erant Helvetii, quod Germanis quibuscum continenter bellum gerebant essent proximi. Eadem fuit militiæ necessitas quæ nostros majores, jam a tribus aut quatuor seculis bellicosos effecit; cum enim Helveticam libertatem vicini fere omnes, præsertim Austriaci, continuis bellis opprimere conarentur, contigit necessitate sic efflagitante, ut qui agriculturæ & rei pecuariæ præcipue studerent, fortes ac generosi in hostium suorum perniciem, milites facti sint. *Simler*. Lib. II.

II. Utrorumque conatus altum, excelsum, & qui fidem pene superet, ostendunt animum. *Hotting*. p. 288. confer veterum Helvetiorum facinus & consilium, Julii Cæsaris tempore, cum heroicis recentiorum in Mediolanensi Ducatu factis.

III. Veteres Helvetii, Gallis annumerati fortitudinis palmam, omnibus præripuerunt, teste Cæsare.

Posteriores inter Germanos relati eandem retinent laudem. *Sunt nostro ævo militum Germaniæ, quorum opera potissimum in bello Europæi utuntur Principes, tria genera. Primos Bojemos appellamus. Secundum genus collectitia manus est, ex omnibus Teutonum regionibus, ipsi patria lingua sese Landsknechten, hoc est, patriæ ministros, nuncupant. Tertium genus a pago Suitones nominantur: Ipsi se Eydgnossen, Alemannica lingua, quasi dicas fœderatos, dicunt. Liberi sunt, & immunes omnis imperii supra quam ea loca, quæ olim Helvetii incoluerunt, non solum tenent, sed etiam implent. Suitones, superbiæ nobilitatis adversi, modestia, concordia, victus parsimonia, disciplina præferuntur.* Aventin. Annal. Bojor. Lib. IV. pag. 367. referente Hotting. pag. 288.

IV. Priores Helvetii nunquam victi, nisi a Romanis rerum Dominis, ut jam supra diximus; Posteriores vero nunquam intra suos fusi aut cæsi limites, quod ex *Stumpfio* observat *Hotting*. p. 289. *Helvetios extra patriam vincere queas: Quod nequeant plus quam triginta aut quadraginta hominum millia producere. Domi invicti sunt, quod istic centum millia armare queant.* Machiavel. Lib. II. Cap. XII. non solum propter hoc, sed quia pro aris & focis semper mascule dimicarunt.

V. Multa alia sunt, quæ recentiores Helvetii, ab antiquis habent; Graves enses & obtusa cuspide, quibus cæsim cæditur: Carris quoque utuntur, mulieres complures secum ducunt. Peditatu magis quam equitatu valent, quia corpore robusti sunt & nimis, maxima ex parte, magna se mole movent. Unde utrobique fuit conferta acies; *Propria genti conglobatio & per acies cuneosque pertinax conjunctio.* Dan. Erem.

quæ

quæ facile frangi nescia & ad rejiciendum equitatum idonea est. *Hac ætate prima illis peditatus gloria*, Alciat. in Tacit. *Pedites fere præliantur; rarus aut nullus equitum usus; eoque victores sæpius quam victi. Nam in universum & cum judicio æstimandum, plus penes peditem roboris*, Dan. Erem. Refert *Diodorus* Gallos vocem gravem atque asperam, & tubas suo more barbaras & asperum sonum reddentes habuisse. Helvetii hostem aggressuri clamore etiam initium faciebant: Sic testatur *Etterlin.* cum Anglos agrum Bernensem infestantes adorirentur, *Decretum*, inquit, *erat prælii initium facere clamore magno*. *Tschachtlanus* addit, non exiguum hostibus clamore isto fuisse incussum terrorem. Sic *Guicciard*. Lib. XII. *Tantis clamoribus ad Gallorum castra contenderunt, ut ejus rei nescii, magnam aliquam victoriam adepti videri possent*. Uranii in bellis, sylvestris Uri cornu operoso argento circa labra ornatum inflant, Taurum Uraniensem vocant. *Simler*. Lib. II. *Jovius* Lib. XV. *Guillim.* Lib. III. pag. 319. *Hotting*. pag. 406. Simile quoque cornu Underwaldii secum ferunt: Lucernates quandoque æreis cornibus utuntur.

Apud Germanos qui scutum amisisset in bello, a publico consilio & sacris arcebatur, in transfugas vero, velut majori crimine obnoxios, & patriæ ac civium proditores capitali pœna plerumque sævitum est, ut videre est ex *Alex*. Lib. II. Cap. XIII. & ex Fulgosio. Lib. II. Cap. I. *Hæ Helvetiorum sunt severissimæ leges, ut sub oculis spectantis exercitus, qui præ motu turpia, atque indigna viro forti tentaverint, a proximis commilitonibus statim obtruncetur*. *Jovius* Lib. X. qui etiam Lib. XV. quandam cæremoniam tum usitatam refert. *Pontinerium proceritate corporis, animique virtute inter Helvetios duces clarissimum adequitantem ordinibus, ac suos clara*

vocè, adjectis in Germanos contumeliis, cohortantem, sclopetorum ictibus equo dejecere, & vasti obesique corporis adipe, atque arvina patentibus plagis defluente, cruentas lanceas spectantibus Helvetiis inunxerunt: Quæ apud barbaros, in acerbioribus exactæ vindictæ gravissima cæremonia perhibetur.

Qualis autem sit eorum militaris vestitus, ordo, & gravis incessus, vide *Jovii* Lib. II. graphicam Helvetiorum Romam sub Carolo VIII. Galliarum Rege introeuntium descriptionem. Tandem audiatur in Helvetiorum laudem Natalis Comes: *Omnium prope militum maxime gloria, observantia, virtute rei militaris, præstare putandi sunt Helvetii, quorum ordo tam facile resarcitur, quam facile reliqui milites profligati dissipantur, ac toties aciem instaurant, quoties labefactata hostium virtute fuerit.* Et Lib. XXIV. Hist. *Ea est Gallorum natura, ut summus sit illorum ardor, formidabilesque sint præcipue initio bellorum: Sed hæc acies facile retunditur, si virtutem & constantiam adversariorum inveniat. Helvetii contra resurgunt, ut ita dixerim, vel profligati, cum facile aciem instaurent.*

Quamvis autem bellicosi natura Helvetii sint, temere tamen bella non suscipiunt, alia enim prius experiuntur remedia, quam ad. arma concurrant: Imo ipse *Guicciardinus* Lib. XIV. ait, ipsos præ omnibus aliis diuturnioris belli tædio & impatientia affici solere. Hactenus ergo extrema quoque tentare, & omnia experiri, quam bello decernere maluerunt, sicut ostendit *Hotting*. p. 273. Nec apud Helvetios ullo est loco Machiavelli theorema, qui dicit; Bellum justum esse, quibus necessarium: & pia arma, quibus nulla nisi in armis spes est: norunt enim illi, eos qui æquas pacis leges fiducia virium recusant,

aut

aut mox pœnitere, aut in deteriore sua fortuna pacem facere sæpissime cogi. Modici sæpe Duces potentissimos Principes & magnos exercitus parva manu fudere, probat hoc Caroli Burgundi adversus Helvetios bellum gerentis, & omnes pacis conditiones recusantis exemplum.

Antequam vero his finem imponamus, aliquid de mercenaria militia dicemus: primo quidem de ejus origine, deinde de effectis & consequentibus. De mercenariæ militiæ origine & principio sic *Erasmus*, in Adag. Chil. prima, Cent. VI. Adag. XIV. IN CARE PERICULUM. *Suidas* scribit: *Cares primos mortalium mercede militasse, ut qui vitam suam venalem haberent. Hos igitur qui conduxerant, primos in acie collocare consueverant, ut primos hostium impetus suo exciperent periculo, aut ubi fortuna belli difficillima videretur, illic objiciebatur. Persæ sua lingua κάρδακας appellabant, qui rapto vivebant. Carum laudem his temporibus æmulare videntur Helvetii, gens bello nata, simplex alioquin, ac minime malum hominum genus planeque dignum, ut equidem sentio, quod hac quoque nota vacaret, & in literis, & in cæteris honestis studiis egregie valiturum, si relictis bellis huc animum appellerent.* Helvetios antiquissimis temporibus hanc mercenariam militiam exercuisse, eosque propterea *Gessatas* nominatos, supra vidimus; quod tum mirum non fuit, cum natio ferox & ad bella proclivis, ac sub Ethnicismi tenebris constituta existeret. Quod vero illum morem hodie sub Christianæ religionis luce retineant, hoc improbant multi, nec sine ratione, ut demonstrare facile est ex detrimentosis & pernitiosis quibusdam hoc militiæ genus consequentibus. Quod enim in hoc usque tempus bonum ex illa mercenaria militia consecuti sunt Helvetii?

vetii? Num honestum? Num jucundum? Num utile? Nihil horum certe, nisi forsan apparenter. Nimiam illam bellandi consuetudinem & licentiam minime esse honestam apparet. 1. Ex duris illis, & veteribus inauditis exprobrationibus, quibus apud exteros propterea notantur Helvetii, qui *Pensionarii* Besoldo per contemptum vocantur; aliis Natio bruta & mercenaria. Galli quoties fœdus Helveticum, ipsis pro votis non successit, in Helveticam gentem varia debacchati sunt. *Genebard*. Lib. IV. Chron. ad An. M D XXXI. *Helvetii asperi, montanique homines, soliti aliis dissidentibus mercenaria auxilia submittere*. Wimphelingus potissimum Helvetiis mercenariam militiam objicit, non minus quam in captivos sævitiam, nimium in inferendis ob levissimas causas bellis ardorem, & armorum potius ferociæque quam honestorum exercitiorum studium. Vide ex *Hotting*. p. 620. Parum ergo honestum est illud, ex quo famæ & existimationis detrimentum accidit: quod ex variis authoribus ostendit *Hotting*. p. 617. 2. Scilicet honestum est libertatem suam auro vendere, se propter pecunias mancipia & quasi carnifices Principum præstare, quod si quod non est justum, idem honestum non sit; Neque justum, neque honestum fuerit sanguinem pro argento commutare. Unde Dan. Erem. *Cum vicinis Regibus fœdera inierunt, servituti magis quam securitati; arma sua vitasque levi pretio addicunt: idque apud illos Reipubl. munimentum dicitur, cum servitus sit: libertatem quippe exteri cujusque opibus gratificantur: turpe vero, quod armis peperis auro vendere*. Scilicet honestum est immoderata pecuniarum profusione in varias & contrarias partes flecti, animosque constantes expugnari? scilicet jucundum est humanum, sed Christianum sanguinem sine necessitate, sine coactione, tanquam in laniena

niena effundere? qui amat periculum, in eo peribit, Ecclesiastici 3. v. 26. Sed quæ ex hac mercenaria militia utilitas? Nulla certe; nisi quod illis bellis optimorum quorumcunque jactura fiat; Agricultura tantopere necessaria omittatur (vide quærelam subditorum Bernensium apud *Stetlerum*, Anno MDXXI.) Domum reversi milites ægre ad labores redeant, *Dan. Erem*. Tumultus in patria excitentur; Dissidia inter fœderatos oriantur, &c. vide fusius *Hotting*. p. 614. & seqq. De his quoque *Dan. Erem*. *Hinc illæ tot tantæque dissensiones, simultates, partium studia; his pro Hispaniarum, illis pro Galliæ Rege nitentibus; alios Sabaudiæ regulo; alios Venetorum Reipubl. alios Cisalpinæ Galliæ proregi conventionibus adstrictos, quid mirum sit, cum hanc aut illam in partem pretio flectantur. Nulli tamen avidiores ad pauxillum hoc commodi, Rhætis sunt, paupertate & ambitione diversis inter se malis stimulantibus, in totum venales: & tamen se liberos vocant; cum in illis pretium sit auctoramentum servitutis. Illa demum vera libertas est, quæ sub patrocinio ductuque Principis, a vicinorum incursu tuta libere suis perfruitur bonis. Non est liber ille, qui arma vitamque non propriæ virtuti, sed aliorum commodis emancipavit. Principum quibus fæderibus adstricti apud se legatos patiuntur, specie amicitiæ, etiam imperio utentes, pecuniæ vi, ambitu, corruptionibus trahunt, turbantque res, ut pro arbitrio fiant*. Non defuerunt tamen viri clari sive Ecclesiastici, sive Politici, qui hanc militiam & fœdera illa mercenaria improbarint, ut ostendit *D. Hotting*. & *Simler*. Lib. I. de Republ. Hel. p. 84. *Huldricus Zuinglius, qui sacris concionibus præerat, quotidie gravissimis concionibus populum a militia mer-*

cena-

cenaria dehortabatur, docens neque jus, neque fas esse homini Christiano, ut se mercede conduci patiatur ad fundendum sanguinem miserorum, & plerumque innocentum hominum, a quibus nulla unquam injuria ipse affectus sit. Majorum qui manu libertatem Helveticam asseruerint, mores imitandos dicebat, qui ab hujusmodi vitæ genere alienissimi, domi suæ sibi labore victum parantes, nulli principi se addixerint, neque suam libertatem venalem habuerint. Hujusmodi vero fæderibus libertatem Helveticam imminui, & alienis regibus atque principibus prostitui, multis ille rationibus & argumentis, uti erat summa facundia præditus, ostendere conabatur & paulo post. *Quod vero commoda fæderis attinet, quæ vulgo jactabantur,* fœdus Gallicum intelligit, *plerique ita sentiebant, multa & ampla emolumenta ad paucos privatos homines reditura esse, qui pensionibus Gallicis ditandi sint: toti autem Reipubl. parum consuli: primum enim cataphractorum, quos Rex auxilio promittat, & omnis externi militis nullum esse usum in nostris regionibus, quæ ægre domesticas copias possint alere. Deinde spe auxiliorum & pecuniæ Gallicæ enervari veram fortitudinem militum nostrorum, cum majorum exemplo spes & fiducia in Deum reponenda sit, & is colendus vera pietate, & justitiæ studio. Non tantum vero spes in Deum labefactari videbatur, sed metuebatur vitæ, morumque veterum ingens mutatio & dissolutio, neglectus agriculturæ & honestarum artium, & otii fructus, luxus, ebrietas, scortationes, adulteria blasphemiæ: hi enim sunt militiæ fructus, & artes, quæ plerumque in exterorum principum castris addiscuntur.* Hæc Simlerus de militiæ mercenariæ fructibus, qui-

bus

bus addimus *Lucani* Lib. X. bel. civil. versus, quam sæpe veros.

Nulla fides, pietasque viris, qui castra sequuntur
Venalesque manus: ibi fas, ubi maxima merces.

Rationes, quibus hanc mercenariam militiam excusant nonnulli, quasque refert idem *Simler*. parvi sunt momenti.

1. *Sancti homines bella gesserunt, & in his aliorum auxilio usi sunt.* ℞. Dispar est ratio, tum respectu necessitatis, tum Resp. modi militandi, &c. 2. *Helvetiorum militia non est mercenaria & venalis, quia uni tantum Regi militant.* ℞. Imo venalis est, quia sine pecuniarum vi non fit, juxta proverbium Gallicum, *point d'argent, point de Suisse.* Nec fœderibus cum uno rege contenti sunt, ut ex *Dan. Erem.* audivimus, & experientia comprobat, &c. 3. *In injusto bello Magistratus Helveticus militem potest denegare.* ℞. Non potest honeste denegari alicui, quod quis promiserit, aut propter quod pecunias jam acceperit. Principes semper, ut credunt & asserunt, justas habent bellandi causas, &c. 4. *In incerta & dubia causa militis non est ea de re curiosius inquirere.* ℞. Sed debet inquirere, qui dat militem; patitur interim justus, & quidquid delirant Reges, plectuntur Achivi; ignorantia causæ non semper excusat, &c. 5. *Regio sterilis magna ex parte, & maxime populosa.* ℞. Non tam sterilis est, quin posset suum populum alere, modo parsimoniæ sit locus, & contenti fuerimus iis quæ habemus. Potuerunt sine exterorum stipendiis vivere Majores nostri, cur nos sine iis non possemus? 6. *Externorum præsidiorum usus spem in Deum non tollit, & ad-*

ver-

multa antiquitatis monumenta, quibus nostra decoratur Helvetia; horum illustria variis locis conspiciuntur vestigia, sicut ex hoc brevi apparebit tractatu, in quo locorum antiquitates considerabimus, quales ante insignes illas populorum sub Arcadio & Honorio migrationes fuisse, qualesque ex diversis vastationibus superesse potuerunt. Nos ab urbe Geneva initium faciemus; quamvis enim illa, *extremum* fuerit *Allobrogum oppidum*, ut ait *Cæsar*, tamen quia Helvetiorum finibus, teste eodem, fuit proximum, Helvetiisque hodie, quibuscum pacem & amicitiam colit, fœderatum est, illius mentionem sumus facturi.

De Urbe GENEVA.

VEtustissimum hoc oppidum, GENEVAM Cæsar vocat: hanc veram fuisse & esse vocis enunciationem, ostendit etiam hæc inscriptio, Genevæ extans, prope domum Monetæ, ut vulgo vocant, quam *Gruterus*, & post eum Civ. Genev. pag. 328.

C. VALERIO. T. F. A. N.
TR. MIL. LEG. II.
PATRONO OPTUMO.
GENEVENSIS PROVINCIA.
B. M. P.
VIXIT. ANN. LX. M. II.
DIES XVII.

Id

Id eſt, Cajo Valerio, Titi Filio, Annii Nepote, Tribuno Militum, Legionis ſecundæ, Patrono Optimo, Genevenſis Provincia, Bene Merito Poſuit, &c.

Cenava dicitur *Antonino* in regio exemplari, in itinere quod ducitur Mediolano per alpes grajas, Argentoratum, juxta hodiernam fere pronuntiationem Sabaudorum qui *Zenava*, vel *Cenava*, accentu in prima enuntiant. In multis Antonini codicibus hoc oppidum non habetur, ut ait *Merula*. In quibusdam legit *Cluverius* Lib. II. Cap. IV. *Bautas* pro Geneva, ſed vitioſe; *Simlerus* Lib. de Vall. Bautas opinatur eſſe *Bonam* in Sabaudia. Male quoque Genuam Cæſari appellatam dixerunt *Sabellicus* Enn. VI. Lib. V. & *Volaterranus* Lib. III. ubi ita loquitur: *Gebenna urbs Genua Cæſari appellata apud Lacum Lemanum, ubi Cathaldum ejus urbis præſulem ac profeſſorem adorant*. Genua enim urbs Ligurum eſt, ad mare Liguſticum ſita, nobile emporium, Italis vulgo *Genova*, Gallis *Genes*, Germ. *Genuwa*. Geneva vero Gallis *Geneve*, Germ. *Genff*, ſita eſt ad lacum Lemannum. In veteribus Actis, maxime vero apud Poëtas dicitur Gebenna, (apud veteres etiam legitur Gevenna, obſervante *D. Gaudardo*) vel Gebennæ, ſic vulgo creditur *Lucanum*, Lib. I. de hac urbe locutum.

- - - - Qua montibus ardua ſummis
Gens habitat, cana pendentes rupe Gebennas.

Sed refragatur *Philibertus Monetus* in Paral. Gall. his verbis. *Gebenna & Gebennenſis, pro Geneva & Genevenſis, adulterina ſunt, & pravo inducta uſu, ab ignaris interpretibus Lucani Poëtæ, ad locum proxime citatum, ubi ex mente Authoris, nulla eſt Genevæ mentio, ſed Gebennarum, ſeu Cemmeni pervulgati montis, apud Volcas Aremori-*

cos. Hujus ineptæ interpretationis, ab imperitia Lucani Scholiastæ traditæ, & a Ludimagistris æque ignaris in schola jactatæ, Authores suis scriptis accesserunt, ante annos trecentos, Gunterus in Ligurino, Frisingensis in Chronico, ac ante istos forte alii, quam inde acceptam, Sulpicius Veronensis, & Ascensius Badius, superiore seculo, tanto amplius evulgarunt & confirmarunt, suis in Lucanum notis, in quibus asserunt, Gebennam, esse montem Arvernis, & Helvetiis interjectum, in quo monte sit Gebenna urbs, monti cognominis. Gregorius Turonensis, ante annos mille Genevam vocat Janobam: Author appendicis ad Gregorii historiam, Genavam appellat: alii scriptores Gallici, deinde eum secuti Jenoban, & Jenovam, nominant, nemo quem legerim supra trecentesimum annum, Gebennam nuncupat, & quicunque nuncupant, eo quem indicavi, errore laborant.

Miræ antiquitatis oppidum esse ostendit *Cæsar*, dum Lib. I. istius & pontis super Rhodanum siti, ac ab ipso rescissi, meminit. Mirari vero satis non possum, quod nulla tam præclaræ, tamque antiquæ urbis, apud Strabonem, Plinium, Ptolomæum, aliosque veteres, memoria reperiatur. De istius oppidi antiquitate & origine non idem omnes sentiunt. Narrant nonnulli, quendam Genabum Numantinum, vastata a Scipione Numantia, ad eam pervenisse regionem, ubi nunc est Geneva, ibique urbem, quam Genabam vocaverit, condidisse; cujus conjecturæ authorem faciunt, quendam Frontonium, Poëtam, qui tamen aliter eam nominat: illius fragmentum hoc recitatur.

Est locus Allobrogum, prisci dixere Gebennas,
Quem lacus illustrat, crystallo clarior omni.

Sed

Sed isti, ut opinor, Genevam confundunt, cum Genabo, de quo Cæsar Lib. VIII. & Marlianus *Genabum, inter Celtas Carnutum oppidum, quod pons Ligeris fluminis continebat, proximum Vellaunoduno, & Agendico oppidis Senonum, ac Avarico & Novioduno oppidis Biturigum, in regno Francorum situm.* Hodie vulgo putatur esse Aurelia, Orleans. *D. Gaud.*

Miram istius urbis vetustatem habet *Munsterus* Lib. II. apud quem vide. Mercator ædificatam vult anno mundi MMDCCCCXCIV. ab Alemannorum patre, Lemano, Paridis filio, Priami nepote.

Eadem fere habent Vaudi chronica, aliique historici, quorum historia breviter sic se habet. Lemanus magni illius Galliarum Regis Herculis nepos, cum Arpentinam urbem florentissimam cruento bello delevisset, ejus facti pœnitentia ductus, locum novæ urbi ædificandæ opportunum quærens ad collem prope lacum juniperis plenum pervenit, ubi An. M. MMMDCCCCXCIV. urbem ædificavit quam *Geneuram* aut Genebram, a juniperis, gallice *Geneures* nominavit. Itali adhuc hodie hanc urbem Geneuram vocant, & illius incolas Genebrios, sed id per contemptum esse, observavit *D. Gaudard*. Verum non ita certa hæc omnia, nec ad has conjecturas recurrere opus est, ut illius probetur antiquitas, cujus alia multa fidem faciunt. Primo enim authenticum est Cæsaris testimonium. Deinde variæ inscriptiones Romanæ, quæ Genevæ adhuc visuntur, illius antiquitatem arguunt. Illas huc referre lubet.

IMP. CAES. M.
AURELIO
ANTONINO
PIO FELIC. AUG.
PONTIF. MAX.
TRIB. POTEST. XVI.
COS. III.
CIVITAS
EQUESTRIUM.

Hæc inſcriptio hodie baſilicæ civilis conventus muro indita eſt. Hinc colligere licet, 1. hic Romanam fuiſſe coloniam, ſicut etiam hoc ex aliis inſcriptionibus patet; imo volunt nonnulli, hanc urbem vocatam fuiſſe civitatem Equeſtrium, aut Equeſtrem, quamvis hoc alii Neviduno tribuant, ut poſtea videbimus. 2. Equeſtrem illam coloniam hanc M. AURELIO ANTONINO, tanquam Genevæ reparatori inſcriptionem poſuiſſe: cum enim Geneva igne maxima ex parte, miſere conſumpta fuiſſet (quod incendium ad Heliogabali tempora referunt quidam, at male) ferunt hunc Imperatorem Aurelium Genevam reſtauraſſe, cui *Aureliæ* nomen dederit, illo vero mortuo, antiquum retinuiſſe nomen: Falluntur ergo, qui hanc reparationem Aureliano tribuunt. Quis autem hujus equeſtris coloniæ fuerit conditor, conjicit *Guillimannus* ex hoc epigrammate, quód Genevæ ad portam Rivæ extat.

C. PLINIO M. F. O.
FAUSTO
ÆDILI IIVIRO COL.
IVL. EQ. FLAMINI
C. PLINIUS FAV.
VIVOS I.
O.

Inſig-

Insignem fuisse hanc coloniam equestrem dubium non est, tum quod inter Allobroges, & Helvetios collocata opportune ad eos in officio continendos; tum quod illa suos habuerit Tribunos, Ædiles, Præfectos Fabrum, &c. ut ex variis apparet inscriptionibus quarum adhuc hodie quædam extant. In muro urbis non longe a porta antiqua monetæ visitur sequens inscriptio quam sic refert. CIV. Gen. pag. 27.

T. IVL. T. FIL. CORN. VALERIANO
PATRONO COLON. IIVIR. ÆR. IIIVIR.
LOCOR. PERSEQUENDOR. TRIB. MIL.
LEG. VI. VICTR. PRÆF. FABR. FLAM. AUG.
PONTIFICI
JULIA. T. F. VERA. PATRI OPTIMO.

Prope horologium plateæ dictæ Molard, cernitur hæc inscriptio. Civ. Gen. p. 26. Guillim. p. 87.

D. VALERIO ASIATICI LIBERT.
SISSI IIIIII. VIRO. COL. EQ.

Ibidem loci extat monumentum, juveni Advocato, a patre positum, quod *Guilliman.* inter Genevam & Versutium fuisse refert. Guillim. pag. 439. *Hotting*. pag. 536. *Civ. Gen*. pag. 26.

D. M.
L. AUR. RESPECTO JUVEN.
ERUDITO CAUSIDICO
BIS CIVI VALINSAE.
ET EQUESTRE DEFUN-
CTO. ANNORUM XVIII.
FILIO PIENTISSIMO
L. AUREL. RESPECTUS
PATER PONENDUM
CURAVIT.

Alio in loco, in urbis muris, aliud est monumentum, cujus in suis inscriptionibus meminit Gruterus pag. 898. & Civ. Gen. p. 370.

VIXI. UT. VIVIS.
MORIERIS. UT. SUM. MORTUUS.
SIC. VITA. TRUDITUR.
VALE. VIATOR.
ET. ABI. IN REM. TUAM.

Extra mœnia ad portæ Rivæ sinistram est & hoc. Civ. Gen. pag. 27.

ANNOR. XII.
I. PLINIO
FAUSTI FIL.
SABINO.

Inter ædificia, quæ Genevæ antiqua esse creduntur, sunt, 1. Specula in insulæ extremitate, qua orientem respicit; hanc a Cæsare constructam volunt; hodie adhuc nominatur, *la Tour de l' isle, & de Cæsar*. Vaudi tamen chronica, & *Guilielm. Gueroult*. Lib. I. Cosm. hujus turris conditorem faciunt quendam Regem Obluis, longe ante Cæsaris tempora. 2. Templum D. Petro, olim Apollini consecratum: Unde vetustatem sapere constat, maxime ex hoc epitaphio, quod in eo templo extat. Civ. Gen. pag. 329.

C. JU.

C. JULIUS CÆSAR LONGINUS
D. CIL.
C. JULI LEIBERTUS
PERRUPTIS. MONTIB. HUC TANDEM
VENI. UT. HIC. LOCUS. MEOS CONTE
GERET. CINERES.
APPOLLO. TUAM. FIDEM.
VIXIT. ANOS. XLI. MESS. III.
DIES XIII.
HOR. NUL.
T. FULVIUS. D. L. L.
COMMILITO. COMMILITON.
VALE. LONGINE. AITERNU
S. T. T. L. (ſiti tibi terra levis)

Appollinem Genevæ cultum oſtendunt duæ ſequentes inſcriptiones. Prima eſt in collegio, ad quartæ Claſſis januam. Civ. Gen. pag. 32.

APOLLINI
MUERATIUS.
MERCATOR.

Altera eſt in privatis quibusdam civitatis ædibus. Civ. Gen. pag. 32.

APOLLINI
MAUFUSTIUS
CATUSO.

Fuerunt quoque in hac urbe Augures, ut ex hac inſcriptione patet, quæ extat ad pedes graduum, domus atrii rerum nundinalium, in platea dicta *Molard*. Civ. Gen. pag. 27.

D. JUL. D. F. VOLT. CAPITOI
AUGURI IIVIRO ÆRAR.
FLAMINI. MARTIS TR.
MIL.

Referunt antiqua quædam Sabaudiæ chronicá MSC. Paradocum, ex LXX. Christi discipulorum unum, & Dionysium, Ecclesiæ Genevensis fuisse fundatores, atque hunc Parisios ivisse, illum vero Genevæ mansisse; Quod confirmatur ex adversariis quorundam Bibliorum Latinorum Genevensium, quæ diligenter a Canonicis conservabantur, & in quibus inscriptum erat, Ecclesiam Genevensem ab Apostolorum discipulis, aut viris Apostolicis originem trahere, eamque florentissimam, dominationem in urbes, intra Alpes Rhæticas & Celticas sitas, obtinuisse. Civ. Genev. pag. 22.

HAS Vero
CIVIT. CELEBER. FLORENTISS. Q.
ANTIQUITATES
S. P. Q. GEN.
REFORM. RELIGION. CULTOR.

Inclyto, Pio, Felici.

D. D. C.

JOH. BAPT. PLANTINUS,
V. D. M.

De

De Muro Cæsaris.

Mirandum fuisse murum illum, a Cæsare adversus Helvetios constructum, arguunt varia. I. Quod longitudo ejus fuerit a lacu ad montem Juram. II. Quod ubique fossa, & variis castellis munitus fuerit, atque adeo firmus, ut ab Helvetiis superari non potuerit. III. Quod magnum illud opus, brevi tempore confectum fuerit. Duas circa hunc murum reperio difficultates. Prima respicit locum specificum, ubi ædificatus fuerit ille murus. Omnes Geographi, de hoc loquentes, illum cum fossa prope Nevidunum ponunt, imo illum ab oppido Neviduno secundum rectam lineam, ad radices usque montium vicinorum monti *de la Dolaz*, fuisse ductum autumant: non obscura ejus operis se vidisse vestigia testatur *Merula* Par. II. Lib. III. Cap. XLIII. Sed falluntur omnes illi, meo saltem judicio, cum enim *Cæsaris* textum inspicerem diligentius, illorum sententiam cum Cæsare consistere non posse animadverti. Certum autem est ex Cæsare. 1. Helvetiorum regionem Genevam usque fuisse porrectam, sic enim Cæsar. *Ex eo oppido* (Geneva) *pons ad Helvetios pertinet*. Vox illa, *pertinet*, duplicem pati potest explicationem; quidam enim illam interpretantur per *spectat*, aut *respicit*. Alii accipiunt possessive, Geneva enim extremum erat oppidum Allobrogum, qui lacu & Rhodano ab Helvetiis dirimebantur. Credibile etiam est, partem S. Gervasii nondum fuisse ædificatam, pontemque illum, qui prope urbem erat, Helvetiorum fuisse, quem rescindi curaverit Cæsar mature, ne eo Helvetii uti possent. 2. Sic clare lo-

qui-

quitur Cæsar: *Helvetii ea spe* scilicet itineris per Allobroges a Cæsare obtinendi, *dejecti, navibus junctis, ratibusque compluribus factis, alii vadis Rhodani, qua minima altitudo fluminis erat, nonnunquam interdiu, sæpius noctu, si perrumpere possent, conati, operis munitione, & militum concursu, & telis repulsi, huc conatu destiterunt.* Non ergo murus ille prope Nevidunum fuit; alias Helvetios murum fossamque superasse oportuisset, siquidem Rhodanum ratibus transire conarentur. Verisimilius est ergo, illum Cæsaris murum fuisse prope Genevam, non longe ab Rhodani ex lacu effluxu ad montem Juram; seu, ut observat *D. Gaudard.* inter ipsam urbem Genevam & ipsos Helvetios, incipiendo paulo supra urbem versus locum in radice montis, ubi vicus *Jornan*, per Gayensis territorii medium: Credit *D. Gaudard.* constructum fuisse illum murum non tantum ad coercendos Helvetios, temerarii eorum conatus tempore, sed etiam ad eos deinceps intra suos fines continendos.

Altera difficultas est circa hujus muri longitudinem; qua de re sic Cæsar. *A lacu Lemano quem flumen Rhodanum influit ad montem Juram, qui fines Sequanorum ab Helvetiis dividit, millia passuum decem & novem, murum in altitudinem pedem sedecim, fossamque perducit.* Opinatur *Cluverius* apud Cæsarem mendum esse, & ex variis exemplaribus, ubi in his essent X. m. p. in illis IX. m. p. imperitos conjunxisse XIX. m. p. & revera a lacu Lemano prope Genevam ad montem Juram, non tanta est distantia, ut tot passuum millia reperiri possint. Hunc murum extendunt nonnulli usque ad Virginis (ut vocant) castrum.

De

De Celebrioribus & Antiquioribus Helvetiæ locis.

AD celebriora Helvetiæ loca quod attinet, ea maximo ſatis fuiſſe numero certum eſt. Cæſar in quatuor Helvetiæ pagis XII. urbes & quadringentos vicos fuiſſe dixit; quinam fuerint illi pagi, alibi vidimus. Oppida non recenſet, neque vicos. Loca illa certo reſcire difficile nimis, & nominare velle temerarium judicamus: Cum enim Helvetii omnia igne conſumpſiſſent, eos iisdem locis ſua reædificaſſe oppida, aut ea iisdem inſigniviſſe nominibus, certum non eſt. *Antoninus* & alii quidam veteres, variorum locorum meminerunt; utrum vero hic vel ille locus oppidum, aut vicus, vel caſtrum fuerit, non ſemper dicitur: neque omnino certum eſt, omnia illa loca, jam Cæſaris tempore fuiſſe. Nos tamen uniuscujusque loci antiquitatem, quantum ex conjecturis, inſcriptionibus, & authoribus fieri poterit, inveſtigabimus: a locis autem in pago Urbigeno celebrioribus ordiemur. Hic enim pagus, ut in agri bonitate & amœnitate, alios ſuperavit, & etiamnum hodie ſuperat, ita quoque populis, oppidis & vicis aliis frequentiorem creditu non eſt difficile.

Nevidunum aut Noviodunum.

TRium oppidorum ſub Novioduni nomine meminit Cæſar. Primum inter Belgas erat ſitum, Sueſſionibus & Veromanduis finitimum, Pariſiisque proxi-

proximum. Hodie civitas est Episcopalis in provincia Rhemensi, antiquum nomen retinens, gallice *Noyon*, de quo *Cæsar* Lib. II. Alterum Celtarum ultra Ligerim fl. fuit oppidum, in Biturigum finibus, Avarico Biturigum, Genabo Carnutum, Vellaunoduno & Agendico Senonum oppidis proximum, de quo Cæsar Lib. VII. Tertium inter Celtas Heduorum fuit oppidum ad Ligeris ripas, Bibracti Heduorum oppido vicinum, ut testatur idem *Cæsar*, eodem Lib. VII. Est tamen & aliud Noviodunum, in Helvetiorum finibus, tribus circiter miliaribus a Geneva distans, quod Nevidunum, magis quam Noviodunum vocare præstat. Gall. Nyon. Germ. *Newis*. Hujus quidem mentionem non facit Cæsar, antiquum tamen esse aliunde probatur: Quod antequam videamus, hoc annotare juvat. *Clitipho* antiquus apud *Plutarchum* author, qui de fluminibus librum conscripsit, testis est vocem DUN, aut DUNUM, veteri Celtarum lingua, collem seu montem significare, unde etiam adjectam plerumque videmus eorum oppidorum nominibus, quæ ad montes aut colles, aut saltem non longe ab illis, edita fuerunt. Sic *Minodunum*, *Nevidunum*, *Lausodunum*, *&c*. Hujus vocis vestigium remansisse videtur apud Belgas, *Duynen*, & Gallos, *Dunes*, id est, aggeres adversus maris fluctus constructi; Sicut annotat Bodinus. Athæneus vero Dounos a Celtis Dominos appellari scribit. Hoc oppidum ante Julium Cæsarem, *Benevis* vocatum fingunt *Vaudi chronica*, a quodam *Beneno* Helvetiorum Rege, qui in hoc sumptuose ædificato, & variis privilegiis ornato, regiam sedem fixerit: Illud ab Helvetiis cum reliquis combustum vult *Guilliman*. Quid vero conjici possit, nescio. Si enim jam Cæsaris tempore, Helvetiorum fuerit oppidum, miror, qua

ratione

ratione hujus non meminerit Cæsar, cum ab urbe Geneva, ubi per aliquod tempus mansit, non multum distet; atque, prope illud murus ille a Cæsare constructus fuerit, ut voluerunt quamplurimi. Crediderim potius, nondum Helvetici belli tempore oppidum fuisse, alias si verum esset, quod murus ille ibi fuisset extructus, Helvetii sine dubio in illud opus impediendum incubuissent. Verisimile itaque est neque oppidum, neque murum hoc in loco fuisse; Nec contrarium ullo idoneo probari potest testimonio. Dicit quidem *Mercator*, Nevidunum olim vulgo Benevis, ante Cæsaris adventum destructum, quod postea sub Vespasiano, a quodam Centurione *Nyon*, reparatum fuerit: Sed, ut opinor, hæc commenta ex fabulosis illis Vaudi chronicis desumpsit. *Cluverius* Lib. II. Cap. IV. supponens illum Cæsaris murum hac in parte fuisse, credit ex pluribus castellis a Cæsare extructis, primum, lacuique proximum haud dubie fuisse, quod postea in oppidi modum excreverit, & colonia cognomento equestris factum sit; Quin hinc militum præsidium a Cæsare contra Helvetios lacui impositum, vult idem *Cluverius*, unde *Lucanus*.

Cæsar ut acceptum tam prono milite bellum
Fataque ferre videt: ne quo languore moretur
Fortunam, sparsam per Gallica rura cohortes
Evocat: & Romam motis petit undique signis.
Deseruere cavo tentoria fixa Lemanno.

Hæc tentoria fuisse creduntur inter Nevidunum & Rotulum, propiora tamen Neviduno; annotante *D. Gaudard*. Quidquid sit, hoc certum hunc locum nominatum, *coloniam Equestrem*, aut simpliciter, *Equestrem*, ut ex quadam inscriptione supra ad urbem Genevam recensita, patet; aut *Equestrim* pro *Equestrium*, scilicet civitatem, apud *Antoninum*. In notitia Roma-

nat.

nar. provinc imperii occidentalis, cujus autor existimatur *Marianus Scotus*, ut habet *Merula*, sub provincia Lugdunensi quinta recensetur *civitas Equestrium*, hoc est, Nevidunum. Hanc Equestrem Coloniam *Plinius* Lib. IV. Cap. XVII. in Helvetiis, Ptolomeus vero in Sequanis posuerunt. Non desunt, qui dubitent, utrum illa equestris colonia sit Nevidunum, an *Thonon* in Allobrogibus; alii quoque Neocomum esse crediderunt, aut Lausannam. *Pinetus*, Plinii interpres Gallic. Illis tamen assentiri non possumus. Verisimile est, Cæsarem pacatis Allobrogibus, & imminente Helvetiorum bello, Genevæ, ob loci opportunitatem coloniam equestrem collocasse, quæ ab ipso *Julia* denominata fuerit, (ut testantur Genevenses inscriptiones) quæque postea Nevidunum usque ob commodam alendis equis regionem, se extenderit, & oppidum illud extruxerit, ut adversus Helvetios se tueri posset, & in illa regione firmiores haberent sedes. Neviduni enim adhuc extant Romanæ inscriptiones, Romanos hic habitasse indicantes. Fuit in hoc oppido Fabrorum præfectus, qui ex Jura monte, per Rhodanum in mare, abietes ad navigationem deducendas curabat, ut *Guilliman*. ex hac colligit inscriptione, quæ lapide inverso, in inferiore urbis parte in officina quadam sic extabat.

D. IVL. L. F. VOL. RIPANO
CAPITONI. BASSIANO
EQV. PUBLICO. HONORATO
PRÆFECTO. FABRUM
TRIBUNUS. MIL. COH. I. GAL.
L. IVL. BROCCHUS
VALER. BASSUS.
FILIO.

Sequen-

Sequentis quoque inſcriptionis fragmentum, Neviduni non ita pridem in ſuperiore urbis parte cernebatur.

- - - - - ANTABRO - - - - -
VAC. R. CONVENT.
HELVETIC. IIVIRO.
IVLIÆ. GELL. MARCEL.
CORNELIA. F.

Inter caſtri ruinas viſebatur & hujus fragmentum, in lapide fracto, referente *Simlero* MSC.

NIE PRIMUS
E CENA OVIL IIII
E CENAM BIL
ERIEM

Nevidunum antiquis temporibus illuſtre & amplum fuiſſe oppidum non incertum & ex ejus ruinis ædificatum poſtmodum *Coppetum*, credibile eſt, cum ibi epitaphium extet, procul dubio ex Neviduno allatum. *Simlerus* & *Stumpf*. Lib. VIII. pag. 272. referunt fuiſſe in pariete privatarum ædium hoc modo.

D. M.
PHILEII. BRIT
TÆ ANNORUM
XXIIII DEFUNCT-
O. CLAUDIA
NUS. FILI UNICI
ET. PIISSIMI
P. C.
SUB ASCIA DED.

In porta *Verſovii Verſois* apparet & hæc inſcriptio procul dubio etiam ex Neviduno illuc translata: Quam *Stumpf*. Lib. VIII. p. 272. Sic refert.

N D. VA.

D. VALERIO ASIATICI LIBERT
SISSI IIIIII VIRO COL. EQ.
EX T.

In arce *Prangina* prope Nevidunum, alia visitur inscriptio, ex qua conjicere est, vel Nevidunum huc usque porrectum, vel saltem inscriptionem huc translatam, quæ *Guillimanni* tempore integra adhuc cernebatur hoc modo

C. IVL. C. F. VOLT.
SEMATO
IIVIRO. ITERUM
FLAMINI. AUG.
L. IVL. CAPITO. AMICO
OPTIMO.

Lausanna.

QUamvis istius urbis origo non ita certa, nec de illa quidquam apud Cæsarem, & alios veteres multos habeatur, nullæque ibi hodie Rom. extent inscriptiones, antiquam tamen esse certum, non tamen ubi nunc est, sed lacui propiorem vetustissimis temporibus ædificatam, constat ex multis murorum ruderibus, lapidibus sepulchralibus, & urnis in agro Vidiano repertis, nec non etiam variis veterum Imperatorum numismatibus, quorum maximam copiam apud D. Des Bergeries Hebraicæ linguæ in Lausannensi Academia Professorem vidi. *Vidianæ civitatis*, observat D. Hermannus, *vestigia inter alia sunt etiam ista innumerabilis quantitas lateritiorum fragmentorum quæ reperiuntur, tam in littore lacus, quam in agris & campis*. Mirabilis est quoque parva bovis cum Sacerdote effigies

gies ibidem reperta ante aliquot annos & quæ hodie in curia visitur. Non injucundum erit, quæ super hac re scripsit *D. Depetra* nuper Lausannensis Pastor hic referre, sicut in eadem curia in tabella visitur.

Jehovæ optimo Max.

Et Patri Dom. N. Jesu Christi clementis

Benedictio, laus & gloria:

Qui sicut nos elegerit in ipso ante jacta mundi fundamenta, ita temporibus ignorantiæ dissimulatis, tandem nos vocavit in admirabilem lucem suam, discussis & dissipatis gentium tenebris, in quibus territorii hujusce incolas, tot retro ante secula positos delituisse comprobat nuper repertum, in Vidiano (quem vocant) agro, ubi quondam Arpentinum oppidum ad lacum Lemanum, in jurisdictione Lausannensium situm fuisse constans est fama:

Agalmation hocce.

Olim haud dubie, ni nos fallit conjectura, saxo aut ligno in pariete celebris alicujus ædificii, sive sacri, sive prophani, puta delubri, aut Principis alicujus viri palatii, tanquam insigne, seu monumentum solennis alicujus sacrificii antea feliciter peracti, affixum, quippe dimidiatum & concavum. Hic vero habes Taurum, seu victimarium demulcentem aut præparantem de more victimam: nulla enim hic mola & corona in capite Tauri. Quod attinet Sacerdotem, non tam infulatum aut vittatum, quam simpliciter velatum, (lino an lana incertum) animadvertis: nec coronatum, nec ulla ad feriendam aut jugulandam victimam, securi cultrove instructum. Quid sinistra innixa Tauri dorso teneat, vix conjicimus: nisi forte strigileculam dixeris, qua

N 2 leniter

leniter scalpere, & fricare prurientem belluam, aut sordes abradere videatur. In dextra porro illius vides urceolum, Ulochyten dixit Homerus, ex quo in cervicem Tauri conatur infundere aliquid: fortean nitrum, quo infuso victimæ fiebat exploratio, sic Æneid, IV.

Ipsa tenens dextra pateram pulcherrima Dido,
Candentis vaccæ media inter cornua fundit.

Ubi commentator monet, non esse sacrificium, sed hostiæ explorationem, utrum apta sit - - - inter cornua fundi solere credunt. Græci tamen moris esse scribit Rhodiginius, Tauros explorare farina apposita, si gustare abnuissent, concipiebant inde haud valere. Os insuper Sacerdotis apertum, sacrum aliquod carmen, aut, ut cum Macrobio dicam, sacrificale verbum, quod de more aut pronuntiaret, aut mussitaret, insinuat. Addo de calceis dimidiatas ocreas videri, tanquam ejus qui in udò loco sacra faceret. De Tauro quæ maxima creditur victima, obesus ille, præpinguis & eximius (quod Poëtæ verbum) cui porro hæc præparetur hostia, si quæris amplius: Respondeo, aut Neptuno, aut Apollini, aut Marti. Jovi enim Tauros mactare nefas erat. Quare erravit in hostia Dux Trojanus, cujus hæc sunt verba Æneid. III.

- - - - - - Superosque nitentem,
Cœlicolum regi mactabam in littore Taurum.

Unde & Pontificii juris ritusve ignaros fuisse Lystrienses sacerdotes, qui Act. XIV. Barnabæ quem Jovem, & Paulo, quem Mercurium esse credebant, perperam Tauros mactare conabantur, observandum, nisi forte ibi per Tauros, Juvencos intellexeris: Jovi enim Juvencum immolari solitum annotat Servius ex Poëta.

*Et statuam ante aras (*Jovis*) aurata fronte juvencum.*

Alias

Alias Attei Capitonis lex est, si quis forte Jovi Tauro fecerit piaculum dato. Neptuno autem potius quam Apollini, aut Dæmoni cuipiam alteri mactari Tauros religionis esse, ut credam, facit loci circumstantia, in littore enim lacus Lemanni, ubi non ita procul reperta imago, olim vere Anchialum Thalassium Neptuniumque fuit oppidum; in ejusmodi vero locis tales immolari victimas, marinis illis Deastris religionis esse, vel ex uno illo Cloanthi apud Virgilium Æn. V. pro impetranda victoria in navali certamine, solenniter concepto voto intelligimus.

Dii quibus imperium Pelagi, quorum æquora curro,
Vobis latus ego hunc candentem in littore Taurum,
Constituam ante aras voti reus, extaque salsos
Projiciam in fluctus & vina liquentia fundam.

Hinc obiter hallucinatum Cœlium Rhodiginium observo, qui Neptuno Tauros Panmelanas, ob maris colorem immolari tantum solitos, scribit. Cur vero Tauri, illi Deo immolarentur, rationem subjiciens ait, quod veluti boves, sic flumina terram proscindant, vel quod fluviis fere adjacent pascua. At magis illa spectant flumina, quibus Poëtæ etiam Tauri formam appingunt: itaque idem author tradit potius Tauros Neptuno immolatos ob mugitum quem commotior agitato mari edere videtur, unde illi Mycetias epithetum, quidni etiam hanc ex fabula affingamus causam? conculcati nempe dorsi pedibus Tauri Europam ex Phœnicia in insulam Cretam deportantis, unde hoc animal tanquam invisum sibi mactari gaudeat numen? Non aliter quam Venus ob interemtum Adonidem amasium apri morsu sibi suem immolari gestit. Quod attinet materiam, ex qua conflata effigies,

ſubit mirari perennitatem illius, quippe in qua nihil tot ſeculorum continua ſerie & multitudine adeſum imminutumve, hic ferme pati videtur enſtaſin, veriſſimum alias illud Naſonis epiphonematicum pronuntiatum.

Tempus edax rerum, tuque invidioſa vetuſtas
Omnia deſtruitis, vitiataque dentibus ævi,
Paulatim lenta conſumitis omnia morte.

Quis hic non ſtupeat, ad tantam tantuli æris contumaciam, adverſus non ſolum tot hoſtium devaſtationes, ſed & elementorum ipſorum, cæli, aquæ, ignis, terræ, ipſiusque denique cuncta conſumentis temporis injuriam, violentiam & edacitatem, ne minimam quidem in, minima parte paſſi, quam penitius contemplantium oculis ingerat diminutionem; Nam quod cornu dextrum fractum præ ſe ferat, ea forma fuſum credibile eſt, ut inde pugnacis Tauri ferociam colligas, ac proinde de victimæ pretio conſtet. Etſi autem de ætate hujus imaginis nihil poteſt definiri & conſtitui certi: verum tamen cum reperta ſit, non quidem in ruderibus, quorum vix tantula majoribus noſtris apparuere veſtigia; ſed veluti in cineribus florentiſſimæ quondam civitatis, quam multo ante C. Julii Cæſaris tempora everſam funditus a Lemano quodam (a quo & lacui nomen) Magni cujusdam Herculis Gallorum regis filio; & ex ejus reliquiis Genevam fundatam anno ab orbe condito ter millesimo nongenteſimo nonageſimo quarto, non modo ex iis, quæ hujus Vaudenſis regionis (quam vocant) circumferuntur chronicis, ſed ex fide dignis authoribus accepimus: Inde liquet, hanc imaginem eſſe ad minimum circiter mille ſexcentorum & ſexaginta annorum, ſi jam modo liceat numerare, ab orbe condito cum nonnullis,

qui

qui circa istam temporum supputationem videri volunt omnium accuratissimi, quinquies mille sexcentos quadraginta novem annos. Quoad orichalcum, ex quo conflatum hoc simulachrum, olim in maximo pretio fuisse contestantur vetustissimi quique Scriptores. Et hoc metallo plerique fere omnes nummi cusi, nondum priscis illis mortalibus tanta vis auri & argenti innotuerat. Habes paucis descriptum vetus hoc signum. Quid insuper penitius intuentes admoneat, & cum Paulo tacite contestari videatur.

Accipite.

Mementote vos quondam &c. Ephes. II. v. 11. 12. &c. Ergo gratias agite Patri. Coll. I. v. 12. 13. Quin & illud hieroglIphicum monitum non aspernandum.

Appingo: fortasse etiam non affingo;

Circunspecte agat Taurus, jam altero cornu mutilus, caveat ille ne adstantis instantisque victimarii Rom. aspersionibus, carminibus, aliisve blanditiis Pontificis delinitus, deceptus & præparatus (quod propitius nobis hactenus Deus averruncassit) AUST. Numini cadat victima.

S. P. Q. L.

Mnemoneuticum oblatum & appensum Pinacium. COS. Nobiliss. Amplissimo, literatissimoque viro Benjamino Rosseto Domino de Wsslens. PRAET. URBANO D. Johanni Copino viro integerrimo, & juris observantiss. æquissimoque. QUAEST. Nobilissimo Prudentissimoque viro D. Joh. Bapt. Signodo. TRIBB. PLEB. Nobilissimis ornatissimisque Viris D. D. Henrico Praromano Domino de Cheires. Joh. Rodolpho Mistrali. Abrahamo de Monterand. Joh. Bap. Seignodo.

nodo. Francisco Gaudino. ÆDILITATEM gerente Jodoco Gaudardi viro politissimo & Architecturæ peritissimo, diligentissimoque. Anno a Virginis Partu. M D CXXIX. 5. Id. Apr.

Gabriel Depetra Eccl. Laus. Pastor.

Sed ad institutum nostrum redeamus, & unde Lausannæ antiquitas peti possit, videamus. Refert *Mercator* in veteribus chronicis reperiri, Lausannam An. M. MMDCCXC. ab Arpentino Herculis centurione fundatam sub nomine Carpentoracti (aut potius Arpentinæ) quod immutatum, cum urbs super montem transferretur, circa Martini Episcopi tempora An. Chr. DXCIII. Eadem fere habent Vaudi chronica: Narrant enim Arpentinum, sub Hercule belli Ducem, prope rivum nomine Carma. Anno Mundi MMDCCCXLII. urbem quam Arpentinam nominaverit, condidisse, ex cujus ruinis Lausannam ædificare cœperit Imper. Valerius Aurelianus. Dicimus vero ad hæc: Urbem aliquam ibi fuisse conjectura est non levis, de cujus origine narrationem in medio relinquimus. Deinde hallucinantur illa Vaudi chronica, dum Aurelianum, & Genevæ restauratorem, & Lausannæ fundatorem constituunt; si enim idem est Lausannæ conditor, qui Genevæ restaurator, non ille Aurelianus erit, sed Marcus Aurelius Antoninus, ut ex inscriptione quæ Genevæ extat supra vidimus: Sed nascitur hic mihi scrupulus ex supra memorata inscriptione. Utrum ille Aurelius sit, qui Pius cognominatus est, aut qui ei successit, & dictus fuit M. AUR. ANTONINUS VERUS PHILOS. Priorem esse, indicare videtur inscriptio, dum eum nominat AUREL. ANTONINUM PIUM, sed

ſed eadem inſcriptio etiam refragari videtur, dum eum vocat M. id eſt, Marcum, non enim reperio eum Marcum, ſed T. id eſt, Titum, nominatum: *Eutropius* Lib. VIII. iſtius nomina recenſet hoc modo: TITUS AURELIUS FULVIUS ANTONINUS PIUS. Aut ergo in hac inſcriptione M. poſitum eſt pro T. aut quod veriſimile eſſe poſſet, qui illam ex marmore deſcripſerunt, in deſcribendo errarunt; Vel adhuc, intelligenda eſſet inſcriptio de M. AURELIO ANTONINO, cognominato VERO & PHILOSOPHO, qui forſan etiam PII nomen acceperit. Quidquid ſit, certum ſaltem eſt, Genevæ reſtauratorem & Lauſannæ fundatorem non eſſe Aurelianum, qui dictus eſt, L. DOMIT. AUR. VAL. AURELIANUS, *Guillim*. hæc nomina ſic refert pag. 167. hic nunquam vocatur PIUS, imo crudelis fuit, regnavitque centum circiter annos poſt duos ſuperiores imperatores.

Credidit *Guillimannus* p. 31. Lauſodunum ex XII. oppidis Cæſaris tempore incenſis, fuiſſe, illudque eſſe oppidum, quod apud Ptolomæum, librariorum incuria, aut Scriptoris ignorantia *Diaſanium*, corrupte pro *Lauſanium*, vocatur; facilis enim apud Græcos Δ & Λ eſt lapſus, ut notat *Simlerus*, MSC. Sed his relictis, evidens & antiqua eſt, in *Antonini itiner*. Lauſannæ mentio, ubi lacus *Lauſonius* dicitur diſtare ab Equeſtribus XX. m. p. crediderim vitioſe legi *lacum*, pro *locum*, & tum temporis, non quidem urbem fuiſſe, ſed locum aliquem, puta vicum, aut arcem celebrem. In tabula itineraria eſt *lacus Loſonne*; legit in inſcriptione lacus *Cluverius*, lacus *Loſanente*, corrupte pro lacus Lauſanenſis. Apud Antoninum legiſſe videtur *Guillim*. Lauſunum. *Sabellicus* Enn. VI. Lib. V. Lauxanam pronuntiavit, ſed male. Obſervat *D*.

Hermannus accuratus antiquitatum indagator; constare ex veteribus documentis, præcipue ex Testamento Berthæ Burgundiæ Reginæ, Lausannæ civitatis nomen fuisse *Lausona*; & ex aliis antiquis Actis *Lausene* & *Losene*, juxta *D. Gaudardi* observationem. Inepta autem est quorundam originatio, qui Lausannam dictam putant a duobus rivis, inter quos maxima urbis pars jacet, juxta hunc versum, quem sic pronuntiant:

Inter *Laus* & *Anna*, fuit fundata *Lausanna*.

Certum vero est nec rivos illos ita nominari, nec ab initio istius urbis fundationis, inter dictos illos rivos fuisse, quotquot enim ædificia, quæ nunc ibi sunt, longe post vicum Burgi, *la rue de Bourg*, constructa fuisse constans est inter Lausanenses opinio, ex Vaudi chronicis, &c.

Urba.

HOc oppidum non multa antiquitatis habet monumenta, hic nullæ Romanæ inscriptiones. Antiquam tamen esse constat, cum enim pagi Urbigeni mentionem faciat Cæsar, exinde non levis elicitur conjectura, ab oppido Urba, denominatum illum pagum, ut volunt fere omnes antiquitatum Scriptores. Istius qnoque meminit *Antoninus*; unde conjecit *Cluverius* pagi illius fuisse caput, cui successerit Aventicum, Urbamque Antiquorum esse Orbam hodiernam, siquidem præter nominis similitudinem, intervallum probe conveniat, quod est a Lausanna XVIII. m. p. secundum *Antoninum*. Referunt *Vaudi chronica*, priscis temporibus vocatum hoc oppidum *Tavelles*, constructumque fuisse ab Alemannis, qui illam

illam Helvetiæ oram occupaſſent, ſed illis ab Helvetiis profligatis & devictis, deſtructum & dirutum, idque ante Cæſaris tempora, ut volunt eadem chronicani.

Ebrodunum.

NOminatur hic locus Ebrodunum, aut Eburodunum, hodie Yverdunum. Tria fuiſſe loca hoc nomine appellata annotat *Cluverius*. Primus locus eſt in Alpibus Delphinatus, cujus meminit *Antoninus*, vulgo *Embrun*. Alter in Germania eſt, ultra Bojohæmum. Tertius eſt in Helvetia, cujus quoque mentionem facit Antoninus, in itineraria tabula. In libello ubi Romanæ provinciæ recenſentur, Ebrodunum inter caſtra ponitur, teſte *Guillim*. qui unum ex XII. Cæſaris oppidis fuiſſe credit, Romanosque hic habuiſſe præfectum, per quem curarent abietes ex monte Jura, ad navigationem parari, dicit. Hoc oppidum jam Cæſaris tempore fuiſſe conjectura tantum eſt: Veterum enim nulli, & ante Antoninum, & illum *Notitiarum librum*, meminerunt. Viſitur quidem hodie ibi inſcriptio, in rotundo marmoris albi lapide, muro privatarum ædium indito. Inſcriptio manca eſt, & ſic ſe habet, prout ipſe eam deſcripſi

IMP. CAES - - -
L. SEPT. SEVERO
PERT, AUG. ARAB.
PAR. H. G. MAX. P. P.
IMP. CAES. M. AUR.
- - - NON NO. POTE - - -
COS - - - - - - - - -
- - - - - - - - - - - -

Sed

Sed lapidem hunc repertum fuiſſe in pagulo vicino nominato, *Treycovagne*, teſtantur multi. Cum præſtantiſſimus Vir Dominus Daniel Morlot, Illuſtriſſimæ Reipublicæ Bernenſis Chiliarcha & expræfectus Romanimonaſterii & Morgienſis ante aliquot annos una cum aliis laudatiſſimæ ſocietatis immenſi illius aquæductus operis conſociatis Canalem illum inter Albonam & Ebrodunum per mediam paludem, omnis generis mercibus & præcipue vino Yverdunum uſque transvehendis opportunum, magno molimine conficiendum curaret, inter rupes præſciſſas Serratæ, quaſi in medio earum, qua patet, tranſitus, Anno MDCXL. repertus eſt lapis cum ſequenti inſcriptione, quæ ita ſe habet cum interpretatione & expoſitione Præſtantiſſimi Viri, Domini *Cæſaris Lentuli*, inclytæ Reipublicæ Bernenſis Senatoris Clariſſimi ex Nobiliſſima & antiquiſſima illa Romanorum Lentulorum proſapia oriundi.

IMP.
CÆS. TR. P. AILIO.
HADRIANO.
AUG. P. M. TRIB.
POT. COS. III. P. P.
AVENTICUM
M. P. XXXXI.

Interpretatio.

IMperatori, Cæſari, Triumphatori, Publio, Ælio, Hadriano Auguſto, Pontifici Maximo, Tribunitia poteſtate, Conſuli tertium, Patri Patriæ, Aventicum, monumentum poſuit (Anno vitæ Hadriani) quadrageſimo primo: Vel quod millia paſſuum 41. iter aperuiſſet.

Ælius

Ælius Hadrianus XV. Rom. Imp. immensi laboris: quippe qui provincias omnes pedibus circumierit: Socias civitates, atque tributarias & subditas mirifice juvit, multas earum invisit, & quas nullus ante se imperatorum viderat, atque omnibus aliquid opis & auxilii tulit. Ejus cum alia monumenta, tum in Helvetiorum finibus Pons Ælius, in comitatu Burgundiæ, quem Pontarlinum vulgo nominamus, itinere illo cujus extant adhuc vestigia, quod quondam Agrippa Galliæ præfectus ex Lugdunensi provincia, & Hæduis in Sequanos Rauracosque & Rhenum perpetuis stratis perduxit. Natus autem Hadrianus Anno Chr. LXXV. Imperator creatus Anno CXVI. Regnavit Annos XXII. vixit Anno LXIII. objit Anno Chr. CXXXVIII. Subductis igitur annis imperii XXII. ab annis ætatis LXIII. restabunt Anni XLI. qui numerus est de quo agitur.

Abiolica.

HUjus loci distantia varie apud Antoninum legitur. In tabulis Abiolica ab Eburoduno distat XIV. m. p. apud Antoninum XXIV. m. p. *Merulæ* testimonio. *Cluverius* vero dicit in Tabul. Antonini VI. m. p. distare ab Eburoduno Vesontionem versus. Hinc natæ discrepantes sententiæ, credit enim Merula esse *Ornans*, in Burgundiæ comitatu. Vult vero Cluverius nomen hoc & spatium situmque convenire vico hodie dicto *Bulet*, in monte Jura sub DD. Bernensium jurisdictione, in præfectura Yverdunensi. Observat tamen *D. Herman.* vicum Bulet, non antiquum esse, imo quidem vicum *Sanctæ Crucis*, dictum. Ex veteribus enim actis ostenditur, locum illum Bulet fuisse, tempore Sabaudiæ comitum, extirpatum a quibusdam tributariis, unde etiam illius incolarum hodierna lingua, accentum retinet Sabaudicum.

Vivis-

Viviſcum.

MEminit hujus loci Antoninus, eum vocans Bibiscum, & in Tabul. Viviſcum, vulgata has literas. B & V mutandi ratione, ut ait *Guillim*. p. 42. Nos rectam pronuntiationem credimus eſſe, Viviſcum, & hodiernum nomen hoc modo enuntiandum *Vivey*, Germ. *Vivis*: Et in actis male Viviacum & *Vivéis*. Corruptum igitur eſt hoc nomen apud *Lambertum Schaffnaburg*, qui in itinere Henrici IV. Imp. vocat *Civis*, pro Vivis. Diſtat hic locus, ſecundum Antoninum, a *Penhe* VIII. m. p. *Cluverius* Lib. II. Cap. IV. ait, hunc locum extra Helvetiorum fines fuiſſe Nantuatium; Nos vero in Helvetiis ſitum fuiſſe aſſerimus, vicumque antiquitus, ob loci opportunitatem, celebrem judicamus. Ad Nantuates & Antuates quod attinet, quam regionem occuparint, poſtea videbimus.

Calarona.

QUamvis iſtius loci non meminerit Antoninus, antiquum tamen eſſe, certum. *Præſidium*, inquit Guillim. pag. 100. *habuiſſe paulo certius eſt, ſi libro Notitiarum fides, in eo enim tribunum & cohortem locat*. Sic enim liber ille; *In provincia maxima Sequanorum Tribunus cohortis primæ Flaviæ Calaronæ, &c*. Nominis veſtigium hodie manet in quadam arce ad lacus ripam prope vicum S. Symphoriani, in præfectura Lauſannenſi: vocatur arx illa *Glerolles* vel *Gleroule*, & in actis Glerola vel Gleyrola. Locum illum antiquitus

quitus vicum, oppidum aut caſtrum fuiſſe, incertum eſt, antiquum tamen eſſe crediderim ex hac inſcriptione, quæ nunc in templo S. Symphoriani cernitur, prope portam minorem in rotunda columna.

TIT. CLAUDIUS. DRUSI. F.
CÆSAR. AUG. GERM.
PONT. MAX. TRIB. POT. VII.
IMP. XII. P. P. COS. IIII.
F. A.
XXXVII.

Bramagus.

IN pleriſque *Antonini* exemplaribus legitur *Bramagus*, ſecundum *Cluverium* vero *Bromagus*, in tabulis *Viromagus*, diſtat hic locus a Viviſco VIII. m. p. Non convenit inter Authores; quis ſit aut eſſe poſſit locus ille: credit Cluverius eſſe vicum *Bro*, ſed Bro aut Bre lacus eſt, non vicus, ſaltem hodie, niſi quis credere vellet, quod alibi diximus, & revera diſtantia magis convenit, ut & nomen, dicitur enim in Actis lacus Bromagus, ut Cap. XV. vidimus. Aliter tamen *Simler*. primo Lib. de Vall. & *Guilliman*. qui ſic loquitur pag. 40. *Bramagus vulgo Bromaſin parœcia oppidi Ru, paulo infra ſitus vicus nunc, oppidum olim fuiſſe nonnulli voluere, quod Ru usque ſe porrexerit, parsque ejus fuerit, una cum arce quondam nominatiſſima, ſed jam olim a Sabaudiæ comitibus everſa, quod eam latrones occupaſſent, unde toti ſubjectæ regioni graſſabundi dominarentur. Et mihi relatum nonnulla Bramagi vetuſtatis monimenta notari.* Ego rem in medio relinquo, cum utrobique nomen ſatis conveniat, at non diſtantia, quæ

quæ in diverſis Antonini exemplaribus variat, legit enim *Cluverius* VIII. m. p. & *Guillim*. XIX. m. p. unde ex illis Antonini diſtantiis, firmæ non poſſunt eſſe conjecturæ. Annotat porro *Cluverius* vocem, *Magus*, utique annecti vicis & oppidis ad amnes poſitis. *Rhenanus* domum denotare dixit; Affirmant alii, docuiſſe *Plinium*, hanc vocem ſignificare urbem.

Minodunum.

HUjus loci diſtantia apud Antoninum in variis exemplaribus diverſa eſt. *Guillim.* legit diſtare a Bramago II. m. p. Alii VI. m. p. Antoninus vocat Minodunum, in tabulis Minodum, mutilato vel abbreviato nomine, pro Minodunum, ut ait *Cluver*. Lib. II. Cap. IV. variat hujus nominis pronuntiatio; Minnidurum apud Antoninum legit *Guillim.* p. 41. Ab aliis quoque vocatur Melidunum, Meldunum, Modunum. Imo & *Merdunum* in quibusdam antiquis actis, uſitata ſcil. conſuetudine mutandi L in R & vice verſa: Sicuti in infinitis aliis vocabulis; ut *Arbona* pro *Albona*: *Aruſſens* pro *Aluſſens*: *Curtillies* pro *Cultilliers*. *Carculari* pro *Calculari*: *Carculus* pro *Calculus*: *Farcata* pro *Falcata*: *Fulnum* pro *Furnum*: *Malnan* pro *Marnan*: *Albiter* pro *Arbiter*: *Algenteus* pro *Argenteus*: *Ulgere* pro *Urgere*: *Fulchis* pro *Furcis*: *Pulgare* pro *Purgare*, *&c*. ut obſervavit ex actis *D. Gaudard*. Cæterum crediderim ego hunc locum rectius nominari Minodum. *Gall*. Moudon, *Germ*. *Milden*. Oppidum hodie eſt, antiquum nomen retinens, de cujus antiquitate alia nobis nunc non occurrunt dicenda.

Pater.

Paterniacum.

ETſi apud antiquos hujus loci non fiat mentio, antiquum tamen eſſe credimus, tum ob commodum loci ſitum, tum quod ibi adhuc viſatur inſcriptio Jovi facta, quæ extat in marmore rotundo ſuper ponte Brojæ.

JOVI. O. M.
GENIO. LOCI
FORTUNÆ
REDUCI. D. AP.
PIUS. AUGUS
TUS. DEDIC.

Volunt nonnulli nomen & originem accepiſſe a quodam *Graccho Paterno* Romano, cujus meminit inſcriptio Villariæ, quam poſtea referemus. Hoc incertum eſſe vult *Guillim*. p. 39. qui tamen illud Cæſaris tempore igne periiſſe credit. Ego, ſalvo aliorum judicio, conjicio antiquiſſimis temporibus, aliquem fuiſſe, ad trajectum Brojæ, vicum, qui poſtea ex Aventici ruinis in oppidum excreverit; non enim, dum Aventicum in flore eſſet, illi proximum fuiſſe oppidum veriſimile eſt.

Aventicum.

NUnc ad illuſtrem, & tota Helvetia celeberrimam urbem accedimus. Perantiquam eſſe dubium non eſt, ita ut de hac vere affirmare poſſimus, jam

eam Cæsaris tempore extitisse. Vocatur hæc Antonino *Aventiculum*, in tabulis *Aventicum*, Ptolomæo *Aventicum*; in libro Provinc. sub Theodosio (ut volunt) edito, *Civitas Helvetiorum*. Divisis sub Augusto in XVII. Provincias, Galliis, Aventicum sub Provincia Lugdunensi quinta habita, & *Civitas Helveticorum*, vitiose, pro Helvetiorum, vocata. *Ptolomæus*, in Sequanis posuit Aventicum, referentibus *Guillim*. Lib. I. de Reb. Helvet. & *Cluverio* Lib. II. Cap. IV. *Marcellinus* Galliæ facit civitatem, quam sub Alpium Grajarum & Penninarum Provincia collocare videtur; Alii in Maxima Sequanorum, quæ eadem cum Lugdunensi quinta. Antiquam vero esse ostendunt, I. Narrationes, quæ de illa apud veteres habentur. Narrant Vaudi chronica, Helveticum (a quo Helvetiæ nomen) quarto sui regni anno, Aventicæ Concubinæ suæ impulsu & precibus, hanc condidisse urbem, quam in illius gratiam, Aventicum nominaverit. An. Mundi MMMMM LXXI. Refert *Viterbiensis* Chron. Part. IX. Aventicum, seu ut ille vocat, *Avenzam*, jam fuisse tempore Brenni, qui Romam cepit A. M. MMM D LXXVII. Olymp. XCVIII. Ab urbe Cond. CCCLXV. secundum *Funccii* chronologiam; imò volunt multi Brennum Celtarum Ducem, Allobroges & Avenzam Helvetiorum caput tenuisse. *Valer. Ansel. Ryd.* in Catal. Ann. p. 14. *Carion*. p. m. 151. II. Inscriptiones Romanæ illius antiquitatem arguunt; variæ autem sunt, tum in ipso oppido hodierno, tum in locis vicinis, in quæ translatæ fuerunt. Antiquissimæ omnium esse perhibentur, quæ Vespasiano positæ; harum fragmenta quædam cernuntur.

IMP.

IMP. CÆSARI. VESPASIANO
AUG. PONTIF. MAX. TR. POT. III.
IMP. VIII. COS. III. DESIG. IIII. P. P.

- - - - - - - - - - - - - -

- - - - - - - - - - - - - -

In turri quadam literis initialibus.

ERUNT
TI. PRÆF.
VESPASIAN VESPAS
CAIO LÆLIO

Freculphus Tom. II. Lib. I. Cap. III. de Tito Imperatore loquens dicit, eum civitatem Aventicum, quam pater ejus Vespasianus ædificare cœperat, consummasse; quod non ita intelligendum, quasi ejus urbis fundamenta jecerit, sed quod colonia eam amplificaverit, quam absolverit Titus. Cum enim Helvetia sub Vitellio, a Cæcinna vastata fuisset, & Aventicum captum, ut refert *Tacitus* Hist. Lib. I. Vespasianus, qui in imperio Vitellio successit, plurimas per totum terrarum orbem civitates terræ motu aut incendio afflictas restituit in melius, *Suetonio* teste: hic, inquam Imperator, cujus pater Sabinus apud Helvetios fœnus exercuerat, cum Helvetiorum esset Patronus Aventicum restaurandum curavit, & ut populis esset frequentius, eo deduxit Coloniam, quæ Flavia (a gente Flavia, unde oriundus erat Vespasianus) vocata fuit, ut apparet ex inscriptione, quæ legebatur adhuc Aventici in angulo templi A. C. MDXXXVI. ut referunt *Guillim*. & *Stumpf*. Chron. Lib. IV. p. m. 278. fuse, an bene nescio. Illius tantum postrema hæc verba *Velserus* in suis inscript. Vindelic. & *Cluverius* in sua Germ. Ant.

COLONIA. PIA. FLAVIA. CONSTANS. EMERITA.
AVENTICUM. HELVETIORUM. FOEDERATA.

Apollinem hic cultum, alibi diximus, quod ostendit inscriptio sequens ipsi facta, & templi muro indita, quam sic referunt *Guillim.* & *Stumpf.* Lib. VIII. pag. m. 263.

NUMINIB. AUG.
ET. GEN. COL. HEL.
APOLLINI. SACR.
Q. POSTUM. HERMES.
LIB. MEDICIS. ET PRO-
FESSORIBUS.
D. S. D. (de suo dicarunt.

Cernebatur etiam hoc monumentum in columna, quæ in platea jacebat. *Simler.* MSC. & *Stumpf.* Lib. VIII. pag. 263.

D. M.
SEVERIAE
MARTIOLAE
SEVER. MAR
CIANUS
FRATER
F. C.

Referunt quoque idem *Simler.* MSC. & *Stumpf.* ibidem & hoc epitaphium

AELIAE MODESTINAE
QUAE VIXIT ANNIS II. M. VI.
AELIUS CLADAEUS ET CANI
NIA MODESTINA PARENTES
FILIAE DULCISSIMAE
POSUERUNT.

Quam

Quam autem celebris fuerit hæc urbs, illuſtria veterum oſtendunt teſtimonia, quorum maxima pars eam Helvetiorum, non oppidum, ſed civitatem vocant. *Tacitus* in Vitellio, Helveticæ gentis caput agnovit. *Marcellinus* Lib. XV. dicit, Aventicum *deſertam quidem civitatem, ſed non ignobilem quondam, ut ædificia ſemiruta nunc quoque demonſtrant.* Gottfridus Viterbienſis Friderici I. & Henrici ejus filii ſecretarius de ea urbe ſic loquitur.

Cum loquor Allobrogos fluvium perpendo Labrojam
Qua fuit urbs quondam grandis velut altera Troja
Nomen Avenza fuit quæ peritura ruit.
Illa ſuperborum viguit feritate virorum,
Marte Suevorum periit primatus eorum:
Decidit armorum cultus, & omne forum.

Longe lateque ejus patuiſſe pomœria, oſtendunt adhuc hodie murorum & turrium quibusdam in locis rudera; unde Glareanus,

Mœnia lata vide non quæ præſentat is orbis
Oppiduli, ſed quæ circulus exter habet.
Gentis Aventinæ cecidit ſuprema poteſtas,
Quæ caput Helvetiæ tempore priſco fuit.

Imo adhuc antiquiſſimis temporibus latius adhuc patuiſſe, quam quod hodie videri poteſt, credibile eſt, & ex ejus ruinis ædificatos per univerſam viciniam vicos, maxime vero vicum dictum *Munchewyler*, quaſi monachorum villam, Gall. *Villar le moine*. Cum enim variæ ibi extent inſcriptiones, conjicere & colligere licet, vel Aventici fuiſſe ſuburbium, cum adhuc non longe diſtet, vel inſcriptiones ex Aventici ruinis eo

translatas : vult quoque *Guillim*. ibi Deæ Aventiæ fuisse templum; Unde ad dextram & sinistram majoris portæ seu introitus atrii in muro apparent sequentes inscriptiones : de quibus etiam *Stumpf*. in Chron. Lib. VIII. p. m. 264. & *Simler*. MSC.

DEAE. AVENTIAE
ET GENIO INCOLAR.
T. IANVARIUS.
FLORIANUS.
ET. P. DOMITIUS.
DIDYMUS
CURATORES. COL. (scil. Aventicensis.
EX. STIPE. ANNVA.

Super sequentem inscriptionem cernitur mulieris effigies :

IVLIAE CEN
SORIANAE
CA. IVL. C. AUG.
PIUS PATER.

Item sequens inscriptio :

OCTACILIAE. FA
VENTINAE. VXO
RI. M. OCTACILIUS
IIIIII. VIR. AUG.
- - - B - - - SA. VIVA - -
- - - - - - - - - - -

Item in rusticæ cujusdam domus angulo ad viam publicam extat in marmore hæc inscriptio :

DEAE

DEAE. AVENTIAE.
T. TERTIUS.
SEVERUS.
CURATOR. COLON.
IDEMQUE. AL.
CUI. INCOLAE.
AVENTICENS.
PRIM. OMNIUM.
OBS. EJUS. ERGA.
SE MERITA
TABULAM ARG.
P. L. POSVER. (publico loco.)
DONUM. D. S. P. (de ſumptu publico)
EX. VCC. L. D. D. D. (locus datus decreto Decurionum.)

Et Alia in lapidis fragmine ibidem. *Guillim.* pag. 103. & *Stumpf.* Lib. VIII. p. m. 264.

DONATO. CÆS. AUG.
SALVIANO. EXACTORI.
TRIBUTORUM. IN. HELV.
COMMUNIS. VICARIUS.

In templi pariete etiam ſequentem fuiſſe inſcriptionem referunt *Guillim.* & *Stumpf.* Ibid.

GENIO
PAGI. TIGOR.
P. GRACCIUS
PATERNUS
CVR. COL. ET
SCRIBONIA
LUCANA
V. FEC.

In cœnobio in ara templi, apparet etiam hæc.

D. M.
L. CAMILLIUS.
FAUSTUS.
IIIIII. VIR. AUG.
VIV. FECIT.
IN. ANNO. LXX.
VIXIT ANNIS
LXXXXI.

Extat adhuc lapis in dicto templo a D. David Morlot Domino dicti loci *Münchewyler* nuper inventus, cum hac inscriptione.

--- ROEPULON
--- VGUST. PR. PR
--- IAN. SUPERIOR
--- VBL. PATRONO.

Extant quoque Murati sequentes inscriptiones, procul dubio ex Aventici ruinis eo translatæ, constat enim Muratum antiquum non esse. *Simler*. MSC. In Ecclesia parrochiali S. Mauritii extra urbem hæc legitur inscriptio.

D. M.
T. NIGRI
SATURNIN
SATURNINA
GANNICA
LIBERTA ET
CONIUNX.
F. C.

Ab altera vero parte templi hæc extat inscriptio.

D. M.
HIBERNIAL
VALENTINA.

Petines-

Petinesca.

HUjus loci meminit *Antoninus*. Distat ab Aventico XIII. m. p. vel juxta *Guill*. XXVIII. m. p. In tabulis est Petenisca. Legit apud Antoninum *Guill*. Pyrenesca, creditque fuisse oppidulum hodie dictum *Büren* in ditione Bernensium ad Arolam situm. Vult tamen *Cluverius* esse oppidum *Biennam*. De hoc nihil aliud apud veteres habemus; unde dubius hæreo, & quinam possit esse locus, vereor definire. Non esse Biennam certum, quia non est recta via ab Aventico Salodorum usque. Hic prætereunda non est sententia D. Gaudardi, qui ait, *Petinescam* (*vel potius* Pedinescam) *eo loci fuisse, ubi hodie est viculus* Tribey *medio scil. Aventico Salodurum usque itinere non procul a Nydovio inter Arolam & fl. Telam & Pagos illos*, Jens & Schwanden, *quousque olim per mediam paludem antiqua illa Romanorum via* (*quæ adhuc hodie aliquibus in locis integra apparet & vulgo der Heyden-Wäg, der Römer-Wäg, das hoch Gsträß appellatur*) *in linea recta pertingebat. Quod probare videtur.* 1. *Nominis affinitas*; Tribey *enim latine diceretur* Tripes, *scil. a tribus viis, quæ Aventicum, Solodurum & Nydovium* (*& inde Bipennem vel Biennam, Gall*. Bienne, *Germ. Biel*,) *ducebant. Unde a Genitivo* TriPEDIS, *nomen* Pedinesca *ortum. Vel dicitur* Pedinesca *quasi* Pediensca, *nominibus duorum illorum locorum* Tripedis & Jens *in unum conflatis, quia procul dubio olim pagus Jens dicti loci* Tribey *suburbium fuerit.* 2. *Rudera ædificiorum, maxime sub terra, longe lateque dispersa.* 3. *Ruinæ veteris cujusdam arcis.* 4. *Varia Numismata ibidem reperta.* 5. *Loci in regione fertili ad montis pedem siti, & medio inter Aventicum & Salodurum itinere, commoditas.* 6. *Fossa*

quædam ex vicina Arula omnis generis mercibus & aliis rebus huc advehendis opportuna, quæ adhuc hodie vulgo der Giessen appellatur. Quæ omnia urbem hic fuisse ostendunt, & sententiam nostram confirmant. Hactenus D. Gaudard.

Noidenolex.

APud Antoninum non habetur hic locus, sed in libro Provinciarum, inter quinque Sequanorum civitates ponitur. Arbitratur *Guill.* p. 30. hunc locum esse Neocomum oppidum, comitatus Neocomensis caput, cujus vetustatem petit jam a Cæsaris tempore, quo ex duodecim Helvetiorum oppidis unum, & cum aliis combustum fuisse credit. Alii Lausannam esse dixerunt, sed male, cum lacus Lausonii, ut vidimus, diserta apud Antoninum fiat mentio: referente eodem *Guillimanno*, apud quem vide. Alias etiam dicitur Noidonolex.

Celebriora & Antiquiora Pagi Ambronici loca.

JAm ad Ambronicum accedimus pagum, qui quidem Urbigeno oppidis & vicis minus frequens fuit, cum enim maxima hujus pagi portio montosa sit, & antiquis temporibus minus culta fuerit, non tot oppida, nec tot vicos habuisse verisimile est. Unde etiam loca quæ in hoc pago antiquiora esse creduntur, in inferiore Argovia, id est, extra montes in planitie prope flumina constructa fuerunt. Inter hæc numeramus *Salodorum* & *Vindonissam*, si quæ alia fuerint, eorum memoria ad nos non pervenit.

Salo-

Salodurum.

HUjus loci (ut opinor) primus ſcriptorum meminit *Antoninus*, qui diſtare ait a Petineſca X. m. p. & ab Auguſta Rauracorum XXIII. m. p. apud enim alios vetuſtiores non fit, quod ſciam, mentio, niſi valeant *Cluverii* Lib. II. Cap. IV. conjecturæ; credit enim ille vitioſe apud Ptolomæum, *Ganodurum* pro *Salodurum* legi, cum poſitio Saloduro magis conveniat, quam Conſtantiæ (quæ Ganodurum Ptolomæi quibusdam videtur) Antonino *Saloturum*, in tabulis *Salodurum* dicitur.

Unum ex antiquiſſimis totius Helvetiæ oppidis eſſe dicit *Simler. Lib. I. Reip.* imo ſororem æſtimari Trevirorum, quorum urbem Nini ſeculo conditam vetuſti tradunt annales. Hinc *Alſtedius in Theſaur. Chron. Tit. XXIX. aſſerit*, Salodurum & Tigurum XXX. annis poſt Trevirim (*id eſt, circa A. Mundi M M.*) fuiſſe conditas, adeoque has tres urbes ſorores appellari. Sed hoc fabuloſum nimis judicat *Guillim.* qui tamen unum ex XII. Helvetiorum oppidis fuiſſe aſſerit, quod poſt ejus incendium, reſtitutum maximus fuerit vicus, & poſtea ſub Maximiano caſtrum factum. *Stumpf. Lib. VII. Chron. p. m.* 223. aſſerit etiam hanc urbem temporibus Abrahami XX. circiter annis poſt Trevirim fuiſſe conditam, eodem ſcil. tempore, quo Damaſcus in Syria condita fuit. Quidquid ſit, celebrem ac veterem fuiſſe locum, oſtendunt non ſolum cocti lateres varii coloris, & rudera per ambitum reperta, ſed etiam veteres Romanæ inſcriptiones, quarum adhuc quædam extant, reperta enim fuit inſcriptio Deæ Eponæ facta, Heliogabali, ut credo, tempore, qui & Antoninus dictus, & ſolis Sacerdos fuit: extat illa in privatis ædibus e regione macelli.

DEAE.

DEAE. EPONAE. MA - - - X.
OPILIUS. RESTIO. M - - - IL.
L - EG. XXII. ANTONI
ANAE. P. P. F. IMMV
NI - - S. COS. CURA. SA
LE - - NS. VICO. SALOD - - - OR
D.D. - - - XVIII. KAL. SEPTEMB.
IMP. - - - - D. N. ANTONINO.
AUG. - - - - II. ET. SACERDO
TE - - - II. COS.
V. S. L. M.

Hanc inſcriptionem *Stumpf. Chron. Lib. VII. p. m.* 224. ſic interpretatur; Deæ Eponæ maximæ Opilius Reſtio, miles Legionis XXII. Antonianæ primigeniæ piæ felicis immunis cuſtos, Curator Salenſium, vico Salodoren. dedicavit XVIII. Kal. Sept. Domino noſtro Antonino Aug. & Sacerdote II. & Conſule: Votum ſolvit libens merito.

Circa annum Chr. CC LXXXVIII. ſub Diocletiano & Maximiano, S. Urſum ex legione Thebana, cum ſexaginta ſex ſociis, martyrio affectum ferunt, ibique ſepultum, unde poſtea in ipſius memoriam, conditum templum, in quo erat monumentum hoc, cujus pars tantum habetur.

T. CRASSI C - - -
AVITO F.
AN. XXXV.

Cum Anno MDXIX. altare majus baſilicæ diſſolveretur, in eo repertum arcæ ſpecie ſaxum quadratum, educta in cacumen ſuprema parte, ligamentis ferreis admodum firmum, exterius erant hæ literæ, referente *Guilliman.* & *Stumpf.* dicto loco.

D. M.

D. M.
FL. SEVERIANAE.

Interius repertæ duorum corporum reliquiæ, in cranio unius erat argentea lamina, cum hoc versu;

Conditur hoc Sanctus tumulo Thebaidos Ursus.

Duas reperio, circa vocis Salodori originem, sententias. Credunt nonnulli Salodorum dictum, quasi *Solis turrim*, quod arguere videtur Antonini & aliorum pronuntiatio, qui Saloturum vel Soloturum pronuntiant, & antiqua turris, quæ adhuc in urbis medio conspicitur quamque arcis ab oriente introitum servasse ait *Guillimannus*. Unde volunt multi vocem *Durus* aut *Durum*, veteribus significasse turrem, quam Germani vocant *Thurn*, aut *Thorn*, ad quod respicere videtur hodierna pronuntiatio Germanica *Solothurn*. Referunt tamen alii, inter quos *Cluverius* Lib. I. Cap. VII. vocem illam significare transitum in urbibus ad amnes positis; Anglis enim *Dore*, Germanis *Deure*, idem fere significare quod Græcis θύρα porta, per quam transimus. Prima hæc sententia hac conjectura firmari posset, nempe quod cum Apollo, id est, Sol, in Helvetia celebratus, hic quoque coleretur, ejusque cultus, vel institutus, vel restitutus sub Heliogabalo, solis Sacerdote, cujus meminisse videtur inscriptio, fuerit; verisimile esset illam turrim soli consecratam, ex quo Soloturum nomen acceperit.

Arridet tamen aliorum sententia, qua statuitur Salodurum, a Saliensibus populis ita denominatum, quorum fuerit caput: Et sane supra memorata inscriptio vocat Salodorum (non Solodorum) vicum Saliensium, quorum memoriam conservare videtur *Salsach*, sive Saliensium aquæ, vicus inter Salodorum & Biennam: quin-

quin etiam regio quæ Neocomo Salodorum usque pertingit, antiquitus appellabatur *Salgew* sive *Salengew*, id est, Saliensium tractus aut regio. Salienses autem dextram Arulæ ripam a Bienna usque ultra Salodorum incoluisse testatur *Guillim*. pag. 375. Qualis vero fuerit Saliensium origo, non ita certum; forsan a Saliis Germaniæ populis, qui & Franci dicti sunt. *Marcell. Lib. XVII.* hos ita nuncupatos a Sala fluvio opinatur *Althamerus* in Tacit. Ab his legem Salicam promanasse putat *Alciatus*. Fuerunt quoque Salii Martis sacerdotes, dicti ab Hebr. salal id est, exaltare, elevare, Merul. Part. II. Lib. IV. Cap. XVIII. de quibus Virgilius Æneid. VIII.

Hic exultantes Salios nudosque Lupercos.

Est quoddam militum genus, quos Soldurios a Gallis appellatos narrat *Cæsar*. Lib. IV. Bel. Gal. *Horum*, inquit Cæsar, *hæc est conditio, ut omnibus in vita commodis una cum his fruantur, quorum amicitiæ se dediderint: si quid iis per vim accidat, aut eundem casum una ferant, sibi mortem consciscant, neque adhuc hominum memoria, repertus est quisquam, qui eo interfecto, cujus amicitiæ se devovisset, mori recusaret.* Quid si hoc militum genus, ex ea, in qua erat Solodurum, regione, oriundum fuisset? Sic enim Gessatæ Polybii, Helvetii quoque fuerunt, ut alibi vidimus. Quos vero esse putet Soldurios Cæsaris, *Guillim. pag.* 114. *Lib. I. &c.*

Vindonissa, Windisch.

Extat hodie in inferiore Argovia exiguus vicus dictus *Windisch*, cujus tam pauca vetustatis supersunt argumenta, ut olim celebrem fuisse locum vix credi posset, nisi ejus antiqui meminissent Scriptores, qui amplissimam populosissimamque civitatem fuisse testan-

testantur, sed ab Attila Rheni hoste (sic eum vocat *Sidonius Apollinaris*) ita funditus eversam, ut hodie vix vici mereatur nomen. Hujus antiqui illustrisque loci inter alios *Antoninus* in suo itinerario, Vindonissam inter Vitodurum & Augustam Rauracum sitam scribens, & *Cornel. Tacitus* variis locis, meminerunt. Liber provinciarum ac urbium Gallicanarum, *castrum Vindonissense*, Gallorum vero vulgus *Vindonem* aut *Vendonem*, vocant.

Sita est Vindonissa ad amnem Ursam, ubi Arulam ingreditur, in territorio DD. Bernensium: *Habuitque*, (ut ait *Russingerus*) *magnam commoditatem a duobus illis navigabilibus fluviis, duos trajectus sortita, ac alteram quoque Rusæ fluvii ripam ædificiis olim complexa. Stumpf.* Chron. Lib. VII. p. m. 205. hanc urbem adeo amplam fuisse asserit, ut omnia circum vicina loca, ubi hodie oppidum *Bruck*, castrum *Altenburg*, Abbatia *Künigsfelden*, *&c.* ambitu suo complexa fuerit. Post cujus vastationem solum suburbium *Bruck* propter eo loci trajectus necessitatem conservatum fuisse. Maximam urbem fuisse testantur longe lateque sub terra dispersa rudera, inventa numismata, muri, collapsi omnis generis fornices, & pavimenta, &c. Male ergo *Marlianus* Vindonissam prope Moguntiam urbem collocat. Hunc locum jam Cæsaris tempore fuisse, atque post illius incendium reparatum credibile est, a quo iterum varias passus est vastationes, donec tandem, ut jam diximus, penitus est deletus. Vindonissam olim fuisse legionum hybernaculis nobilem tradit *Tacitus* Lib. IV. Hist. *Hyberna subversa cremataque, iis tantum relictis, quæ Maguntiaci, ac Vindonissæ sita sunt.* Et paulo post, eodem Lib. *Atque interim una & XX. legio, Vindonissa, Sextilius Felix, cum auxiliaribus*

cohor-

cohortibus per Rhætiam irrupere. Insignis quoque fuit hic locus ob victoriam adversus Alemannos a Constantio, Constantini patre reportatam, qua de re sic Panegyristes ad Constantinum de patre Constantio, loquitur. *Quid commemorem Lingonicam victoriam, & Imperatoris ipsius vulnere gloriosam? Quid Vindonissæ campos hostium strage completos, sed adhuc ossibus opertos?* Hanc historiam, cum hujus non sit loci, vide apud *Eutropium*, maxime vero apud *Sigonium* de imp. occident. ad An. CCXCVI. Supersunt adhuc apud Vindones quædam antiquitatis monumenta. In cœmeterio in quodam exterioris parietis templi angulo, Mercurii imago adhuc ostendebatur An. MDCXIX. quam *Guilliman*. pag. 23. suo tempore integram prope adhuc fuisse refert. Ibidem in cœmeterio lapis visebatur cum his literis:

CLAUDI

In eodem cœmeterio lampas effossa est cum hac inscriptione:

ATIMETI

Fuit ejus nominis Atimetus quidam civis Romanus, & Tiberii Cæsaris libertus. *P. Appian.* antiq. Rom. & *J. Lipsius.* ad ann. Taciti, referente *Russingero.* In alicujus incolæ domo hæc Rom. inscriptio extabat.

CAL.
VII.
I. O.

Inter arcis Altenburgi, prope Vindonissam reliquias, hæc inscriptio inter duas saxi partes cernebatur, sicut refert *Guillim.* pag. 25. & *Russingerus*, sed jam magis suo tempore mancam.

L. VEG-

L. VEGNATIO.
POL. MAXIMO. DO.
FOR. COR. MIL. LEG.
XI. G. P. F. GUSORIUS (geminæ piæ felicis)
ANN. XLVIII. STIP. XX.
H. S. E. (Hic ſitus eſt)
G. ROSCIUS OMPHA
LUS. HER. FAC. CUR.

Hanc *Stumpf*. ſupradicto loco paulo aliter refert. *Simlerus* MSC. dicit, ruſticum quendam hunc lapidem muro inſeruiſſe, ita ut nunc non appareat. Sequentem inſcriptionem apud Campum regis (*Küngsfelden*) ex Altemburgo allatam, cum ruſticus hortum moliturus eruiſſet, exſcripſit *Guillim*. *Habspurg*. Lib. II.

C. VALERI
US. C. F. VOL.
CAMPANUS
VIENNA. MIL.
L. XI. G. P. F.
- - OLNI- -ANNO. XI.
STIP. XI. T. FE
C. COMINIUS
NEMAUSUS F.
F. C.

Reperti quoque ſunt nummi apud Vindones, in quibus erant Diocletiani & Maximiani imagines. Nummi qui Diocletiani effigiem ferebant, ex una parte hanc habebant inſcriptionem IMP. CE. VAL. DIOCLETIANUS. AP. AUG. ex altera parte erat Jovis effigies, cum hac circumſcriptione JOVI CONSERVAT. AUG. C. In nummis Maximiani, ex una inſcriptum erat IMP. MAXIMIANUS AUG. ex altera vero parte GENIO POPULI

P RO-

ROMANI. P. LS. Vindonissæ etiam in tegula quadrata hoc apparebat monumentum referentibus *Rassingero* & *Stumpf*. Ibid.

IN ONORE SCI
MARTINI ECPI
VRSINO SEB
ESCUBUS IT DE
TIBALDUS LIN
CULFUS FICIT.

Guilliman. Habsp. Lib. II. tres ultimas lineas paulo aliter habet.

ESCUBET COIƆE
TIBALDUS †LIN.
CULPFUS FECIT.

Tobinium: Zoffingen.

DE hoc loco non alia habeo dicenda; referam hic *Guilliman*. verba de Reb. Helvet. p. 37. *Tobinium nunc Zoffingen vocant, oppidum prope fl. Altacum vel Viggerim, cujus antiquitatem etsi nulla probent Romana, aut vetustatis insignia, tamen inde colligas non parum dignitatis habuisse, quod tempore jam Caroli Crassi Imp. cudendæ monetæ licentiam, authoritatemque haberet, oppidumque esset, cum Tigurum non nisi vicus esset, & exiguo in honore, nisi quantum monialium attulit monasterium. Id autem manifestum est ex privilegio, quod idem Carolus Abbatissæ Berthæ sorori suæ Anno Chr.* DCCCLXXXIII. *dedit cudendæ Turegi monetæ, quo in privilegio usus Tobiniensis nummi expresse memoratur, recipiturque, &c.*

Pagus

Pagus Tuginus.

HUnc pagum, alibi diximus, hos habuiſſe limites, Limagum & Urſam amnes, inter quos concluſi fuerunt *Tugini*, vel Toygeni ſecundum *Strabonem*. Henrico Stephano, *Tugi*, (ſic eos vocat) fuerunt vetuſtiſſimi Helvetiorum populi, quorum præter Strabonem, *Eutropius*, *Plutarchus* in Mario, aliique meminerunt. Hi Cimbrico periere bello, ſuique nominis in oppido Tugio (*Zug*) reliquerunt veſtigium, quod quidem (quamvis veterum illius meminerit nemo) unum ex XII. incenſis ab Helvetiis oppidis fuiſſe, & poſtmodum diverſis vaſtatum temporibus vult *Guillim*. De hoc nulla alia habemus antiquitatis monumenta.

In hoc pago ſuas etiam habuerunt ſedes Sylvanii, quorum maxima pars Cimbri fuerunt, qui Rumone Principe eam occupaverunt vallem, quæ Underwaldia hodie dicitur: reliquos ſuppeditavit Roma, ex Imperatorum Auguſti, Tiberii, Caligulæ & Neronis proſcriptionibus: Unde Romana apud Sylvanios remanſerunt nomina, inter quæ præcipuus locus dicitur *Stantz*, quod ibi demum ſtetiſſent, unde etiam Sylvanii omnes inferiores & ſuperiores *Stantes* nominati, & eorum regio, *vallis in Stantz* vocata fuit. *Guillim*. Lib. III. Cap. III.

Haſelii (vulg. *die im Hasliland*) hujus pagi quoque fuerunt incolæ, hodie Bernenſibus parent. De illorum origine ſic Guill. pag. 330. *Haſelii ex Friſia orientali, & urbe Haſſelinga, quæ in Weſtphalia, aut potius Haſſel, oppido ad Vidrum fl. finibus Friſiæ occidentalis, pro-*

vincia Transisulana, *Haseliam de se vallem Restio ductore constituerunt*.

Fuit hic pagus reliquis, saltem quoad oppida, minus illustris; regionem enim non ita fœcundam, maximamque partem inter montes sitam, occupavit. Pauca sunt in hoc pago loca, quæ, quantum sciri potest, antiquitatem sapiant, si solas *Aquas Helveticas* excipias, quas *Rhenan*. Lib. III. *Castellum thermarum*, Glareanus vero *Thermopolin* appellant, vulgo *Baden*, ubi adhuc Romana visuntur monumenta. Anno Domini centesimo, quo imperium iniit Trajanus, marmorea apud Aquarum castellum, columna illi cum hac inscriptione erecta est. Hanc sic refert *Guilliman*. pag. 159. Et *Stumpf*. Chron. Lib. IV. Cap. XXI.

IMP. CAESARI.
DIVI. NERVAE. F.
NERVAE TRAIA
NO. AUG. GERM.
PONT. MAX. TRIB.
POT. COS. II. P. P. DES.
III. M. P. LXXXV.

Paulo aliter *Russingerus*, sed non ita bene.

IMP. CAESARI DIVI
NERVAE F. NERVAE
TRAIANO AUG. GERM.
PONT. MAX. TRIB.
POT. COS. II. P. P.
DES. III. M. P. LXXXV.

Hanc columnam in suburbanis oppidi Aquensis agris repertam, Ægidius Tschudi Glaronensis, tum ejus Comitatus præfectus in arcem transtulit, & ante arcis pontem collocavit. An. MDXXXIV. *Guillim*. pag. 160.

160. Et *Stumpf*. ibid. In istius oppidi templo, ad latus sinistrum ingrediendo, quondam saxum, cum inscriptione Antonino, Caracallæ cognominato facta, situm fuit, ut refert *Simler*. MSC.

M. AURELIO. ANTONINO. CAES.
IMP. DESIGNATO. M. L. SEPTIMI
SEVERI PERTINACIS AUG. FILIO RESP.
AQV.

Fuit & reperta dedicatio Deo invicto facta, in saxo quadrato, ab Uldarico Comite a Monte forti Tetnacum translato, An. MDLXIV. quod aræ forma cum his literis cernebatur, ut habet *Guillim*. pag. 124.

DEO INVICTO
TIB. CASSIUS
SANCTUS
ET TIB. SANCTE
IUS VALENS
L.

Hujus loci meminit *Tacitus* Lib. I. Hist. dum ait. *Irritaverant turbidum ingenium Helvetii Gallica gens, olim armis virisque mox memoria nominis clara, de cæde Galbæ ignari & Vitellii imperium abnuentes. Initium bello fuit avaritia ac festinatio undevicesimæ legionis: rapuerant pecuniam missam in stipendium castelli, quod olim Helvetii suis militibus ac stipendiis tuebantur. Ægre id passi Helvetii, interceptis epistolis, quæ nomine Germanici exercitus ad Pannonicas legiones ferebantur, centurionem & quosdam militum in custodia retinebant. Cæcinna belli avidus, proximam quamque culpam, antequam pœniteret, ultum ibat. Mota propere castra: vastati agri. Direptus longa pace in modum municipii extructus locus, amœno salubrium aquarum usu frequens. Helvetii propter vastatos agros, vicum Thermarum direptum, commoti in Cæcinnam & Vitellium, lecto Claudio Severo duce statuerant legioni resistere. Sed cum cogitarent*

postmodum mutatis iterum sedibus, eum Helvetiæ tractum, qui inter Ursam Rhenumque est, occuparunt. Vide fusius apud *Guillim*. Lib. III. Cap. I. *Marcellin.* vero Lib. XV. de Taurisco Galliæ tyranno ab Hercule interfecto loquens, innuere videtur, Tauriscos ab hoc tyranno nomen accepisse, sed hoc fabulam sapit. De Tauriscis sic Stephanus. *Taurisci populi prope vel circum Alpes, dicuntur & Taureni Polybio. Erathostenes Teriscos ipsos vocat, per e. Hi etiam Trojani dicuntur.* Sed unde dicti fuerint, Cap. XVII. diximus.

Suitiam qui coluerunt, non minus quam Uranienses Tauriscos fuisse credit *Guillim*. Lib. III. Cap. II. sed postea Cimbrorum reliquias ea insedisse loca. Fuerunt autem Cimbri Cimbricæ Chersonesi populi, qui nunc Sueci dicuntur. Referunt Suitii majores suos ob Oceani inundationes, sedes mutare coactos has occupasse valles. vide *Flor*. Lib. III. Cap. III. Et *Plinium* Lib. XVI. Cap. I. Alias quasdam circa hoc nomen sententias Cap. XVI. vidimus. Solum hoc addimus, Suitios forsan dictos a Suitonibus, quos *Tacitus* Aquilonarem Sueviæ gentem facit. Vel a Suessiis Germaniæ populis, de quibus sic *Marlianus*. *Suessii Populi Germaniæ, quos conjectare licet fuisse Constantiensi, Basiliensi ac Sedunensi agro finitimos, & inter Celtas Helvetiosque annumerari, sive forte Suitenses esse, qui cum Turicensibus quondam Helvetiis nostra memoria bella gessere: Vel Suessii, id est, Suevi: Nam cum singulis annis domo, Suevorum media pars excederet, forte diversas ad habitandum regiones sibi delegerunt, ex quibus forsan sunt illi maritimi, qui Daniæ & Norvegiæ sunt finitimi, ac qui circa Lepontios Rhætosque habitant, &c.*

Glaronenses quoque sub hoc pago fuerunt. Hos Suanetes, aut Suanetas, de quibus *Plin*. Lib. III. Cap. XX. credit *Guillim*. Rer. Helvet. Lib. III. Cap. VI.

non

non ſolum quia inter Alpinos populos ponuntur, ſed etiam quia in ejus regionis medio eſt præcipuus locus, *Suanda*, dictus. Quoniam vero & a Plinio & a Ptolomæo juxta Reguſcos collocantur, credidit *Simlerus* de Alp. forte fuiſſe Algovios & Suevos qui interiores a lacu Brigantino campos habitant. Alii adhuc opinati ſunt, *Suanetes* dictos quaſi Sarunetes, fl. Sar accolæ, hodie comitatus Sarunegaunenſis, de his inter Rhætiæ populos.

Pagus Tigurinus.

Tigurinos vetuſtiſſimos fuiſſe Helvetiæ populos dubium non eſt: Eorum enim antiquiſſima fit mentio apud *Cæſar*. Lib. I. *Strabon*. Lib. VII. *Florum* Lib. III. Cap. III. *Oroſium* Lib. V. Cap. XVI. *Plutarchum* in vita Marii, &c. Hi fortiſſimi populi, Cimbrorum in Italica expeditione fuerunt ſocii: Horum virtutem expertus eſt Lucius Caſſius: Tandem a Cæſare Galliarum domitore circumventi in bello Helvetio ad Ararim fl. cæduntur. Sed quod magis conſiderationem meretur, antiquitatis ſuæ memoriam, nec non virtutis laudem, adhuc hodie conſervant, ita ut primas inter Helvetios teneant. Quoſnam vero limites habuerit hic pagus, Cap. III. viſum. Fuit dubio procul hic pagus duobus præcedentibus, ſive in agrorum bonitate & amœnitate, ſive in populorum & oppidorum frequentia, ſive in regionis amplitudine, ſuperior & illuſtrior. Nos de iſtius celebrioribus & antiquioribus locis breviter agemus, quantum ſaltem eorum antiquitas nobis innoteſcere potuit.

NOBILE TURREGUM MULTARUM.
COPIA RERUM.

Germanice Zürich, mutatione literarum non magna. Sita est ad exitum lacus magni, & dividitur ab amne Limago, in civitates duas, majorem & minorem, quæ tribus pontibus junguntur valde amœnis. Exusta est cum aliis urbibus, cum in Galliam profecti sunt cives cum Rauracis, Tulingis, & Latobrigibus, ut sedem magis opimam & fertilem quærerent. Idcirco ne quis in fuga subsidium sibi relictum putaret, & domum redire posset, omnes urbes, oppidaque sua incenderunt. Nihilominus tamen a Julio Cæsare fusi, & fugati, in pristinam sedem redire coacti sunt, & urbem suam de integro adornarunt. Imperante Constantio Chloro a Germanis destructa est hæc urbs: a Diocletiano autem reparata, amplificata, ac muris, turribus, fossisque munita magis. Subdita fuit Romanis annis circiter D. usque ad Valentiniani III. imperium. Postea ab Alemannis & Francis Orientalibus Rhenum trajicientibus, una cum Gallia Belgica & Helvetia, penitus vastata est, &c. Plura vide apud prædict. *Stumpf.* Chron. Lib. VI. Cap. XI. XII. &c.

Vettinga.

HUnc vicum ad Limagum situm, infra Tigurum, non longe a Thermis Helveticis, vel antiquum, vel inscriptionem, ejus antiquitatis indicem, aliunde translatam esse credimus: extat enim lapis antiquus insculptus cum hac inscriptione, quæ in templo visebatur Isidi Deæ dedicato: quam sic referunt *Guill.* pag. 125. & *Stumpf.* Chron. Lib. VI. Cap. XXIII.

DEAE.

DEAE. ISIDI. TEMPLUM. A. SOLO. Stumpf.
T. ANUSIUS. MAGIANUS. Annusius
DE. SUO. POSUIT. VIA. AQUENSIS. Vir Aquensis
AD. CUJUS. TEMPLI. ORNAMENTA.
ALPINIA. ALPINULA. CONIUNX.
ET PEREGRINA. FIL. DEDE-
RUNT. L---D---D--- VICANORUM.

Sic vero eam habet *Russingerus*.

DEAE ISIDI TEMPLUM A SOLO
L. ANNUSIUS MAGIANUS
DE SUO POSUIT VIR AQUENSIS
AD CUJUS TEMPLI ORNAMENTA
ALPINIA ALPINULA CONIUNX
FIL. XC DEDERUNT
L. D. D. VICANORUM.

Forum Tiberii : Zurzach.

ANtiquum fuisse locum ex Ptolomæo, qui hujus meminit, constat, quinam vero hodie sit ille locus, diversum sentiunt Authores. Forum Tiberii, Suntia, *Volater*. *Lib*. *VII*. *Cluver*. *Lib*. *II*. *Cap*. *IV*. credit esse oppidulum nominatum Germ. *Keyserstul* in præfectura Badensi, non longe a Rheno. *Glareanus* nominat hoc oppidum *Solium Cæsaris*: Rhenanus & alii Tribunal aut prætorium Cæsaris; quia ut credit *Guillim*. Tiberius adversus Rhætos & Vindelicos bellum gerens, suis militibus, vicinisque regionibus, hoc in loco jus redderet. Alii rectius volunt Forum Tiberii esse vicum nomine *Zurzacum*, *Stumpf*. *Chron*. *Lib*. *VI*. *Cap*. *V*. *&* *alii*. Tertia sententia est eorum, qui credunt locum illum prorsus interiisse, ejusque nulla hodie extare vestigia, ex cujus ruinis Zurzacum

excre-

excreverit, atque nundinæ quæ antea apud Forum Tiberii, nunc Zurzacum translatæ fuerint, ubi bis in anno, maximo Helvetiorum, Germanorum, Gallorum & Italorum concursu peraguntur. Quidquid sit vicus hic hodie ingens ad Rhenum fl. oppidi in morem excultus, antiquus est, & olim nominatus *Certiacum*, a quodam M. JUNIO CERTO milite Romano (ut ait *Simler. Lib. II.* vel Viennensi, secundum *Guillim.* pag. 35.) qui forte in illo antiquo oppido aliquo munere defungebatur, cujusque memoriam ejus hæredes in hac conservarunt inscriptione, quæ adhuc Anno MDXXXV. legebatur sic referente *Guillimanno*.

M. JUNIO. M. F. VOLT. CERTO.
DOM. VIEN. VETERAN.
MIL. LEG. XIII. GEMINAE.
CERTUS. ET AMIANTUS.
PII. HAEREDES. FECERUNT.

Credit idem *Guillimannus* antiquitus vocatum Certiacum, *aquas duras*, ACH enim in voce *Zurzach*, significat aquam. Observat tamen *Dan. Eremita*, ach, Celtica lingua denotare agrum.

Confluentia. Coblentz.

DE hoc loco sic *Guillim. pag. 97. Vicus est, eo ubi Arula Rheno conjungitur loco, nomen Romanum. Ipsi talia vocabula indere soliti, ubi fluminum confluxus, corrupte Cobolens (aut Coblentz) ita in Germania secunda, oppidum ea de causa, nominatum, ubi se Mosella in Rhenum præcipitat. Hic contra Harcinios credibile est Romanos stationem habuisse, nam e regione altera, sive dextra ripa oppidum Waldshut, sive custodia sylvæ,*

ſylvæ, in loco ſatis munito & edito, ſæpe enim Alemanni ex Harcinia in Romanos hac, aut illa ripa per inſidias irrumpebant, qua ratione factum, ut ubique vigilias agitarent, &c.

Rupertisvilla. Rapperswyl.

RUpertivilla, vel Raperſuilla, oppidum eſt inter utrumque lacum ſuperiorem & inferiorem Tigurinum, in prominente cornu, adinſtar peninſulæ conditum, loco amœno, formaque eleganti. Hujus loci antiquitatem arguere videtur loci opportunitas, maxime vero eam colligit *Guillim*. ex lapide in aræ ſpeciem formato qui nunc *Jonæ* in proximo vico oſtenditur, pone templi oſtium, cum his paucis literis.

C. OCT. PROVIN.
S. (ſtatuit)
L. D. D. D. (locus datus decreto Decurionum)

Dicitur autem hodie Raperswyl, quaſi Rupertis villa, a quodam Ruperto militiæ, ſub Ludovico Rege, Duce qui amœnitate loci delectatus, arcem ædificavit, ut ait *Guillim*. pag. 37. obſervat *Dan. Eremita*, in ſuis notis, Weil aut Wyl habitationem ſignificare, ut in Rapersweil, Halweil, &c. Manet & hodie vocabulum, ſed moram denotat; quod latinis idem cum habitatione eſt: Hinc Gallicum *Ville*, non a *Villa* latino, ut vulgus nugatur, & tot nomina ex eo compoſita, *Theonville*, *Neufville*, &c.

Vitodurum. Winterthur.

HUjus antiqua mentio apud Antoninum, in cujus exemplaribus variat lectio; quidam enim legunt Vitudurum, alii *Vitudorum*, *Vitidurum*, aut *Vitodurum*. Credi-

Crediderunt nonnulli Vitodurum fuisse Constantiam, sed hos refutant *Guillim*. pag. 26. & *Cluverius Lib. II. Cap. IV.* Et *Stumpf. Chron. Lib. V. Cap. X.* Istius nominis vestigium manifeste satis apparet in oppido hodierno Winterthur, ad fl. Eulach sito, in ditione Tigurinorum. Volunt autem quidam Vuinterthur vel Wintherdur a *Duro*, seu *Thur* fl. nomen habere. Hujus oppidi antiquitatem petit *Guillim*. a Julii Cæsaris temporibus, dum unum ex XII. Helvetiorum oppidis fuisse statuit, quod post eorum reditum reparatum fuerit. Diocletiani & Maximiani tempore Romanorum erat castellum, sed ab Alemannis cum multis aliis eversum: Hoc Constantius & Galerius, Diocletiani & Maximiani in imperio successores, instaurandum curarunt per Aurelium Proculum in Helvetia Procuratorem: ejus rei testimonio est vetus lapis Constantiæ, cum hac inscriptione quæ adhuc legebatur interius in S. Blasii capella, An. MDXX. & a *Guillimanno* pag. 26. & *Stumpf.* dicto loco sic refertur.

IMP. CAES. G. AVRE. VAL. DIOCLETIANUS. AUG. PONT. MAX. SAR. MAX. FERS. MAX. TRIB. POT. XI. IMP. X. COS. V. P. P. ET. IMP. CAES. M. AVR. VAL. MAXIMIANUS. AUG. PONT. MAX. SAR. MAX. PERS. MAX. TRIB. POT. X. IMP. IX. COS. IIII. P. P. ET. IMPP. FL. VAL. CONSTANTIUS. ET. GAL. VAL. MAXIMIANUS. FILII. CAESS. MURUM VITUDUREN A. SOLO. INSTAVRARUNT. CURANTE. AURELIO. PROCULO. V. C. PR. PROV. MAX. SEQ.

Russingerus paulo aliter eam refert.

IMP.

IMP. CAES. M. AUREL. VAL.
DIOCLETIAN. SAR. MAX.
PERS. MAX. TRIB. POT. XI. IMP.
IMP. CAES. M. AUR. VAL. MAXI
MIAN. MAX. PERS. MAX.
TRIB. POT. X. IMP. VIIII. COS.
M. VAL. CONSTANTIUS. ET.
GAL. VAL. M. CAESS.
MURUM VITUDURENSEM.
A. S. CUR. AURELIO
PROCULO. V. C. PR.

Arbor felix. Arbon.

VEteris hujus oppidi ad lacum Acromum siti, in suo itinerario meminit *Antoninus*. *Ammianus* Gratiani ex Helvetia in Pannoniam iter describens, mentionem facit in hoc præsidii Romani. *Dispositis*, inquit, *quæ pro temporum captu, per Gallicas res, nationesque poscebant, Gratianus exinde digressus per castra, quibus arboris felicis nomen est, &c.* Liber notitiarum ostendit, in eo fuisse Tribunum cohortis Herculiæ ex Pannonia. Quidam hoc oppidum ita ex Constantii, Constantini filii, contra Alemannos victoria dictum putant, sed antiquum magis est. Præstat hic *Munsteri* sententia, qua credit hunc locum, *arborem felicem*, dictum ob maximam soli fertilitatem. Vetus nomen ex parte manet in hodierno *Arbon*. Walafridus & Rapertus *Arbonam* vocant, & vicinam regionem, *pagum Arbonensem*. Arbonam cum arce antiquissima Divi Galli morte nobilitatam ait *Vadianus* in Mel. *Lib. III. Plura vide apud Stumpf. Chron. Lib. V. Cap. IX.*

Steina. Stein.

ASserit *Guillimannus* hoc oppidum, ad Rheni ex lacu Cellensi egressum, non longe situm, ex ruinis *Burgi*, antiquitus Romani præsidii, sed ab Alemannis vastati, in altera Rheni ripa ædificatum fuisse. Romana apparent monimenta, & ingentes murorum ruinæ, per totum ejus collis, ubi *Burgum* fuerat, circuitum, usque ad vicum *Eschentz*, in cujus templo, & castri antiqui ruderibus hæc mutilata cernebatur inscriptio, Cajo Cæsari facta, quam sic refert *Guillim*. pag. 95.

IMP. CAES. CAIUS. PONT.
MAX. TRIB. P. P. - - - -
- - - - P. P. PROC. - - - -
- - - - - ND - - - - - S.
- - - - - - - - SC - - - -

Stumpfius vero Chron. Lib. V. Cap. XIV. sic refert.

IMP. CAES. CAIUS - - -
MAX. III. TRIB. P. P. - - -
- - - - - - - - - - - - - - A -
- - - DPP. PROC - - -
- - - - - - - - - - - - - - - M
- - - - - - - - - - - - - - SC -
- - - - - - - - - DE - - - -

Rino-

Rinovium. Rhynaw.

PErvetus oppidum *Simlero Lib. II.* videtur Rinovium, quamvis hodie ædificiis parum excultum sit: eo loci quondam castra adversus Alemannos habuisse creduntur Romani. Ossium tumuli & numismata ex agris effossa loci celebritatem & antiquitatem indicant, videatur *Guillim.* p. 96.

Sunt sine dubio in hoc pago alia antiqua loca, de quibus tamen nihil aliud habeo dicendum, præter hæc paucula.

Est locus in Turgovia dictus hodie *Pfin*, cujus meminit Antoninus eum nominans *ad Fines*, distat locus ab *arbore felice* XX. m. p. & a Vindonissa XXX. m. p. forte ita nominatus, quod Rhæti eo usque fines suos extenderint.

In præfectura Sarunegaunensi, ad lacum Rivarium est oppidulum, vulgo vocatum *Walenstad*, quasi Italorum oppidum aut statio (Walen enim Germanorum multi Italos nominant, teste *Guillimanno* p. 148.) quod vel ibi adversus Rhætorum irruptiones ibi custodias collocarit Tiberius, vel Rhæti ipsi iis locis aut deducti, aut prædabundi stationes cœperint. Unde etiam in eadem regione est *Gasteren*, latine castra Rhætica, quod ostendit Rhætos quandoque in Helvetiorum fines irrupisse. *Reliqua vide apud Stumpfium Chron. Helvet. Lib. IV. & seqq.*

Atque hæc de quatuor Helvetiæ pagorum celebrioribus & antiquioribus locis breviter pro tenui nostro modulo; & quantum rescire potuimus, dicta sunto, alias forte plura dicturi, ubi plura edocti fuerimus.

DE HELVETIÆ FINITIMIS POPULIS ET LOCIS.

HActenus de Helvetiis vetustissimis populis, & antiquioribus Helvetiæ locis verba fecimus. Non injucundum erit, nec inutile aliquid de populis Helvetiæ finitimis, & celebrioribus quibusdam locis dicere. *Cæsar Lib. I. Bell. Gall.* de illa memorabili Helvetiorum in Gallias expeditione loquens, mentionem facit: Primo Helvetiorum tanquam præcipuorum tum belli Authorum, tum regionis incolarum. Deinde Tulingorum, Latobrigorum, Bojorum & Rauracorum. De Helvetiis jam disseruimus. De Boiis non est quod multis agamus, cum extra Helvetiæ fines in agro Norico fuerint positi, dubio procul aut Helvetiis fœderati aut subjecti. *De aliis ordine.*

De

De Tulingis.

Tulingos Helvetiis finitimos scripsit Cæsar, verum quam occuparint regionem, non eadem est omnium sententia. I. *Marlianus* populos inter Celtas non longe ab Allobrogibus esse asserit. II. Aliis fuerunt incolæ Turegi oppidi, nunc inter Helvetios siti. III. Crediderunt non pauci eos incoluisse oppidum hodie nominatum *Thoul*, in Lotharingia. *Sabellic*. Enn. VI. Lib. V. *Tulingi qui postea Lothoringi*. IV. Crediderunt nonnulli Tulingos trans Rhenum in Suevia fuisse. Videntur Tulingi, *Simlero* MSC. authore prope Hercyniam sylvam in Eremo Helvetiæ habitasse, forte tum Helvetiorum imperio subjecti, aut cum illis fœdere conjuncti; Nominis vestigia duobus locis mansisse credit, I. In *Stulinga* arce & oppidulo ad Harcyniæ sylvæ caput. II. In *Tutelinga* vico ad Danubium: Ista duo loca Tulingorum fuisse conjicit Simlerus, cum non longe distent. Sed hæ omnes sententiæ variis gravantur incommodis. Prima, cum nihil certi ac determinati dicat, eadem facilitate rejicitur, qua profertur. Altera nullo fulcitur fundamento, & Cæsari repugnat, qui Tigurinos a Tulingis manifeste distinguit. Tertia ob nimiam locorum distantiam, refutatione indigna, & jam pridem apud Doctos exulat: Lotharingia enim a Lothario Ludovici Pii filio nomen accepit, teste Platina in vita Sergii II. Papæ. Quarta verisimilior est, vix tamen consistere potest. Cæsar enim clare satis Helvetios a Transrhenanis distinguit, inter quos quotidiana erant bella & Tulingos Helvetiorum vicinos

facit: dixit quidem Cæſar, Bojos trans Rhenum incoluiſſe, quare ergo reticuiſſet, ſi Tulingi trans Rhenum habitaſſent? Propterea *Cluverius* eos prope Rhenorum confluentes fuiſſe, inter Rhætos ſcilicet & lacum Brigantinum credit. Hæc opinio probabilis eſt, ut & ea qua conjicitur fuiſſe amnis Tauri (Thur) accolas, quos nunc Turgovios vocant.

De Latobrigis.

Latobrigi, aut Latobrigii, *juxta Oroſium Lib. VI. Cap. VII.* Helvetiorum fuerunt finitimi inter Celtas non longe ab Allobrogibus, quos Lauſannenſes fuiſſe conjectura eſt, ut ait *Marlianus*. *Tſchudus* & poſt eum *Guillimannus*, Cloetgoviæ intra Rhenum & Hercyniam ſylvam, incolas fuiſſe, quorum Scaphuſia fuerit caput, credunt. *Simlero* MSC. corruptum videtur vocabulum ex Altemburg, vico ex adverſo Rinovii oppiduli ad Rhenum. *Rhellicanus* hanc vocem vertit *Walliſſerland*, unde conjecit (ut credo) *Cluverius* Lib. II. Cap. VII. Latobrigos ſuperiorem Valleſiæ partem habitaſſe, cujus rei extet veſtigium in vico *Briga*. Sed hæc conjectura variis urgeri poteſt incommodis, præcipue vero his. 1. Cæſar loquens de Valleſiæ populis & de ipſorum geſtis mentionem quidem de Veragris & Sedunis facit, Latobrigorum non item. 2. Qua ratione tot populi in tam anguſto contineri ſpatio potuiſſent? 3. Non ita Helvetiorum ſunt & finitimi, a quibus montibus altis & fere imperviis ſeparantur, qui Brigenſem tractum incolunt. 4. Non veriſimile eſt Latobrigos, ſi in illo tractu ſuas habuiſſent ſedes, patriam ſuam deſerturos fuiſſe relictis vicinis

cinis Sedunis, qui Helvetici belli tempore pacati fuerunt, quique postea cum Veragris domiti, ut colligere est *ex Lib. III. Bell. Gall.* Scrutari autem & certo scire, quamnam regionem incoluerint Latobrigi, difficile admodum est, cum Cæsar nihil aliud quam nomen referat, & altum apud veteres alios historicos & Geographos sit silentium. Quod si conjecturis detur locus, probabilius esset *Latobrigos*, seu *Lacobrigos* (ut pronuntiant, *Glareanus*, *Tschudus* & *Guillimann.*) lacus Brigantini, prope Rheni ingressum, & vicinorum locorum accolas constituere, unde nominis aliquid manserit in antiquo Brigantio; sic Lacobrigi fuerint, qui postea *Straboni* Lib. IV. Brigantii. Alias infirma sæpe est, quæ a nominum similitudine petitur, conjectura: sic enim *Plinius* & Antoninus mentionem faciunt *Lacobricæ*; aut secundum Ptolomæum *Lacobrigæ*, sed quid hoc ad Latobrigos Cæsaris, cum oppidum illud Plinii, Antonini & Ptolomæi fuerit Burgos in Hispania, *Cluverii* saltem judicio.

De Rauracis.

R*Auraci*, qui & *Raurici*, & *Rauriaci* dicti sunt, ut ex veteribus inscriptionibus, & authoribus patet; populi fuerunt in Rheni ripa inter Helvetios & Sequanos. Horum faciunt mentionem *Cæsar* Lib. I. *Plinius* Lib. IV. Cap. XII. & XVII. &c. *Solinus* Cap. XXIII. eos Galliæ facit populos, sic enim ille. *Ister Germanicis jugis oritur, effusus monte qui in Rauracos Galliæ spectat.* Hos Basileenses fuisse communis est sententia. Germani, qui suam linguam reliquis antiquiorem & præstantiorem autumant, istius nominis originem trahunt a *Rhuc* & *Rachen*, id est, angustiæ & fauces, quoniam

ſupra Baſileam montes prope Rhenum ferme conjunguntur, & fauces, per quas Rhenus effluit, efficiunt, ut annotant *Munſterus*, *Vigenereus*, *& alii*. Rauracorum gentem vetuſtiſſimam quidem, exiguam tamen ex illorum numero, oſtendit Cæſar. Refert quoque *Cluverius* Plinii tempore unum tantum habuiſſe oppidum; nullius enim alius loci meminit niſi coloniæ Rauracæ.

De Auguſta Rauracorum.

HIc locus ſine dubio antiquiſſimis temporibus florentiſſimus totius gentis fuit caput; cujus tamen hodie perexiguum, in viculo ſupra Baſileam nominato *Augſt*. ſupereſt veſtigium, vocabatur vero Auguſta Rauracorum aut Rauricorum; *Plinio* Lib. IV. Cap. VII. colonia Rauriaca, in veteri inſcriptione Raurica. *Oruphrius Panninus* Lib. III. comment. inter ſeptem Galliæ Belgicæ colonias, numerat *Auguſtam Rauracorum*. Ita autem denominata eſt in honorem Auguſti, ſub cujus imperio colonia illuc deducta eſt, ut militibus pecuniæ & agri darentur, atque hæc Galliæ pars tutum adverſus Germanos haberet præſidium. Coloniæ illius ductor fuit Lucius Munatius Plancus, qui ſecundo imperii Auguſti anno, quadraginta annis ante Chriſtum, ut vult *Cluverius* Lib. II. Cap. V. conſul fuit, ſed prius Ciceronis diſcipulus, & Cenſor; hunc tamen inconſtantiæ, aliorumque criminum arguit in ſua hiſtoria *Velleius*. De iſto Planco ſic habet inſcriptio, quæ cernebatur Cajetæ in regno Neapolitano.

L. MU-

L. MUNATIUS. L. F. L. N. L. PRONEP.
PLANCUS. COS. CENS. IMP. VII. VIR. EPUL.
TRIUMPH. EX RHAETIS. AEDEM
SATURNI FECIT DE MANUBIIS
AGROS DIVISIT IN ITALIA BENEVENTI
IN GALLIA COLONIAS LUGDUNUM
ET RAURICAM.

Tandem hæc urbs ab Alemannis eversa est, imo jam eam Juliani tempore destructam fuisse ex *Eunapio Sardiano* constat, hanc a Valentiniano reparatam vult *Guilliman*. sed in castrum; unde non civitas, sed castrum Rauracense, in *libro Provinc*. nominatur. Tandem ab Attila funditus eversa est Augusta, a quo tempore non amplius restaurata fuit. Mirum autem videri non debet, pauca ejusmodi veterum oppidorum vestigia remansisse, quod ut observant *Munster*. Lib. I. & *Guill.* pag. 35. paucas domos ex saxis & lapidibus construerent antiqui, solum mœnia, turres, & munimenta, ea ex materia ducerent, ædes privatas ex cratibus & limo, vel simpliciter ex ligno compingerent, unde ex variis antiquitatis Augustæ monumentis pauca hodie habemus. Juxta Liechstallum subterranearum ruinarum vestigia adhuc apparent. Repertus quoque fuit Augustæ An. MDLXV. teste *Simlero* MSC. lapis vetus quinque pedum altitudine, latitudine vero duorum, cum hac inscriptione.

III TONIS
OM VIII. F.
OCCISSI IN
VOCRULLO
VISURI X
T. MALER P. C.

Sed hunc lapidem nunc habet Comes Monfortius.

Ex Augustæ porro ruinis jam ante Attilæ tempora, Basilea suam traxerat originem, de qua tamen variant authores, vult *Cluverius* Basileam esse Arialbinum *Antonini*, apud ipsum enim nulla Basileæ mentio: alii tamen dixerunt Arialbinum fuisse Mulhausium. Non desunt, qui credant, jam sub Adriano fuisse Basileam, cujus meminerit *Phlegon* Adriani libertus, sed an de hac in Rauracis Basilea loquatur, dubitat *Simlerus*, nec sine causa; est namque Basilia Insula in Oceano septentrionali, de qua *Plinius* Lib. IV. Cap. XIII. Sunt etiam Basilei, secundum Strabonem populi Sarmatiæ Europeæ ad utramque Istri ripam incolentes, maxima ex parte e Nomadibus, id est, Pastoribus constantes; iidem (ut opinatur *Henricus Stephanus*) cum iis quos *Pomponius* a regiis moribus Basilidas vocari tradit, sed quid hoc ad Basileam Rauracorum? *Munsterus*, *Cluverius* & alii ad Valentiniani & Gratiani tempora istius urbis incrementa referunt, voluntque *Marcellinum* Basileæ primum meminisse: dicit enim, Valentinianum post vastatos aliquot Alemanniæ pagos, adversus Barbarorum incursus munimentum ædificasse prope Basiliam, quod vocant accolæ Robur: unde *Cluverius* Lib. II. Cap. V. Basiliam non appellat urbem, castellum aut vicum, sed Robur accolis Basil, quod nihil aliud erat quam magna, vetustaque quercus Deorum alicui consecrata, cui ipsi nomen Basil; imo non dubitat *Cluverius*, authorem Basiliæ constituere Valentinianum circa An. Chr. CCCLXXIV. atque Arialbinum Antonini munimentum illud a Valentiniano prope S. Quercum Basiliam conditum fuisse credit. Quidam tamen munimentum illud fuisse existimant Robbergum arcem Salodorensium; Alii Fryburgum; Alii Rhinfeld ubi arx vetusta, &c. Posita autem *Cluverii* sententia aliorum concidunt conjecturæ.

1. Eorum, qui Basiliam a Basilisco sic nominatam finxerunt. 2. Qui a Basilena Juliani imperatoris matre denominatam volunt hanc urbem. 3. Non melior est illorum sententia, qui a Græco βασίλεια dictam autumant, quasi urbem regiam. 4. Non multum firma est *Rhenani* conjectura, qua vult Basileam vocatam quasi Passileam a fluvii Rheni transitu (juxta veterum Gallorum sermonem) qui hoc in loco commodior fuerit, quam apud Augustam. Basileæ mentionem facit *Ligurinus* Poëta.

Hæc adeo tellus a sedibus incipit illis,
Qua Basilea suos, vicino flumine muros
Alluit, & Rhenum venientem læta salutat.

Veterem esse Rauracorum Episcopatum testantur historiæ. Pantalus enim An. Chr. CCXXXV. primus Episcopus fuisse perhibetur, comes D. Ursulæ cum XI. m. Virginum Romam usque & martyrii socius. Justinianus An. CCCXLVII. Rauricensis Episcopus synodo Coloniensi interfuit: referentibus *Munst. Lib. III.* & *Russingero*, in Vindon. descr.

De Sequanis.

SEquani Helvetiis fuerunt vicini ab occidente æstivo, inter quos fuit mons Jura (ut ait *Cæsar Lib. I.*) qui Helvetiorum fines a Sequanis dividebat: de his præter Cæsarem mentionem quoque faciunt *Cicero* in Epist. ad Attic. *Marcellin*. Lib. XV. Sidonius Lib. I. Epist. XI. Σηκουανοὶ *Straboni Lib. IV.* Σηκανοὶ, *Ptolomæo;* Σηκοανοὶ *Dioni Coccejo*, dicuntur. Eorum regionem *Maximam Sequanorum* vocat *Sextus Rufus*. Notitia imp. occid. *Sequanicum* appellat; *Civitas Sequanorum* universim pro tota ditione, in quadam Lugdunensi inscriptione,

tione, sumitur. De Sequanis sic Marlianus: *Sequani populi inter Celtas Burgundiæ comitatum incolentes, quos a Gallia provincia Romanorum Rhodanus fluvius dividebat, finitimi Helvetiis, Heduis, Lingonibus, ac Rheno, per fines comitatus nunc Ferretensis, nihil ut videtur, de his quæ in Ducatu Burgundiæ sunt, tunc possidentes, quod illa omnia speciali nomine Heduis & Lingonibus adscriberentur, nec illi dicerentur Sequani, sed hi solum, qui a Rhodano prope Bellicensis urbis diocœsin usque ad Vesontionem civitatem maximam Sequanorum, & ab inde usque in fines comitatus Ferretensis, ac diocœsis Argentinæ, Rhenumque fluvium protendebantur. Inter quos fluvios Rhodani & Rheni per civitatem illam Vesontionem, quæ quasi in medio est, quinque dierum iter expedito patet finibus iisdem. Ultra quoque Ararim fluvium non longe post ejus ortum, Sequanorum fines, quos ipsa Vesontina diocœsis complectitur, protendi videbantur.* Sequanorum autem provincia post Julii Cæsaris tempora longius latiusque patuit, siquidem, ut alibi vidimus, Helvetiæ pars Sequanis tributa est. Unde vero dicti Sequani, nihil habeo certi. *Vaudi chronica* faciunt Sequanum quendam Eructoni filium, Lemani nepotem, Sequanorum regem a quo illud nomen sortiti sint. *Golludius* Sequanos a Sequana fluvio originem trahere, ait. Sequana autem, secundum *Marlian.* fluvius est ortum habens prope fines Heduensis ac Lingonensis Diocœsium in Ducatu Burgundiæ, in Alseti regione, non longe a vico abbatiæ & monasterii S. Sequani. Sed Sequanos destruxerunt & eorum nomen Burgundi aboleuerunt, præter exigium illud, in voce *Suntgöw*, vestigium. Horum meminerunt inter alios *Marcellin. Lib. XVIII. Orosius Lib. VII. Sigonius*, variis locis. *Agathias* eos appellavit Burguziones: Aliis Burgundi, vel

Bur-

Burgundiones dicuntur; quod olim vicos habitarent, qui eorum lingua *Burgi* vocantur *Sigon. Lib. VII. Munster. Lib. II.* &c. *Petrus* tamen *Sancto-Julianus* Burgundiæ etymon a loco quodam diducit, qui vulgo *Burg-Ogne*, in agro Langrensi. Fuerunt vero Burgundiones Germaniæ Populi, ex Vandalorum orti sanguine: ii sub Theodosio Juniore Arcadii filio, expulsis late Sequanis Heduisque, non solum illam veteris Galliæ partem, sed & dimidiam Helvetiam occuparunt, adjunctis sibi sociis Nuithonibus, de quibus Tacitus, & Vandalis, ab his regionem Vaudi nomen accepisse, sicut ab illis Nuchtlandiam volunt quidam. Imperium illis olim fuit vastum, Sedunos enim, Veragros, Antuates, Allobroges, Lugdunum, Viennam, Provinciam hodiernam, Helvetiæ partem &c. complectebatur. Sed de his apud Historicos, & forte, si Deus dederit, aliquando dicturi.

De Allobrogibus.

DE his populis tria nobis breviter disquirenda sunt. I. De illorum *nomine*. II. De illorum *origine*. III. De illorum *Regione*.

Nomen quod attinet varie enuntiatum, tum apud Græcos, tum apud Latinos. Ἀλλόβρογας vocant *Charax* (teste Stephano) & *Strabo Lib. IV.* qui Ἀλλόβρυγες, υ pro ο, *Apollodoro*, apud eundem Stephanum, *Ptolomæo Lib. II.* apud quem tamen in multis exemplaribus Ἀλλόβρογες; Ἀλλόβριγες *Polybio* apud eundem Stephanum, *Dioni*, aliisque Græcis. Allobroges veteribus latinis, ut *Salustio*, *Cæsari*, *Livio*, *Plinio*, & aliis, quibusdam Allobrogæ, *Viterbiensi* Allobrogi. De horum *origine* & denominatione, varia a variis afferuntur:

aliquas

aliquas ſententias proferemus. *Vaudi chronica*, *Paradinus*, aliique a quodam Rege dicto, *Allobrox*, denominatos volunt, ſed de iſto Allobroge rege varia narrantur. Vaudi chronica eum faciunt Eructoni filium, Lemanni nepotem, Sequani & Helvetici fratrem. *Paradinus* ait, Allobrogem fuiſſe filium Jaſii ex Herculis genere, eumque ex Regibus illis novem, qui ſucceſſive Galliis imperarunt, usque ad Trojæ deſtructionem, unum fuiſſe &c. Nugatur Viterbienſis de Allobrogum etymo, ad XVIII. Aſſyriorum regem ſuppoſititii Beroſi: non convenit etiam inter omnes, quo tempore in Galliis regnaverit iſte Allobrox. *Epitome chronic.* mundi vult, Allobrogem Gallias rexiſſe circiter Anno Mundi MMMMMCCLXVIII. *Bergeronus* in ſumma temp. An. M. MM CCCC XXXIII. Aliter etiam alii. Ego in tanta Authorum diverſitate fabuloſa pleraque crediderim. De eorum denominatione ſic antiquus Interpres ad Juvenal. Satyr. VIII. *Allobrogæ Galli ſunt, ideo autem dicti Allobrogæ, quoniam Brogæ, Galli agrum dicunt, Alla autem aliud: Dicti igitur, quia ex alio loco fuerant translati.* Allobroges *Sabaudos* interpretatur Tſchudus. *Delfinates* Poldus & Rhenanus. *Marliano* fuerunt populi citra Rhodanum fl. & ad Juram montem & Lemanni lacus ripas, extra Belgas, Celtas & Aquitanos. Vanderburchius gentem Galliæ Narbonenſis facit. Quidquid ſit, etſi eorum origo non ita certa ſit, certum tamen eſt, eos latum imperium & potens nomen habuiſſe, ita ut Allobrogum regio comprehenderet hodiernam Sabaudiam, Delfinatum, & confinales Provincias; *Ptolomæus* enim *Viennam* Allobrogum facit metropolim: Et Cæſar Lib. I. Allobrogum extremam, Helvetiorumque finibus proximam Genevam dicit. Ἔθνος δυνατώτατον Γαλατικὸν, id eſt, Gallicam gentem potentiſſimam *Apollodoro*, apud Stepha-

Stephanum. *Livius Decad. III. Lib. I.* de illis sic loquitur. *Allobroges, gens jam inde nulla Gallica gente opibus aut fama inferior.* De illorum moribus & contra eos gestis agere non est hujus loci. Quæ vero prius Allobrogia dicta est, postmodum *Sabaudia* nuncupata fuit, quæ certe non semel in libro Notitiarum nominatur inter Galliæ Narbonensis provincias. Meminerunt ejusdem, nunc *Sabaudiam*, nunc variante Scriptura Sapaudiam nominantes, & medii ævi Scriptores. Non tamen æque patuit Sabaudia, ut Allobrogia, proprie enim Sabaudiæ nomen illi regioni, quæ inter Alpes & Lacum Lemannum, est impositum. Eo vero tempore quo sub Imperatoribus Romanis fuit Helvetia, regio, quæ hodie Vaudi dicitur, sub Sabaudia habita est; Sic de Calarona in Lib. Notitiar. *In provincia maxima Sequanorum Tribunus cohortis primæ Flaviæ Calaronæ Sabaudiæ.* Sic de Ebroduno in eodem libro. *In provincia maxima Sequanorum Præfectus classis Barcariorum Ebroduni Sabaudiæ.* Sed post Gentium migrationes Sabaudiæ nomen trans lacum retrocessit: *Burgundiæ* enim *minori* Vaudi regio tributa est, donec iterum Sabaudiæ Comites eam usurpassent, ut alibi vidimus. Tandem restituta Helvetiæ libertate, restituti etiam sunt antiqui Helvetiæ limites, ita ut hodie, non minus quam ante Julii Cæsaris tempora, Vaudi regio Helvetiæ accensenda sit. Hic reticere non possum *Dan. Erem.* in Waldenses convitium. *Bellicosi*, inquit, *Bernates, sed imbellis turba subditorum: Quorum pars Sabaudiæ, alia aliis debeatur: Eos Helvetios non esse lingua & degener animus arguit; Nihil etiam ex proceritate illa corporum, nihil ex virtute retinent.* Quasi vero quoniam Waldenses Sabaudis paruerunt, generosi esse non possint? Quasi vero omnes Sabaudi timidi fuerint? Scilicet inter Belgas, o Daniel Eremita,

nulli

nulli existant pusillanimes & ignavi? Scilicet lingua aut corporis proceritas magnanimum faciat quempiam? Sabaudiæ nomen unde impositum, varii varie quærunt. Sic *Carion* Lib. V. p. m. 843. *Nomen Sabaudiæ novum est, tractum vel a Savona oppido inter Genuam & Niceam, vel a Sabbatiis Alpinis populis.* Hoc postremum voluisse *Ptolomæum* testis est *Wanderburch*. Alii a *Sabatiis vadis* derivant, inter quos est *Paradinus*. Est autem Sabatium vadum (hodie *Vay*) Plinio Liguriæ urbs, quæ *Sabatia*, Melæ; σάβατα, Ptolomæo; σαββάτων οὔαδα, Straboni, dicitur. Alii Sabaudiam vocant, quasi *Sabbatorum*, quos Sabaudienses scribit *Volaterranus*, *Auwe*, id est, ager, pratum, locus pascuus. Quibusdam quasi *Saul-voye*, via per salices, dumosaque & aspera quondam loca. Nonnullis quasi *Sauve-voye*, salva via, quod Beraldus latrones viis infestos destruxerit & viatores in illa regione ab omnibus periculis liberaverit. *Paradin*. Multi ex *Sebusianis*, de quibus *Cæsar Lib. I.* quos Segusianos vocat *Strabo*, factos Sabaudos volunt. Conjiciunt adhuc alii, Sabaudiam vel Sapaudiam, a *Sapinis* (gallica lingua *Sapins*) id est, abietibus, dictam: Fert enim regio abietes & piceas proceras, navali materiæ aptas. *Simler*. Lib. I. de Valles.

De Antuatibus.

DE his populis variæ sunt sententiæ, multi enim eos cum Nantuatibus confundunt. Sic *Casaubonus* in Lib. IV. Strab. Antuates & Nantuates apud Cæsarem diversas fuisse gentes non credit. Quidam Antuates, *Vautuates*, seu Vaudi incolas appellant. *Marlianus* eos facit *populos citra Rhodanum extra Belgas, Celtas & Aquitanos, finitimos Allobrogum, & Gebennæ oppido, ac Galliæ provinciæ Romanorum proximos. Hujus*

nominis

nominis extat vicus & præfectura quædam Monachorum, inter Genevam & Delfinatum, qui est Genevensis diocœsis. Hæc Marlianus. Duæ priores sententiæ refutationem non merentur, postrema simpliciter vera non est. Geneva enim est in finibus Allobrogum, unde *Marlianus* Antuates nimium extendit, quod ipse quoque animadvertit, dum dicit. *Videntur secundum Cæsaris descriptionem Antuates magis fuisse inter Allobroges & vicum Veragrorum, cui D. Mauritius Sedunensis diocœsis nomen est.* Sic autem *Cæsar* initio Lib. III. *Cum in Italiam proficisceretur Cæsar, Servium Galbam cum legione duodecima & parte equitatus, in Antuates, Veragros, Sedunosque misit, qui a finibus Allobrogum & lacu Lemanno & flumine Rhodano ad summas Alpes pertinent.* Ex illis Cæsaris verbis colligere est illos eam occupasse vallem, quæ a S. Mauritio ad lacum usque extenditur, quæque maxima ex parte D. Bernensibus hodie paret; quod reliquum est trans Rhodanum Vallesianis. Nominis *Antuatium* vestigium remansisse videtur in pagulo quodam, Mandamenti (ut vulgo vocant) Olonensis, vocato *Antagne*. De Antuatibus jam aliquid diximus Cap. III. Horum regionem postea *Chablasii* nominatam volunt quidam; quamque alii Genevam usque extendunt, alii ad Genevensium confinia restringunt, dicuntque sic appellatam a *caballis*, quod eo equitatus Romanus se reciperet. Acta tamen antiqua S. Mauritium in Chablasii regione situm ostendunt. Antuatium celebriora loca sunt *Penne locus*, & *Aquilea*. Distat *Penne locus* a Tarnada XIV. m. p. secundum Antoninum in Tabulis est *Penne lucus*. Alius non reperitur locus, cui Antonini calculatio, magis quam *villæ novæ*, ad lacus caput conveniat, ponit enim (inquit Guillim.) medio inter Tarnadam sive S. Mauritium, & Viviscum itinere: sed fallitur, longius enim distat Penne lucus

a Tarnada, quam a Vivisco. *Cluverius* tamen credit Penne lucum esse Novillam vicum ad Rhodani ripam, dictumque Penni lucum quasi sacrum Jovi nemus: De Penno Veragrorum Deo alibi diximus. Villam novam (*la ville neuve*) quod attinet, antiquum esse locum testatur sequens inscriptio ex quadrato marmore vel columnæ Epistylio inter Villam novam & lacum a Clariss. *D. Hermanno* nuper descripta: quæ ita se habet.

VICTORIA - - - - -
AUG.
NITIO GENNÆ
TULLIA.
- - - - NTI - - - -
/ / / / / / / / / / / /

Aquilea vicus hodie est Gallice dictus *Aigle*. Germ. *Aelen*. Antiquus est sine dubio, quamvis hujus non meminerit Antoninus. *Alæ* enim nomen (accolis *Alo*) accepisse credit Guillimannus p. 99. ab equitum alis, quod ibi equitum Romanorum Aquilam pro insignibus habentium, præsidium fuerit, unde etiam nomen & insignia habent hodie Aquileenses: Est quoque pagus vicinus dictus vulgo *Yvornaz* ab hybernis, ad id enim locus valde commodus erat: propterea *Cæsar Lib. III.* equitatus partem in Antuates misit.

De Vallesianis.

EA regio, quam Germani *Wallis* aut *Wallisserland*, Galli *Valley* aut *Valez* vocant, Latinis vulgo *Vallesia*, vel secundum quandam inscriptionem, quam ad urbem Genevam vidimus, *Valinsa*; quo nomine jam Romanorum tempore, indigitatam fuisse credimus.

Incolæ

Incolæ dicti *Vallenses*, *Vallesii*, & *Vallesiani*. In conciliorum Epaunensis & Aurelianensis quinti subscriptionibus, Episcoporum Octodurensium *Valinsanorum* mentio fit, ita enim quædam exemplaria vocant, alia vero *Vallensium* nomen habent, ut & in libro provinc. *Simler*. de Vall. Lib. I. *Guillim*. pag. 440. Vallesiam dictam vult *Munst*. Cosm. Lib. III. vel, a *valle*, quod hinc atque hinc altissimis montibus vallata sit, vel ab arce *Valeria* quæ Seduni est. Vel forsan a Dea *Vallonia*, quæ ut ait *Sipontinus* erat Dea vallibus præsidens, & forte apud Vallesianos culta; siquidem haberent vallem fertilissimam, munitissimam, & amœnam. Vallis ipsa in longitudinem fere C. m. p. patet, tota tamen angusta est, nisi qua inter montes in alias valles diffunditur, quarum quædam XV. nonnullæ etiam XXX. m. p. longitudinem habent. De longitudine & latitudine sic *Cluver*. *Lib. II. Cap. IV. Rhodanus ab excelso Alpium vertice* (*nunc est D. Gotthardi mons*) *profluens vallem efficit XC. m. p. a capite ad lacum Lemannum in longum porrectam, latam vero ubi summum patet duum millium passuum*. Munsterus Lib. III. eam ab oriente in occidentem extendit per spatium trium aut quatuor dierum, *Mercator* vero quinque. Terminos autem habet a Septentrione Helvetios, ab oriente Lepontios, a Meridie eosdem Lepontios & Salassos, ab occidente Antuates. Vallem hanc Penninam a quibusdam vocari vidimus in Alpibus Penninis, *Cap. VIII. Polybius Lib. III.* Vallesianos, *Ardyes* nominasse videtur, cum sic loquitur: *Multus Rhodani cursus est intra convallem: cujus septentrionale latus Ardyes Celtæ colunt*. De horum populorum nomine vestigium remansisse vult *Cluver*. *Lib. II. Cap. VII.* in vico *Arnen*, sed vocis similitudo major est in vico & fluvio *Ardonio*; Nec *Arnen* est ad latus septentrionale, sicut *Ardon*. Val-

lesiam porro varios populos incoluisse certum est; Horum trium meminerunt veteres, Viberorum, Sedunorum, & Veragrorum, de his aliquid dicturi, adversum petemus Rhodanum, & a Veragris incipiemus tanquam ab Antuatium vicinis.

De Veragris.

VEragrorum primus meminit *Cæsar Lib. III.* qui eos etiam sub Gallorum nomine comprehendit. *Straboni* dicuntur Ὀυαράγροι & ab ipso inter Alpinas gentes collocantur Lib. IV. Apud *Plinium* Lib. III. Cap. XX. legunt multi *Varagri*. Horum regio, male dicitur, *Pays de Gavot*, Ægidio Tschudo; *Chablasii Ducatus*, Pingonio; late nimis *Wallisserland*, Guilielmo Paradino. Melius Marlianus: *Veragri populi extra Celtas, Belgas & Aquitanos, inter Sedunos, Antuates & Allobroges, montesque S. Bernardi & Brigam, quos Veragros fluvius Rhodanus interlabitur.* Clarius Simlerus Lib. I. de Valles. *Post Sedunos Veragri imam vallem inhabitant, a Morsia flumine ad fauces usque, qua Rhodanus egreditur, inferiorem Vallesiam, eorum regionem hodie nuncupant.* Celebriora & antiquiora Veragrorum loca sunt Tarnadas & Octodurus.

Tarnadas locus est, cujus meminit Antoninus, in Tabulis *Tarnajas*; distans ab Octoduro XII. m. p. Convenit hæc distantia S. Mauritio, in Vallesianorum ditione. Hunc Veragrorum caput constituunt *Volaterranus Lib. III.* & *Marlian.* in Cæsar. de hoc sic *Guillim. Lib. IV. Cap. III. Tarnada, Agaunum prius Celtis nominata, Am Gand, hoc est, ad rupem, seu saxorum & montium prærupta. Nam & vita D. Mauritii, ut superioribus annis, in ejus gloriosissimi martyris basilica legebamus, ait Agaunum corrupte ita dici, pro Am Gand, quod Gallica*

ea lingua, hoc est, Celtica, ad saxa significat, quod multa eo loco saxa, & rupes altissimæ quæ Vallesianos ab Helvetiis tanquam claustro, & arce dejungunt. Octoduri quidem primo Thebææ Legionis imperata cædes, sed major pars Agauni trucidata. S. Sigismundus Burgundiæ Rex præclarum ibi monasterium condidit in honorem S S. Martyrum. Vocatum autem est monasterium illud S. Agaunensium, & vicus postea dictus *S. Mauritius* a S. Mauritio, cujus reliquiæ hic asservari creduntur: De hujus Mauritii martyrio sic Viterbiensis, Chron. pag. 15. *His temporibus Imperatores B. Mauritium in Gallias ad expugnandos hostes imperii cum legione sua destinaverunt, qui a Marcello Papa, cum legione sua christiana benedictione percepta, simul cum Imperatore* (Maximiano) *Alpes per montem Jovis transcendit, cumque apud Octodurum ad idololatriam vocaretur, cum suis renuens martyrisantur, ex quibus juxta fluvium Rhenum* (corrupte pro Rhodanum) *novem occidunt in oppido quod Bunna vocatur, &c.* Eadem fere habet, sed fusius Sigonius Lib. I. ad An. CCLXXXV. videatur & *Simlerus*. Hunc locum veterem esse ostendunt non solum quod Antoninus illius meminerit, sed etiam variæ inscriptiones Romanæ: imo munitum Gallico bello locum a Julio Cæsare fuisse plerique credunt, ut sic in sua potestate Alpium haberet transitum: quo consilio etiam Latio donati sunt Octodorenses. *Simler*. de Vall. Lib. I. fuerunt hoc in loco Flamines Sacrorum administri, ut ex inscriptione sequenti, quam mancam reperit *Guillim*. pag. 86. in ruinis chori veteris B. Martyrum.

- - - VIPANSIO. COR.
- - V. FILIO SEVERO
IIVIRO FLAMINI
IVLIA DECUMINA
MARITO.

Aliter hanc refert *Simlerus* de Valles. Lib. I. & magis integre.

D. PANSIO M. FI
SEVERO AN. XXXVI.
IV. DECUMINA MATER
FIL. PIENTISSIMO
X PANSIO. COR.
- - - - FILIO. SEVERO
IIVIR. FLAMINI
IVLIA. DECUMINA
MARITO.

Simlerus, & post eum Hottingerus, sequentem habet.

V F
IVLIA DECUM. FIL.
DECUMINA.
FLAMINICA.

Ait quoque idem Simlerus, multas præterea inscriptiones in templi pavimento, parietibus & muro cœmeterii, sed vetustate exesas & attritas paucis exceptis literis cerni, quasdam sic refert:

D M
- - - M - - - SER - - - G - - -
- - - - - - - - - - M - - - - - - - - - -
- - - - SE - - - P - - - R - - -
- - - - - - - - AT - - - - - - - - - -

SEX - - - F - - - - - - L - - -
SEVERI - - - - - - - - - - - - - - -
- - - - - - - - - - - - - - - - - - - -
- - - - - - - - - - - - - - - - - - - -

IMP. CÆSARI AUGUSTI F.
- - - - - - - OTI PRINCIPI
- - - - - - - - - - COS. DESIG.

Inscrip-

Inscriptionem Tito Vespasiano factam se reperisse Agauni testatur *Guill.* Lib. II. p. 157. sed quæ præter nomen & paucos characteres vix aliquid certi demonstraret.

Octodurus Cæsari vicus fuit Veragrorum, cujus meminit *Antoninus* scribens Octodurum a summo Pennino distare XXV. m. p. & a Tarnada XII. m. p. quæ distantia hodie quoque eadem fere traditur: nisi quod quidam ad summum Pennini plus III. m. p. numerant. *Simler*. de Vall. Lib. I. In libro Provinc. vocatur *Civitas Vallensium* h. e. *Octodurum:* & apud Viterbiensem *Ottodurum*. Jovius, Marlianus & alii Octodurum interpretati sunt per S. Mauritium, sed male, ex Cæsare enim patet esse Martiniacum hodiernum: Cæsaris hæc sunt verba Lib. III. *Qui vicus positus in valle, non magna adjecta planitie altissimis montibus undique continetur. Cum hic in duas partes flumine divideretur, alteram partem ejus vici Gallis ad hyemandum concessit, alteram vacuam ab his relictam, cohortibus attribuit.* Hæc descriptio Martiniaco probe convenit. Flumen autem non a Cæsare intelligi Rhodanum, sed Dransam ostendit *Eutropius* qui torrentem nominat: nec Rhodani celeberrimi fluvii nomen reticuisset Cæsar. Refert *Guilliman.* Lib. IV. p. 445. florente adhuc Octoduro supra fuisse arcem Martiniacum nominatam, ubi vero oppidum subversum, antiquum nomen abolevisse, restante solo nomine *Martinach* ab arce in præcipiti petra sita, cujus adhuc hodie rudera cum turri conspiciuntur. Celebris fuit hic locus, cum Vallensium quondam caput fuerit, & suos Episcopos habuerit, ut ostendit *Guilliman*. sed hic Episcopatus, cum ob nimbi ruinam oppidum fere corruisset, a multis seculis antiquatus est, & Sedunum translatus. Postremo Romanæ inscriptiones loci vetustatem testantur, has duas refert *Simler*. Lib. I. de Valles. in angulo templi-

RI. AUGUSTI. F.
I. NEPOT.
RI. IVETUTI.
CI. COS. IA.

Columna e rudi lapide sub posteriore porticu ejusdem templi.

IMP. CÆSARI VAL.
CONSTANTIO PIO
FEL. INVICTO AUG.
DIVI. CONSTANTII. PII. AUG.
FILIO FOR. CL. VAL. BONO
REIPUBLICAE NATO.

Testatur *Munsterus* Lib. III. se in illa columna potuisse tantum legere hæc verba.

INVICTO. AUG. DIVI. CONSTANTII. FILIO.

De Sedunis.

DE his sic Marlianus. *Sedusii vel Seduni, populi Germaniæ, si pro Sedunum urbem incolentibus capiantur, ut conjectura est, Helvetiis, & pro parte Celtis annumerantur, vel saltem eis sunt finitimi, ipsosque fluvius Rhodanus irrigat, finitimi etiam sunt Veragris, inter montes quibus nunc Briga & S. Bernardi nomen est, non longe ab Antuatibus & Allobrogibus, Germanica lingua magna ex parte utentes, Civitas est Episcopalis, Tarentasiæ latine nomen retinens: in cujus finibus Rhodanus oritur, nec longe ab eis versus Curiensem & Tridentinam diocæses Rhenus exoritur.* Sed quam varie & turpiter hallucinatur bonus vir: unde merito a Glareano & Rhellicano notatur. Nos Sedunos sic describimus.

Seduni antiquissimi fuerunt Galliæ populi, de quibus Cæsar, Plinius, Mela & alii, mediam Vallesiæ regionem incolentes, Veragros ab occidente, Vibe-

Viberos, aut Juberos ab oriente habentes: a Septentrione Helvetiis, a meridie Lepontiis finitimi, sed ab illis altissimis montibus separati. Hos *Simlerus* Lib. I. de Vall. extendit a rivo Morsia, ad conventum Vispianum inclusive; *Cluverius* vero ad vicum *Leuck*. Horum urbs, civitas Sedunorum, & Sedunum, totius gentis nomine vocata est: quod aliis quoque accidit urbibus, ut populorum quorum essent capita, nomina sibi adsciscerent, sic Rhemorum & Parisiorum nomine celeberrimæ in Gallia urbes nuncupantur, quæ maxima horum populorum oppida quondam fuerunt. Dicitur Sedunum hodie, Germ. *Sitten*, Gall. Syon. Urbem vetustissimam credit Simlerus, tum quod Sedunorum apud Antiquos reperiatur nomen, tum quod ex variis incendiis & vastationibus quædam adhuc supersint antiquitatis monumenta, inter quæ est inscriptio sequens, ad majorem templi B. Virginis portam, Cæsari Augusto facta; hanc sic se habere testatur Simlerus.

- - - P. CÆSARI DIVI I. - - -
- - UGUSTO. COS. XI. - - - -
- - RIBUNICIA POTESTATE XV.
PATRI PATRIÆ
- - - TIFICI MAXIMO
- - - - - AS. SEDUNORUM
- - - - PATRONO.

Integra vero sic se habuit.

IMP. CÆSARI. DIVI JULI F.
AUGUSTO COS. XI. IMP. XIII.
TRIBUNICIA POTESTATE XVI.
PATRI PATRIÆ
PONTIFICI MAXIMO
CIVITAS SEDUNORUM
PATRONO.

A tempore quo Alpinæ Gentes ſub Auguſto devictæ ſunt, oppida Sedunum, Octodurum & Agaunum condita & mœniis cincta fuiſſe credidit *Simlerus* Lib. II. de Vall. cum ante vici fuiſſent; Inter quæ Octodorenſes Latio donatos Plinius tradit: Idem de Seduno & Agauno ſuſpicatur *Simler*. Veteres enim inſcriptiones Romanos, aut ſaltem Italos, in his locis mercaturæ cauſa, & ad Alpina itinera tuenda, habitaſſe oſtendunt. Arx illa, quæ hodie Canonicorum eſt, & *Valeria* nominatur, ſine dubio vetuſtiſſima eſt: Ferunt quidem, Canonicos propter aſſidua bella, ante aliquot ſecula hunc exædificaſſe & inhabitaſſe locum. *Verum tamen*, inquit Simlerus, *nomen ipſum Valeriæ me movet, ut multo ante tempore hunc locum a Romanis munitum credam, ſed bellis aut alio modo vaſtatum, poſtea a Canonicis opportunitatem loci ſecutis denuo reſtitutum*. Dicta forſan Valeria, vel a Valerio Procillo, qui ſub Cæſare in Gallia militavit, vel ab aliquo alio Valerio ejus nominis Romano.

De Viberis aut Juberis.

NEmo horum populorum, inter veteres meminit præter *Plinium Lib. III. Cap. XX.* qui eos inter Alpinas gentes collocat, & Rhodani fontis accolas facit. Uno apud Plinium loco, *Viberi*, & alio ubi Auguſti trophæum ponitur JUBERI nominantur: Quo loco Sigiſmundus Gelenius Viberorum nomen repoſuit, ſed non ita appoſite, ut oſtendit *Simlerus* de Vall. Lib. I. nec ullam ejus rei affert rationem. Obſervat *Munſt. Lib. III.* Montem Furcam unde Rhodanus oritur, nominatum Coatium, Urſellum & Juberum, eſt etiam mons

mons vicinus (unde Elmius fluvius, quem quidam Rhodani fontem faciunt) *Jubet* nominatus & forsan is est, quem Jovius vocat *Jovet*. Quidam Viberos, volunt esse Ursarios aut Ursellanos in pago Uriensi. Sic vero Simlerus. *Juberi seu Viberi supremam Vallesiæ partem tenent, quorum nomine, si quis Ursarios quoque comprehendi censeat, quando sæpe idem populus ab utraque parte alicujus montis habitat, non valde repugnarim.* Dicti autem Viberi forte a *via*, quod apud eos sit via in Italiam: Hujus nominis vestigium remansisse vult *Simlerus* in vico Briga, dicto quasi Viberiga, aut Viberico vico. Observat vero *Cluverius Lib. I. Cap. VII.* Ant. Germ. vocem Briga antiquis Celtis significasse pontem, quem Germani *Brug*, Prussi *Brigge*, & Angli *Bridge*, vocant; & oppida terminantia in *Brige* esse ad fluviorum ripas.

De Rhætis.

ANtiquissimam fortissimamque fuisse Rhætorum gentem nullum est dubium, cum ampla sit illorum apud omnes Veteres mentio. Nostri non est instituti, hic ea omnia quæ illi habent referre, sed tantum quædam Rhætiæ & Rhætorum antiqua breviter proferre, quantum quidem Rhætorum, tanquam Helvetiis finitimorum, hodieque fœderatorum cognitio, Helveticis antiquitatibus & historiis aliquam poterit afferre lucem.

Rhætorum origo satis nota. Sic *Plinius Lib. III. Cap. XX. Rhætos Thuscorum prolem arbitrantur a Gallis pulsos, duce Rhæto.* Fusius Justin. Histor. Lib. XX. p. m. 213. *Gallis causa in Italiam veniendi, sedesque novas quærendi, intestina discordia, & assiduæ domi dissensiones fuere: Quarum tædio, cum in Italiam venissent, sedibus*

Tuscos

Tuſcos expulerunt, & Mediolanum, Comum, Brixiam, Veronam, Bergomum, Tridentum, Vicentiam condiderunt. Tuſci quoque duce Rhæto, avitis ſedibus amiſſis, Alpes occupavere, & nomine ducis gentem Rhætiorum condiderunt. Conſulendi Livius, Strabo, aliique veteres. Hoc factum An. Mundi MMM CCC XCVI. juxta ſupputationem Verderii Lib. II. V. C. CLXXXIV. Olym. LII. IV. An. IX. Regni Servii Tullii Romanorum regis, ſecundum Chronol. *Funcii*. Circiter CCC LIX. An. ante Chriſtum natum. Epit. Chron. pag. 29. Tuſci, a Tuſco rege Herculis filio dicti, ſecundum *Pompejum* Feſtum, prius Umbros expulerant. *Plin. Lib. III. Cap. XIV.* poſtmodum Thuſci eandem ſortem experti ſunt a Gallis, ſub Belloveſo eorum rege. A Thuſcis ergo Rhæti originem, & a Rhæto duce nomen habuerunt, unde etiam Rhæti aliquid de Tuſcorum lingua retinuerunt. *Strabo Lib. IV. Merula pag.* 794. Quamvis vero ſub Rhætis varii comprehenſi fuerint populi, hodie tamen ſolis Griſonibus manſit. *Dan. Erem.* in obs. *Cluverius* in ſua Vindel. Cap. III. ait Gerras de quibus *Dioniſius Afer*, & *Avienus* Poëtæ, eſſe Rhætos, qui etiam Cani (vide Guillim. 418.) dicti ſunt, unde *Marcellin*. Lib. XV. eorum regionem, campos caninos vocat. Retinent hanc appellationem Itali, eos *Griſones*, & Germani, *Grawpündter canos confœderatos* vocantes. *Simler*. Lib. I. Reip. Helv. Late autem patuit quondam Rhætia, quæ non tantum Alpinas regiones, ſed maxima ex parte Sueviam & Bavariam comprehendebat, unde non ſolum Rhæti ad Italiam usque pertinent ſupra Veronam & Comum, ut ait *Strabo* Lib. IV. ſed & ad Brigantinum usque lacum extenduntur *Solin. Cap. XXXIV.* Hinc *Magino*, Rhæti ſunt vel ciſalpini vel tranſalpini. Romani etiam imperatores duplicem fecerunt Rhætiam, *primam* & *ſecundam*,

dam, seu *superiorem* & *inferiorem*. Secunda Rhætia comprehendebat lacum Brigantinum, vicinasque regiones hinc *Curiam* versus, illinc ad *Augustam*, quam vetustas nominavit Augustam Rhæticam; appellatio adhuc in extrema ora hæret prope Noringam. *Caroin*. p. m. 195. & hæc fuit inferior Rhætia. Prima Rhætia superior etiam dicta, appellatur totus ille tractus, qui ab Helvetiorum finibus initium sumens bonam Galliæ cisalpinæ partem ad Larium usque lacum occupat; Grisones appellantur. Secundum *Cluver*. Primæ & secundæ Rhætiæ mentio apud Antoninum. *Notit. imper. Rom. Paul. Diac. Lib. II. Cap. XV.* Sed cum Rhæti, Alpina gens, varios sub se populos antiquitus comprehenderunt, eorum aliquos breviter videamus.

De Lepontiis.

LEpontii ita dicti creduntur, quod ab Hercule eo loco relicti fuerint. *Simler*. de Alp. p. m. 202. de his sic Sprech. pall. Rhæt. Lib. I. *Gens hæc antiquissima est; Cæsare, Strabone, Ptolomæo, & Plinio teste: Qui eos ab exercitu Herculis, Alpes transcendentis, in summis ibidem Alpibus relictos & collocatos (inde λειπόντιοι, quasi relicti) fabulantur*. Habent Lepontii a septentrione Helvetios, & ab occidente Vallesianos finitimos: Horum nomen mansit in valle Lepontina, ut alibi vidimus. Non bene eos Marlianus describit his verbis. *Lepontii populi sunt Germaniæ, qui Alpes incolunt, inter Sedunensem & Curiensem Diocœses: Hos quibusdam placet fuisse Sarmatas, apud quos flumen Rhenus oritur, forte hodie Suitenses dicti: Inter fontem Rhodani fluvii, & Rhæticas Alpes siti.*

De

De Nantuatibus.

HI fuerunt Helvetiorum finitimi, habuerunt enim a ſeptentrione, Uranios & Glaronenſes, interpoſitis tamen Alpibus. De his non levis difficultas inter authores diverſum ſentientes ſuborta eſt, ut autem aliquam ſuper hac re lucem afferamus: 1. Noſtram ſententiam proponemus, unde. 2. Apparebit, quam invalidæ (noſtro ſaltem judicio) ſint aliorum conjecturæ. Ut igitur cujus regionis fuerint incolæ perſpectum ſit, conſulendus Cæſar Lib. IV. qui & primo & clarius de illis locutus eſt. *Rhenus*, inquit, *oritur ex Lepontiis, qui Alpes incolunt & longo ſpatio per fines Nantuatium, Helvetiorum, &c. citatus fertur*. Non obſcure quoque Strabo Lib. IV. *Ad Rhenum primi omnium habitant Nantuates*; & eodem libro. *Apud Nantuates Rheni ſunt fontes in Adula monte*. Animadvertendum tantum in priori Strabonis loco vitioſe in quibusdam exemplaribus legi *οἰκοῦσιν αἰθουάτιοι*, pro *οἰκοῦσι νανθουάθαι*, vidit *Xilander* Strabonis interpres (inquit *Caſaubonus* in Lib. IV. Strab.) locum eſſe ex Cæſare corrigendum, quanquam ne Cæſaris quidem authoritate fuit opus, ſed tantum ipſo Strabone. Fuerunt ergo *Nantuates* populi Alpini ad Rhenum anteriorem habitantes, ubi nunc eſt cœnobium Diſſentinum, & vicus Tauetſch, quem latini Scriptores, Ætuatium, juxta vitioſam Strabonis lectionem, vocant. Cum autem Strabo & Cæſar Nantuates Rheni accolas faciant, vel ipſa die clarius eſt eos erraſſe, qui illos a Rheno longe nimium collocant. 1. Quidam eos male poſuerunt, in tertio Rhætorum fœdere, ad vicum vulgo *Tauaas* dictum. 2. Errant Tſchudus, & qui cum ipſo ſentiunt, tractum illorum hodie *die Waat*, & *Uchtland*

Ger-

Germanice, Gallis *le pays de Vaud* dici, unde Nantuates quasi *Vautuates*: ubi vero Rhenus in isto tractu? nonne fuit pars Helvetiæ potior, in qua Aventicum Helvetiorum caput? 3. Delirant *Volaterranus* Lib. III. qui urbem Tarantasiensem, & *Paradinus*, qui oppidulum *Nantua* habitasse Nantuates credunt. 4. Fallitur quoque Cluverius qui collocat eos in illo Vallesiæ tractu, ubi est vicus *Naters*: sed 1. vocis similitudo ad evertendam Cæsaris & Strabonis authoritatem, sufficiens non est argumentum. 2. *Plinii* authoritas, qua niti posset *Cluverius*, superiorem evertere non potest, dum Lib. III. Cap. XX. illos inter Viberos & Sedunos locat. Notandum, Plinium variis locis corruptum, maxime vero in illa Alpinorum populorum inscriptione, omnium fere Doctorum judicio; Apud Plinium ergo Nantuates ante Lepontios collocandi sunt. 3. Qui duo populi Latobrigi & Nantuates juxta Cluverianam sententiam in tam angusto Vallesiæ tractu fuissent habitaturi? Briga enim & Naters non multum distant. 4. Quid aliud esset quam Rhenum Rhodano miscere? Tandem *Marlianus* eos Constantienses esse non bene dixit, sic enim Straboni repugnat, cujus verba supra vidimus.

De Rheguscis.

HI populi inter Alpinas gentes nominantur, & inter Rhætos numerantur. *Rugusci* dicuntur Plinio, & *Rugantii* aut *Rucantii* Straboni, de his Ptolomæus. *Incolunt Rhætiæ septentrionalia Brixantæ, Australia Suanetæ & Riguscæ media Calucones & Vinnones, &c.* Hi sunt, qui supra lacum Brigantinum vallem Rheni dictam Germ. *Rhintal*, habitant; eos nimium extendere videtur *Simlerus*, ad eum usque locum, in quo Rheni fontes confluunt. Helvetiis hodie parent.

Sed

Sed de aliis quibusdam Rhætiæ populis ab Helvetia remotioribus agamus breviter ex Plinio Lib. III. Cap. XX. ubi ſic Auguſti trophæum, ſed variis modis corruptum ponit:

IMPERATORI CÆSARI DIVI FIL. AUG. PONT. MAX. IMP. XIIII. TRIBUNITIÆ POTESTATIS XVIII. S. P. Q. R. QUOD EJUS DUCTU AUSPICIISQUE GENTES ALPINÆ OMNES SUB IMPERIUM POPULI ROMANI SUNT REDACTÆ: GENTES ALPINÆ DEVICTÆ: TRIUMPHILINI CAMUNI, VENNONETES, ISARCI, BREUNI, NAUNES, FOCUNATES, VINDELICORUM GENTES QUATUOR, CONSUANETES, VIRUCINATES, LICATES, CATENATES, ABISONTES, RUGUSCI, SUANETES, CALUCONES, BRIXENTES, LEPONTII, VIBERI, NANTUATES, SEDUNI, VERAGRI, SALASSII, AGITAVONES, MEDULLI, UCENI, CATURIGES, BRIGIANI, SOGIONTII, EBRODUNTII, NEMALONI, EDENATES, ESUBIANI, VEAMINI, GALLITÆ, TRIULLATTI, ECTINI, VERGUNNI, EGUITURI, NEMENTURI, ORATELLI, MERUSI, VELAUNI, SUETRI. NON SUNT ADIECTÆ COTTIANÆ, CIVITATES XII. QUÆ NON FUERUNT HOSTILES, ITEM ATTRIBUTÆ MUNICIPIIS LEGE POMPEIA.

Hanc

Hanc inſcriptionem & in populorum nominibus & in eorundem ordine corruptam, aliquo modo ſic reſtitui poſſe credimus, ex variorum doctorum ſententiis.

IMP. CAES. DIVI, F. AUGUSTO
PONT. MAX. IMP. XIIII. TRIB. POT. XVII.
S. P. Q. R.
QUOD. EJUS. DUCTU. AUSPICIISQ.
GENTES. ALPINAE. OMNES.
QUÆ. A. MARI. SUPERO. AD. INFERUM.
PERTINEBANT.
SUB. IMPERIUM. P. R. REDACTÆ. SUNT.
GENTES. ALPINÆ. DEVICTÆ.
TRIUMPILINI. CAMUNI. VENNONES.
VENNONETES.
MISAUCI. BREUNI. GENAUNES. FOCUNATES.
VINDELICORUM. GENTES. VIIII.
CONSUANETES. VIRUCINATES. LICATES.
CLATENATES.
ABISONTES. RHEGUSCI. SUANETES.
COLLUCONES.
BRIXENTES. LEPONTII. NANTUATES.
JUBERI. SEDUNI. VERAGRI.
SALASSI. &c.

Reliquos, cum extra inſtituti noſtri ſphæram ſint, omittimus. Simlerianam horum Alpinorum populorum deſcriptionem proponemus, cui obſervationes breves addemus.

TRIUMPILINI. (Corrupte Triumphilini apud Plin.) *Hos Ægidius Tſchudus in Rhætia ſua ſcripſit ad lacum Larium habitare, ac illos eſſe qui hodie Tripleven nominantur, quorum ſunt Domaſium, Muſſum, Gravedona.* (In hac ſententia videtur eſſe Cellarius, hic lacus dicitur Larius Virgilio Lib. II. geor. Plinio, aliisque; Λάριος Straboni, Ptolomæo, cæterisque Græcis: Comacenus, ab urbe Como adjacente, Paulo Diacono & Antonino. Hodie lago di Como, Italis; *Chumerſee* Germanis.) *Idem tamen poſtea viſus eſt aliter ſentire, atque Triumpilinos exiſtimavit illos eſſe, qui vallem Trupiam, vel Triumpiam incolunt, atque hæc ſententia verior videtur, cum enim Euganei fuerint, quos intimum ſinum maris Adriatici usque ad Alpes Plinius incoluiſſe ſcribit, rectius videntur ad Benacum, quam ad Larium collocari. Jacet autem hæc vallis inter Benacum, & vallem Sarcæ fluminis, & præterea Camunicam vallem. Sunt in hac valle Cliſius, & Caſtar fluvioli, & Ludro oppidum, a quo Comites Lodronii nomen habent, qui exiſtimantur a Plinio Alutraenſes nominati Lib. III. Cap. XIX.* Lacus Benacus, Virgilio, Plinio, Sex. Aurelio, Βήνακος Straboni; Βένακος Ptolomæo, is eſt qui hodie dicitur lago di Garda Italis.

CAMUNI. *Nomen horum retinet vallis Camunica* (val Camonique) *quæ ſupra Triumpilinos, inter vallem Solis, & alteram de Serra* (*qui forte ſunt Aſſeriates Plinio*) *atque vallem Volturenam poſita eſt. Ollius fluvius* (Oglio) *ex hac valle in Sebinum lacum* (ita dicitur Plinio Lib. III. Cap. XIX. & Severius Lib. II. Cap. CIII. hodie lago d'Iſco, ab Iſco caſtro, in illius ripa) *influit. Parent autem Triumpilini & Camuni noſtra ætate Brixienſibus: & Plinius ſcribit Triumpilinos, Camunos, compluresque ſimiles finitimis municipiis attributos fuiſſe.*

Plinius

Plinius etiam dixit Camunos ex Euganæis oriundos, & ex Lepontiorum numero fuisse referente Cellario. Sabellicus & Guarinus legerunt Camuli, pro Camuni.

VENNONES. *Meminit horum Strabo, & eos inter Vindelicorum ferocissimos numerat, quique cum Rhætis ad orientem versi sint. Plinius quoque, caput (inquit) Euganeorum Stoni, Rhætorum Sarunetes, Vennonesque ortus Rheni amnis accolunt. Quo loco Æni* (In fl. oritur in Engadina superiore ex Alpibus Juliis, ex Malojo illarum membro, & lacum Siliensem primo efficit, vallis per quam fluit, dicitur Pœnina, aut potius Oenina, hodie Inthal ut alibi vidimus) *nomen pro Rheno quibusdam supponendum videtur. Erunt igitur Vennones vallis Venustæ, quam Germani Vinstgöw nominant* (Cellarius eos ad Æni aut Oeni, & Athesis, Adeze, fontes locat. Guillimannus duplices facit Vennones, Ænanos & Athesinos) *& supra hos in proxima valle ad ortum Æni Sarunetes jacent.* Quidam Sarunetes interpretati sunt Sarunegaunenses, Sargans. De his idem *Simler. Lib. I.* Reipubl. Helvet. Quoniam Sarunetum sedes est ad ortum Reni fluminis, qui populi hodie Engadini appellantur, hi Sarunetes aut Sarunegansii superiorum forte coloni sunt, aut suum nomen non ab illis, sed a Sara fluviolo oppidum Sargans præterfluente acceperunt. Quidam apud Plinium pro Vennones legerunt Vennotes & Venetes, qui & Venetici, lacus Acromi inferioris, Veneti etiam dicti, accolæ, secundum Guillim. pag. 250.)

VENNONETES. *Hi existimantur incolæ esse vallis Volturenæ, quam Valtelinam vulgo vocant,* (Volturena quasi vol torrens, Celtice, Dan. Erem. in obser.) *in cujus summitate Abdua fluvius ex jugis Bormianis oritur.* (Abdua, melius Addua, Plinio & Tacito nominatur,

Ἀδδύας Polybio & Straboni, Adda vulgo: Ejus originem inconsideratius Strabo deducit ex Adula, observantibus Guillim. & Merula, cum ex monte, qui Vormserioch vulgo a Bormio proxime subjecto vico, aut Braulius a sacello S. Braulii, dicitur.) *Et in Larium per vallem hanc cultissimam defluit. Hæc ab ortu habet Sarunetes atque Vennones, a meridie Camunos, atque ut Dion Lib. LIV. scribit tam Camuni quam Vennonetes a Publio Silio auspiciis Augusti Cæsaris in servitutem redacti sunt, anno urbis conditæ DCC XXXVII. Lucio Domitio, & Publio Scipione Coss.* Hanc vallem Vennonetum regionem, Valtelinam Itali nuncupant a castro eminentissimo Tilio. Habitatam tradunt nonnulli anno post diluvium DCLXXV. sub Campo Blascone, aliisque Hetruscis principibus; Tyrrenamque vallem, a Tyrrhenis Hetruriæ populis denominatam, a quibus eximia civitas Volturena nomine in infima vallis parte, ipsisque lacus Larii (Larius Hetrusca lingua principem sonat) faucibus ædificata sit, indeque illustres ejus habitatores, Volturheni patres in historiis vocati. Sprech. Lib. X. pal. Rhæt. Merul. Part. II. Lib. IV. Cap. VII.

HISARCI. *Tschudus existimat legendum Misauci. Sunt autem Misauci Lepontiorum populus* (habitant hi vallem Mesoltinam vel Misaucinam, Masoxerthal, cujus præcipuus locus dicitur Misaucum, Masox, arx munita in primo Rhætorum fœdere.) *supra Verbanum lacum* (Οὐέρβανος Straboni, Italis lago maggiore, Germanis Langsee, Itinerariæ tabulæ dici videtur Cusius, & Virgilio Maximus, in hoc versu:

Anne Lacus tantos? Te Lari Maxime, &c.

Vox enim illa, secundum quosdam, *Maxime*, non est lacus Larii epitheton, sed proprium lacus nomen.

men. Diverſas, cur Verbanus nominetur, rationes vide apud Merul. pag. 755.) *ad Muezam fluvium ex Adula monte* (dicitur hic amnis Guillimanno Meſa, unde populo nomen; Merulæ Muetium, Rhætis *die Möuß*, Italis la Mueza, oritur ſpecialiter ex monte Avicula, quem etiam S. Bernardini montem nominant) *prope Bellinzonam in Ticinum defluit.* (Guillimannus pag. 429. dicit quatuor ſupra Bilitionem p. m. Ticiro miſceri. Hic fluvius oritur ex monte Summano, ſeu S. Gotthardi, & vallem Lepontinam, Bellizonamque præterlapſus & variis amnibus auctus in Verbanum lacum evolvitur; dicitur Ticinus Plinio, Livio, Silio; Τίκινος, Polybio, Straboni, Plutarcho, Ptólomæo; Ticenus tabulæ itinerariæ, Italis Theſino) *Alii tamen exiſtimarunt Hiſarcos populos eſſe Vindiliciæ, ad ortum Iſaræ fluminis.* (vulgo Iſer, videatur Cluver. Germ. Ant. pag. 725.)

BREUNI. *Ad Ænum fluvium populi habitant Germanis dicti Brunawer. Hos Aventinus Brennos nominat. Leander Albertus Breunos ponit ad Bellinzonam, ex Bonaventuræ Caſtilionæi ſententia, qui etiam Berinzonam, vel Breunizonam id oppidum* (in faucibus Alpium jacet, inter montes ad Ticinum fluvium, non una arce validum; caſtrum Bilincionis dicitur Paulo Diacono, & Gregorio Thuronenſi; Bernardinus Corius refert, Valentinianum tertium Imperatorem ſepultum Bilitioni. Paret cum valle Brennia Uraniis, Suitenſibus & Underwaldiis) *appellari perhibet, quod ſit Breunorum caſtrum, & tanquam agri Breuni zona. Fluvium etiam qui ex Lucumone profluit, Brennium nominant, qui octo millibus paſſuum a Bellinzona Ticino miſcetur: Agrum quoque circa fluvium vallem Brenniam nominat Leander.* (dicitur & vallis Ple-

nia, item val di Palenza.) *Horatius inter Vindelicorum populos, quos Drusus devicit, Breunos numerat* (Od. XIV. Milite nam tuo Drusus Genaunos implacidum genus, Breunosque veloces, &c.) *In quibusdam tamen manuscriptis codicibus Brenni nominantur:* (Sic quoque pronuntiavit Sabellic. En. VI. Lib. IX.) *In aliis Breuci* (sic apud Suetonium in Tiberio, Rhætico atque Vindelico gentes Alpinas: Pannonico Breucos & Dalmatas subegit, &c.) *Strabo Brencos* (sic etiam Guarinus) *nominat ac Porphyrio scribit, Brennos populos cisalpinos esse: Verum id Horatii sententiæ repugnare videtur, qui eos Vindelicis annumerat* (sed non mirum esset Horatium errasse, cum Poëta fuerit, non Geographus.) *Sunt qui existiment Bernenses nominari a Plinio XIX. Cap. III. libri. Quo loco inter Cisalpinos Feltrini & Tridentini, & Bernenses* (hos stulte Volaterran. Lib. VII. credidit esse Bernenses Helvetios) *Rhætica oppida numerantur. Brunecum oppidum in Alpibus* (Brunna etiam vicus apud Suitenses, ad Breunorum nomen satis accedit) *hujus nominis vestigia servat: Et de ejus loci populis Horatianum versum non incommode interpretari possumus. Quos vero idem Poëta Gelonos vocat, in quibusdam exemplaribus Genauni, & Gerauni & Genauvi nominantur, quæ postrema lectio videtur magis ad Germanicum idioma accedere, in quo auva, vel ouw, quod & insulam & agrum significat, multis nominibus adjicitur, an autem sint populi ad Glanum fluvium* (nescio an per Glanum intelligat Simlerus Glennerum in monte Adularum Alpium membro ortum, vallem Legunitiam præterfluentem, & prope Ilantium oppidum Rheno se miscentem.) *an hi, quos Plinius Naunes vocat* (Cluverius Germ. Ant. p. 776. credit corrupte apud Plinium legi Naunes, & eosdem esse, quos Horatius od. XIV. & Strabo Genaunes vocant.) *& Ptolomæus*

Ben-

Benlaunos, Vindeliciæ populi, an alii montani Cisalpini, aliis conjiciendum relinquo. (Cum verisimile sit, Breunos esse Bruniæ vallis incolas, istos Genaunes aut Gelones Horatii (si iidem fuerint, qui Naunes Plinii) fuisse vallis Gelontinæ, & per metathesin literarum, Leguntinæ in primo Rhætorum fœdere accolas, credibile esset, qui Breunis sunt septentrionales.) NAUNES (Simlero, *videntur esse, quos Germani vocant Nanser, vel Nansperger, Latini montem Neanis: Vallis hæc est admodum culta in Tridentino Episcopatu, cujus initium tribus milliaribus a Tridento abest, præcipuus vicus hujus vallis Nauns vocatur, per quem octo itinera transeunt, in quibus celebriora sunt a Tridento, a lacu Benaco, Bolzano, Merano, valle Camunica, Bormio.* (De Brennis & Genaunis sic Strabo Lib. IV. Vindelici & Norici montana exteriora tenent magna ex parte cum Brennis, qui jam ad Illyrios pertinent.)

FOCUNATES. *Hos ex conjectura quidam existimant referendos ad vallem, quæ ab oppido Suls (quod nunc D. Bartholomæi habet) vallis solis nominatur, & partim Venetis, partim Tridentino Episcopo paret, atque ad vallem Camunicam, & Volturenorum montes pertingit. Per hanc vallem fl. Nussius defluit, qui ex montibus Camunicos ab hac valle dividentibus ex adverso Ollii oritur.* (In hac sententia fuit Hermolaus, qui etiam Focunates Plinii esse Bechunos Βεχυνὲς Ptolomæi credidit. Focunates vallem Serianam colere notat Leander.

VINDELICORUM GENTES IIII. *Ita quidem in exemplaribus Plinii impressis, quæ ego vidi, legitur. Verum mendum mihi esse videtur, in numerorum notis, omissa librariorum incuria nota quinarii numeri. Itaque legendum arbitror, Vindelicorum gentes VIIII. Nam quatuor quæ proxime præcedunt, non pertinent ad Vindelicos, mihique*

magis probatur eorum ſententia, qui illas cis Alpes oſtendunt. Atque ut maxime illæ gentes Vindelicæ ſint, tamen non eſt dubium, gentes, quæ proxime ſequuntur, novem numero ad Vindelicos pertinere & Rhetos: itaque cum ſubjicitur, Gallicæ, id pertinet ad gentes, quæ has novem ſequuntur: quod ſi quatuor tantum ſint Vindelicorum gentes, oportebit, Abiſontes, Ruguſcos, & alias Rhætorum gentes Gallis adnumerare, cum tamen Rhætia nunquam ad Gallicam pertinuerit. Sed hic ſubſiſtimus nec de reliquis, tanquam nimium remotis agimus, pauca quoque de illis haberemus dicenda.

Antiqua quædam fœderatorum loca.

IN primo Rhætorum fœdere ſunt quædam loca, quæ vel a *Rhætio* Tuſcorum duce, vel a *Tuſcis* ipſis fundata creduntur, eorumque nomina retinent.

Johannes Camertes in Solin. Cap. XXXIV. dicit, *Rhætium* (vulgo *Retzuns*) a Rhæto primo conditore denominatum. *Dux ipſe Rhætus*, inquit Sprech. pal. Rhæt. Lib. I. *tria, ut pote Rhætiam altam* (Rhealt), *imam, & Rhætium ſuo nomine inſignita* loca erigit. *Tuſciana* (Tuſcis) vicus eſt nomen a Tuſcis, ut & originem habens teſte eodem *Sprech*.

Speluga (Splugen) inſignis eſt vicus teſte Willichio in Tacitum, per quem iter faciunt, qui ex Curia in Italiam per Aviculam aut Urſum proficiſcuntur. Antoninus hunc locum *Curiam Tarveſede* nominare videtur, ſi tamen milliaria conveniant, quod non fieri oſtendit *Guillim*. p. 429. Si igitur Speluga eſt Tarveſede veterum, cum alius opportunior vicus hac iter facientibus non occurrat; tum vel erravit

in

in dimensione *Antoninus*, vel vitiati sunt apud ipsum numeri, quod in hoc sæpe accidit authore, vide *Simler. de Alp*. Est tamen locus in tabulis geographicis dictus Tarvesede (q. torvæ ædes) hodie Madesium in valle S. Jacobi supra Clavennam, & sub illius oppidi jurisdictione per hanc vallem fluit Lira amnis: ibi quoque regia via erat, vide *Sprech*. pal. Rhæt. Lib. X.

In summis Alpibus situs est locus *Thennen* dictus forsan a Tennanis, sicut apud Strabonem pro Genaunis legit *Guarinus*, de quibus etiam inter populos Rhæticos *Sabellicus* Enn. VI. Lib. VI.

In secundo Rhætorum fœdere.

CUria Rhætorum, Germanis *Chur*, Gallis *Coire* oppidum hodie est ad dextram fl. obstreperi, Plessuræ nomine, qui ex valle Scanavina in Rhenum infra Curiam II. m. p. influit, situm. Affirmant Curienses antiquitus *Imberg* dictam, referente *Guilliman*. p. 430. Alii Ptolomæum, qui sub Adriano & Marco Antonino Imperatoribus vixit, ejus meminisse, & *Ebrodurum*, aut *Ebodurum* nominasse affirmant. *Guillim.* ibid. *Sprech*. Lib. VIII. pal. Rhæt. *Antoninus* non amplius Ebodurum vocat, sed *Curiam Rhætorum*, quam a Brigantio L. m. p. & a Tinnetione XX. m. p. distare ait. *Onuphrius* colonias Rhætiæ recensens hujus mentionem facit; fuerunt autem quinque, *Augusta Quintanorum*, *Augusta Tiberii*, hodie Reginoburg; *Augusta Rhætorum*, Augspurg; *Colonia Constantia*, Costentz; & *Curia*, Chur. *Munsterus Lib*. *III*. ejus originem ad Constantii Constantini filii tempora refert, circa An. Chr. CCCLVII. *Curiæ* nomen desumptum videtur ex populis Corvantiis, quos inter petulantissimos Rhætiæ populos ponit *Strabo Lib*.

IV. quique Celtarum primi hanc incoluerunt regionem. *Sprech*. *Lib*. *VIII*. hos feroces & in arcibus a natura munitis locis degentes ſocios & cives aſſumpſerunt Rhæti Tuſcorum progenies in hos montes profugi ex Italia. Idem Sprech. Lib. I. qui Lib. II. & VIII. de iſtius urbis incrementis agit. Cum enim ab Hadriani temporibus Rhætia, in duas, primam & ſecundam, divideretur, utrique præſides dati a Romanis. Secundæ Rhætiæ præſes Auguſtæ Vindelicorum ſedem habuit. Primæ vero in duobus caſtris, *Marſoila* (mars in oculis) & *Spinoila* (ſpina in oculis) ab his ſucceſſiva habuiſſe incrementa vult *Sprecherus*, tum etiam ab arce egregia, quæ in planitie erat, Planterra (Imburg) jam centrum civitatis, hoc eſt, emporio ibidem extructo. Aucta deinde fuit Curia, quum in campis Caninis Conſtantius imperator Anno circiter CCCLV. contra Alemannos hyberna ſua haberet. Vide fuſius tum Munſt. tum Sprech. apud quos etiam vide de Epiſcopis & Epiſcopatu Curienſi, &c. In templo S. Lucii tria viſuntur Epitaphia antiqua ſatis, ſed etiam barbara ſatis. Duo meminerunt duorum Rhætiæ præſidum; tertium circa Ann. DXL. Epiſcopi cujusdam, duo priora a Guillimanno pag. 421. tertium a Sprechero Lib. VIII. referuntur.

Primum.

HIC SUB ISTA LAPIDE
MARMOREA
QUEM VECTOR VER IN
LUSTER PRESES
ORDINAVIT VENIRE
DE VENOSTES
HIC REQUIESCIT
DOMINUS.

Alte-

Alterum.

HIC SUB ISTA LABI
DE MARMOREA
QUEM VECTOR
VIR INLUSTER PRESES
ORDINAVIT VENIRE
DE TRIDENTO
HIC REQUIESCIT
CLARESIMUS VICTOR
PROAVUS
DMNI VECTORIS
EPI
ET DOMNI JACTADI.

Tertium.

SCEM. EPCS.
HOC JACET IN TOMOLO QUEM DE-
FLET RETICA TELLUS
MAXIMA SUMMORUM GLORIA
PONTIFICUM.
ABIECTIS QUI FUDIT OPES NUDA-
TAQUE VEXIT
AGMINA CAPTIVIS PRÆMIA LAR-
GA FERENS.
EST PIETAS VICINA POLO NEC FU-
NERIS ICTUM
SENTIS OVANS FACTIS QUI PE-
TIT ASTRA BONIS
HIS POLLENS TITULIS VALENTI-
NIANE SACERDOS
CREDERIS A CUNCTIS NON PO-
TUISSE MORI.

QUI

QUI VIXIT IN HOC SAEC. C. ANN. PLS. MN. LXX. DPS. SUB. D 75. ID. JAN. SPPs. PCs. BASIV CCS IN DXI. PAULINUS NEPOS IPSIUS HAEC FIERI ORDINAVIT.

Tinnetio, cujus meminit Antoninus, vetus nomen retinet, Rhæti enim *Timmezono*, Germani *Tintzen* vocant, vicus eſt a curia tribus milliaribus Germanicis diſtans, ab eo itur ad alium vicum, quem Germani *Stallam* vocant, Rhæti *Bevio*, quod illic via per Alpes in duas partes dividatur, una per Septam, aut Septimium montem Clavennam ad Larium, altera ad Engadinos tendit per Julium montem, ubi columna Julii Cæſaris oſtenditur. *Simler*. de Alp.

Murum (hodie Caſtelmur) diſtat, ſecundum Antoninum, qui hujus meminit, a Curia Tinnetionum XV. m. p. & a ſummo lacus Larii XX. m. p. Vicus eſt Prægelliæ vallis per quam a Septimo ad Larium deſcenditur, prope quem arcis, a qua Nobilis Caſtromurorum familia nomen habet, ruinæ apparent. *Simler*. de Alp.

In tertio Rhætorum fœdere.

MAyenfeld oppidum eſt hodie (inquit Guillim.) ad Rhenum planitie patentiore frumenti vinique juxta feraci & amœna. Antiquum eſſe volunt, & dictum Majavillam, quaſi Majæ villam aut campum, a Maja Mercurii matre, quæ apud Paganos ibi colebatur. *Munſt. Lib. III. Guillim. Lib. IV. pag.* 437. *Sprech. Lib. IX.* Idem tamen *Munſterus* alio loco Majavillam corrupte pro *magnam villam* dici credit. Antiquitates Epiſcopatus Curienſis *Lupinum* vocant, teſte *Sprechero*.

Clave-

Clavenna hodie oppidum eſt ſub Rhætorum dominio, meminit *Paulus Diaconus Lib. VI. Langbard. Cap. XXI. Clavena* Antonino, *Chiavenna* Italis, *Cleven* incolis dicitur, diſtat ſecundum Antoninum a Curia Tarveſede XV. m. p. & a lacu Lario X. m. p. Nomen a *Clave* venit, per caſtrum enim Clavennæ, tanquam per clavem cæteris populis tranſitus in Italiam olim præcludebatur. *Sprech*. *Lib*. *X*.

Pro fine & concluſione, Germanorum, Alemannorum, & Vandalorum denominationes, ſeu unde dicti credantur, ſubjungemus: cujus rei cognitio, ad hiſtoriæ Helveticæ notitiam, non erit inutilis.

Sicut, ſecundum quosdam, Gomer cognominatus Gallus, Latinorum, & Tubal Hiſpanorum, ſic Thuiſco Germanorum pater fuit, qui Thuiſco, primus Teutonum & Sarmatarum Princeps cum eſſet, ab eo, qui Germani dicti, prius Thuiſcones nominabantur. Quidam Germanos dictos volunt, quod ſe Germanos omnes vocarent, id eſt, fratres. Aliis dicuntur Germani, a voce antiqua Celtica, *Gerre*, unde Gallicum vocabulum, *Guerre*, id eſt, bellum, & *Mann*, id eſt, vir, quaſi dicas belli virum, quod nomen nonniſi excellentioribus tributum, *Sprech*. Lib. II. pall. Rhæt. *Cation*. Lib. IV. *Cluver*. Lib. I. Cap. VIII. Germ. Ant. De Germanis varia apud omnes fere Veteres mentio. Tacitus præcipue de ſitu, moribus & Populis Germaniæ libellum reliquit: Et Cæſar eos Helvetiis facit finitimos, interjecto tantum Rheno. Refert etiam *Ammianus*, lacus Brigantini accolas vocatos fuiſſe *Alemannos*, qua ratione Helvetiorum fuerunt vicini, non minus quam Rhætorum. De his Alemannis varie meminerunt hiſtorici. Quidam nominum ſimilitudine decepti male Alemannos deducunt a lacu Lemano: Nec melior eſt Otthonis Friſingen-

ſis

ſis originatio, qua Allemannos dictos cenſet a Lemano fluvio, qui ex lacu Tigurino egreſſus in Rhenum exoneratur, ſed vitioſe *Lemanum* pro Limago dixit, ut alibi jam obſervavimus. Aliis putantur dicti, quaſi *Allerley Mann*, id eſt, omnis generis homines, ſeu promiſcua ex Germaniæ populis multitudo, propter Romanorum ducum tyrannides, ad recuperandam libertatem concurrens, & ad invadendos Romanos fines conjunctis animis, & uno veluti fœdere parata. *Carion*. p. m. 289. *Sprech*. Lib. II. Sicut Germani, hoc eſt, plane viri, re fortiter geſta nomen invenerunt, Authore *Tacito:* ita qui Romanorum ſervitutem, potentiamque ultra ferre non potuerunt, *Alemannos*, hoc eſt, omnes viros dictos judicat *Guill*. L. II. p. 173. *Agathias* a Græca voce dictos eſſe ſcribit quaſi ἀλήμονας, id eſt, errantes ſeu vagabundos. *Alemanni*, inquit Agathias Lib. I. *ſi Aſinio Quadrato viro Italicenſi fides præſtanda eſt, adventicii ſunt, & ex varia hominum colluvione conflati, quod ſane eorum cognomento præfertur*. De Allemannis ſic Viterbienſis:

Rhenus ab antiquis deſcribitur eſſe Lemannus,
Indeque nonnulli dictos referunt Alemannos,
Sed vox æquivoca nomina falſa parat.
Illud ego nomen alia video ratione,
Quidquid priſca ſonent, quod ſentio, littera promet,
Lector ab hinc capiet, quæ magis apta ſonent,
Alle *ſonat totum;* Man, *vir. Si Theutona lingua*
Hæc duo conjungat, totum vir littera ſignat;
L. geminata ſatis nomina clara facit.

Vadianus in Epiſt. ad Rudolphum Agricolam refert, Alemannos dictos a Deo *Alman*, quem peculiariter coluerunt, cujus ſimulachrum adhuc in lacus Conſtantienſis ripæ vetuſtiſſimo cœnobio, Augiam majorem vocant

cant hodie, cernitur; ut id se vidisse, in sua Geographia testatur *Uladislaus Suntham*.

Carion Chron. Lib. IV. ait, primam Alemannorum reperiri mentionem in historia Valerii Probi, qui trucidatis quadringentis Francorum & Alemannorum millibus, utramque gentem repressit. Duplex autem est *Carionis* sententia, prima ea est, qua *Alanos* ab *Alemannis* non discernit, quorum nominum illud in hoc migravit exigua mutatione; quam non aliter accidisse existimat, quam evenit, ut qui Alani in oriente vocati sunt, nunc Albani nominentur. Altera est, quæ habetur Lib. II. his verbis: Etsi nomen Alemani vicinum est, (scilicet Alani) & effusam esse Alanorum gentem in occidentem constat: tamen non affirmo, inde factam esse appellationem Alemannorum. Cæterum etymologia ducis est, Alman ab Elam, quod est Juvenis, unde & Alma est, quod virginem significat.

Sicut variæ fuerunt *Vandalorum* variis temporibus migrationes & expeditiones, ita de illorum denominatione diversa est Authorum sententia. Vandalos Germaniæ populos a fluvio, quem accolunt, nominatos censet *Sabellicus* Enn. VI. Lib. IX. Refert *Munsterus* Lib. III. quosdam ita dictos a Regina *Vanda*, credidisse. Alii a Vandalo Germaniæ rege, cujus meminerit *Tacitus*, derivant. *Verdier*. Lib. I. Hunc Vandalum octavum Germanorum regem facit *Willichius* in Tacitum, qui Lib. de morib. Germ. hos populos Vandalios vocat, & de illorum origine sic loquitur. *Celebrant carminibus antiquis (quod unum apud illos memoriæ & annalium genus est) Tuistonem Deum terra editum & filium Mannum, originem gentis conditoresque: Manno tres filios assignant, e quorum nominibus proximi Oceano Ingævones, medii Herminones, cæteri Istævones vocentur. Quidam autem licentia vetustatis plures Deo*

ortos,

ortos, pluresque gentis appellationes, Marsos, Gambrivios, Suevos, Vandalios affirmant: eaque vera & antiqua nomina. Non contemnenda videtur Carionis opinio, quæ habetur Lib. IV. his verbis. *Ingævonum & Vandalorum nomina non petitis procul derivationibus, nec assumpto etymo alieno, aut violenter detorto, conjicio contraria esse. Ingævones sono significatoque suffragante significant indigenas & αὐτόχθονας,* quasi *Einwohner, Vandali advenas seu peregrinos & novos homines. Wandeln enim Germanica lingua usitatissima & notissima idem est, quod peregrinari. Nec repugno, si quis Vandalos ideo nominatos existimet, pervulgata his temporibus consuetudine, & significato usu trito, quod negotiorum & mercimoniorum commutandorum causa longa susceperint itinera, & diversas obierint terras, ut Ingævones fuerint coloni & agricolæ, qui colenda terra domi: Vandali vero negotiatores, qui evebendis invehendisque mercimoniis alibi victum quæsiverunt.* Eos autem cum Burgundionibus in Helvetia substitisse supra diximus. His vero finem imponimus.

FINIS.

